คำอธิบายตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒
บึมโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙

กลุ่มงานวิชาการและคลังความรู้ กองวิชาการและแผนงาน
กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
กระทรวงสาธารณสุข

RamaTexBook.indd 1 4/18/2561 BE 1:17 AM

คำอธิบายตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒
บึมโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙

ที่ปรึกษา

นายแพทย์เกียรติภูมิ วงศ์รจิต อธิบดีกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
นายแพทย์ปราโมทย์ เสถียรรัตน์ รองอธิบดีกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
นายแพทย์สรรพงษ์ ฤทธิรักษา รองอธิบดีกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

บรรณาธิการบริหาร ดร.ภญ.อัญชลี จูฑะพุทธิ ผู้อำนวยกองวิชาการและแผนงาน

บรรณาธิการ ดร.รัชนี จันทร์เกษ มนนิภา สังข์ศักดา ดร.ภญ.สุภัททรา รังสิมาการ

กองบรรณาธิการ พิสิษฏ์พล นางาม นพรัตน์ ทูลมาลย์ ศรัณยา จันษร
สุนิสา หลีหมุด ศตพร สมเลศ ชลทิวา ทองรัตน์
สมชาย ช้างแก้วมณี วนิดา คำหงษา

ผู้ทรงคุณวุฒิ ดร.อุษา กลิ่นหอม ดร.ภก.ยงศักดิ์ ตันติปิฎก
อ.สุทธิรา ขุมกระโทก รศ.ดร.จิราพร ลิ้มปานานนท์
รศ.ดร.ภญ.พาณี ศิริสะอาด รศ.ดร.ภญ.สุรัตนา อำนวยผล
อ.ชาตรี เจตนธรรมจักร

ภาพสมุนไพร ดร.อุษา กลิ่นหอม นพรัตน์ ทูลมาลย์

จัดทำโดย กลุ่มงานวิชาการและคลังความรู้ กองวิชาการและแผนงาน
กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข
http://www.dtam.moph.go.th

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ
National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. กลุ่มงานวิชาการและคลังความรู้. กองวิชาการและแผนงาน.
คำอธิบายตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒ บึมโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙.--นนทบุรี:
กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, 2561.
328 หน้า.
1. ยาแผนโบราณ. 2. ตำรับยาหลวง. 3. ยาสมุนไพร. 4. การแพทย์แผนโบราณ--ไทย.
I. รัชนี จันทร์เกษ. II. ชื่อเรื่อง.

615.11593
ISBN 978-616-11-3612-3

ประสานงาน วนิดา คำหงษา ศรัณยา จันษร นารา ศรีนารักษ์

ออกแบบ ชนิสรา นาถนอม

จัดพิมพ์โดย กองทุนภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

พิมพ์ครั้งที่ ๑ มีนาคม ๒๕๖๑ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด สินทวีกิจ พริ้นติ้ง

RamaTexBook.indd 2 4/18/2561 BE 1:17 AM

คำนำ

“ตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒” ต้นฉบับปีมะโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙ เป็นตำรา ที่ทรงคุณค่าทางการแพทย์แผนไทย ซึ่งได้มีการประกาศให้เป็นตำราการแพทย์แผนไทย ของชาติและตำรับยาแผนไทยของชาติในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๓ ตอนพิเศษ ๗ ง มี รายชื่ออยู่ในลำดับที่ ๓ ตามแนบท้ายประกาศกระทรวงสาธารณสุขฯ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๕๘ ลงวันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๘ โดยเป็นเอกสารโบราณของหอสมุดแห่งชาติฉบับ ถ่ายสำเนาเอกสาร เลขห้อง (เก็บไว้ห้อง หนังสือหายาก ๔๑๑) เลขทะเบียน ก.๓๖๘๖๕ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระมหาสมณะ โปรดให้พิมพ์ ครั้งแรก ทรงช่วยหอพระสมุดวชิรญาณ และประทานเป็นของแจกในงานศพ อำมาตย์เอก พระยาประชุมประชานารถ (วัน, อมาตยานนท์) น, ช. ม, ม. บึมโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙ มีจำนวน ๘๖ ตำรับ

ตามขั้นตอนการดำเนินการภายหลังจากได้ประกาศเป็นตำราและตำรับยา ของชาติแล้ว กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ต้องทำการสังคายนาเบื้องต้น ของตำรับยาไทยในตำราการแพทย์แผนไทยของชาตินั้น ๆ เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบตำรับยา แผนไทยตั้งแต่สรรพคุณของตำรับ ส่วนประกอบ วิธีการปรุงยา วิธีการใช้ยา และน้ำกระสาย ยา นำไปสู่การออกรหัสมาตรฐานภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย (Thai Traditional Digital Knowledged Classification: TTDKC) สำหรับให้การคุ้มครองและส่งเสริมการใช้ประโยชน์ จากภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยอย่างถูกต้องตามเจตนารมณ์แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครอง และส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๔๒ ทั้งยังสามารถเชื่อมโยงข้อมูลกับ องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (World Intellectual Property Organization: WIPO) เพื่อให้การคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยในระดับโลกด้วย

RamaTexBook.indd 3 4/18/2561 BE 1:17 AM

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ขอขอบคุณหอสมุดดำรงราชานุภาพ กรมศิลปากร ที่อนุเคราะห์ต้นฉบับตำราพระโอสถฯ ในการจัดทำ **"คำอธิบายตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒ บึมโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙"** ขึ้นมา โดยหนังสือเล่มนี้ได้ผ่านการสังคายนาเบื้องต้นจากผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องร่วมกันพิจารณาตรวจสอบตำรับยาดั้งเดิมที่มีอยู่ทั้งหมด ๘๖ ตำรับ เพื่อให้ง่ายต่อความเข้าใจถึงสรรพคุณเครื่องยาที่เป็นทั้งพืชวัตถุ สัตว์วัตถุ และธาตุวัตถุ รวมถึงน้ำกระสายยาที่ช่วยเสริมฤทธิ์ยาให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น พร้อมทั้งการออกรหัสมาตรฐานภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยของส่วนประกอบต่าง ๆ ในตำรับยา จึงสามารถนำไปใช้ประโยชน์ทั้งด้านการวิจัยและพัฒนา ตลอดจนการพัฒนาตำรับยาใหม่ ๆ ให้เข้ากับยุคสมัย แต่เนื่องจากตำราของชาติฉบับนี้ได้รับการคุ้มครองทางกฎหมาย หากมีความประสงค์ที่จะนำความรู้ทางยาแผนไทยในแต่ละตำรับไปใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ จำเป็นต้องได้รับการอนุญาตจากกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก เพื่อเป็นการสนับสนุนการคุ้มครองและให้ผลตอบแทนแก่ประเทศชาติจากการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยอย่างรู้คุณค่าและเป็นธรรมต่อเจ้าของภูมิปัญญาต่อไป

นายแพทย์เกียรติภูมิ วงศ์รจิต

อธิบดีกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

RamaTexBook.indd 4 4/18/2561 BE 1:17 AM

คำชี้แจง

หนังสือ **"คำอธิบายตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒"** ต้นฉบับปีมะโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙ คณะผู้จัดทำได้ให้ความสำคัญกับการสร้างความรู้ความเข้าใจ ทั้งสามารถนำความรู้ไปต่อยอดให้เกิดประโยชน์อย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ ตลอดจนมีความสะดวกในการค้นหาเครื่องยา กระสายยา พร้อมกับสรรพคุณทางเภสัชวิทยาที่เกี่ยวข้องในตำรับยาที่มีอยู่ทั้งหมด จัดแบ่งเนื้อหาการนำเสนอออกเป็น ๒ ส่วนหลัก คือ ส่วนแรก ว่าด้วยเรื่องตำรายาที่มีอยู่ ๘๖ ตำรับ ประกอบด้วย ตำราในโรงพระโอสถที่ได้ผ่านการคัดเลือกว่าเป็นตำรับยาที่ดีจริงจำนวน ๖๑ ตำรับ เพื่อรวบรวมเป็นองค์ความรู้ไว้ในโรงพระโอสถ และตำราพระโอสถที่ได้ทูลเกล้าฯ ถวายรัชกาลที่ ๒ จำนวน ๒๕ ตำรับ กับส่วนที่สอง ว่าด้วยเครื่องยาที่เป็นองค์ประกอบของตำรับยาต่าง ๆ โดยมีขอบเขตในการอธิบาย ดังนี้

๑. ว่าด้วยตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒ ต้นฉบับปีมะโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙ นำเสนอในบทที่ ๑ กล่าวถึง ความสำคัญแห่งที่มาของตำราฉบับนี้ ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๒ โดยครั้งนั้นมีการระดมสรรพกำลังในการเสาะหา รวบรวม และคัดกรององค์ความรู้ทางการแพทย์แผนไทยดั้งเดิมที่สูญหายไปเป็นจำนวนมากระหว่างการเกิดศึกสงครามไทยกับพม่าถึง ๒ ครั้ง ให้หลังจากนั้นนานนับร้อยปี จึงมีการจัดพิมพ์ตำราพระโอสถครั้งรัชกาลที่ ๒ บึมโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙ ขึ้นมา เพื่อถวายเป็นของส่วนพระองค์-สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส[๑] ที่ทรงช่วยหอพระสมุดวชิรญาณกับช่วยในงานปลงศพอำมาตย์เอก พระยาประชุมประชานารถ ในคราวเดียวกัน เพื่ออนุรักษ์หนังสือเก่าและเป็นประโยชน์ต่อมหาชนในการนำตำรับยาในตำราเล่มนี้ไปบำบัดรักษาโรคภัยไข้เจ็บ

๒. ว่าด้วยตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒ ต้นฉบับปีมะโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙ นำเสนอในบทที่ ๒ กล่าวถึงตำรายา จำนวน ๘๖ ตำรับ โดยมีสิ่งที่ควรรับทราบในเบื้องต้น ดังนี้

๒.๑ การนำเสนอ ไล่เรียงลำดับตามหนังสือเล่มนี้ เริ่มจากตำรายาโรงพระโอสถจำนวน ๖๑ ตำรับ โดยมีชื่อยาลำดับแรก คือ ***สรรพคุณวุฒิ*** แล้วต่อเนื่องด้วยตำราพระโอสถอีกจำนวน ๒๕ ตำรับ มีชื่อพระตำราลำดับแรกว่า ***มหาไชยเวก*** โดยยกข้อความในแต่ละ

RamaTexBook.indd 5 4/18/2561 BE 1:17 AM

ตำรายาจากหนังสือต้นฉบับดั้งเดิมมานำเสนอก่อนการอธิบายขยายความต่าง ๆ เช่น ชื่อโรค อาการสรรพคุณของตำรับ ส่วนประกอบของตำรับพร้อมรายละเอียดของตัวยาในตำรับที่บอก ทั้งส่วนของสมุนไพรที่ใช้ปรุงยา ชื่อวิทยาศาสตร์ และปริมาณที่ใช้ รวมถึงวิธีการปรุงยา และวิธีการใช้ยาน้ำกระสาย เป็นต้น สำหรับตำราพระโอสถนั้น ส่วนใหญ่จะระบุชื่อผู้ทูลเกล้าฯ ถวายด้วย

๒.๒ ชื่อเรียกตำรับยา ในจำนวนยาทั้ง ๘๖ ตำรับนี้มีชื่อเรียกทั้งหมด โดยมีการเรียกชื่อเฉพาะ และชื่อสามัญทั่วไป เช่น ยากำลังราชสีห์ สำหรับบำรุงโลหิต ไวยเทพี สำหรับแก้อาการเสมหะแห้ง แก้ลมปัตฆาฏ อัมพฤกษ์ ลมกร่อน

๒.๓ กลุ่มอาการที่ใช้ยาสมุนไพรในตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒ ในการรักษา เมื่อพิจารณาจากส่วนประกอบยาและการรักษาอาการเจ็บป่วยทั้งหมด ๘๖ ตำรับ สามารถจำแนกตามกลุ่มอาการทางการแพทย์แผนไทย ๑๗ กลุ่มโรคและอาการ โดยพบว่ามีขนานยาที่ใช้ในการรักษากลุ่มโรคเกี่ยวกับพิษฝีมากที่สุด ๖ ขนาน รองลงไปเป็นขนานยาที่ใช้ในการรักษากลุ่มโรคเกี่ยวกับตา โรคป่วง โรคหืด และเกี่ยวกับโลหิต กลุ่มละ ๕ ตำรับ ดังรายละเอียดตามตารางข้างล่าง ทั้งนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่า พระตำราที่ทูลเกล้าฯ ถวายการรักษาพระอาการประชวรเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๒ ครอบคลุม ๑๗ กลุ่มโรคและอาการ แสดงดังตาราง

กลุ่มโรคและอาการและตำรับยาที่ใช้ในการรักษา

ลำดับที่	กลุ่มโรคและอาการทางการแพทย์แผนไทย	ตำรับยาที่ใช้รักษาอาการ	จำนวน (ตำรับ)
๑	กลุ่มโรคเกี่ยวกับพิษฝี	๔๙, ๕๐, ๕๑, ๕๒, ๕๓, ๕๔	๖
๒	กลุ่มโรคเกี่ยวกับตา	๑, ๒, ๓, ๔, ๕	๕
๓	กลุ่มโรคเกี่ยวกับโรคป่วง	๕๕, ๕๖, ๕๗, ๕๘, ๕๙	๕
๔	กลุ่มโรคเกี่ยวกับโรคหืด	๓๖, ๓๗, ๓๘, ๓๙, ๖๑	๕
๕	กลุ่มโรคเกี่ยวกับโลหิต	๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔	๕
๖	กลุ่มโรคเกี่ยวกับโรคทราง	๑๘, ๑๙, ๒๐, ๒๑	๔
๗	กลุ่มโรคเกี่ยวกับธาตุผิดปกติ	๗๘, ๗๙, ๘๐, ๘๑	๔

ลำดับที่	กลุ่มโรคและอาการทางการแพทย์แผนไทย	ตำรับยาที่ใช้รักษาอาการ	จำนวน (ตำรับ)
๘	กลุ่มโรคเกี่ยวกับพรรดึก	๔๒, ๔๓, ๔๔, ๔๕	๔
๙	กลุ่มโรคเกี่ยวกับโรคลมขึ้นเบื้องสูง	๔๖, ๔๗, ๔๘, ๖๓	๔
๑๐	กลุ่มโรคเกี่ยวกับลำบอง	๖, ๗, ๘, ๙	๔
๑๑	กลุ่มโรคเกี่ยวกับยาสูบ	๖๖, ๖๗, ๖๘	๓
๑๒	กลุ่มโรคเกี่ยวกับไข้	๖๒, ๗๓	๒
๑๓	กลุ่มโรคเกี่ยวกับยาทา	๗๑, ๗๔	๒
๑๔	กลุ่มโรคเกี่ยวกับยารม	๗๐, ๗๗	๒
๑๕	กลุ่มโรคเกี่ยวกับลม	๖๕, ๗๒	๒
๑๖	กลุ่มโรคเกี่ยวกับเสมหะ	๖๔	๑
๑๗	กลุ่มโรคเกี่ยวกับริดสีดวงทวาร	๗๕	๑

๒.๔ จำนวนสมุนไพรที่สังคายนาเบื้องต้นในตำรายา ในท้ายบทของหนังสือในตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒ ปีมโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙ มีส่วนประกอบที่ระบุเป็นพืชวัตถุ จำนวน ๒๐๘ ชนิด พิกัดยา ๑๓ พิกัด สัตว์วัตถุ ๒๕ ชนิด และแร่ธาตุ ๑๙ ชนิด

๒.๕ น้ำกระสายยา ในตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒ ได้ระบุสรรพคุณของแต่ละตำรับครอบคลุมหลายอาการที่เป็น รวมทั้งได้ระบุให้ใช้ร่วมกับน้ำกระสายยา จำนวน ๓๕ ตำรับ เพื่อช่วยเสริมฤทธิ์ยาและรักษาตรงตามอาการที่เป็นได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ตัวอย่างเช่น ในตำรับยาขนานที่ ๔ ***ชื่อยาอินประทาน*** สำหรับแก้ยอดริดสีดวงขึ้นจักษุ แก้ต้อหมอก ต้อดง เข้าเครื่องยา ๖ ชนิด ได้แก่ พิมเสน ดินถนำสุทธิ พริกล่อนขิงสด สิ่งละ ๑ ส่วน ใบผักเค็ด และใบค้อนกลอง สิ่งละ ๒ ส่วน บดให้เป็นผงละเอียด ใช้สรรพดีแช่น้ำมะนาวเป็นกระสาย นำตัวยาทุกชนิดมาบดรวมกัน แล้วปั้นเป็นแท่ง เมื่อจะใช้ฝนด้วยน้ำมะนาวป้ายจักษุ

๓. ว่าด้วยเครื่องยาที่ใช้ในตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒ นำเสนอในบทที่ ๓ อธิบายในรายละเอียดเฉพาะสมุนไพรที่นำมาใช้ปรุงยาตามตำราฯ มากกว่า ๓ ครั้งขึ้นไป มีจำนวน ๕๕ ชนิด ประกอบด้วย ชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อวงศ์ ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

สรรพคุณ พร้อมภาพประกอบและเอกสารอ้างอิง โดยได้รับการอนุเคราะห์ภาพจาก ดร.อุษา กลิ่นหอม นายนพรัตน์ ทูลมาลย์ และคณะอนุกรรมการจัดทำตำราอ้างอิงยาสมุนไพร ในคณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

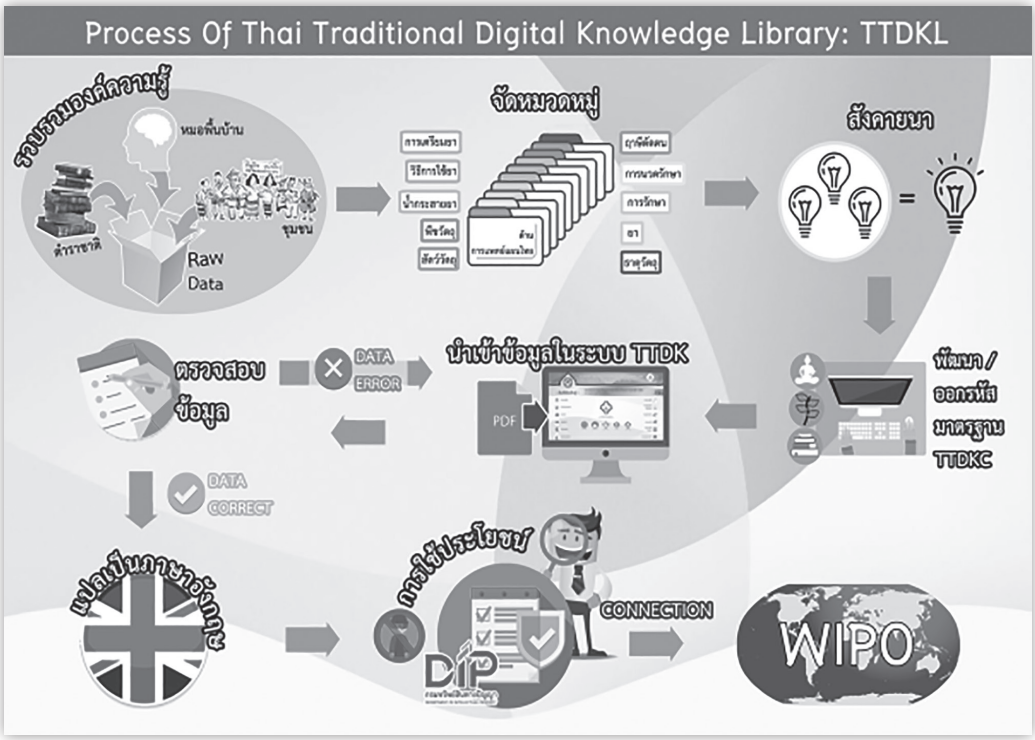
๔. วิธีการดำเนินการสังคายนาเบื้องต้นจนได้ "คำอธิบายตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒ บีมโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙" กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ได้จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ จำนวน ๒ ครั้ง โดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน มาร่วมกันระดมความคิด วิเคราะห์ และสังเคราะห์ตำรับยาในตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒ ครั้งแรกจัดประชุมเมื่อวันที่ ๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๙ ณ ห้องประชุมสำนักงานข้อมูลและคลังความรู้ กรมการแพทย์แผนไทยฯ และครั้งที่ ๒ ระหว่างวันที่ ๑๔-๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ ณ โรงแรมระยองซิตี้ จังหวัดระยอง จากนั้นได้นำผลการระดมความคิดเห็นจากการประชุมทั้ง ๒ ครั้ง มาประกอบการจัดทำหนังสือ "คำอธิบายตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒ บีมโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙" แล้วจัดส่งให้ผู้ทรงวุฒิตรวจสอบความถูกต้องทางวิชาการอีกครั้งก่อนตีพิมพ์เผยแพร่

๕. การสืบค้นข้อมูลในหนังสือ "คำอธิบายตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒ บีมโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙" เพื่อให้สะดวกต่อการค้นหาตำรับยา เครื่องยาที่เป็นชื่อไทยและชื่อวิทยาศาสตร์พร้อมภาพประกอบ สรรพคุณทางเภสัชวิทยาที่เกี่ยวข้องในตำรับยาที่มีอยู่ทั้งหมด รวมทั้งเอกสารอ้างอิง ตลอดจนการค้นหาเนื้อหาตำรับยาจากต้นฉบับดั้งเดิมในตำรายาของชาติฉบับนี้ มีรายละเอียดปรากฏในภาคผนวกท้ายเล่ม

๖. การใช้ประโยชน์จากหนังสือ "คำอธิบายตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒ บีมโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙"

๖.๑ การจัดทำรหัสมาตรฐานของภูมิปัญญาการแพทย์ดั้งเดิมของไทยที่ใช้หลักการเดียวกับ International Patent Classification (IPC) สามารถเชื่อมโยงกับระบบ IPC ของสากล เพื่อการคุ้มครองและป้องกันมิให้เกิดการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาได้[๒, ๓]

๑) การจัดหมวดหมู่และรหัสมาตรฐานภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยของประเทศไทย ตามขั้นตอนการดำเนินการภายหลังจากได้ประกาศเป็นตำราการแพทย์แผนไทยของชาติและตำรับยาแผนไทยของชาติแล้ว กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ต้องทำการถ่ายถอด ปริวรรต และสังคายนาตำรายาแผนไทยชาตินั้น ๆ และออก

รหัสมาตรฐานภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย (Thai Traditional Digital knowledge Classification: TTDKC) และป้อนข้อมูลเข้าสู่ระบบคลังความรู้ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย (Thai Traditional Digital Knowledge Library: TTDKL) ในระบบอิเล็กทรอนิกส์ เพื่อออกรายงานและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป ซึ่งกรมฯ ได้มีการพัฒนาระบบสารสนเทศองค์ความรู้ดิจิทัลภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยของประเทศไทย (Thai Traditional Digital Knowledge Library) หรือ TTDKL รองรับมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๙ แล้ว

ทั้งนี้ ในการจัดทำรหัสมาตรฐานภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย (Thai Traditional Digital knowledge Classification: TTDKC) ได้อิงกับระบบการจัดจำแนกสิทธิบัตรแบบสากล (International Patent Classification: IPC) ขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาของโลก (World Intellectual Property Organization: WIPO) โดยผ่านกระบวนการสังคายนาองค์ความรู้ในตำรับตำราการแพทย์แผนไทยของชาติจำนวน ๑๒ รายการ[๒, ๓] เช่น ตำราพระโอสถพระนารายณ์ ตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒ ตำรายาพระองค์เจ้าสายสนิทวงษ์ เป็นต้น รวมถึงศึกษาจากฐานข้อมูลที่เกี่ยวข้อง และการถอดความรู้อีกจำนวน ๕ รายการ อาทิ การถอดความรู้จากตำราภาคเหนือ และการสังคายนา

ตำรายาพื้นบ้านอีสาน รวมเป็น ๑๗ รายการ โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ แพทย์แผนไทย ผู้เชี่ยวชาญ ร่วมกันวิเคราะห์เนื้อหา ความหมาย เปรียบเทียบ สอบทานชื่อวิทยาศาสตร์ จนได้มาซึ่งข้อสรุปในการจัดหมวดหมู่ของภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยที่สามารถเชื่อมโยงกับระบบ IPC และบ่งชี้ให้เห็นถึงสถานะที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์เกี่ยวกับเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา โดยมีการจัดแบ่งหมวดหมู่ตามลำดับชั้นสิทธิบัตรเป็น ๕ ลำดับชั้น[๒] ดังนี้

ลำดับชั้นที่ ๑: หมวด (Section) แบ่งออกเป็น ๒ หมวดคือ A หมายถึง การแพทย์แผนไทย (Thai Traditional Medicine) B หมายถึง การแพทย์พื้นบ้าน (Folk Medicine) ปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๖๑) กรมการแพทย์แผนไทยฯ ได้มีการออกรหัสเฉพาะในหมวดการแพทย์แผนไทย (A) เท่านั้น ส่วนการรหัสมาตรฐานของการแพทย์พื้นบ้าน (B) กำลังอยู่ระหว่างการดำเนินการสังคายนาออกรหัสฯ

ลำดับที่ ๒: ชั้น (Class) ในการออกรหัสชั้นนี้ ได้คำนึงถึงที่มาของภูมิปัญญาและเป้าหมายของการรักษา มีรหัสมาตรฐานอยู่ ๑๒ ตัว อาทิ ในชั้น Class ที่เกี่ยวกับยาสำหรับคน (Medicine for Human) ภายใต้หมวด (Section) A: การแพทย์แผนไทย กำหนดรหัสเป็น A01

ลำดับที่ ๓: ชั้นย่อย (Sub-class) เป็นรหัสย่อยต่อจากชั้น (Class) กำหนดเป็นตัวอักษร ๑ ตัวอักษร อาทิ A, B ตัวอย่างเช่น ชั้นย่อย (Sub-class) ของ Class A01: ยาสำหรับคน (Medicine for Human) ภายใต้หมวด (Section) A: การแพทย์แผนไทย กำหนดรหัส ๒ หัวข้อหลัก คือ ชนิดของเอกสาร (Original Document) รหัส A01A กับชื่อโรค/อาการ (Disease/Symptom) รหัส A01B

ลำดับที่ ๔: กลุ่ม (Group) กำหนดรหัสเป็นหมายเลข ๓ ตำแหน่ง ต่อจากชั้นย่อย (Sub-class) ตัวอย่างเช่น กำหนดเป็นกลุ่มคัมภีร์ (Khampi) โดยจัดอยู่ภายใต้ลำดับชั้นย่อย (Sub-class) ชนิดของเอกสาร (Original Document) ภายใต้ Class A01: ยาสำหรับคน (Medicine for Human) และหมวด (Section) A: การแพทย์แผนไทย จึงกำหนดรหัสกลุ่มคัมภีร์ (Khampi) เป็น A01A 1/100

ลำดับที่ ๕: กลุ่มย่อย (Sub-group) กำหนดรหัสต่อจากกลุ่ม (Group) เป็นหมายเลขไม่จำกัดจำนวน แล้วตามด้วยเครื่องหมาย/ตัวเลขหลังเครื่องหมาย ตัวอย่างเช่น ในตำรามีชื่อคัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มคัมภีร์ (Khampi) ภายใต้ลำดับชั้นย่อย (Sub-class) ชนิดของเอกสาร (Original Document) ใน Class A01: ยาสำหรับคน

(Medicine for Human) และอยู่ในหมวด (Section) A: การแพทย์แผนไทย ใช้รหัสว่า A01A 1/100

เพื่อให้เห็นภาพรวมของการกำหนดรหัสมาตรฐานภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ทั้ง ๕ ลำดับชั้นตามระบบ IPC สามารถแสดงดังข้างแผนภาพข้างล่างนี้

ตัวอย่างการกำหนดรหัสมาตรฐานภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยในระบบทีทีดีเคซี (TTDKC)

ลำดับที่ ๑	ลำดับที่ ๒	ลำดับที่ ๓	ลำดับที่ ๔	ลำดับที่ ๕
หมวด (Section)	**ชั้น (Class)**	**ชั้นย่อย (Sub-class)**	**กลุ่ม (Group)**	**กลุ่มย่อย (Sub-group)**
A การแพทย์แผนไทย	A01 ยาสำหรับคน	A01A ชนิดของเอกสาร	A01A 1 คัมภีร์	A01A 1/012 คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ (ฉบับใบลาน)
		A01B ชื่อโรค/อาการ	A01B 11 โรคลม	A01B 11/031 ลมในเส้น
	A07 พืชวัตถุ	A07A ชื่อสมุนไพร	A07A 1/0002 ส้มป่อย	
		A07B ลักษณะที่ใช้	A07B 1/01 ทั้งต้น	

หมายเหตุ รหัสมาตรฐานฯ (TTDKC) ที่กำหนดไว้ตามมาตรฐานการออกรหัสฯ ในระบบ พร้อมมีคำอธิบายรหัสมาตรฐานภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

จากตัวอย่างดังกล่าว ขอยกวิธีการอ่านคำอธิบายรหัสมาตรฐานฯ หรือทีทีดีเคซี (TTDKC) ที่ปรากฏในตัวอย่างแรกคือ รหัส A01A 1/012 หมายถึง เป็นตำรับตำรายาทางการแพทย์แผนไทยที่ใช้สำหรับคน โดยในตำรานั้นมีการอ้างอิงเอกสารที่นำมาใช้ในส่วนประกอบของการปรุงยาจากคัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ (ฉบับใบลาน)

๒) การจัดหมวดหมู่และรหัสมาตรฐานภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยในตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒ ต้นฉบับปีมะโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙ ที่เกี่ยวข้องกับการออกรหัสมาตรฐานและทำการบันทึกในระบบ TTDKC มีดังนี้

ลำดับชั้นที่ ๑: หมวด (Section) จัดอยู่ในหมวด A: การแพทย์แผนไทย

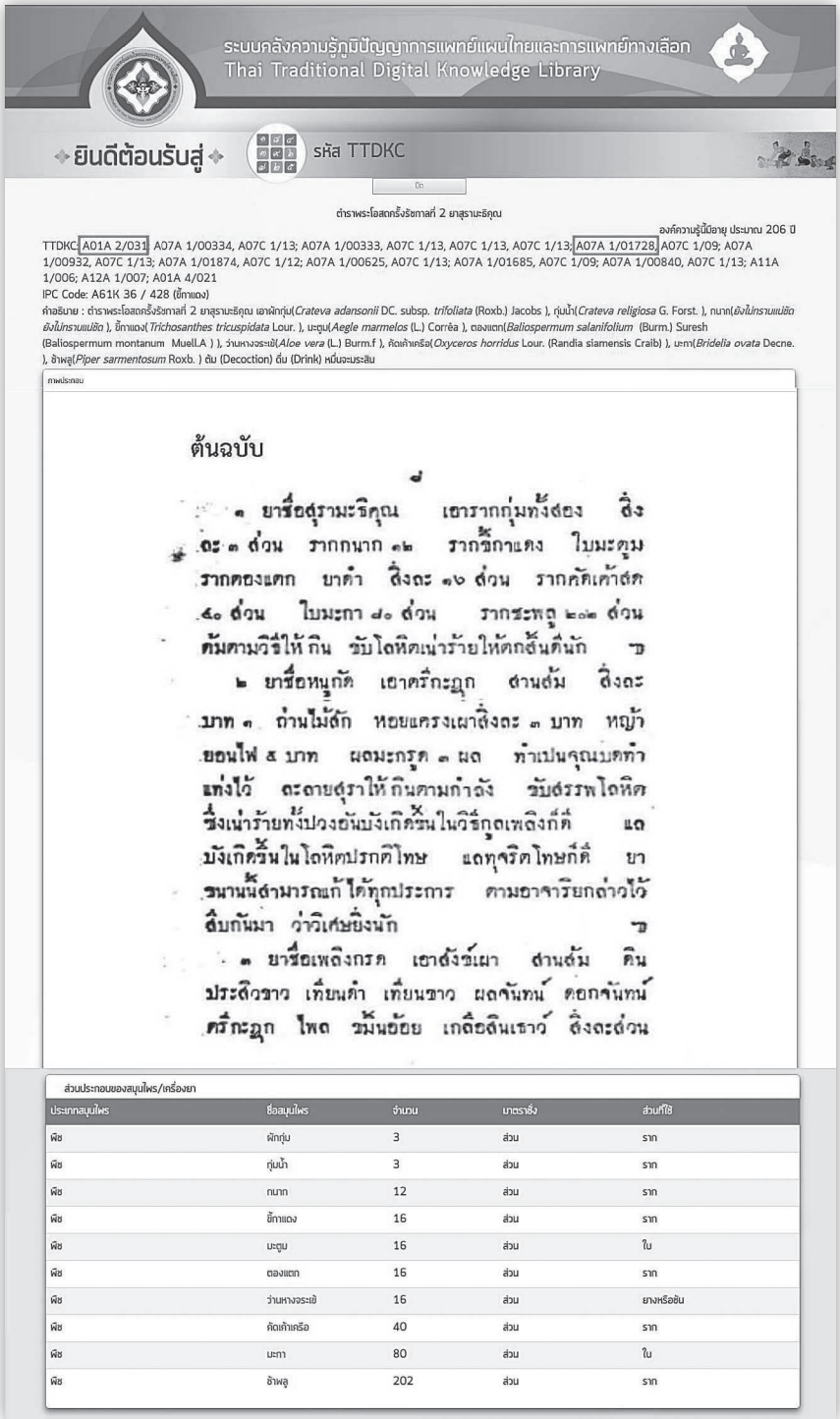
ลำดับที่ ๒: ชั้น (Class) มีรหัสมาตรฐานที่เกี่ยวข้องอยู่ ๗ ตัว ได้แก่ Class 01: ยาสำหรับคน, Class A07: พืชวัตถุ (Based on Plants), Class A08: สัตว์วัตถุ (Based on Animals), Class A09: ธาตุวัตถุ (Based on Minerals), Class A10: น้ำกระสายยา (Vehicles), Class A11: การเตรียมยา (Preparation) และ Class A12: วิธีการใช้ยา (Administration)

ลำดับที่ ๓: ชั้นย่อย (Sub-class) มีรหัสมาตรฐานเกี่ยวกับชนิดของเอกสาร (Original Document) รหัส A๐๑A กับชื่อโรค/อาการ (Disease/Symptom) รหัส A01B

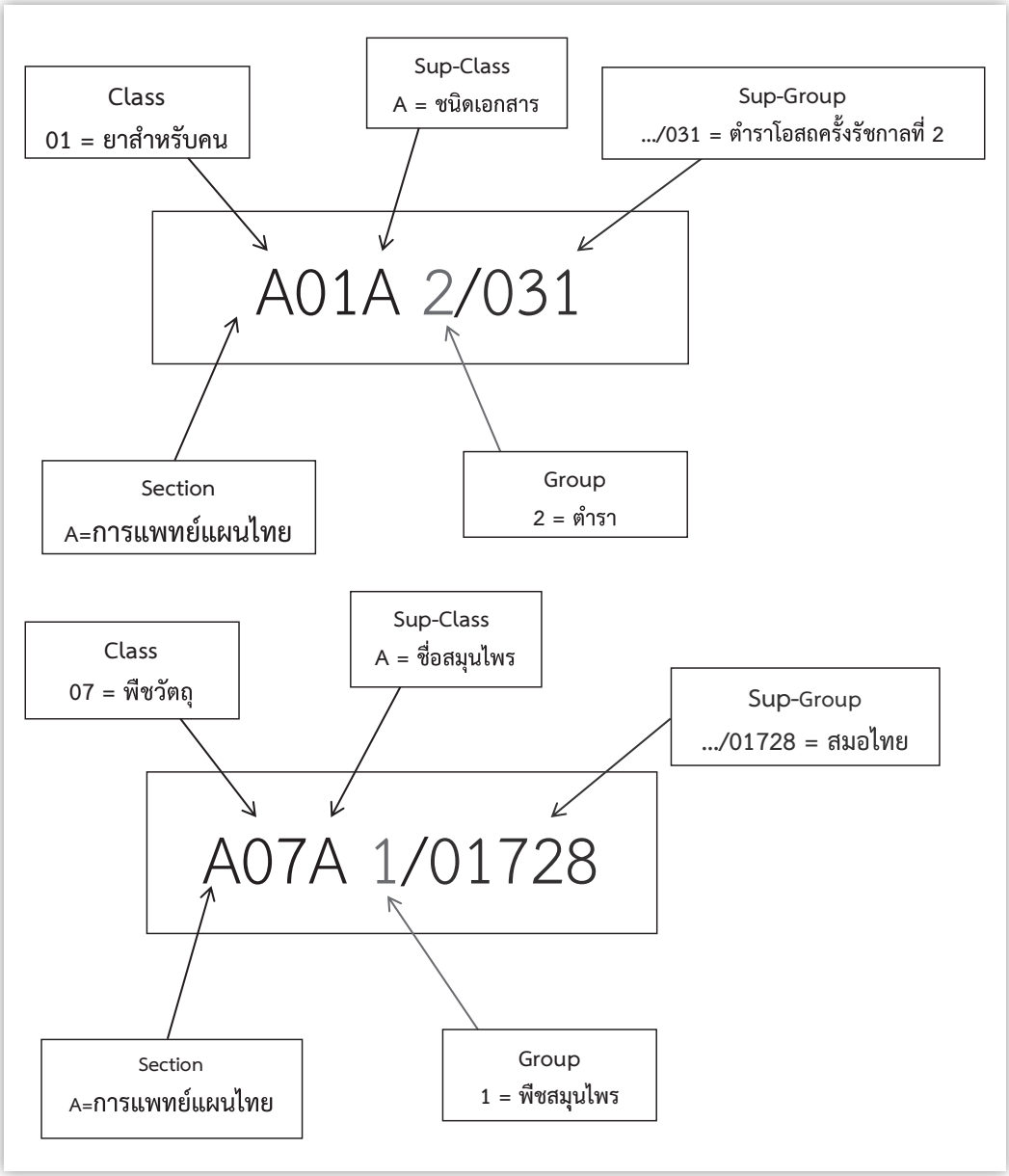
ลำดับที่ ๔: กลุ่ม (Group) และลำดับที่ ๕: กลุ่มย่อย (Sub-group) กำหนดรหัสมาตรฐานที่เป็นรายละเอียดของชั้นย่อย (Sub-class) ที่เกี่ยวกับตำรับยา (Name of formula) ชื่อเจ้าของตำรับหรือผู้ปรุงยา (Name of formula owner or Pharmacist) โรคและอาการ (Disease/Symptom) ส่วนประกอบของยาที่เป็นพืชวัตถุ สัตว์วัตถุ ธาตุวัตถุ รวมถึงรหัสที่เกี่ยวกับน้ำกระสายยา การเตรียมยา และวิธีการใช้ยา

ในที่นี้ขอยกตัวอย่างการออกรหัสมาตรฐานภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยที่เกี่ยวกับ**ยาสุรามะธิคุณ** ในตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒ ตามแบบการรายงานข้อมูลในระบบคลังความรู้ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก พร้อมกับอธิบายรหัสมาตรฐานฯ หรือทีทีดีเคซี (TTDKC) ดังนี้

รายงานการออกรหัสมาตรฐานภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย หรือทีทีดีเคซี (TTDKC) จากระบบองค์ความรู้ดิจิทัลภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

การอธิบายรหัสมาตรฐานฯ หรือทีทีดีเค (TTDKC) ในตำรับยาสุรามะธิคุณ

๖.๒ ตรวจสอบข้อมูลการใช้ประโยชน์ผ่านรหัสมาตรฐาน เพื่อให้การส่งเสริมปกป้องและคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ปัจจุบัน (ณ พ.ศ. ๒๕๖๑) ระบบสารสนเทศองค์ความรู้ดิจิทัลภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยของประเทศไทย (Thai Traditional Digital Knowledge Library: TTDKL) อยู่ระหว่างดำเนินการเปิดให้บริการ ๒ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องก่อน คือ กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กับกรมทรัพย์สินทางปัญญา โดยที่กรมการแพทย์แผนไทยฯ จะสามารถทำการตรวจสอบข้อมูลจากรายงานของระบบ TTDKL เมื่อมีผู้แจ้งความจำนงขอใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์จากตำรับยาแผนไทยของชาติเฉพาะในระดับประเทศ ส่วนกรมทรัพย์สินทางปัญญาจะตรวจสอบเกี่ยวกับการขอสิทธิบัตรและอนุสิทธิบัตรในการผลิตยาจากสมุนไพรหรืออื่น ๆ ซึ่งรหัสมาตรฐานที่ได้ออกมาแล้วนั้น จะสามารถเชื่อมโยงไปถึงระบบระบบ IPC ขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาของโลกได้ว่า ในองค์ประกอบของผลิตภัณฑ์ที่จะขอสิทธิบัตรหรืออนุสิทธิบัตรนั้น มีความซ้ำซ้อนหรือเป็นการละเมิดสิทธิ์ที่เป็นภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยหรือไม่ ไม่ว่าจะเป็น พืช สัตว์ และแร่ธาตุ เป็นต้น ซึ่งเป็นการคุ้มครองการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยของประเทศและระหว่างประเทศ ให้เป็นไปตามเงื่อนไขของกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

๖.๓ กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ในตำรายาพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒ บีมโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙ ที่ต้องขออนุญาตตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ประกอบด้วย ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ด้านการวิจัยและพัฒนา กับกลุ่มผู้พัฒนาผลิตภัณฑ์ตำรับยาที่ต่อยอดจากตำรับยาหรือตำรายาของชาติ โดยทั้งสองกลุ่มดังกล่าวจะต้องดำเนินการขออนุญาตและได้รับการอนุญาตจากกรมการแพทย์แผนไทยฯ ก่อนที่จะนำองค์ความรู้ในตำรับตำรายาฉบับนี้ไปใช้ประโยชน์ ทั้งนี้ เพื่อให้เป็นไปตามกฎกระทรวงการขอรับอนุญาตและการอนุญาต ข้อจำกัดสิทธิ และค่าตอบแทนการใช้ประโยชน์จากตำรับยาแผนไทยของชาติหรือตำราการแพทย์แผนไทยของชาติ พ.ศ. ๒๕๕๘ ซึ่งเป็นไปตามเจตนารมณ์แห่ง พ.ร.บ.คุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๔๒

๖.๔ หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	(๓)
คำชี้แจง	(๕)
สารบัญ	(๑๖)
สารบัญภาพสี	(๑๗)
บทที่ ๑ ว่าด้วยตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒ บีมโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙	**๑**
บทที่ ๒ ว่าด้วยการสังคายนาตำรับยาในตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒ บีมโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙	**๕**
บทที่ ๓ ว่าด้วยสมุนไพรและเครื่องยาที่ใช้พืชวัตถุ สัตว์วัตถุ และธาตุวัตถุ ในตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒ บีมโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙	**๑๖๓**
เอกสารอ้างอิง	**๒๑๙**
ภาคผนวก	
ต้นฉบับเดิม ตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒ บีมโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙	๒๒๒
ดัชนี	
ก. ดัชนีชื่อตำรับยา	๒๙๗
ข. ดัชนีชื่อไทยและเครื่องยาไทย	๒๙๙
ค. ดัชนีชื่อวิทยาศาสตร์	๓๐๕

RamaTexBook-10.indd 16 4/18/18 13:41

สารบัญภาพสี

		หน้า
กระชาย	*Boesenbergia rotunda* (L.) Mansf.	๒๐๓
กระเทียม	*Allium sativum* L.	๒๐๓
กระวาน	*Amomum testaceum* Ridl.	๒๐๔
กฤษณา	*Aquilaria crassna* Pierre ex Lecomte	๒๐๔
กะทือ	*Zingiber zerumbet* (L.) Roscoe ex Sm.	๒๐๔
กานพลู	*Syzygium aromaticum* (L.) Merr. & L. M. Perry	๒๐๕
การบูร	*Cinnamomum camphora* (L.) J. Presl	๒๐๕
โกฐเขมา	*Atractylodes lancea* (Thunb.) DC.	๒๐๕
โกฐสอ	*Angelica dahurica* (Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. var. *dahurica*	๒๐๕
ขมิ้นอ้อย	*Curcuma* sp.	๒๐๖
ขิง	*Zingiber officinale* Roscoe	๒๐๖
ขิงแห้ง	*Zingiber ligulatum* Roxb.	๒๐๖
ขี้เหล็ก	*Senna siamea* (Lam.) H.S.Irwin & Barneby	๒๐๗
จันทน์เทศ	*Myristica fragrans* Houtt.	๒๐๗
ช้าพูล	*Piper sarmentosum* Roxb.	๒๐๘
ดองดึง	*Gloriosa superba* L.	๒๐๘
ดีปลี	*Piper retrofractum* Vahl	๒๐๘
เถาวัลย์เปรียง	*Solori scandens* (Roxb.) Sirich & Adema (*Derris scandens* (Roxb.) Benth.)	๒๐๙
เทียนขาว	*Cuminum cyminum* L.	๒๐๙
เทียนดำ	*Nigella sativa* L.	๒๐๙
เปราะหอม	*Kaempferia galanga* L.	๒๐๙

		หน้า
เปล้าน้อย	*Croton stellatopilosus* H. Ohba	๒๑๐
เปล้าใหญ่	*Croton persimilis* Müll. Arg.	๒๑๐
ผักชีลา	*Coriandrum sativum* L.	๒๑๑
พริกไทย	*Piper nigrum* L.	๒๑๑
พิมเสน	*Dryobalanops aromatica* C. F. Gaertn.	๒๑๑
ไพล	*Zingiber montanum* (J. Köenig) Link ex A. Dietr.	๒๑๒
มหาหิงคุ์	*Ferula assa-foetida* L.	๒๑๒
มะกรูด	*Citrus hystrix* DC.	๒๑๒
มะกา	*Bridelia ovata* Decne.	๒๑๓
มะตูม	*Aegle marmelos* (L.) Corrêa	๒๑๓
มะนาว	*Citrus aurantiifolia* (Christm.) Swingle	๒๑๔
ยาดำ	*Aloe vera* (L.) Burm. f.	๒๑๔
ว่านน้ำ	*Acorus calamus* L.	๒๑๔
ส้มซ่า	*Citrus x aurantium* L.	๒๑๕
สมอไทย	*Terminalia chebula* Retz.	๒๑๕
สมุลแว้ง	*Cinnamomum bejolghota* (Buch.-Ham.) Sweet	๒๑๖
สะค้าน	*Piper wallichii* (Miq.) Hand.-Mazz.	๒๑๖
แสมทะเล	*Avicennia marina* (Forssk.) Vierh.	๒๑๗
อบเชยเทศ	*Cinnamomum verum* J. Presl.	๒๑๗

สัตว์วัตถุ

ผึ้ง	๒๑๘

แร่ธาตุ

เกลือสินเธาว์	๒๑๘
สารส้ม	๒๑๘

ว่าด้วยตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒ บีมโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙

การแพทย์แผนไทยในสมัยรัชกาลที่ ๒

ในยุครัตนโกสินทร์ สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ทรงมีบทบาทสำคัญต่อการแพทย์แผนไทยเป็นที่ยิ่ง ดังจะเห็นได้ว่า ภายหลังจากไทยได้ทำการศึกสงครามกับพม่าติดต่อกันมาถึง ๒ ครั้งนั้น ทำให้ตำราแพทย์แผนไทยโบราณได้สูญหายและถูกทำลายไปเป็นจำนวนมาก ขณะเดียวกันเหล่าแพทย์ที่มีความรู้ยังถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลยศึกด้วย พระองค์จึงทรงให้รวบรวมคัมภีร์แพทย์ที่กระจัดกระจายมารวบรวมไว้ ณ โรงพระโอสถ โดยมีพระบรมราชโองการให้ผู้ที่มีความรู้ ผู้ชำนาญการรักษาโรค ผู้ที่มีความรู้ด้านการปรุงยา หมอหลวง หมอเชลยศักดิ์ และราษฎรที่มีตำรายา ช่วยกันรวบรวมข้อมูลเป็นตำราหลวงสำหรับโรงพระโอสถ ซึ่งตำราทั้งหมดที่ทำการรวบรวมมา แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๓๕๕ และมีการตรวจสอบข้อมูลเพื่อความถูกต้องอย่างละเอียด จากนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานบางส่วนให้จารึกลงบนหินอ่อนรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส บริเวณผนังด้านนอกของกำแพงพระวิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดราชโอรสาราม กรุงเทพฯ หลังจากที่มีการแพร่ระบาดของอหิวาตกโรคครั้งรุนแรง ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๕๙ ได้มีการตั้งกฎหมายที่ชื่อว่า “กฎหมายพนักงานพระโอสถถวาย” ขึ้น โดยมีใจความว่า

“ให้อำนาจพนักงานมีอำนาจออกไปค้นหาพระโอสถ คือ สมุนไพร ที่ปรากฏมีอยู่ในแผ่นดิน ผู้ใดจะคัดค้านมิได้ พนักงานพระโอสถจึงมีอำนาจในการค้นหายา และมักจะเป็นผู้ที่อยู่ในตระกูลสืบทอดกันมาเท่านั้น”

กว่า ๑๐๐ ปีแห่งการสืบสานองค์ความรู้การแพทย์ดั้งเดิม

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงเป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๐ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งมีบทบาทสำคัญต่อการวางรากฐานการศึกษาของไทย ดังจะเห็นได้ว่า ทรงพระปรารภจะรับพิมพ์หนังสือช่วยหอสมุดวชิรญาณ เพื่ออนุรักษ์หนังสือเก่าและเป็นการเผยแพร่ความรู้ให้กว้างขวาง คณะกรรมการหอสมุดฯ จึงลงมติให้จัดพิมพ์ตำราพระโอสถเก่า ด้วยเห็นว่าจะเป็นประโยชน์

RamaTexBook.indd 1 4/18/2561 BE 1:17 AM

ด้านการบำบัดรักษาอาการเจ็บป่วยทั้งฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักร และเป็นสุขทานแก่มหาชน จึงนำความคิดไปกราบทูล พระองค์ก็ทรงพระดำริเห็นชอบให้จัดพิมพ์ **"หนังสือตำราพระโอสถ"** เป็นครั้งแรกเมื่อปีมโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙ ซึ่งถือว่าเป็นการสืบสานองค์ความรู้ทางการแพทย์แผนไทยดั้งเดิมที่ผ่านพ้นมากว่า ๑๐๐ ปี โดยที่หนังสือเล่มนี้ ส่วนหนึ่งได้ถวายเป็นของส่วนพระองค์ประทานแก่หอสมุดวชิรญาณ และประทานท่านหุ่นช่วยในงานปลงศพอำมาตย์เอก พระยาประชุมประชานรถ ในคราวเดียว

ตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒ ปีมโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙

ตำราที่ได้จัดพิมพ์ขึ้นนี้ เป็นองค์ความรู้ดั้งเดิมทางการแพทย์แผนไทยเมื่อครั้งสมัยรัชกาลที่ ๒ โดยมีการอธิบายในหน้าคำนำไว้ว่า ประกอบด้วย ๒ เรื่อง คือ **ตำรายาในโรงพระโอสถ กับ ตำราพระพระโอสถ** รวบรวมไว้ในเล่มเดียวกัน ใช้ชื่อว่า **"ตำราพระโอสถ"** ตามที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ แห่งหอสมุดวชิรญาณ ได้ขนานนามสำหรับเรียกขานหนังสือเล่มนี้ให้ง่ายขึ้น

ในเรื่องแรกที่เป็น **ตำรายาในโรงพระโอสถ** มีหลักฐานการบันทึกตำรับยาไว้ในรัชกาลที่ ๒ ปีวอก จัตวาศก จุลศักราช ๑๑๗๔ พ.ศ. ๒๓๕๕ กาลครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชปรารภว่า ตำราในโรงพระโอสถยังไม่ครบบริบูรณ์ จึงโปรดให้**พระพงษ์นรินทร์ ราชนิกูล** ซึ่งเป็นพระราชโอรสในพระเจ้ากรุงธนบุรี รับราชการอยู่ในกรมหมอหลวง เป็นนายกองทำหน้าที่ในการเสาะหาและคัดกรองตำรายาดี ทั้งจากพระราชาคณะ ข้าราชการ และราษฎร แล้วทำการตรวจสอบสรรพคุณยานั้น ๆ พร้อมกับคัดเลือกเฉพาะตำรับยาที่เชื่อว่าดีจริง จดลงไว้ในตำราหลวงสำหรับโรงพระโอสถ เก็บไว้ในห้องอาลักษณ โดยพระเจ้าบรมวงษ์เธอ ชั้น ๔ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ประทานมาให้คัดสำเนาพิมพ์ไว้ในตำรายาฉบับนี้ ซึ่งมีอยู่ ๖๑ ตำรับ ทั้งได้เพิ่มตำรายาหอมอีก ๒ ขนาน คือ ยาเทพมงคล กับ ยาอินทโอสถ ไว้ในตอนท้ายตำรายาโรงพระโอสถ

ตำรายาในโรงพระโอสถ เป็นการประมวลองค์ความรู้ทางการแพทย์ไทยที่มีการกล่าวถึงสรรพคุณของยาแต่ละขนานที่มีการใช้บำบัดรักษาอาการสรรพโรคต่าง ๆ ที่ใช้สืบต่อกันมา โดยพบว่า ครอบคลุมการรักษาอาการป่วยไข้ถึง ๙ กลุ่มอาการ ได้แก่ กลุ่มโรคเกี่ยวกับพิษฝี กลุ่มโรคเกี่ยวกับตา กลุ่มโรคเกี่ยวกับโรคป่วง กลุ่มโรคเกี่ยวกับโรคหืด กลุ่มโรคเกี่ยวกับโลหิต กลุ่มโรคเกี่ยวกับโรคทราง และกลุ่มโรคเกี่ยวกับโรคลมขึ้นเบื้องสูง มีขนานยาที่ใช้ในการรักษากลุ่มโรคเกี่ยวกับพิษฝีมากที่สุด ๖ ขนาน ตัวอย่างเช่น

ขนานที่ ๔๙ ชื่อ ***ยาแก้วิทยาธิโรค*** *ระบุสรรพคุณว่า แก้พิศม์ฝีภายในภายนอก ซึ่งกระทำพิศม์ ให้คลั่ง แลสลบไปก็ดี โดยมีส่วนประกอบและการปรุง คือ ให้ไปกลั้นใจถาก เอาเปลือกมะฝ่อทีละเปลือก ให้ได้ ๓ เปลือก ๆ สามนิ้ว พร้อมกับมีการกำกับคาถาไว้ด้วย โดยเปลือกแรกลง อิ เปลือกที่สองลง สุ เปลือกสามลง ติ แล้วจึงเอาแช่ม้าทลาย รากไม้รวก ยาเข้าเย็นทั้ง ๒ สิ่งละตำลึง ๑ ต้มตามให้กินแก้พิศม์ฝีภายในภายนอก ซึ่งกระทำพิศม์ ให้คลั่ง แลสลบไปก็ดี หายวิเศษนัก*

ส่วนอีกเรื่องคือ **ตำราพระโอสถ** เป็นตำรับยาที่ได้เคยประกอบถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีจำนวน ๒๕ ตำรับ แต่เดิมนั้น เป็นตำรับยาในหนังสือของ **พระเจ้าบรมวงษ์เธอ ชั้น ๒ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท** ซึ่งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นไชยนาทนเรนทร เป็นเจ้าของหนังสือดั้งเดิมฉบับนี้ แล้วได้ประทานมายังหอสมุดวชิรญาณ สำหรับพระเจ้าบรมวงษ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ผู้เขียนตำราพระโอสถในรัชกาลที่ ๒ ทรงศึกษาวิชาการแพทย์และรับรักษาไข้มาตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ ๒ ทรงชำนาญวิชาการแพทย์ และสะสมตำราแพทย์ไว้จำนวนมาก กระทั่งปรากฏพระเกียรติคุณขจรขจายในรัชกาลที่ ๓ โดยทรงกำกับกรมหมอในปลายรัชกาลนี้ต่อเนื่องไปจนถึงรัชกาลที่ ๔

ในพระตำราที่ทูลเกล้าฯ ถวายการรักษาพระอาการประชวรเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๒ ครอบคลุม ๗ กลุ่มโรค ได้แก่ กลุ่มโรคเกี่ยวกับธาตุผิดปกติ กลุ่มโรคเกี่ยวกับยาสูบ กลุ่มโรคเกี่ยวกับยาทา กลุ่มโรคเกี่ยวกับยารมกลุ่มโรคเกี่ยวกับลม กลุ่มโรคเกี่ยวกับเสมหะ และกลุ่มโรคเกี่ยวกับริดสีดวงทวาร และกลุ่มโรคเกี่ยวกับโรคลมขึ้นเบื้องสูง ตัวอย่างเช่น

ขนานที่ ๖๕ ชื่อยามหาวาโย (หน้า ๓๗-๓๘) *ซึ่งเป็นชื่อตามผู้ทูลเกล้าฯ ถวาย คือ ขุนมหาวาโย ระบุ****สรรพคุณ*** *แก้ลมอัมพฤต ลมราทยักษ์ ลมปัตฆาฏ แก้ลมบ้าหมู แก้โลหิตแห้ง โลหิตตีขึ้น แก้หืดไอ แก้ริดสีดวงมองคร่อ แก้กร่อนแห้งลงฝัก แก้ไส้เลื่อนไส้ลาม แก้มุตกิจมุตฆาฏ แก้ฝีในท้องในอก แก้จุกเสียด แก้ลม แก้โลหิต หืดไอ กร่อน ไส้เลื่อน* ***มีส่วนประกอบและการปรุง*** *คือ ท่านให้เอา ดีปลี ๖ สลึง ใบสเดา ๖ สลึง มหาหิงคุ์บาท ๑ พริกไทยบาท ๑ การบูรบาท ๑ ยาดำบาท ๑ รากทนดีบาท ๑ ขมิ้นอ้อยบาท ๑ สหัสคุณเทศบาท ๑ หว้านน้ำ ๒ สลึง เจตมูล ๒ สลึง แห้วหมู ๒ สลึง กระทือ ๒ สลึง กระวาน ๒ สลึง น้ำประสานทอง ๒ สลึง เกลือสินเธาว์ ๒ สลึง ขิงแห้ง ๒ สลึง รากชะพลู ๒ สลึง ลูกกระดอมสลึง ๑ กานพลูสลึง ๑ โกฏพุงปลาเฟื้อง ๑ โกฏสอเฟื้อง ๑ สรรพยา ๒๓ สิ่งนี้ ตำเปนผง ละลายน้ำผึ้ง, น้ำร้อน, น้ำส้มส้า ก็ได้ แก้ลมอัมพฤต ลมราทยักษ์ ลมปัตฆาฏ แก้ลมบ้าหมู แก้โลหิตแห้ง โลหิตตีขึ้น แก้หืดไอ แก้ริดสีดวงมองคร่อ แก้กร่อนแห้งลงฝัก แก้ไส้เลื่อนไส้ลาม แก้มุตกิจมุตฆาฏ แก้ฝีในท้องในอก แก้จุกเสียดหายแล*

ว่าด้วยการสังคายนาตำรับยา ในตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒ บีมโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙

หนังสือเล่มนี้ เรียกว่า “ตำราพระโอสถ” ประกอบด้วยหนังสือตำรับยา ๒ เรื่อง แต่เกี่ยวเนื่องกัน คือ ตำรายาในโรงพระโอสถ และตำราพระโอสถ ซึ่งได้จัดแบ่งเป็น ๒ ตอน ดังนี้

ตำรายาโรงพระโอสถ ประกอบด้วยตำรับยา ๖๑ ขนาน

ตำรับยา ๕ ขนาน ของขุนราชเนตร ประกอบด้วย

๑. ยาสรรพคุณวุฒิ แก้ต้อ
๒. ยากลิ่นธรณี แก้ต้อหมอก
๓. ยาเฟื่องสมุท แก้ต้อหมอก
๔. ยาอินทร์ประทาน แก้ตาช้ำ ตาแดง ตาริดสีดวง ต้อหมอก ต้อดง
๕. ยามหาอาวุธ แก้ตาริดสีดวง และต้อทั้งปวง

ตำรับยา ๔ ขนาน ของขุนกุมมารประเสริฐ ประกอบด้วย

๑. ยาสุริยองครักษ์ แก้ไข้ลำบองราหู และต้องแม่ซื้อ
๒. ยารมผ้าอ้อม
๓. ยามหาระรันพิศ แก้พิษลำบองราหู
๔. ยาสหัสรังษี ทาแก้ลำบองราหู

ตำรับยา ๔ ขนาน ของหมื่นอินเวทย ประกอบด้วย

๑. ยาพรหมภักตร์ แก้โลหิตเน่าร้าย
๒. ยากำลังราชสีห์ บำรุงโลหิต
๓. ยาขับโลหิตเน่าร้าย
๔. ยาบำรุงโลหิตให้งาม

ตำรับยา ๔ ขนาน ของหมื่นจะมระสิน ประกอบด้วย

๑. ยาสุรามะธิคุณ ขับโลหิต
๒. ยาหนูกัด ขับโลหิตอยู่ไฟ
๓. ยาเพลิงกรด ขับโลหิตอยู่ไฟ

๔. ยาจักรรัตนทิพย์ ขับโลหิตอยู่ไฟ

ตำรับยา ๕ ขนาน ของหมื่นพรหมเนตร ประกอบด้วย

๑. ยาประสะไพล แก้ลมทราง ๗ จำพวก
๒. ยาประสะขาว แก้พิษลมทราง ๗ จำพวก
๓. ยามหาเปราะ แก้พิษลมทราง ๗ จำพวก
๔. ยาประสะกระดูก แก้ลมทราง ๗ จำพวก
๕. ยาแก้ลมทรางทั้ง ๗ จำพวก

ตำรับยา ๔ ขนาน ของขุนประสาทไนยนา ประกอบด้วย

๑. ยาแดงวัดสุธา แก้ตาแดง ตาแตกร้าว เปื่อยเน่า
๒. ยามหาสุขุม แก้ต้อ แก้ริดสีดวง
๓. ยามหาอุดม แก้ต้อ แก้ริดสีดวง
๔. ยาสุริยาธิจร ชูผิวจักษุ เจริญน้ำเลี้ยงจักษุ

ตำรับยา ๕ ขนาน ของขุนราชเนตร ประกอบด้วย

๑. ยาเทวจักษุ แก้ต้อเนื้อ ต้อสาย แก้ตาแดง
๒. ยาอินทจักษุ แก้ริดสีดวงลมขึ้นจักษุ
๓. ยาเทพยจักษุ แก้ต้อต่าง ๆ
๔. ยาสังขรัศมี แก้ต้อ แก้ฝ้าดาษขึ้นตา
๕. ยาแผ้วไนยนา แผ้วจักษุ

ตำรับยา ๔ ขนาน ของขุนทิพยเนตร ประกอบด้วย

๑. ยาอินทโชติ แก้ต้อ
๒. ยารัตนโรค แก้ต้อหมอก แก้ตาซ้ำ
๓. ยาสุวรรณไกรลาส แก้ต้อปวดเคือง
๔. ยาแผ้วอากาศ แก้ต้อ แก้ตาซ้ำตามัว

ตำรับยา ๔ ขนาน ของขุนสิทธิพรหมา ประกอบด้วย

๑. ยาประสะเกลือ แก้หืด
๒. ยาประสะมะนาว แก้หืด
๓. ยาแก้หืด
๔. ยาแก้หืด

ตำรับยา ๒ ขนาน ของขุนราชเนตร ประกอบด้วย

๑. ยาแดงใหญ่ แก้ต้อ แก้ตาแดง
๓. ยาสังขรัศมี แก้เจ็บตา ตาแดง

ตำรับยา ๔ ขนาน ของขุนราชโอสถ ประกอบด้วย

๑. ยาตรีสวัสดิผลา แก้ลมพรรดึก
๒. ยาทำลายเมฆ แก้ลมในกองพรรดึก
๓. ยามหาวายุเวก แก้ลมในกองพรรดึก
๔. ยาตรีผลาใหญ่ แก้ลมพรรดึก อันเกิดในกองปัตฆาฏ รัตฆาฏ

ตำรับยา ๓ ขนาน ของหลวงทิพยรักษา ประกอบด้วย

๑. ยาแก้ลมขึ้นสูง
๒. ยาแก้ลมขึ้นสูง
๓. ยาแก้ลมขึ้นสูง แก้อุทธังคมาวาตกล้า ทำให้คลุ้มคลั่ง

ตำรับยา ๖ ขนาน ของประสิทธิแวทยา ประกอบด้วย

๑. ยาแก้วิทยาธิโรค แก้พิษผีซึ่งทำให้คลั่ง
๒. ยาพอกแก้พิษผี
๓. ยาพอกแก้พิษผี
๔. ยาพอกแก้พิษผี
๕. ยาพอกแก้พิษผี
๖. ยาพอกแก้พิษผี

ตำรับยา ๕ ขนาน ของขุนสิทธิชาญ ประกอบด้วย

๑. ยาแก้ป่วง ๕ ประการ
๒. ยาแก้ป่วง
๓. ยาแก้ป่วง
๔. ยาแก้ป่วง
๕. ยาแก้ป่วง

ตำรายาหอม ของนายพันโท หม่อมเจ้ากรรมสิทธิ์ ประกอบด้วยตำรับยา ๒ ขนาน

๑. ยาอินทโอสถ แก้ไข้ แก้สลบ แก้หืด ริดสีดวง วัณโรค
๒. ยาเทพมงคล แก้หอบ แก้ชัก แก้สลบต่าง ๆ

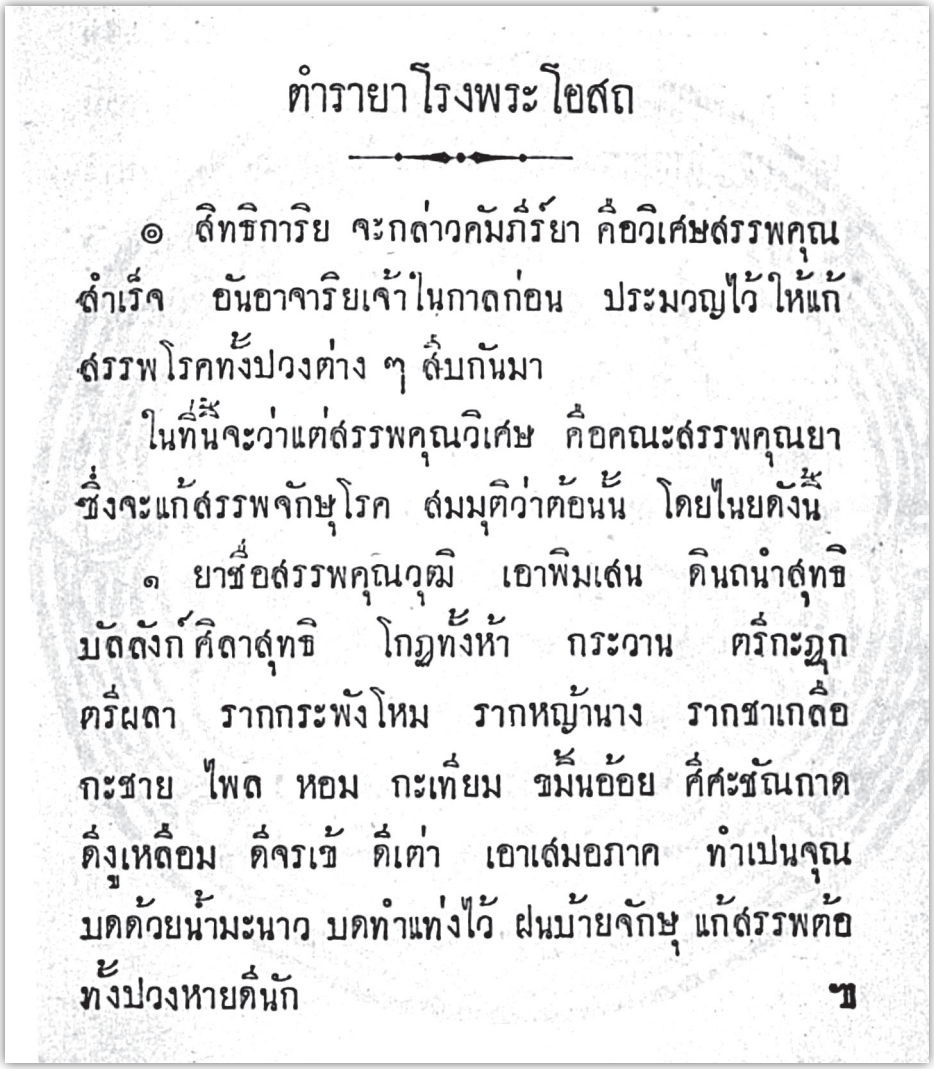
หมายรับสั่ง ยกขวัญเข้าครูหมอ
วิธีแก้ไข้จับ และว่าด้วยยาควินิน

ตำราพระโอสถ ประกอบด้วยตำรับยา ๒๕ ขนาน

๑. พระตำรามหาไชยเวก แก้ลม ๑๕ ประการ
๒. ยาไวยเทพี แก้เสมหะแห้ง แก้ลมปัตฆาฏ อัมพฤกษ์ ลมกร่อน
๓. พระตำรามหาวาโย แก้ลม แก้โลหิต หืดไอ กล่อน ไส้เลื่อน
๔. พระโอสถทรงสูบ
๕. พระโอสถกัณฐัศวิเวก
๖. พระตำราน้ำดับพิษ
๗. พระโอสถมหาจักรใหญ่ แก้ลมพรรดึก ลมปัตฆาฏ ลมเมื่อยขบ
๘. พระโอสถทรงรม
๙. ตำราขี้ผึ้งตำราหลวง
๑๐. พระตำราวิสัมพยา แก้ลม แก้ไข้ ปัสสาวะไหล แก้สันนิบาต จุกเสียด
๑๑. พระตำรายาเขียว แก้ไข้ลาดสาด
๑๒. พระโอสถน้ำมัน แก้เหน็บชา เมื่อยขบ ฟกบวม
๑๓. พระโอสถแก้ ริดสีดวงงอก แก้เม็ดยอดลำโลงธาตุ
๑๔. พระโอสถทุเลา
๑๕. พระโอสถทรงรม
๑๖. ตำราพระโอสถตั้งประจำเวลา
๑๗. พระโอสถถวายเวลาเช้า
๑๘. พระโอสถถวายเวลาสี่โมงเช้า
๑๙. พระโอสถถวายเวลาบ่าย ๒ โมง
๒๐. พระโอสถถวายเวลาทุ่มเศษ
๒๑. พระโอสถถวายเวลา ๒ ยาม
๒๒. พระโอสถหิงคุ์ แก้พระวาโยปัตฆาฏ
๒๓. พระโอสถหิงษธาตุ แก้พระวาโยกร่อน ปัตฆาฏ
๒๔. พระโอสถวิปูระธาตุเตโช บำรุงพระธาตุ
๒๕. พระโอสถทรงเหยียบ

ตำรายาโรงพระโอสถ

ยา ๕ ขนาน ของขุนราชเนตร ทูลเกล้าฯ ถวาย

ตำรายาโรงพระโอสถ

๏ สิทธิการิย จะกล่าวคัมภีร์ยา คือวิเศษสรรพคุณ สำเร็จ อันอาจาริยเจ้าในกาลก่อน ประมวญไว้ให้แก้สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพคุณยา ซึ่งจะแก้สรรพจักษุโรค สมมุติว่าต้อนั้น โดยไนยดังนี้

๑ ยาชื่อสรรพคุณวุฒิ เอาพิมเสน ดินถนำสุทธิ บัลลังก์ศิลาสุทธิ โกฏทั้งห้า กระวาน ตรีกะฎุก ตรีผลา รากกระพังโหม รากหญ้านาง รากชาเกลือ กะชาย ไพล หอม กะเทียม ขมิ้นอ้อย ศีศะชัณกาด ดีงูเหลือม ดีจรเข้ ดีเต่า เอาเสมอภาค ทำเปนจุณ บดด้วยน้ำมะนาว บดทำแท่งไว้ ฝนบ้ายจักษุ แก้สรรพต้อทั้งปวงหายดีนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๔๘)

ยาขนานที่ ๑ ยาสรรพคุณวุฒิ

สรรพคุณของตำรับ: แก้สรรพจักษุโรค แก้โรคต้อทั้งปวง

ส่วนประกอบของตำรับ: พิมเสน ดินถนำสุทธิ บัลลังก์ศิลาสุทธิ (บัลลังก์ศิลา) โกฏทั้งห้า (โกฐทั้ง ๕) กระวาน ตรีกะฏุก (ตรีกฏุก) ตรีผลา รากกระพังโหม รากหญ้านาง รากชาเกลือ กะชาย (กระชาย) ไพล หอม กะเทียม (กระเทียม) ขมิ้นอ้อย ศีศะชัณกาด (ชันกาด) ดีงูเหลือม ดีจรเข้ (จระเข้) ดีเต่า เอาเสมอภาค

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาเสมอภาคกัน บดให้เป็นผงละเอียด ผสมน้ำมะนาวปั้นเป็นแท่ง

วิธีการใช้ยา: ฝน ป้ายตา

น้ำกระสาย: น้ำมะนาว (*Citrus aurantiifolia* (Christm.) Swingle)

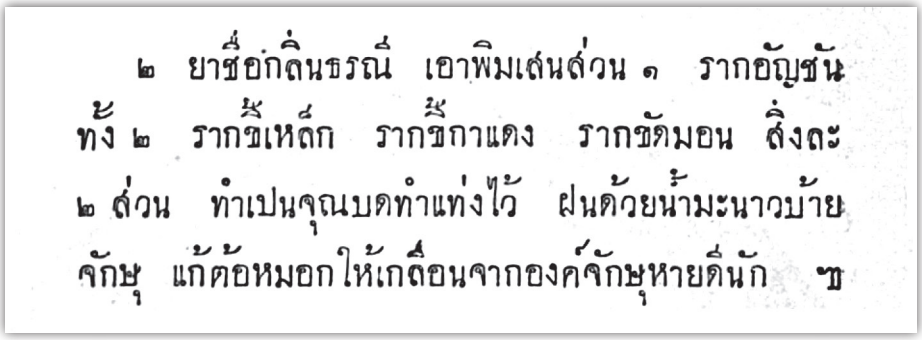
รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	พิมเสน	*เนื้อไม้	*Dryobalanops aromatica* C. F. Gaertn.	Dipterocarpaceae	เสมอภาค
๒	ดินถนำสุทธิ		N/A		เสมอภาค
๓	บัลลังก์ศิลาสุทธิ		N/A		เสมอภาค
๔	โกฐทั้ง ๕				
	- โกฐเขมา	*ราก	*Atractylodes lancea* (Thunb.) DC.	Compositae	เสมอภาค
	- โกฐเชียง	*ราก	*Angelica sinensis* (Oliv.) Diels	Umbelliferae	เสมอภาค
	- โกฐจุฬาลัมพา	*ส่วนเหนือดิน	*Artemisia annua* L.	Compositae	เสมอภาค
	- โกฐสอ	*ราก	*Angelica dahurica* (Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. var. *dahurica*	Umbelliferae	เสมอภาค
	- โกฐหัวบัว	*ราก	*Ligusticum sinense* Oliv. cv. *Chuanxiong*	Umbelliferae	เสมอภาค
๕	กระวาน	*ผล	*Amomum testaceum* Ridl.	Zingiberaceae	เสมอภาค

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๖	ตรีกฎุก				
	- ขิง	*เหง้า	*Zingiber officinale* Roscoe	Zingiberaceae	เสมอภาค
	- พริกไทย	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	เสมอภาค
	- ดีปลี	*ผล	*Piper retrofractum* Vahl	Piperaceae	เสมอภาค
๗	ตรีผลา				
	- สมอไทย	เนื้อผล	*Terminalia chebula* Retz.	Combretaceae	เสมอภาค
	- สมอพิเภก	เนื้อผล	*Terminalia bellirica* (Gaertn.) Roxb.	Combretaceae	เสมอภาค
	- มะขามป้อม	เนื้อผล	*Phyllanthus emblica* L.	Euphorbiaceae	เสมอภาค
๘	รากกระพังโหม	เถา	*Paederia linearis* Hook. f.	Rubiaceae	เสมอภาค
๙	รากหญ้านาง	ราก	*Tiliacora triandra* (Colebr.) Diels	Menispermaceae	เสมอภาค
๑๐	รากชาเกลือ[๑]	ราก	N/A		เสมอภาค
๑๑	กระชาย	*เหง้า	*Boesenbergia rotunda* (L.) Mansf.	Zingiberaceae	เสมอภาค
๑๒	ไพล	*เหง้า	*Zingiber montanum* (J. Köenig) Link ex A.Dietr.	Zingiberaceae	เสมอภาค
๑๓	หอม	*หัว	*Allium ascalonicum* L.	Amaryllidaceae	เสมอภาค
๑๔	กระเทียม	หัว	*Allium sativum* L.	Amaryllidaceae	เสมอภาค
๑๕	ขมิ้นอ้อย	*เหง้า	*Curcuma* sp.	Zingiberaceae	เสมอภาค
๑๖	หญ้าชันกาด	หัว	*Panicum repens* L.	Poaceae	เสมอภาค
๑๗	ดีงูเหลือม	ดี	N/A		เสมอภาค
๑๘	ดีจระเข้	ดี	N/A		เสมอภาค
๑๙	ดีเต่า	ดี	N/A		เสมอภาค

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

[๑] ในศิลาจารึกวัดพระเชตุพนวิมลคลาราม (วัดโพธิ์) เรียกว่า ช้าเกลือ

๒ ยาชื่อกลิ่นธรณี เอาพิมเสนส่วน ๑ รากอัญชัน
ทั้ง ๒ รากขี้เหล็ก รากขี้กาแดง รากขัดมอน สิ่งละ
๒ ส่วน ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้ ฝนด้วยน้ำมะนาวป้าย
จักษุ แก้ต้อหมอกให้เกลื่อนจากองค์จักษุหายดีนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๔๙)

ยาขนานที่ ๒ ยากลิ่นธรณี

สรรพคุณของตำรับ: แก้ต้อหมอกให้จางหายจากตา

ส่วนประกอบของตำรับ: พิมเสนส่วน ๑ รากอัญชันทั้ง ๒ รากขี้เหล็ก รากขี้กาแดง รากขัดมอน สิ่งละ ๒ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดให้เป็นผงละเอียด ใช้น้ำต้มสุกที่ปล่อยทิ้งไว้ให้เย็นนำมาผสมปั้นเป็นแท่งไว้

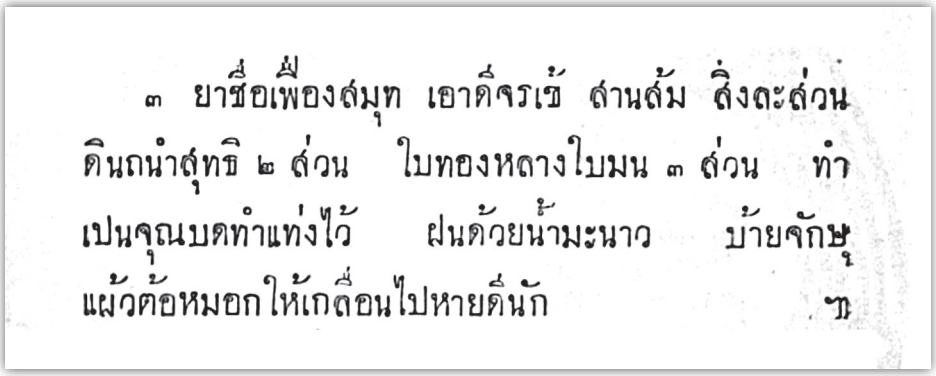
วิธีการใช้ยา: ฝนด้วยน้ำมะนาว ป้ายตาข้างที่มีอาการ

น้ำกระสาย: น้ำมะนาว (*Citrus aurantiifolia* (Christm.) Swingle), น้ำต้มสุก

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	พิมเสน	เนื้อไม้	*Dryobalanops aromatica* C. F. Gaertn.	Dipterocarpaceae	๑ ส่วน
๒	รากอัญชันทั้ง ๒				
	- รากอัญชันบ้าน	ราก	*Clitoria ternatea* L.	Leguminosae	๒ ส่วน
	- รากอัญชันป่า	ราก	*Clitoria macrophylla* Benth.	Leguminosae	๒ ส่วน
๓	รากขี้เหล็ก	ราก	*Senna siamea* (Lam.) H. S. Irwin & Barneby	Fabaceae	๒ ส่วน
๔	รากขี้กาแดง	ราก	*Trichosanthes tricuspidata* Lour.	Cucurbitaceae	๒ ส่วน
๕	รากขัดมอน	ราก	*Sida rhombifolia* L.	Malvaceae	๒ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๓ ยาชื่อเพื่องสมุท เอาดีจรเข้ สานส้ม สิ่งละส่วน
ดินถนำสุทธิ ๒ ส่วน ใบทองหลางใบมน ๓ ส่วน ทำ
เปนจุณบดทำแท่งไว้ ฝนด้วยน้ำมะนาว บ้ายจักษุ
แผ้วต้อหมอกให้เกลื่อนไปหายดีนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๔๙)

ยาขนานที่ ๓ ยาเพื่องสมุท

สรรพคุณของตำรับ: แก้ต้อหมอก ทำให้จางไป

ส่วนประกอบของตำรับ: ดีจรเข้ (ดีจระเข้) สานส้ม (สารส้ม) สิ่งละส่วน ดินถนำสุทธิ (ดินถนำ) ๒ ส่วน ใบทองหลางใบมน ๓ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดให้เป็นผงละเอียด แล้วใช้น้ำต้มสุกที่ปล่อยทิ้งไว้ให้เย็นนำมาผสมปั้นเป็นแท่ง

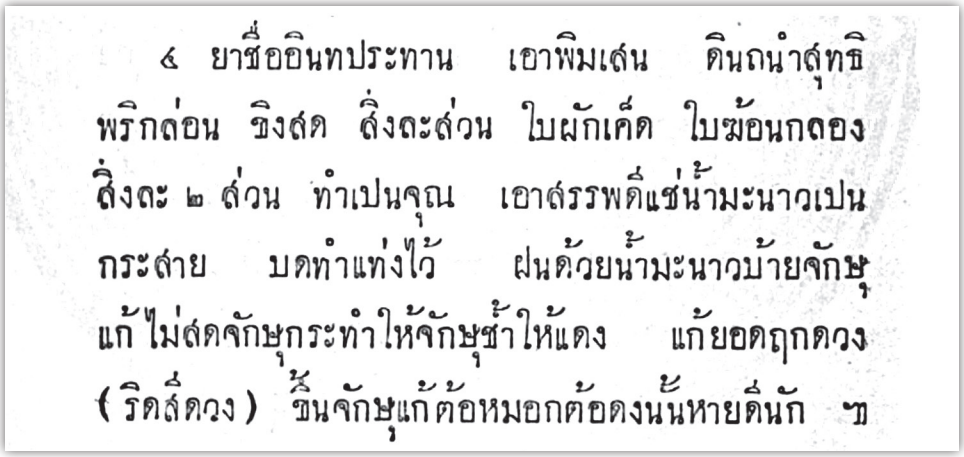
วิธีการใช้ยา: ฝนด้วยน้ำมะนาว ป้ายตาข้างที่มีอาการ

น้ำกระสาย: น้ำมะนาว (*Citrus aurantiifolia* (Christm.) Swingle)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ดีจระเข้	ดี	N/A		๑ ส่วน
๒	สารส้ม		N/A		๑ ส่วน
๒	ดินถนำสุทธิ		N/A		๒ ส่วน
๔	ใบทองหลางใบมน	ใบ	*Erythrina fusca* Lour.	Fabaceae	๓ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๔ ยาชื่ออินทประทาน เอาพิมเสน ดินถนำสุทธิ
พริกล่อน ขิงสด สิ่งละส่วน ใบผักเค็ด ใบฆ้อนกลอง
สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเปนจุณ เอาสรรพดีแช่น้ำมะนาวเปน
กระสาย บดทำแท่งไว้ ฝนด้วยน้ำมะนาวป้ายจักษุ
แก้ไม่สดจักษุกระทำให้จักษุช้ำให้แดง แก้ยอดฤกดวง
(ริดสีดวง) ขึ้นจักษุแก้ต้อหมอกต้อดงนั้นหายดีนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๔๙)

ยาขนานที่ ๔ ยาอินทประทาน

สรรพคุณของตำรับ: แก้ไม่สดจักษุกระทำให้จักษุช้ำให้แดง แก้ยอดฤกดวง[๒]

ส่วนประกอบของตำรับ: พิมเสน ดินถนำสุทธิ (ดินถนำ) พริกล่อน ขิงสด สิ่งละส่วน ใบผักเค็ด ใบฆ้อนกลอง (ใบค้อนกลอง) สิ่งละ ๒ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดให้เป็นผง จากนั้นเอาสรรพดีแช่น้ำมะนาวเป็นน้ำกระสาย แล้วผสมปั้นเป็นแท่ง

วิธีการใช้ยา: ฝนด้วยน้ำมะนาว ป้ายตาข้างที่มีอาการ

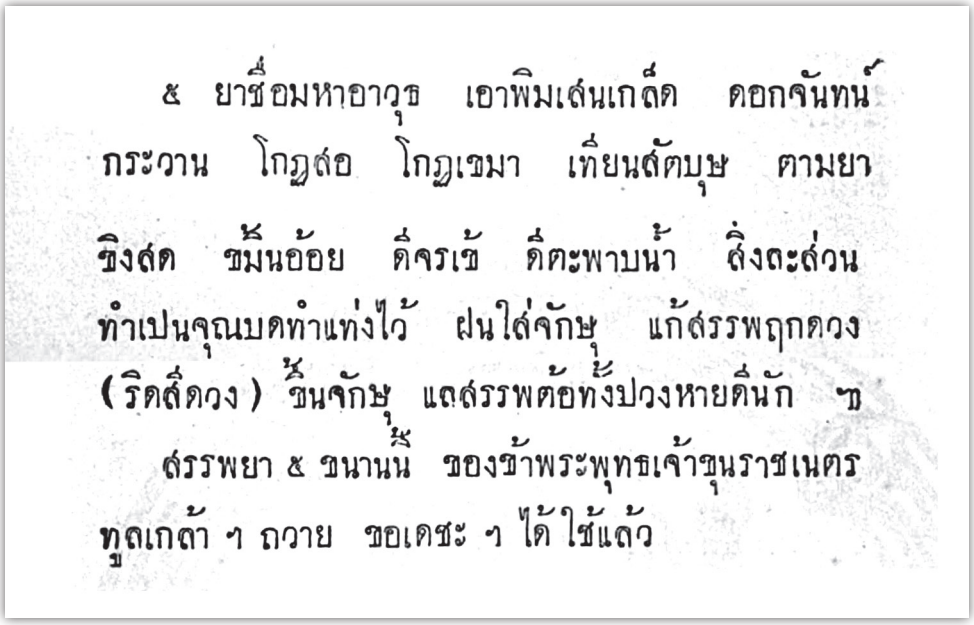
น้ำกระสาย: น้ำมะนาว (*Citrus aurantiifolia* (Christm.) Swingle) สรรพดี

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	พิมเสน	เนื้อไม้	*Dryobalanops aromatica* C. F. Gaertn.	Dipterocarpaceae	๑ ส่วน
๒	ดินถนำสุทธิ		N/A		๑ ส่วน
๓	พริกล่อน	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๑ ส่วน
๔	ขิงสด	*เหง้า	*Zingiber officinale* Roscoe	Zingiberaceae	๑ ส่วน
๕	ใบผักเค็ด	ใบ	*Senna sophera* (L.) Roxb.	Leguminosae	๒ ส่วน
๖	ใบค้อนกลอง	ใบ	*Capparis grandis* L. f.	Capparaceae	๒ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

[๒]ตำราการแพทย์แผนไทยในศิลาจารึกวัดพระเชตุพนวิมลคลาราม (วัดโพธิ์) เขียนว่าแก้ไม้ลัดจักษุ หมายถึง ไม้ตี หรือเกี่ยวถูกตาทำให้ตาช้ำแดง

๕ ยาชื่อมหาอาวุธ เอาพิมเสนเกล็ด ดอกจันทน์ กระวาน โกฏสอ โกฏเขมา เทียนสัตบุษ ตามยา ขิงสด ขมิ้นอ้อย ดีจรเข้ ดีตะพาบน้ำ สิ่งละส่วน ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้ ฝนใส่จักษุ แก้สรรพฤกดวง (ริดสีดวง) ขึ้นจักษุ แลสรรพต้อทั้งปวงหายดีนัก ฯ สรรพยา ๕ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้าขุนราชเนตร ทูลเกล้า ฯ ถวาย ขอเดชะ ฯ ได้ใช้แล้ว

บทที่ ๓

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๔๙-๒๕๐)

ยาขนานที่ ๕ ยามหาอาวุธ

สรรพคุณของตำรับ: แก้ริดสีดวงตา และต้อทั้งปวงหายดีนัก

ส่วนประกอบของตำรับ: พิมเสนเกล็ด ดอกจันทน์ กระวาน โกฏสอ (โกฐสอ) โกฏเขมา (โกฐเขมา) เทียนสัตบุษ (เทียนสัตตบุษย์) ตามยา ขิงสด ขมิ้นอ้อย ดีจรเข้ (ดีจระเข้) ดีตะพาบน้ำ สิ่งละส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาสิ่งละส่วนรวมทั้งหมดมาบดให้เป็นผงละเอียด แล้วใช้น้ำต้มสุกที่ปล่อยทิ้งไว้ให้เย็นนำมาผสมปั้นเป็นแท่ง

วิธีการใช้ยา: ฝน ใส่ตาข้างที่มีอาการ

น้ำกระสาย: น้ำต้มสุก

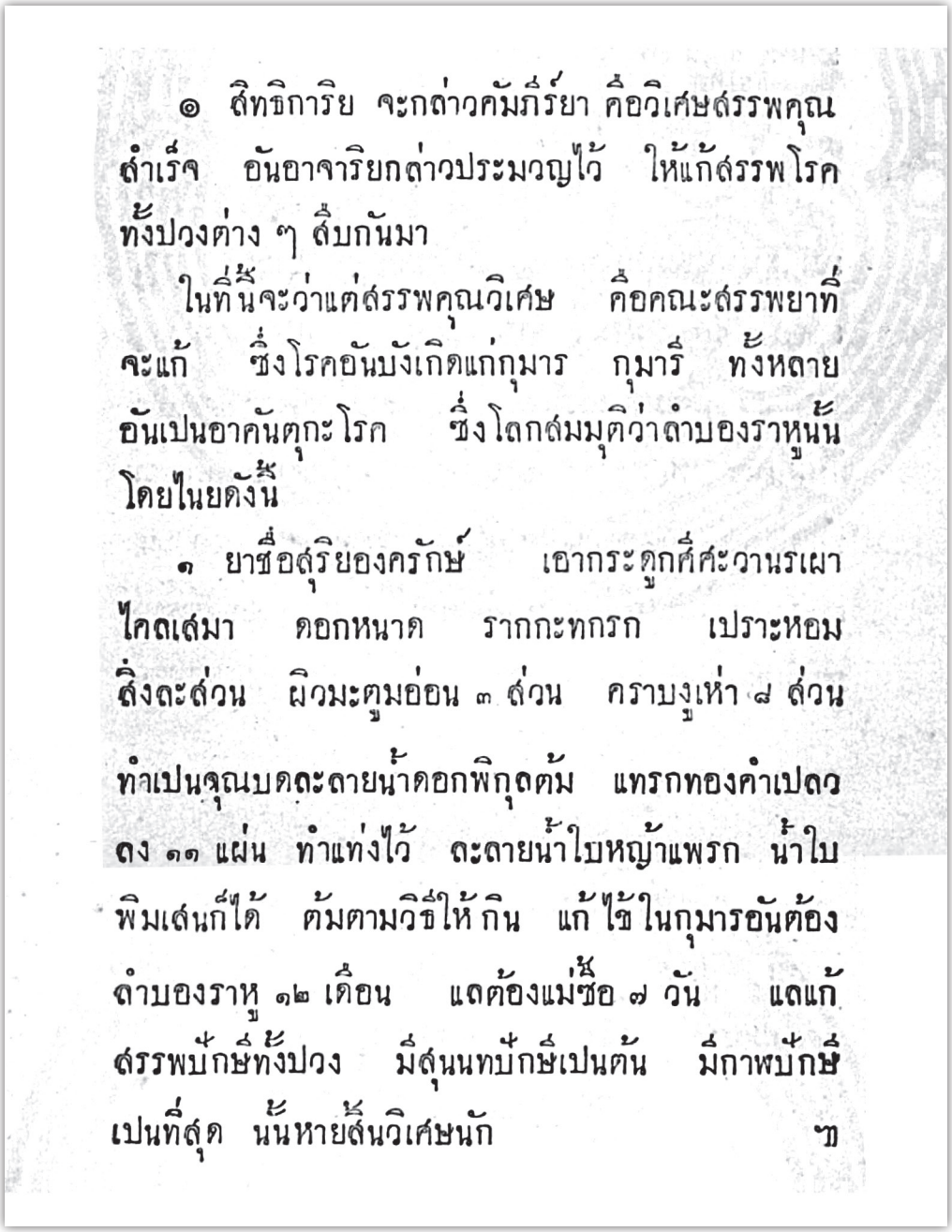
รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	พิมเสนเกล็ด	*เนื้อไม้	*Dryobalanops aromatica* C. F. Gaertn.	Dipterocarpaceae	๑ ส่วน
๒	ดอกจันทน์	ดอก (รก)	*Myristica fragrans* Houtt	Myristicaceae	๑ ส่วน
๓	กระวาน	*ผล	*Amomum testaceum* Ridl.	Zingiberaceae	๑ ส่วน
๔	โกฐสอ	*ราก	*Angelica dahurica* (Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. var. *dahurica*	Umbelliferae	๑ ส่วน
๕	โกฐเขมา	*ราก	*Atractylodes lancea* (Thunb.) DC.	Compositae	๑ ส่วน
๖	เทียนสัตตบุษย์	*เมล็ด	*Pimpinella anisum* L.	Umbelliferae	๑ ส่วน
๗	ตามยา[๓]		N/A		๑ ส่วน
๘	ขิงสด	*เหง้า	*Zingiber officinale* Roscoe	Zingiberaceae	๑ ส่วน
๙	ขมิ้นอ้อย	*เหง้า	*Curcuma* sp.	Zingiberaceae	๑ ส่วน
๑๐	ดีจระเข้	ดี	N/A		๑ ส่วน
๑๑	ดีตะพาบน้ำ	ดี	N/A		๑ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

[๓]ตำราการแพทย์แผนไทยในศิลาจารึกวัดพระเชตุพนวิมลคลาราม (วัดโพธิ์) เขียนว่า ตานยา

ยา ๔ ขนาน ของขุนกุมารประเสริฐ ทูลเหล้าถวาย

๑ สิทธิการิย จะกล่าวคัมภีร์ยา คือวิเศษสรรพคุณ สำเร็จ อันอาจารียกล่าวประมวญไว้ ให้แก้สรรพโรค ทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาที่ จะแก้ ซึ่งโรคอันบังเกิดแก่กุมาร กุมารี ทั้งหลาย อันเปนอาคันตุกะโรค ซึ่งโลกสมมุติว่าลำบองราหูนั้น โดยไนยดังนี้

๑ ยาชื่อสุริยองครักษ์ เอากระดูกศีศะวานรเผา ไคลเสมา ดอกหนาด รากกะทกรก เปราะหอม สิ่งละส่วน ผิวมะตูมอ่อน ๓ ส่วน คราบงูเห่า ๘ ส่วน ทำเปนจุณบดละลายน้ำดอกพิกุลต้ม แทรกทองคำเปลว ดง ๑๑ แผ่น ทำแท่งไว้ ละลายน้ำใบหญ้าแพรก น้ำใบพิมเสนก็ได้ ต้มตามวิธีให้กิน แก้ไข้ในกุมารอันต้องลำบองราหู ๑๒ เดือน แลต้องแม่ซื้อ ๗ วัน แลแก้สรรพบักษ์ทั้งปวง มีสุนนทบักษ์เปนต้น มีกาพบักษ์เปนที่สุด นั้นหายสิ้นวิเศษนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๕๐-๒๕๑)

ยาขนานที่ ๑ ยาสุริยองครักษ์

สรรพคุณของตำรับ: แก้ไข้ในเด็กอันต้องลำบองราหู ๑๒ เดือน และต้องแม่ซื้อ ๗ วัน และแก้สรรพปักษีทั้งปวง มีสุนนทปักษี เป็นต้น มีกาฬปักษีเป็นที่สุด

ส่วนประกอบของตำรับ: กระดูกศีศะวานรเผา (กระดูกศีรษะลิงเผา) ไคลเสมา ดอกหนาด รากกะทกรก เปราะหอม สิ่งละส่วน ผิวมะตูมอ่อน ๓ ส่วน คราบงูเห่า ๘ ส่วน

วิธีการปรุงยา:

๑. นำตัวยาทั้งหมดมาบดให้เป็นผงละเอียด ละลายน้ำดอกพิกุลต้ม แทรกทองคำเปลวลง ๑๑ แผ่น นำมาผสมปั้นเป็นแท่ง

๒. ละลายน้ำใบหญ้าแพรก หรือน้ำใบพิมเสน ต้มตามวิธี (*ต้มกับน้ำ ๓ ส่วน เคี่ยวให้เหลือ ๑ ส่วน)

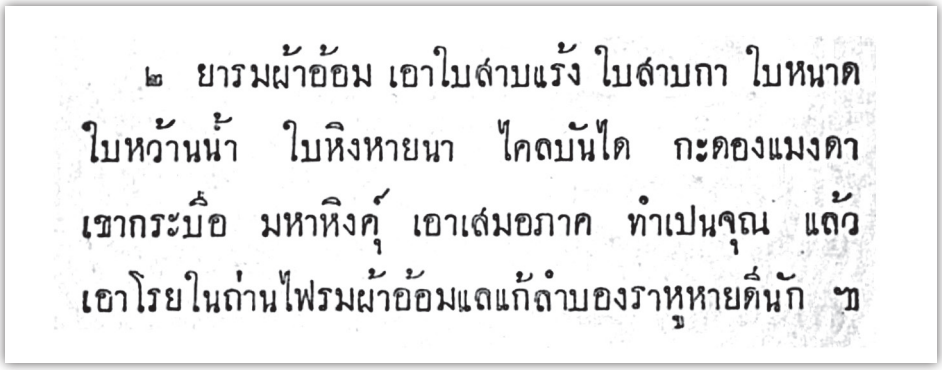
วิธีการใช้ยา: กิน

น้ำกระสาย: น้ำดอกพิกุล (*Mimusops elengi* L.) ทองคำเปลว น้ำหญ้าแพรก (*Cynodon dactylon* (L.) Pers.) น้ำใบพิมเสน (*Pogostemon cablin* (Blanco) Benth.)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	กระดูกศีรษะลิง	กระดูกส่วนหัว	N/A		๑ ส่วน
๒	ไคลเสมา		N/A		๑ ส่วน
๓	ดอกหนาด	ดอก	*Blumea balsamifera* (L.) DC.	Compositae	๑ ส่วน
๔	รากกะทกรก	ราก	*Olax psittacorum* (Lam.) Vahl	Olacaceae	๑ ส่วน
๕	เปราะหอม	*หัว	*Kaempferia galanga* L.	Zingiberaceae	๑ ส่วน
๖	ผิวมะตูมอ่อน	ผิว	*Aegle marmelos* (L.) Corrêa	Rutaceae	๓ ส่วน
๗	คราบงูเห่า	คราบ	N/A		๘ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๒ ยารมผ้าอ้อม เอาใบสาบแร้ง ใบสาบกา ใบหนาด
ใบหว้านน้ำ ใบหิงหายนา ไคลบันได กะดองแมงดา
เขากระบือ มหาหิงคุ์ เอาเสมอภาค ทำเปนจุณ แล้ว
เอาโรยในถ่านไฟรมผ้าอ้อมแดแก้ลำบองราหูหายดีนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๕๑)

ยาขนานที่ ๒ ยารมผ้าอ้อม

สรรพคุณของตำรับ: แก้ลำบองราหู

ส่วนประกอบของตำรับ: ใบสาบแร้ง ใบสาบกา ใบหนาด ใบหว้านน้ำ (ใบว่านน้ำ) ใบหิงหายนา (ใบหิ่งหายนา) ไคลบันได กะดองแมงดา (กระดองแมงดา) เขากระบือ มหาหิงคุ์ เอาเสมอภาค

วิธีการปรุงยา: นำตัวยามาเสมอภาคบดให้เป็นผงละเอียด

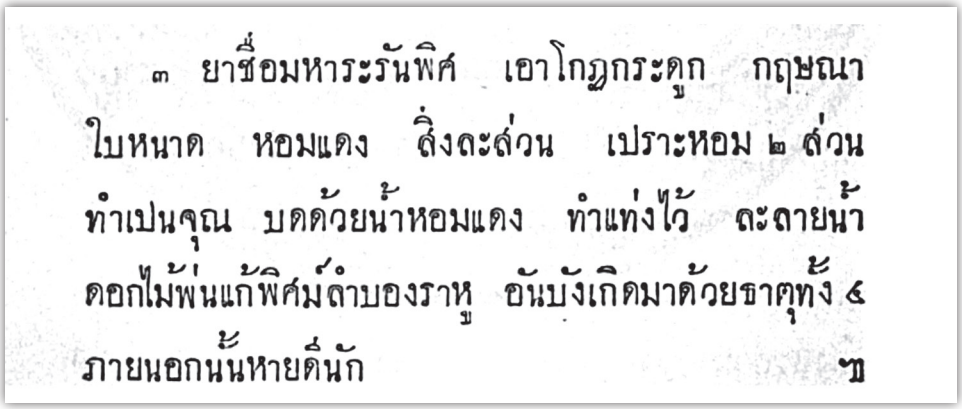
วิธีการใช้ยา: โรยในถ่านไฟ เอาควันรมผ้าอ้อม

น้ำกระสาย: ไม่ระบุ

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ใบสาบแร้ง	ใบ	*Ageratum conyzoides* (L.) L.	Compositae	เสมอภาค
๒	ใบสาบกา	ใบ	*Ageratum conyzoides* (L.) L.	Compositae	เสมอภาค
๓	ใบหนาด	ใบ	*Blumea balsamifera* (L.) DC.	Compositae	เสมอภาค
๔	ใบว่านน้ำ	ใบ	*Acorus calamus* L.	Acoraceae	เสมอภาค
๕	ใบหิ่งหายนา	ใบ	*Crotalaria albida* Roth	Fabaceae	เสมอภาค
๖	ไคลบันได		N/A		เสมอภาค
๗	กระดองแมงดา	กระดอง	N/A		เสมอภาค
๘	เขากระบือ	เขา	N/A		เสมอภาค
๙	มหาหิงคุ์	ชันน้ำมัน (Oleogumresin) จากรากและลำต้นใต้ดิน	*Ferula assa-foetida* L.	Apiaceae	เสมอภาค

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๓ ยาชื่อมหาระรันพิศ เอาโกฏกระดูก กฤษณา
ใบหนาด หอมแดง สิ่งละส่วน เปราะหอม ๒ ส่วน
ทำเปนจุณ บดด้วยน้ำหอมแดง ทำแท่งไว้ ละลายน้ำ
ดอกไม้พ่นแก้พิศม์ลำบองราหู อันบังเกิดมาด้วยธาตุทั้ง ๔
ภายนอกนั้นหายดีนัก ๗

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๕๑)

ยาขนานที่ ๓ ยามหาระรันพิศ

สรรพคุณของตำรับ: แก้พิษลำบองราหู อันบังเกิดมาด้วยธาตุทั้ง ๔ ภายนอกนั้นหายดีนัก

ส่วนประกอบของตำรับ: โกฏกระดูก (โกฐกระดูก) กฤษณา ใบหนาด หอมแดง สิ่งละส่วน เปราะหอม ๒ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดให้เป็นผงละเอียด แล้วใช้น้ำหอมแดงนำมาผสมปั้นเป็นแท่ง

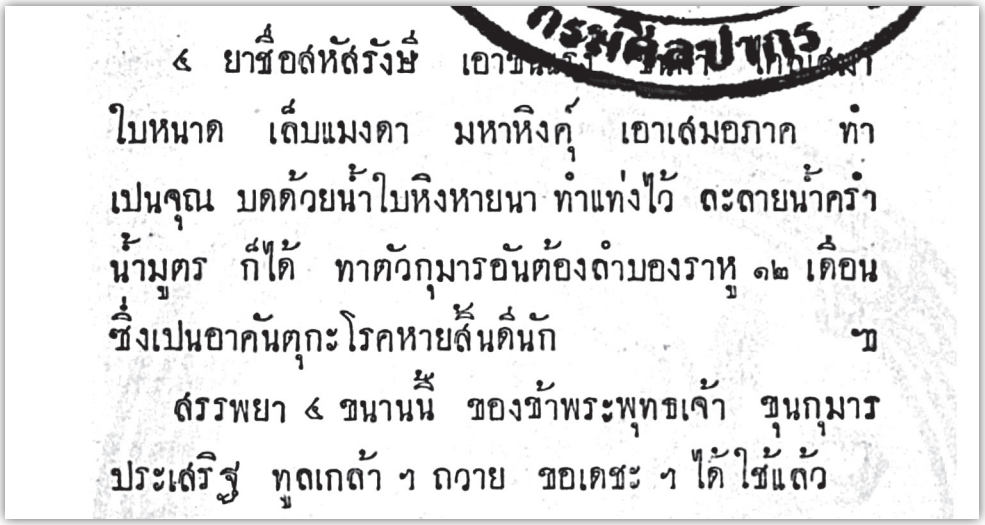
วิธีการใช้ยา: ละลายน้ำดอกไม้ พ่น

น้ำกระสาย: น้ำดอกไม้ นิยมใช้ดอกมะลิ[๔] (*Jasminum sambac* (L.) Aiton.) หรือดอกกระดังงา (*Cananga odorata* (Lam.) Hook.f. & Thomson)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	โกฐกระดูก	*ราก	*Saussurea lappa* (Decne.) C. B. Clarke	Compositae	๑ ส่วน
๒	กฤษณา	*แก่นที่มีชันสีดำและมีกลิ่นหอม	*Aquilaria crassna* Pierre ex Lecomte, *A. malaccensis* Lam.	Thymelaeaceae	๑ ส่วน
๓	ใบหนาด	ใบ	*Blumea balsamifera* (L.) DC.	Compositae	๑ ส่วน
๔	หอมแดง	*หัว	*Eleutherine bulbosa* (Mill.) Urb.	Iridaceae	๑ ส่วน
๕	เปราะหอม	*หัว	*Kaempferia galanga* L.	Zingiberaceae	๒ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๔ ยาชื่อสหัสรังษี เอา[illegible]
ใบหนาด เล็บแมงดา มหาหิงคุ์ เอาเสมอภาค ทำ
เปนจุณ บดด้วยน้ำใบหิงหายนา ทำแท่งไว้ ละลายน้ำครำ
น้ำมูตร ก็ได้ ทาตัวกุมารอันต้องลำบองราหู ๑๒ เดือน
ซึ่งเปนอาคันตุกะโรคหายสิ้นดีนัก ฯ
สรรพยา ๔ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า ขุนกุมาร
ประเสริฐ ทูลเกล้า ฯ ถวาย ขอเดชะ ฯ ได้ใช้แล้ว

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๕๒)

ยาขนานที่ ๔ ยาสหัสรังษี

สรรพคุณของตำรับ: แก้ลำบองราหู ๑๒ เดือน ซึ่งเป็นอาคันตุกะโรคสิ้นดีนัก

ส่วนประกอบของตำรับ: ขนแร้ง ขนกา ไคลเสมา ใบหนาด เล็บแมงดา มหาหิงคุ์ เอาเสมอภาค

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดให้เป็นผงละเอียด แล้วใช้น้ำใบหิงหายนานำมาผสมปั้นเป็นแท่ง

วิธีการใช้ยา: ละลายน้ำครำ หรือละลายน้ำมูตร ทา

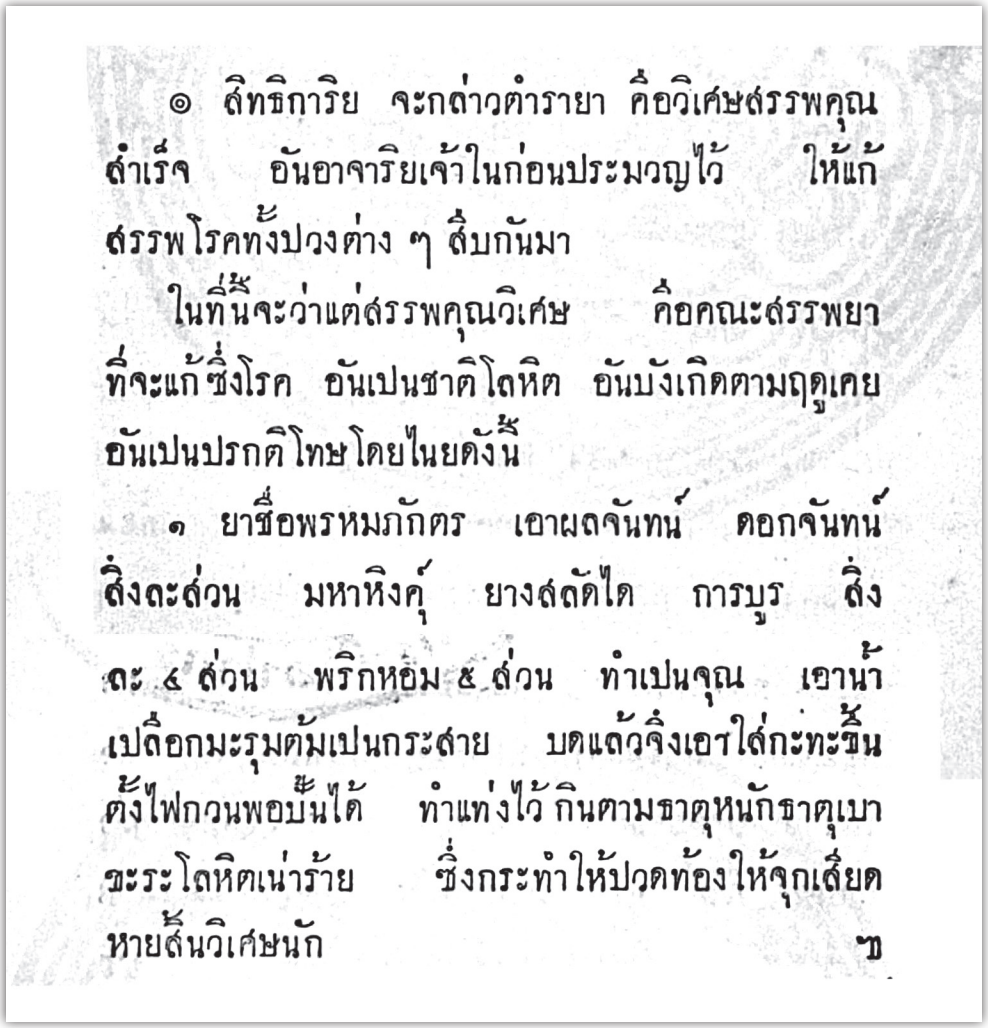
น้ำกระสาย: น้ำใบหิ่งหายนา (*Crotalaria albida* Roth)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ขนแร้ง	ขน	N/A		เสมอภาค
๒	ขนกา	ขน	N/A		เสมอภาค
๓	ไคลเสมา		N/A		เสมอภาค
๔	ใบหนาด	ใบ	*Blumea balsamifera* (L.) DC.	Compositae	เสมอภาค
๕	เล็บแมงดา	เล็บ	N/A		เสมอภาค
๖	มหาหิงคุ์	ชันน้ำมัน (Oleogumresin) จากรากและลำต้นใต้ดิน	*Ferula assa-foetida* L.	Apiaceae	เสมอภาค

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

ยา ๔ ขนาน ของหมื่นอินแวทย[๔] ทูลเกล้าฯ ถวาย

◎ สิทธิการิย จะกล่าวตำรายา คือวิเศษสรรพคุณ สำเร็จ อันอาจาริยเจ้าในก่อนประมวญไว้ ให้แก้สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะแก้ซึ่งโรค อันเปนชาติโลหิต อันบังเกิดตามฤดูเคยอันเปนปรกติโทษโดยไนยดังนี้

๑ ยาชื่อพรหมภักตร เอาผลจันทน์ ดอกจันทน์ สิ่งละส่วน มหาหิงคุ์ ยางสลัดได การบูร สิ่งละ ๔ ส่วน พริกหอม ๕ ส่วน ทำเปนจุณ เอาน้ำเปลือกมะรุมต้มเปนกระสาย บดแล้วจึ่งเอาใส่กะทะขึ้นตั้งไฟกวนพอข้นได้ ทำแท่งไว้ กินตามธาตุหนักธาตุเบาอะระโลหิตเน่าร้าย ซึ่งกระทำให้ปวดท้องให้จุกเสียดหายสิ้นวิเศษนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๕๒-๒๕๓)

[๔] ในจารึกวัดโพธิ์เขียนว่า อินทแพทย์

ยาขนานที่ ๑ ยาพรหมภักตร

สรรพคุณของตำรับ: ขะระโลหิตเน่าร้าย[๕] ซึ่งกระทำให้ปวดท้องให้จุกเสียด หายสิ้นวิเศษ

ส่วนประกอบของตำรับ: ผลจันทน์ ดอกจันทน์ สิ่งละส่วน มหาหิงคุ์ ยางสลัดได การบูร สิ่งละ ๔ ส่วน พริกหอม ๕ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดให้เป็นผงละเอียด แล้วใช้น้ำเปลือกมะรุมนำมาผสม จากนั้นเอาใส่กระทะขึ้นตั้งไฟ กวนพอปั้นได้ปั้นเป็นแท่ง

วิธีการใช้ยา: กินตามธาตุหนักธาตุเบา

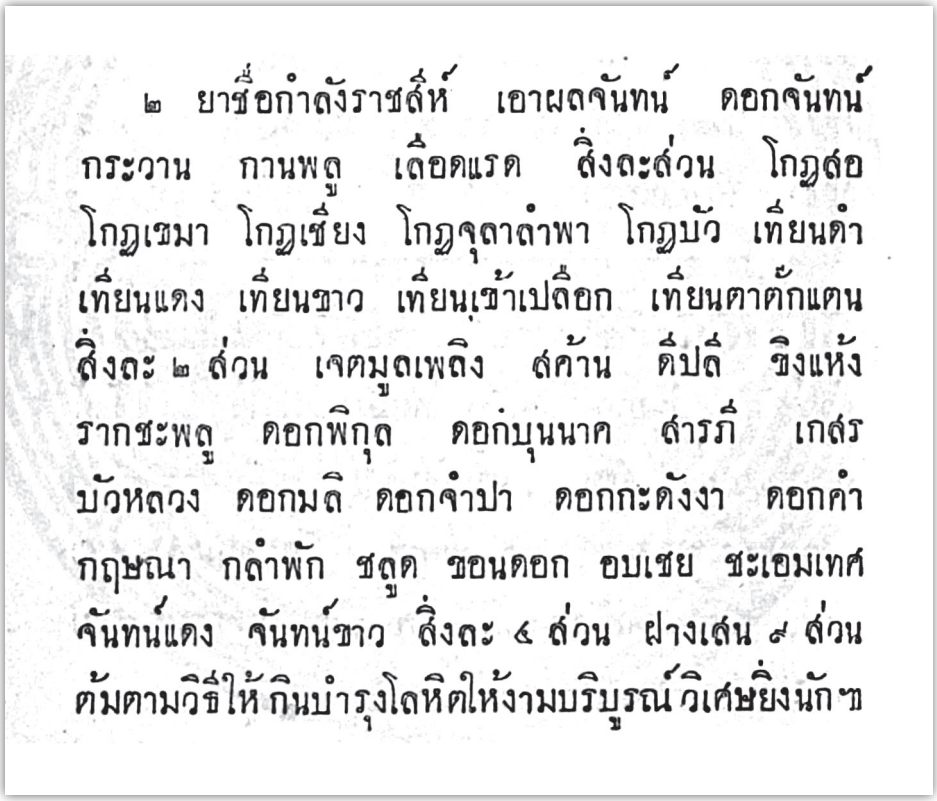
น้ำกระสาย: เปลือกมะรุม (*Moringa oleifera* Lam.)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ผลจันทน์	ผล (เมล็ด)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๑ ส่วน
๒	ดอกจันทน์	ดอก (รก)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๑ ส่วน
๓	มหาหิงคุ์	ชันน้ำมัน (Oleogumresin) จากรากและลำต้นใต้ดิน	*Ferula assa-foetida* L.	Apiaceae	๔ ส่วน
๔	ยางสลัดได	ยาง	*Euphorbia antiquorum* L.	Euphorbiaceae	๔ ส่วน
๕	การบูร	*เปลือกต้น	*Cinnamomum camphora* (L.) J. Presl	Lauraceae	๔ ส่วน
๖	พริกหอม	*เมล็ด	*Zanthoxylum piperatum* DC.	Rutaceae	๕ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

[๕] ในจารึกวัดพระเชตุพนวิมลคลาราม (วัดโพธิ์) เขียนว่า ขับโลหิตเน่าร้าย

๒ ยาชื่อกำลังราชสีห์ เอาผลจันทน์ ดอกจันทน์ กระวาน กานพลู เลือดแรด สิ่งละส่วน โกฏสอ โกฏเขมา โกฏเชียง โกฏจุฬาลำพา โกฏบัว เทียนดำ เทียนแดง เทียนขาว เทียนเข้าเปลือก เทียนตาตั๊กแตน สิ่งละ ๒ ส่วน เจตมูลเพลิง สค้าน ดีปลี ขิงแห้ง รากชะพลู ดอกพิกุล ดอกบุนนาค สารภี เกสรบัวหลวง ดอกมลิ ดอกจำปา ดอกกะดังงา ดอกคำ กฤษณา กลำพัก ชลูด ขอนดอก อบเชย ชะเอมเทศ จันทน์แดง จันทน์ขาว สิ่งละ ๔ ส่วน ฝางเสน ๙ ส่วน ต้มตามวิธีให้กินบำรุงโลหิตให้งามบริบูรณ์วิเศษยิ่งนัก๚

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๕๓)

ยาขนานที่ ๒ ยากำลังราชสีห์

สรรพคุณของตำรับ: บำรุงโลหิตให้งามบริบูรณ์ วิเศษยิ่งนัก

ส่วนประกอบของตำรับ: ผลจันทน์ ดอกจันทน์ กระวาน กานพลู เลือดแรด สิ่งละส่วน โกฏสอ (โกฐสอ) โกฏเขมา (โกฐเขมา) โกฏเชียง (โกฐเชียง) โกฏจุฬาลัมพา (โกฐจุฬาลัมพา) โกฏหัวบัว (โกฐหัวบัว) เทียนดำ เทียนแดง เทียนขาว เทียนข้าวเปลือก เทียนตาตั๊กแตน สิ่งละ ๒ ส่วน เจตมูลเพลิง สค้าน (สะค้าน) ดีปลี ขิงแห้ง รากชะพลู (รากช้าพลู) ดอกพิกุล ดอกบุนนาค สารภี เกสรบัวหลวง ดอกมลิ (ดอกมะลิ) ดอกจำปา ดอกกะดังงา (ดอกกระดังงา) ดอกคำ กฤษณา กลำพัก (กระลำพัก) ชลูด (ชะลูด) ขอนดอก อบเชย ชะเอมเทศ จันทน์แดง จันทน์ขาว สิ่งละ ๔ ส่วน ฝางเสน ๙ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาต้มตามวิธี (*ต้มกับน้ำ ๓ ส่วน เคี่ยวให้เหลือ ๑ ส่วน)

วิธีการใช้ยา: กิน

น้ำกระสาย: ไม่ระบุ

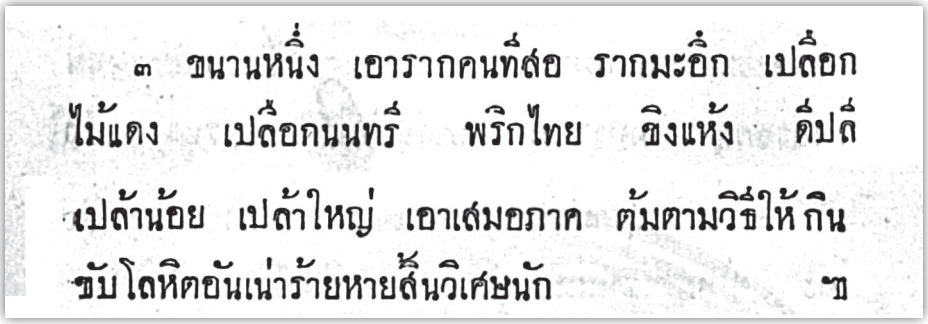
รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ผลจันทน์	ผล (เมล็ด)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๑ ส่วน
๒	ดอกจันทน์	ดอก (รก)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๑ ส่วน
๓	กระวาน	*ผล	*Amomum testaceum* Ridl.	Zingiberaceae	๑ ส่วน
๔	กานพลู	*ดอก	*Syzygium aromaticum* (L.) Merr. & L. M. Perry	Myrtaceae	๑ ส่วน
๕	เลือดแรด	เลือด	N/A		๑ ส่วน
๖	โกฐสอ	*ราก	*Angelica dahurica* (Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. var. *dahurica*	Umbelliferae	๒ ส่วน
๗	โกฐเขมา	*ราก	*Atractylodes lancea* (Thunb.) DC.	Compositae	๒ ส่วน
๘	โกฐเชียง	*ราก	*Angelica sinensis* (Oliv.) Diels	Umbelliferae	๒ ส่วน
๙	โกฐจุฬาลัมพา	*ส่วนเหนือดิน	*Artemisia annua* L.	Compositae	๒ ส่วน
๑๐	โกฐหัวบัว	*ราก	*Ligusticum sinense* Oliv. cv. *Chuanxiong*	Umbelliferae	๒ ส่วน
๑๑	เทียนดำ	*เมล็ด	*Nigella sativa* L.	Ranunculaceae	๒ ส่วน
๑๒	เทียนแดง	*เมล็ด	*Lepidium sativum* L.	Brassicaceae	๒ ส่วน
๑๓	เทียนขาว	*เมล็ด	*Cuminum cyminum* L.	Umbelliferae	๒ ส่วน
๑๔	เทียนข้าวเปลือก	*เมล็ด	*Foeniculum vulgare* Mill.	Umbelliferae	๒ ส่วน
๑๕	เทียนตาตั๊กแตน	*เมล็ด	*Anethum graveolens* L.	Umbelliferae	๒ ส่วน
๑๖	เจตมูลเพลิง - เจตมูลเพลิงแดง - เจตมูลเพลิงขาว	*ราก	 *Plumbago indica* L. *Plumbago zeylanica* L.	 Plumbaginaceae Plumbaginaceae	๔ ส่วน
๑๗	สะค้าน	*เถา	*Piper wallichii* (Miq.) Hand.-Mazz.	Piperaceae	๔ ส่วน
๑๘	ดีปลี	*ผล	*Piper retrofractum* Vahl	Piperaceae	๔ ส่วน
๑๙	ขิงแห้ง	*เหง้า	*Zingiber ligulatum* Roxb.	Zingiberaceae	๔ ส่วน
๒๐	รากช้าพลู	ราก	*Piper sarmentosum* Roxb.	Piperaceae	๔ ส่วน
๒๑	ดอกพิกุล	ดอก	*Mimusops elengi* L.	Sapotaceae	๔ ส่วน
๒๒	ดอกบุนนาค	ดอก	*Mesua ferrea* L.	Clusiaceae	๔ ส่วน

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๒๓	สารภี	*ดอก	*Mammea siamensis* T. Anderson	Calophyllaceae	๔ ส่วน
๒๔	เกสรบัวหลวง	เกสร	*Nelumbo nucifera* Gaertn.	Nelumbonaceae	๔ ส่วน
๒๕	ดอกมะลิ	ดอก	*Jasminum sambac* (L.) Aiton	Oleaceae	๔ ส่วน
๒๖	ดอกจำปา	ดอก	*Magnolia champaca* (L.) Baill. ex Pierre	Magnoliaceae	๔ ส่วน
๒๗	ดอกกระดังงา	ดอก	*Cananga odorata* (Lam.) Hook. f. & Thomson	Annonaceae	๔ ส่วน
๒๘	ดอกคำไทย	ดอก	*Bixa orellana* L.	Bixaceae	๔ ส่วน
๒๙	กฤษณา	*แก่นที่มีชันสีดำและมีกลิ่นหอม	*Aquilaria crassna* Pierre ex Lecomte, *A. malaccensis* Lam.	Thymelaeaceae	๔ ส่วน
๓๐	กระลำพัก (กะลำพัก)	*แก่นแห้งสีดำและมีกลิ่นหอม	*Euphorbia antiquorum* L.	Euphorbiaceae	๔ ส่วน
๓๑	ชะลูด	*เปลือกเถาชั้นใน	*Alyxia reinwadtii* Blume	Apocynaceae	๔ ส่วน
๓๒	ขอนดอก	*เนื้อไม้แห้งที่มีราลงของต้นพิกุล หรือต้นตะแบก	*Mimusops elengi* L. *Lagerstroemia calyculata* Kurz	Sapotaceae Lythraceae	๔ ส่วน
๓๓	อบเชย (อบเชยเทศ)	*เปลือกชั้นใน	*Cinnamomum verum* J. Presl, *C. burmanni* (Nees & T. Nees) Blume	Lauraceae	๔ ส่วน
๓๔	ชะเอมเทศ	*ราก	*Glycyrrhiza glabra* L.	Fabaceae	๔ ส่วน
๓๕	จันทน์แดง	*แก่น	*Pterocarpus santalinus* L. f.	Fabaceae	๔ ส่วน
๓๖	จันทน์ขาว	*แก่น	*Santalum album* L.	Santalaceae	๔ ส่วน
๓๗	ฝางเสน	*แก่น	*Caesalpinia sappan* L.	Leguminosae	๙ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

RamaTexBook.indd 26 4/18/2561 BE 1:17 AM

๓ ขนานหนึ่ง เอารากคนทีสอ รากมะอึก เปลือก
ไม้แดง เปลือกนนทรี พริกไทย ขิงแห้ง ดีปลี
เปล้าน้อย เปล้าใหญ่ เอาเสมอภาค ต้มตามวิธีให้กิน
ขับโลหิตอันเน่าร้ายหายสิ้นวิเศษนัก ๚

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๕๓-๒๕๔)

ยาขนานที่ ๓ ขับโลหิตอันเน่าร้าย

สรรพคุณของตำรับ: ขับโลหิตอันเน่าร้าย

ส่วนประกอบของตำรับ: รากคนทีสอ รากมะอึก เปลือกไม้แดง เปลือกนนทรี พริกไทย ขิงแห้ง ดีปลี เปล้าน้อย เปล้าใหญ่ เอาเสมอภาค

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาเสมอภาคกัน ต้มตามวิธี (*ต้มกับน้ำ ๓ ส่วน เคี่ยวให้เหลือ ๑ ส่วน)

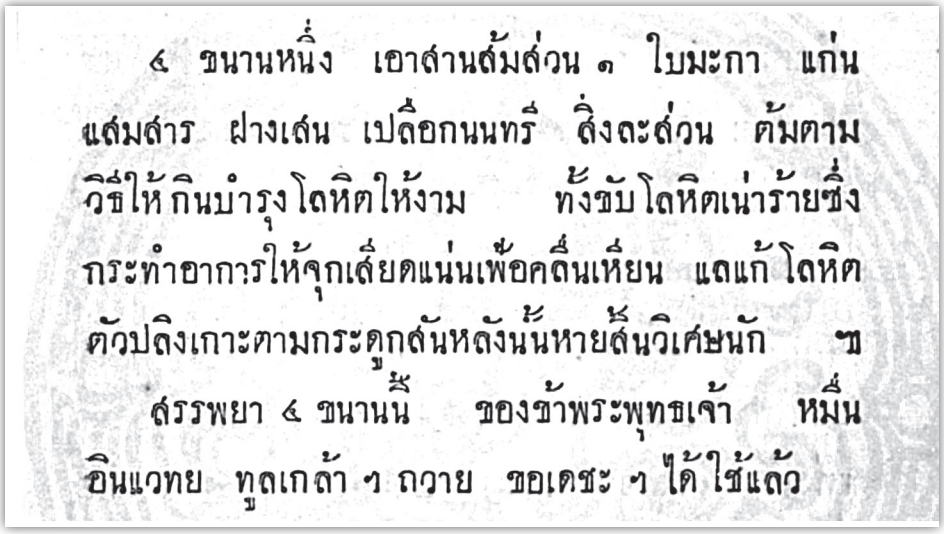
วิธีการใช้ยา: กิน

น้ำกระสาย: ไม่ระบุ

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	รากคนทีสอ	ราก	*Vitex trifolia* L.	Lamiaceae	เสมอภาค
๒	รากมะอึก	ราก	*Solanum stramoniifolium* Jacq.	Solanaceae	เสมอภาค
๓	เปลือกไม้แดง	เปลือกต้น	*Xylia xylocarpa* (Roxb.) Taub.	Leguminosae	เสมอภาค
๔	เปลือกนนทรี	เปลือกต้น	*Peltophorum pterocarpum* (DC.) K. Heyne	Leguminosae	เสมอภาค
๕	พริกไทย	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	เสมอภาค
๖	ขิงแห้ง	*เหง้า	*Zingiber ligulatum* Roxb.	Zingiberaceae	เสมอภาค
๗	ดีปลี	*ผล	*Piper retrofractum* Vahl	Piperaceae	เสมอภาค
๘	เปล้าน้อย	*ใบ	*Croton stellatopilosus* H. Ohba	Euphorbiaceae	เสมอภาค
๙	เปล้าใหญ่	*ใบ	*Croton persimilis* Müll. Arg.	Euphorbiaceae	เสมอภาค

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๔ ขนานหนึ่ง เอาสานส้มส่วน ๑ ใบมะกา แก่น
แสมสาร ฝางเสน เปลือกนนทรี สิ่งละส่วน ต้มตาม
วิธีให้กินบำรุงโลหิตให้งาม ทั้งขับโลหิตเน่าร้ายซึ่ง
กระทำอาการให้จุกเสียดแน่นเฟ้อคลื่นเหียน แลแก้โลหิต
ตัวปลิงเกาะตามกระดูกสันหลังนั้นหายสิ้นวิเศษนัก ฯ
สรรพยา ๔ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า หมื่น
อินแวทย ทูลเกล้า ฯ ถวาย ขอเดชะ ฯ ได้ใช้แล้ว

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๕๔)

ยาขนานที่ ๔ บำรุงโลหิต

สรรพคุณของตำรับ: บำรุงโลหิตให้งาม ทั้งขับโลหิตเน่าร้ายซึ่งกระทำอาการให้จุกเสียดแน่นเฟ้อคลื่นเหียน และแก้โลหิตตัวปลิงเกาะตามกระดูกสันหลัง

ส่วนประกอบของตำรับ: สานส้ม (สารส้ม) ส่วน ๑ ใบมะกา แก่นแสมสาร ฝางเสน เปลือกนนทรี สิ่งละส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาต้มตามวิธี (*ต้มกับน้ำ ๓ ส่วน เคี่ยวให้เหลือ ๑ ส่วน)

วิธีการใช้ยา: กิน

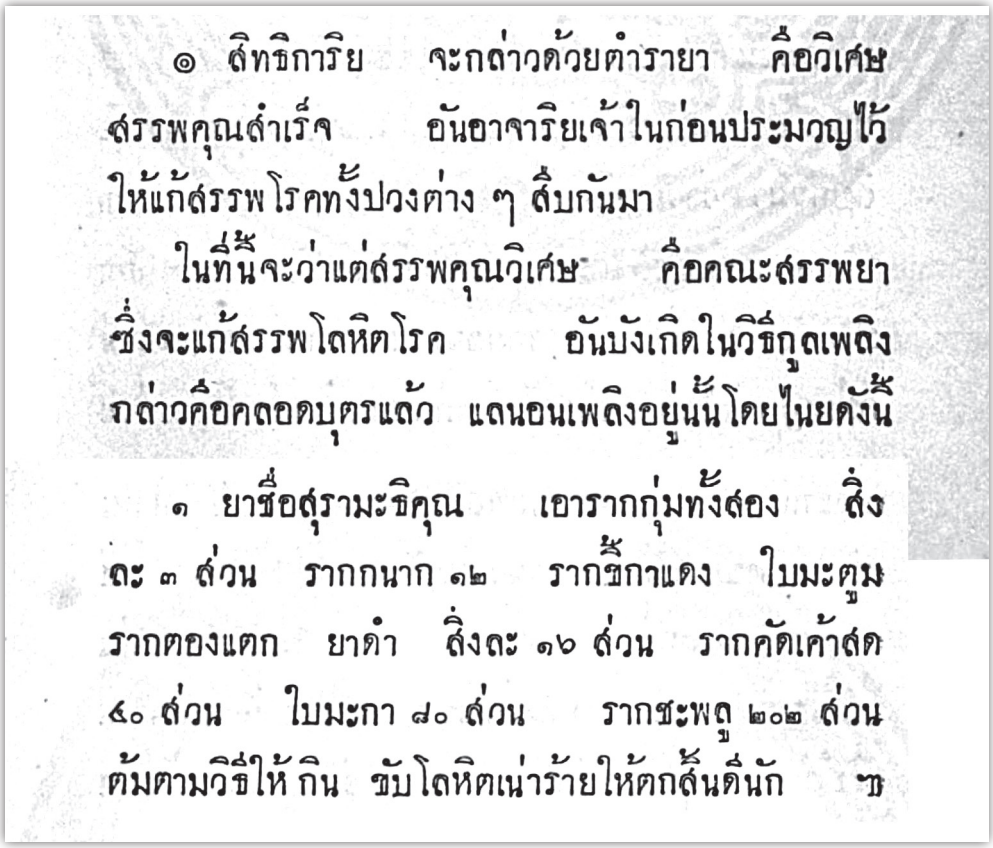
น้ำกระสาย: ไม่ระบุ

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	สารส้ม		N/A		๑ ส่วน
๒	ใบมะกา	ใบ	*Bridelia ovate* Decne	Phyllanthaceae	๑ ส่วน
๓	แก่นแสมสาร	แก่น	*Senna garrettiana* (Craib) H. S. Irwin & Barneby	Leguminosae	๑ ส่วน
๔	ฝางเสน	*แก่น	*Caesalpinia sappan* L.	Leguminosae	๑ ส่วน
๕	เปลือกนนทรี	เปลือกต้น	*Peltophorum pterocarpum* (DC.) K. Heyne	Leguminosae	๑ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

ยา ๔ ขนานของหมื่นจะมระสิน[๖] ทูลเกล้าฯ ถวาย

๏ สิทธิการิย จะกล่าวด้วยตำรายา คือวิเศษ
สรรพคุณสำเร็จ อันอาจาริยเจ้าในก่อนประมวญไว้
ให้แก้สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา
ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยา
ซึ่งจะแก้สรรพโลหิตโรค อันบังเกิดในวิธีกูดเพลิง
กล่าวคือคลอดบุตรแล้ว แลนอนเพลิงอยู่นั้นโดยไนยดังนี้
๑ ยาชื่อสุรามะธิคุณ เอารากกุ่มทั้งสอง สิ่ง
ละ ๓ ส่วน รากกนาก ๑๒ รากขี้กาแดง ใบมะตูม
รากตองแตก ยาดำ สิ่งละ ๑๖ ส่วน รากคัดเค้าสด
๔๐ ส่วน ใบมะกา ๘๐ ส่วน รากชะพลู ๒๐๒ ส่วน
ต้มตามวิธีให้กิน ขับโลหิตเน่าร้ายให้ตกสิ้นดีนัก ๗

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๕๔-๒๕๕)

ยาขนานที่ ๑ ยาสุรามะธิคุณ[๗]

สรรพคุณของตำรับ: ขับโลหิตเน่าร้ายให้ตกสิ้นดีนัก

ส่วนประกอบของตำรับ: รากกุ่มทั้ง ๒ สิ่งละ ๓ ส่วน รากกนาก ๑๒ รากขี้กาแดง ใบมะตูม รากตองแตก ยาดำ สิ่งละ ๑๖ ส่วน รากคัดเค้าสด ๔๐ ส่วน ใบมะกา ๘๐ ส่วน รากชะพลู (รากช้าพลู) ๒๐๒ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาต้มตามวิธี (*ต้มกับน้ำ ๓ ส่วน เคี่ยวให้เหลือ ๑ ส่วน)

---

[๖] ในจารึกวัดโพธิ์เขียนว่า หมื่นอมรสิน

[๗] ในจารึกวัดโพธิ์เขียนว่า สุรามฤทธิคุณ

วิธีการใช้ยา: กิน

น้ำกระสาย: ไม่ระบุ

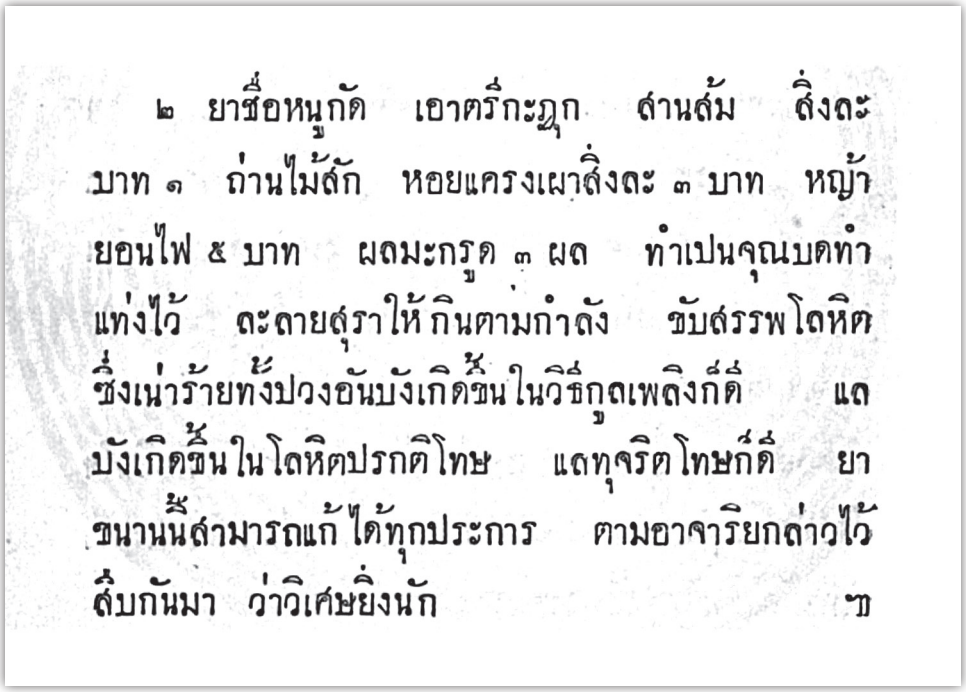
รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	รากกุ่มทั้ง ๒ - รากกุ่มน้ำ - รากกุ่มบก	 ราก ราก	 *Crateva religiosa* G. Forst. *Crateva adansonii* DC.	 Capparaceae Capparaceae	 ๓ ส่วน ๓ ส่วน
๒	รากกนาก[๘]	ราก	*Cyperus difformis* L.	Cyperaceae	๑๒ ส่วน
๓	ขี้กาแดง	ราก	*Trichosanthes tricuspidata* Lour.	Cucurbitaceae	๑๖ ส่วน
๔	ใบมะตูม	ใบ	*Aegle marmelos* (L.) Corrêa	Rutaceae	๑๖ ส่วน
๕	รากตองแตก	ราก	*Baliospermum solanifolium* (Burm.) Suresh	Euphorbiaceae	๑๖ ส่วน
๖	ยาดำ	เคี่ยวน้ำยางสีเหลืองจากใบ	*Aloe vera* (L.) Burm.f.	Xanthorrhoeaceae	๑๖ ส่วน
๗	รากคัดเค้า	ราก	*Oxyceros bispinosus* (Griff.) Tirveng.	Rubiaceae	๔๐ ส่วน
๘	ใบมะกา	ใบ	*Bridelia ovata Decne.*	Phyllanthaceae	๘๐ ส่วน
๙	รากช้าพลู	ราก	*Piper sarmentosum* Roxb.	Piperaceae	๒๐๒ ส่วน[๙]

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

[๘] ในจารึกวัดโพธิ์เขียนว่า รากกหนาก กกขนาก

[๙] ในตำราวัดโพธิ์ เขียนว่า ๑๐๒ ส่วน

๒ ยาชื่อหนูกัด เอาตรีกะฎุก สานส้ม สิ่งละ
บาท ๑ ถ่านไม้สัก หอยแครงเผาสิ่งละ ๓ บาท หญ้า
ยอนไฟ ๕ บาท ผลมะกรูด ๓ ผล ทำเปนคุณบดทำ
แท่งไว้ ละลายสุราให้กินตามกำลัง ขับสรรพโลหิต
ซึ่งเน่าร้ายทั้งปวงอันบังเกิดขึ้นในวิธีกูลเพลิงก็ดี แล
บังเกิดขึ้นในโลหิตปรกติโทษ แลทุจริตโทษก็ดี ยา
ขนานนี้สามารถแก้ได้ทุกประการ ตามอาจาริยกล่าวไว้
สืบกันมา ว่าวิเศษยิ่งนัก ๗

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๕๕)

ยาขนานที่ ๒ ยาหนูกัด[๑๐]

สรรพคุณของตำรับ: ขับสรรพโลหิตซึ่งเน่าร้ายทั้งปวงอันบังเกิดขึ้นในวิธีกูลเพลิง (อยู่ไฟ) ก็ดี และบังเกิดขึ้นในโลหิตปรกติโทษและทุจริตโทษก็ดี ยาขนานนี้สามารถแก้ได้ทุกประการ ตามอาจาริยะกล่าวไว้สืบกันมา ว่าวิเศษยิ่งนัก

ส่วนประกอบของตำรับ: ตรีกะฎุก (ตรีกฎุก) สานส้ม (สารส้ม) สิ่งละบาท ๑ ถ่านไม้สัก หอยแครงเผาสิ่งละ ๓ บาท หญ้ายอนไฟ (หญ้ายองไฟ) ๕ บาท ผลมะกรูด ๓ ผล

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดให้เป็นผงละเอียดแล้วใช้น้ำต้มสุกที่ปล่อยทิ้งไว้ให้เย็นนำมาผสมปั้นเป็นแท่ง

วิธีการใช้ยา: ละลายน้ำสุรา กิน

น้ำกระสาย: สุรา

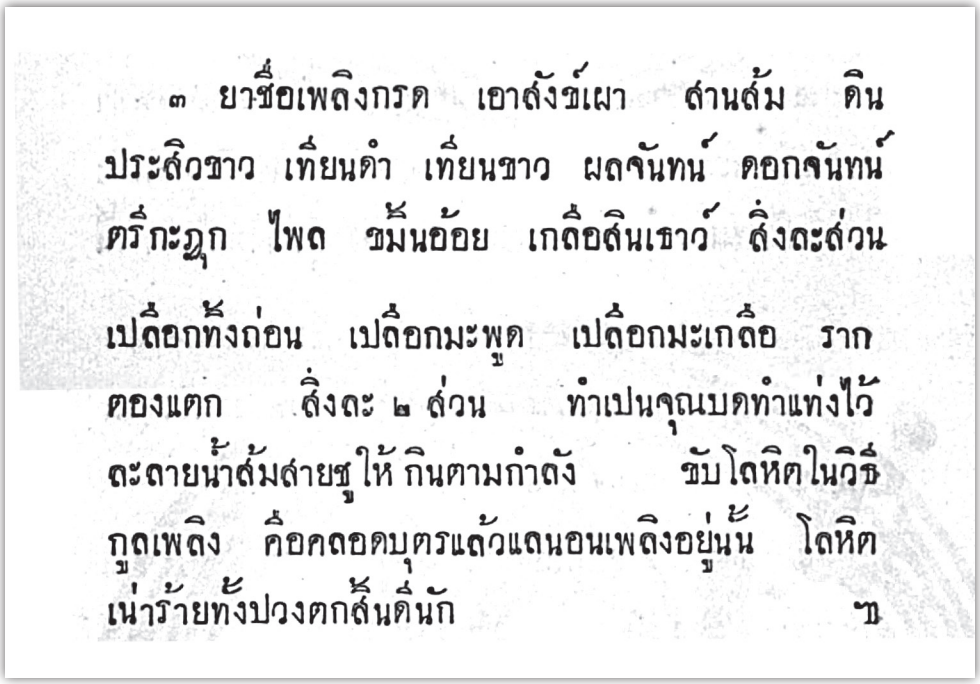
---

[๑๐] ในจารึกตำราวัดพระเชตุพนวิมลคลาราม (วัดโพธิ์) เรียกว่า หนูกัดเหล็ก

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ตรีกฎุก				
	- ดีปลี	*ผล	*Piper retrofractum* Vahl	Piperaceae	๑ บาท
	- ขิง	*เหง้า	*Zingiber officinale* Rosc.	Zingiberaceae	๑ บาท
	- พริกไทย	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๑ บาท
๒	สารส้ม		N/A		๑ บาท
๓	ถ่านไม้สัก		*Tectona grandis* L.f.	Lamiaceae	๓ บาท
๔	หอยแครงเผา	*เปลือก	*Anadara granosa* Schenk et Reinhart.	Arcidae	๓ บาท
๕	หญ้ายองไฟ		N/A		๕ บาท
๖	ผลมะกรูด	ผล	*Citrus hystrix* DC.	Rutaceae	๓ ผล

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๓ ยาชื่อเพลิงกรด เอาสังข์เผา สานส้ม ดิน
ประสิวขาว เทียนดำ เทียนขาว ผลจันทน์ ดอกจันทน์
ตรีกะฏุก ไพล ขมิ้นอ้อย เกลือสินเธาว์ สิ่งละส่วน
เปลือกทิ้งถ่อน เปลือกมะพูด เปลือกมะเกลือ ราก
ตองแตก สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้
ละลายน้ำส้มสายชูให้ กินตามกำลัง ขับโลหิตในวิธี
กูลเพลิง คือคลอดบุตรแล้วแลนอนเพลิงอยู่นั้น โลหิต
เน่าร้ายทั้งปวงตกสิ้นดีนัก ๗

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๕๕-๒๕๖)

ยาขนานที่ ๓ ยาเพลิงกรด

สรรพคุณของตำรับ: ขับโลหิตในวิธีกูลเพลิง คือคลอดบุตรแล้วแลนอนเพลิงอยู่นั้น โลหิตเน่าร้ายทั้งปวงตกสิ้นดีนัก[๑๑]

ส่วนประกอบของตำรับ: สังข์เผา (หอยสังข์เผา) สานส้ม (สารส้ม) ดินประสิวขาว เทียนดำ เทียนขาว ผลจันทน์ ดอกจันทน์ ตรีกะฏุก (ตรีกฏุก) ไพล ขมิ้นอ้อย เกลือสินเธาว์ สิ่งละส่วน เปลือกทิ้งถ่อน เปลือกมะพูด รากมะเกลือ รากตองแตก สิ่งละ ๒ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดให้เป็นผงละเอียด แล้วใช้น้ำต้มสุกที่ปล่อยทิ้งไว้ให้เย็นนำมาผสมปั้นเป็นแท่ง

วิธีการใช้ยา: ละลายน้ำส้มสายชู กิน

น้ำกระสาย: น้ำส้มสายชู

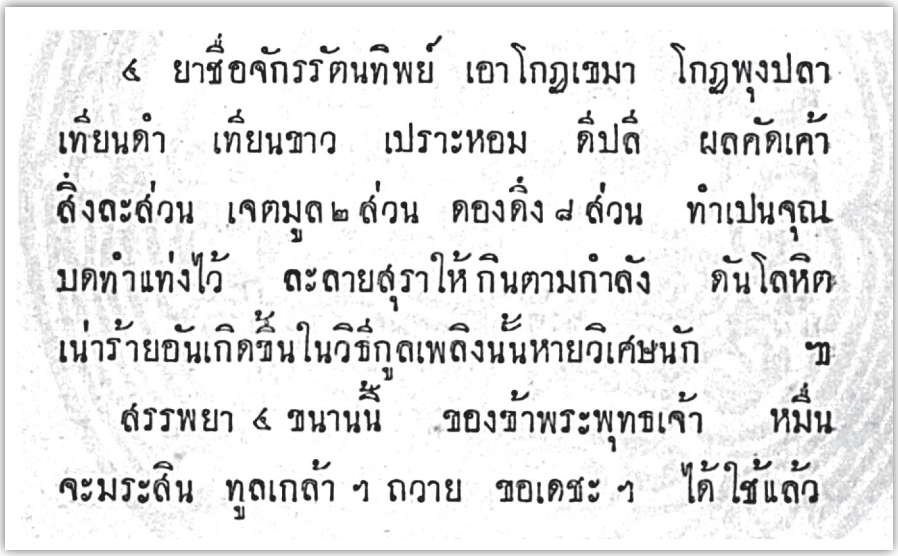
---

๑๑ ขับเลือดเน่าเสียเมื่ออยู่ไฟ คือ ขับเลือดหลังคลอดบุตรเมื่ออยู่ไฟ

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	หอยสังข์เผา		N/A		๑ ส่วน
๒	สารส้ม		N/A		๑ ส่วน
๓	ดินประสิวขาว		N/A		๑ ส่วน
๔	เทียนดำ	*เมล็ด	*Nigella sativa* L.	Ranunculaceae	๑ ส่วน
๕	เทียนขาว	*เมล็ด	*Cuminum cyminum* L.	Umbelliferae	๑ ส่วน
๖	ผลจันทน์	ผล (เมล็ด)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๑ ส่วน
๗	ดอกจันทน์	ดอก (รก)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๑ ส่วน
๘	ตรีกฎุก				
	- ขิง	*เหง้า	*Zingiber officinale* Roscoe	Zingiberaceae	๑ ส่วน
	- พริกไทย	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๑ ส่วน
	- ดีปลี	*ผล	*Piper retrofractum* Vahl	Piperaceae	๑ ส่วน
๙	ไพล	*เหง้า	*Zingiber montanum* (J. Köenig) Link ex A.Dietr.	Zingiberaceae	๑ ส่วน
๑๐	ขมิ้นอ้อย	*เหง้า	*Curcuma* sp.	Zingiberaceae	๑ ส่วน
๑๑	เกลือสินเธาว์		N/A		๑ ส่วน
๑๒	เปลือกทิ้งถ่อน	เปลือก	*Albizia procera* (Roxb.) Benth.	Leguminosae	๒ ส่วน
๑๓	เปลือกมะพูด	เปลือก	*Garcinia dulcis* (Roxb.) Kurz	Clusiaceae	๒ ส่วน
๑๔	เปลือกมะเกลือ	เปลือก	*Diospyros mollis* Griff.	Ebenaceae	๒ ส่วน
๑๕	รากตองแตก	ราก	*Baliospermum solanifolium* (Burm.) Suresh	Euphorbiaceae	๒ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๔ ยาชื่อจักรรัตนทิพย์ เอาโกฏเขมา โกฏพุงปลา
เทียนดำ เทียนขาว เปราะหอม ดีปลี ผลคัดเค้า
สิ่งละส่วน เจตมูล ๒ ส่วน ดองดึง ๘ ส่วน ทำเปนจุณ
บดทำแท่งไว้ ละลายสุราให้กินตามกำลัง ดันโลหิต
เน่าร้ายอันเกิดขึ้นในวิธีกูลเพลิงนั้นหายวิเศษนัก ฯ
สรรพยา ๔ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า หมื่น
จะมระสิน ทูลเกล้า ฯ ถวาย ขอเดชะ ฯ ได้ใช้แล้ว

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๕๖)

บทที่ ๓

ยาขนานที่ ๔ ยาจักรรัตนทิพย์

สรรพคุณของตำรับ: ขับเลือดเน่าเสียในช่วงที่มีการอยู่ไฟ[๑๒]

ส่วนประกอบของตำรับ: โกฏเขมา (โกฐเขมา) โกฏพุงปลา (โกฐพุงปลา) เทียนดำ เทียนขาว เปราะหอม ดีปลี ผลคัดเค้า สิ่งละส่วน เจตมูล ๒ ส่วน ดองดึง ๘ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดให้เป็นผงละเอียด แล้วใช้น้ำต้มสุกที่ปล่อยทิ้งไว้ให้เย็นนำมาผสมปั้นเป็นแท่ง

วิธีการใช้ยา: ละลายน้ำสุรา กินตามกำลัง[๑๓]

น้ำกระสาย: สุรา

---

[๑๒] ดันโลหิต ในจารึกวัดพระเชตุพนวิมลคลาราม (วัดโพธิ์) ใช้คำว่า ขับโลหิตเน่าร้ายอันเกิดขึ้นในวิธีกูลเพลิง

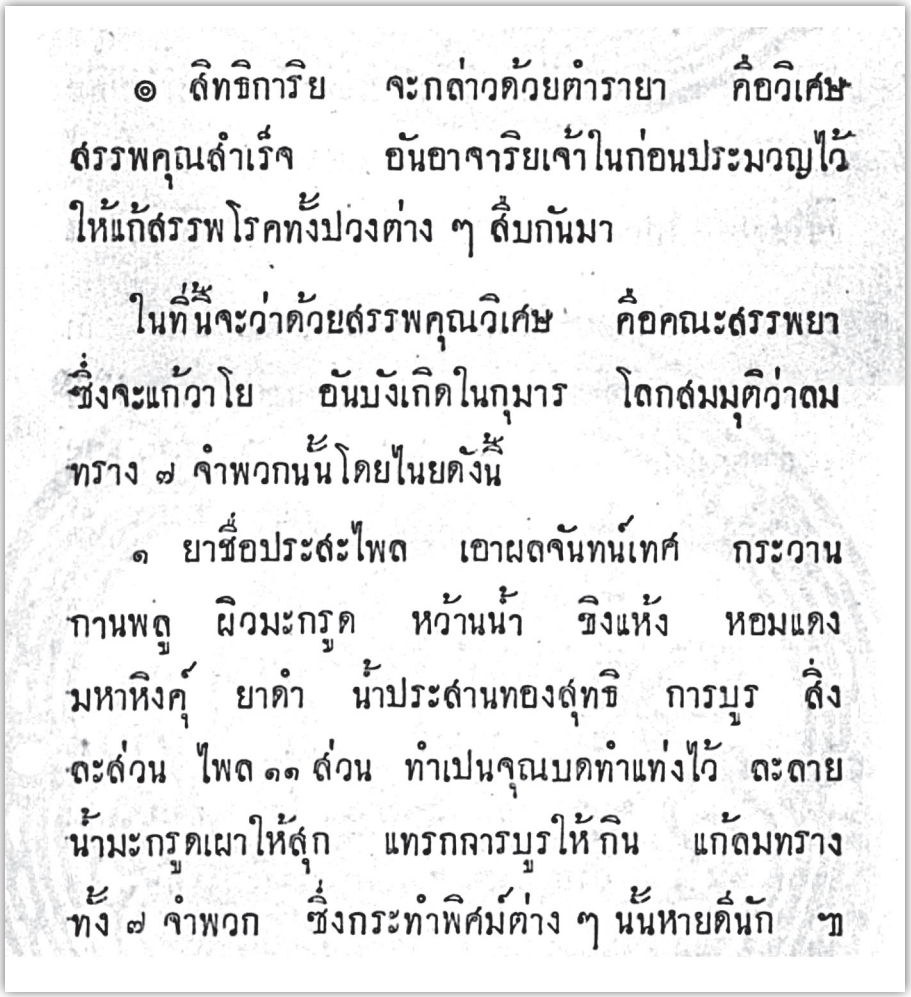
[๑๓] ตามลักษณะอาการโรคและกำลังของผู้ป่วย

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	โกฐเขมา	*ราก	*Atractylodes lancea* (Thunb.) DC.	Compositae	๑ ส่วน
๒	โกฐพุงปลา	*ปุ่มหูด (gall) จากใบหรือกิ่งอ่อน	*Terminalia chebula* Retz.	Combretaceae	๑ ส่วน
๓	เทียนดำ	*เมล็ด	*Nigella sativa* L.	Ranunculaceae	๑ ส่วน
๔	เทียนขาว	*เมล็ด	*Cuminum cyminum* L.	Umbelliferae	๑ ส่วน
๕	เปราะหอม	*หัว	*Kaempferia galanga* L.	Zingiberaceae	๑ ส่วน
๖	ดีปลี	*ผล	*Piper retrofractum* Vahl	Piperaceae	๑ ส่วน
๗	ผลคัดเค้า	ผล	*Oxyceros bispinosus* (Griff.) Tirveng.	Rubiaceae	๑ ส่วน
๘	เจตมูลเพลิง - เจตมูลเพลิงแดง - เจตมูลเพลิงขาว	*ราก	 *Plumbago indica* L. *Plumbago zeylanica* L.	 Plumbaginaceae Plumbaginaceae	๒ ส่วน
๙	ดองดึง	*หัว (เหง้า)	*Gloriosa superba* L.	Colchicaceae	๘ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

ยา ๕ ขนานของหมื่นพรหมาเนตร ทูลเกล้าฯ ถวาย

๏ สิทธิการิย จะกล่าวด้วยตำรายา คือวิเศษ
สรรพคุณสำเร็จ อันอาจาริยเจ้าในก่อนประมวญไว้
ให้แก้สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา

ในที่นี้จะว่าด้วยสรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยา
ซึ่งจะแก้วาโย อันบังเกิดในกุมาร โดยสมมุติว่าลม
ทราง ๗ จำพวกนั้นโดยไนยดังนี้

๑ ยาชื่อประสะไพล เอาผลจันทน์เทศ กระวาน
กานพลู ผิวมะกรูด หว้านน้ำ ขิงแห้ง หอมแดง
มหาหิงคุ์ ยาดำ น้ำประสานทองสุทธิ การบูร สิ่ง
ละส่วน ไพล ๑๑ ส่วน ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้ ละลาย
น้ำมะกรูดเผาให้สุก แทรกจารบูรให้กิน แก้ลมทราง
ทั้ง ๗ จำพวก ซึ่งกระทำพิศม์ต่าง ๆ นั้นหายดีนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๕๖-๒๕๗)

ยาขนานที่ ๑ ยาประสะไพล

สรรพคุณของตำรับ: แก้ลมทราง ๗ จำพวก ซึ่งกระทำพิษต่าง ๆ

ส่วนประกอบของตำรับ: ผลจันทน์เทศ กระวาน กานพลู ผิวมะกรูด หว้านน้ำ (ว่านน้ำ) ขิงแห้ง หอมแดง มหาหิงคุ์ ยาดำ น้ำประสานทองสุทธิ การบูร สิ่งละส่วน ไพล ๑๑ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดให้เป็นผงละเอียด แล้วใช้น้ำต้มสุกที่ปล่อยทิ้งไว้ให้เย็นนำมาผสมปั้นเป็นแท่ง

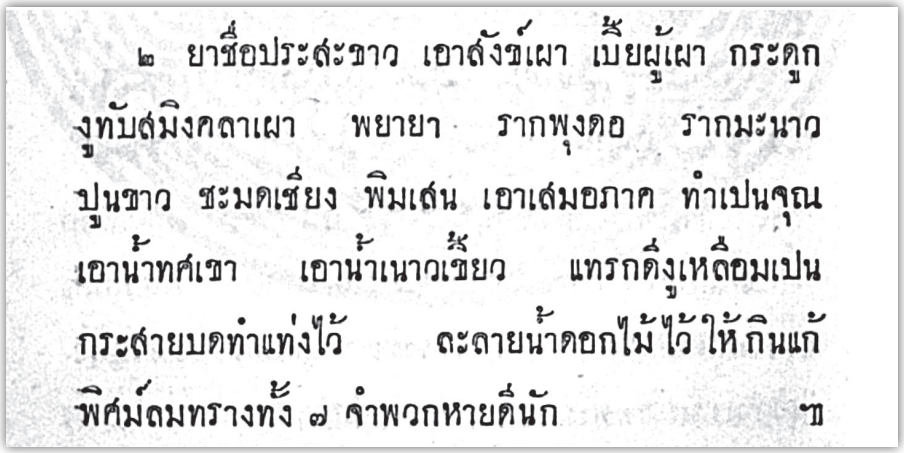
วิธีการใช้ยา: ละลายน้ำมะกรูดเผาแทรกการบูร กิน

น้ำกระสาย: น้ำมะกรูด (*Citrus hystrix* DC.)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ผลจันทน์เทศ	ผล (เมล็ด)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๑ ส่วน
๒	กระวาน	*ผล	*Amomum testaceum* Ridl.	Zingiberaceae	๑ ส่วน
๓	กานพลู	*ดอก	*Syzygium aromaticum* (L.) Merr. & L. M. Perry	Myrtaceae	๑ ส่วน
๔	ผิวมะกรูด	ผิว	*Citrus hystrix* DC.	Rutaceae	๑ ส่วน
๕	ว่านน้ำ	*เหง้า	*Acorus calamus* L.	Acoraceae	๑ ส่วน
๖	ขิงแห้ง	*เหง้า	*Zingiber ligulatum* Roxb.	Zingiberaceae	๑ ส่วน
๗	ว่านหอมแดง	*หัว	*Eleutherine bulbosa* (Mill.) Urb.	Iridaceae	๑ ส่วน
๘	มหาหิงคุ์	ชันน้ำมัน (Oleogumresin) จากรากและลำต้นใต้ดิน	*Ferula assa-foetida* L.	Apiaceae	๑ ส่วน
๙	ยาดำ	เคี่ยวน้ำยางสีเหลืองจากใบ	*Aloe vera* (L.) Burm.f	Xanthorrhoeaceae	๑ ส่วน
๑๐	น้ำประสานทองสุทธิ		N/A		๑ ส่วน
๑๑	การบูร	*เปลือกต้น	*Cinnamomum camphora* (L.) J.Presl	Lauraceae	๑ ส่วน
๑๒	ไพล	*เหง้า	*Zingiber montanum* (J. Köenig)Link ex A. Dietr.	Zingiberaceae	๑๑ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๒ ยาชื่อประสะขาว เอาสังข์เผา เบี้ยผู้เผา กระดูก
งูทับสมิงคลาเผา พยายา รากพุงดอ รากมะนาว
ปูนขาว ชะมดเชียง พิมเสน เอาเสมอภาค ทำเปนจุณ
เอาน้ำทศเขา เอาน้ำเนาวเชียว แทรกดีงูเหลือมเปน
กระสายบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำดอกไม้ไว้ให้กินแก้
พิศม์ลมทรางทั้ง ๗ จำพวกหายดีนัก ๗

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๕๗)

ยาขนานที่ ๒ ยาประสะขาว

สรรพคุณของตำรับ: แก้พิษลมทรางทั้ง ๗ จำพวก

ส่วนประกอบของตำรับ: สังข์เผา (หอยสังข์เผา) เบี้ยผู้เผา กระดูกงูทับสมิงคลาเผา พยายา (พญายา) รากพุงดอ รากมะนาว ปูนขาว ชะมดเชียง พิมเสน เอาเสมอภาค

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาเสมอภาคกันบดให้เป็นผงละเอียด แล้วใช้น้ำทศเขา น้ำเนาวเขี้ยว แทรกดีงูเหลือม นำมาผสมปั้นเป็นแท่ง

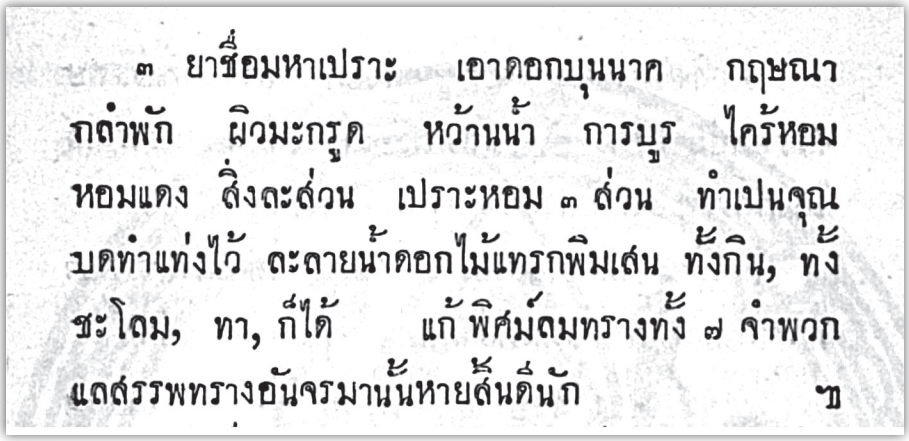
วิธีการใช้ยา: ละลายน้ำดอกไม้ กิน

น้ำกระสาย: ดีงูเหลือม ทศเขา เนาวเขี้ยว น้ำดอกไม้ นิยมใช้ดอกมะลิ[๔] (*Jasminum sambac* (L.) Aiton) หรือดอกกระดังงา (*Cananga odorata* (Lam.) Hook.f. & Thomson)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	หอยสังข์เผา	*เปลือก	N/A		๑ ส่วน
๒	เบี้ยผู้เผา	*เปลือก	N/A		๑ ส่วน
๓	กระดูกงูทับสมิงคลา	กระดูก	N/A		๑ ส่วน
๔	พญายา		*Hesperethusa crenulata* (Roxb.) M. Roem.	Rutaceae	๑ ส่วน
๕	รากพุงดอ	ราก	*Azima sarmentosa* (Blume) Benth. & Hook. f.	Salvadoraceae	๑ ส่วน
๖	รากมะนาว	ราก	*Citrus aurantiifolia* (Christm.) Swingle	Rutaceae	๑ ส่วน
๗	ปูนขาว		N/A		๑ ส่วน
๘	ชะมดเชียง		N/A		๑ ส่วน
๙	พิมเสน	*เนื้อไม้	*Dryobalanops aromatica* C. F. Gaertn.	Dipterocarpaceae	๑ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๓ ยาชื่อมหาเปราะ เอาดอกบุนนาค กฤษณา
กลำพัก ผิวมะกรูด หว้านน้ำ การบูร ไคร้หอม
หอมแดง สิ่งละส่วน เปราะหอม ๓ ส่วน ทำเปนจุณ
บดทำแท่งไว้ ละลายน้ำดอกไม้แทรกพิมเส็น ทั้งกิน, ทั้ง
ชะโลม, ทา, ก็ได้ แก้พิศม์ลมทรางทั้ง ๗ จำพวก
แลสรรพทรางอันจรมานั้นหายสิ้นดีนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๕๘)

ยาขนานที่ ๓ ยามหาเปราะ

สรรพคุณของตำรับ: แก้พิษลมทรางทั้ง ๗ จำพวก

ส่วนประกอบของตำรับ: ดอกบุนนาค กฤษณา กลำพัก (กระลำพัก) ผิวมะกรูด หว้านน้ำ (ว่านน้ำ) การบูร ไคร้หอม หอมแดง สิ่งละส่วน เปราะหอม ๓ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดให้เป็นผงละเอียด แล้วใช้น้ำต้มสุกที่ปล่อยทิ้งไว้ให้เย็นนำมาผสมปั้นเป็นแท่ง

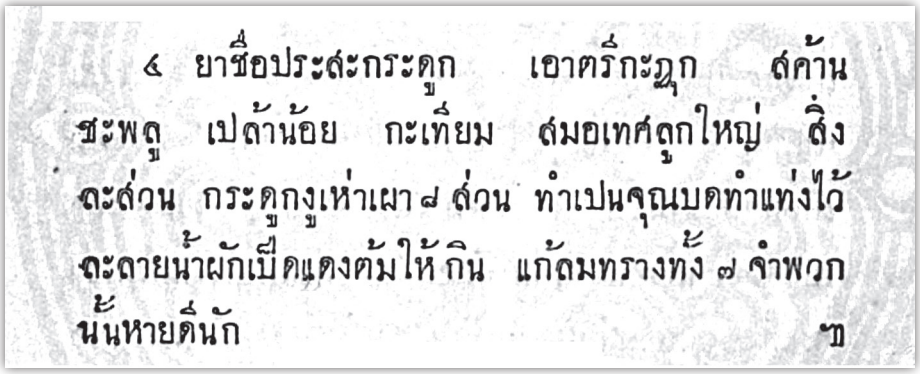
วิธีการใช้ยา: ละลายน้ำดอกไม้แทรกพิมเสน กิน ชโลม หรือทา

น้ำกระสาย: น้ำดอกไม้ นิยมใช้ดอกมะลิ[๔] (*Jasminum sambac* (L.) Aiton) หรือดอกกระดังงา (*Cananga odorata* (Lam.) Hook.f. & Thomson) พิมเสน (*Dryobalanops aromatica* C. F. Gaertn.)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ดอกบุนนาค	ดอก	*Mesua ferrea* L.	Clusiaceae	๑ ส่วน
๒	กฤษณา	*แก่นที่มีชันสีดำและมีกลิ่นหอม	*Aquilaria crassna* Pierre ex Lecomte, *A. malaccensis* Lam.	Thymelaeaceae	๑ ส่วน
๓	กระลำพัก	*แก่นแห้งสีดำและมีกลิ่นหอม	*Euphorbia antiquorum* L	Euphorbiaceae	๑ ส่วน
๔	ผิวมะกรูด	ผิว	*Citrus hystrix* DC.	Rutaceae	๑ ส่วน
๕	ว่านน้ำ	*เหง้า	*Acorus calamus* L.	Acoraceae	๑ ส่วน
๖	การบูร	*เปลือกต้น	*Cinnamomum camphora* (L.) J. Presl	Lauraceae	๑ ส่วน
๗	ไคร้หอม	*ส่วนเหนือดิน	*Cymbidium fexuosus* (Nees ex Steud.)	Orchidaceae	๑ ส่วน
๘	หอมแดง	*หัว	*Eleutherine bulbosa* (Mill.) Urb.	Iridaceae	๑ ส่วน
๙	เปราะหอม	*หัว	*Kaempferia galanga* L.	Zingiberaceae	๓ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๔ ยาชื่อประสะกระดูก เอาตรีกะฏุก สค้าน
ชะพลู เปล้าน้อย กะเทียม สมอเทศลูกใหญ่ สิ่ง
ละส่วน กระดูกงูเห่าเผา ๘ ส่วน ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้
ละลายน้ำผักเบี็ดแดงต้มให้กิน แก้ลมทรางทั้ง ๗ จำพวก
นั้นหายดีนัก ๛

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๕๘)

ยาขนานที่ ๔ ยาประสะกระดูก

สรรพคุณของตำรับ: แก้ลมทรางทั้ง ๗ จำพวก

ส่วนประกอบของตำรับ: ตรีกะฏุก (ตรีกฏุก) สค้าน (สะค้าน) ชะพลู (ช้าพลู) เปล้าน้อย กะเทียม (กระเทียม) สมอเทศลูกใหญ่ สิ่งละส่วน กระดูกงูเห่าเผา ๘ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดให้เป็นผงละเอียด แล้วใช้น้ำต้มสุกที่ปล่อยทิ้งไว้ให้เย็นนำมาผสมปั้นเป็นแท่ง

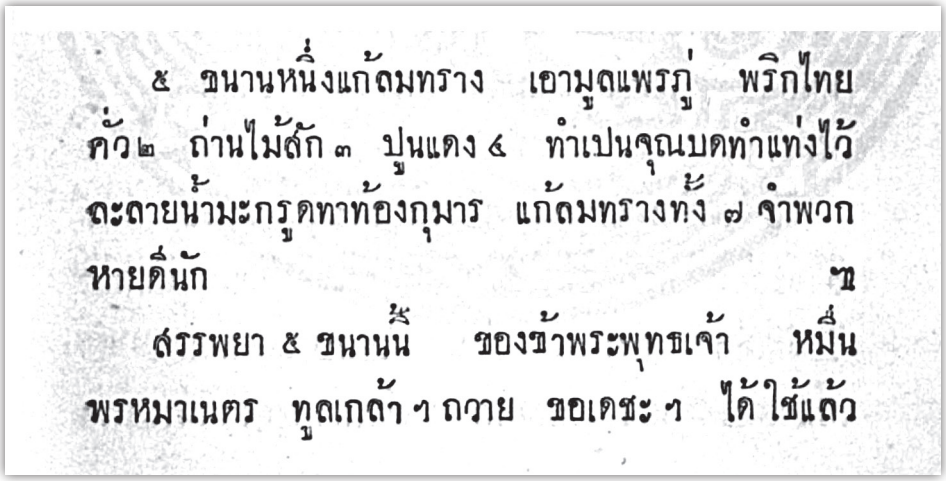
วิธีการใช้ยา: ละลายน้ำผักเป็ดแดงต้ม กิน

น้ำกระสาย: น้ำผักเป็ดแดง (*Alternanthera bettzickiana* (Regel) G.Nicholson)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ตรีกฏุก				
	- ขิง	*เหง้า	*Zingiber officinale* Roscoe	Zingiberaceae	๑ ส่วน
	- พริกไทย	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๑ ส่วน
	- ดีปลี	*ผล	*Piper retrofractum* Vahl	Piperaceae	๑ ส่วน
๒	สะค้าน	*เถา	*Piper wallichii* (Miq.) Hand.-Mazz.	Piperaceae	๑ ส่วน
๓	ช้าพลู	*ราก	*Piper sarmentosum* Roxb.	Piperaceae	๑ ส่วน
๔	เปล้าน้อย	*ใบ	*Croton stellatopilosus* H. Ohba	Euphorbiaceae	๑ ส่วน
๕	กระเทียม	*หัวย่อย	*Allium sativum* L.	Amaryllidaceae	๑ ส่วน
๖	สมอเทศลูกใหญ่	ผล	*Terminalia arjuna* (Roxb. ex DC.) Wight & Arn.	Combretaceae	๑ ส่วน
๗	กระดูกงูเห่าเผา	กระดูก	N/A		๘ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๕ ขนานหนึ่งแก้ลมทราง เอามูลแพรภู่ พริกไทย
คั่ว๒ ถ่านไม้สัก ๓ ปูนแดง ๔ ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้
ละลายน้ำมะกรูดทาท้องกุมาร แก้ลมทรางทั้ง ๗ จำพวก
หายดีนัก ฯ
สรรพยา ๕ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า หมื่น
พรหมาเนตร ทูลเกล้า ฯ ถวาย ขอเดชะ ฯ ได้ใช้แล้ว

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๕๘)

ยาขนานที่ ๕ ยาแก้ลมทรางทั้ง ๗ จำพวก

สรรพคุณของตำรับ: แก้ลมทรางทั้ง ๗ จำพวก

ส่วนประกอบของตำรับ: มูลแพรภู่ พริกไทยคั่ว ๒ ถ่านไม้สัก ๓ ปูนแดง ๔

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดให้เป็นผงละเอียด แล้วใช้น้ำต้มสุกที่ปล่อยทิ้งไว้ให้เย็นนำมาผสมปั้นเป็นแท่ง

วิธีการใช้ยา: ละลายน้ำมะกรูด ทาท้องเด็ก

น้ำกระสาย: น้ำมะกรูด (*Citrus hystrix* DC.)

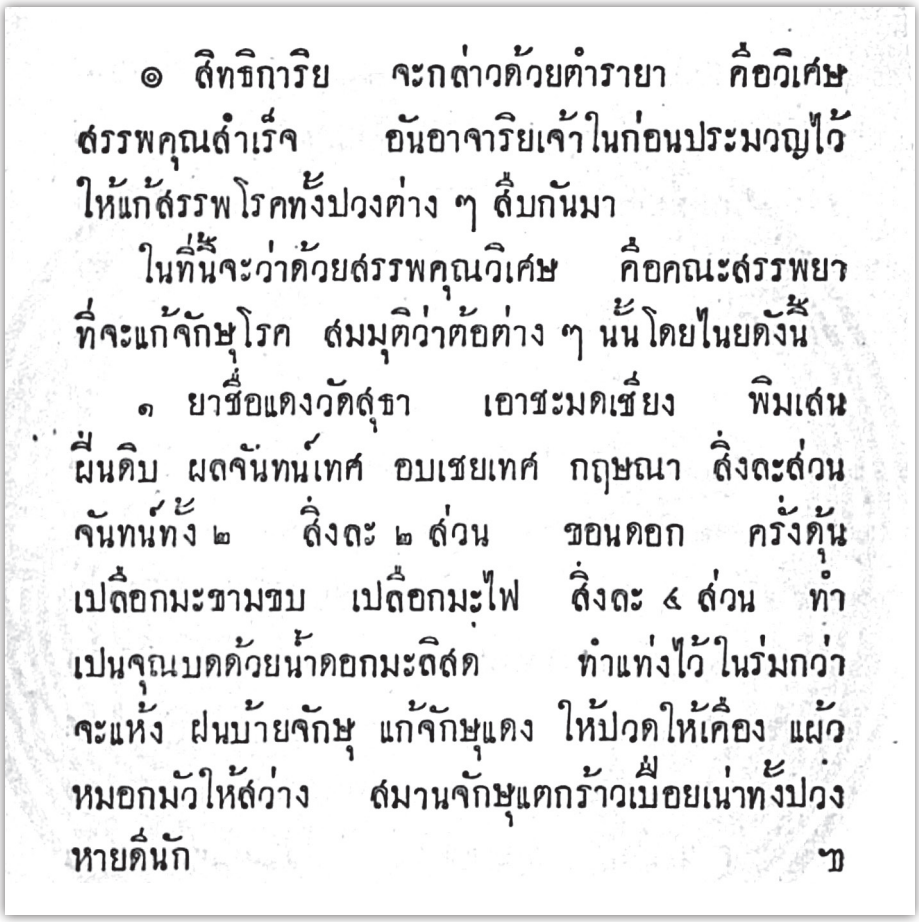
รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	มูลแพรภู่[๑๔]	ขี้	N/A		๒ ส่วน
๒	พริกไทยคั่ว	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๒ ส่วน
๓	ถ่านไม้สัก		*Tectona grandis* L.f.	Lamiaceae	๓ ส่วน
๔	ปูนแดง		N/A		๔ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

[๑๔] ในจารึกวัดพระเชตุพนวิมลคลาราม (วัดโพธิ์) เขียนว่า มูลแพะผู้

ยา ๔ ขนานของขุนประสาทไนยนา ทูลเกล้าฯ ถวาย

๏ สิทธิการิย จะกล่าวด้วยตำรายา คือวิเศษ
สรรพคุณสำเร็จ อันอาจาริยเจ้าในก่อนประมวญไว้
ให้แก้สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา
ในที่นี้จะว่าด้วยสรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยา
ที่จะแก้จักษุโรค สมมุติว่าต้อต่าง ๆ นั้นโดยไนยดังนี้
๑ ยาชื่อแดงวัดสุธา เอาชะมดเชียง พิมเสน
ฝิ่นดิบ ผลจันทน์เทศ อบเชยเทศ กฤษณา สิ่งละส่วน
จันทน์ทั้ง ๒ สิ่งละ ๒ ส่วน ขอนดอก ครั่งดุ้น
เปลือกมะขามขบ เปลือกมะไฟ สิ่งละ ๔ ส่วน ทำ
เปนจุณบดด้วยน้ำดอกมะลิสด ทำแท่งไว้ในร่มกว่า
จะแห้ง ฝนบ้ายจักษุ แก้จักษุแดง ให้ปวดให้เคือง แผ้ว
หมอกมัวให้สว่าง สมานจักษุแตกร้าวเปื่อยเน่าทั้งปวง
หายดีนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๕๙)

ยาขนานที่ ๑ ยาแดงวัดสุธา

สรรพคุณของตำรับ: แก้ตาแดง ปวด เคือง ลดหมอกมัวในตา ให้สว่าง สมานตาแตกร้าวเปื่อยเน่าให้หาย

ส่วนประกอบของตำรับ: ชะมดเชียง พิมเสน ฝิ่นดิบ ผลจันทน์เทศ อบเชยเทศ กฤษณา สิ่งละส่วน จันทน์ทั้ง ๒ สิ่งละ ๒ ส่วน ขอนดอก ครั่งดุ้น เปลือกมะขามขบ เปลือกมะไฟ สิ่งละ ๔ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดให้เป็นผงละเอียด แล้วใช้น้ำดอกมะลิสดนำมาผสมปั้นเป็นแท่ง

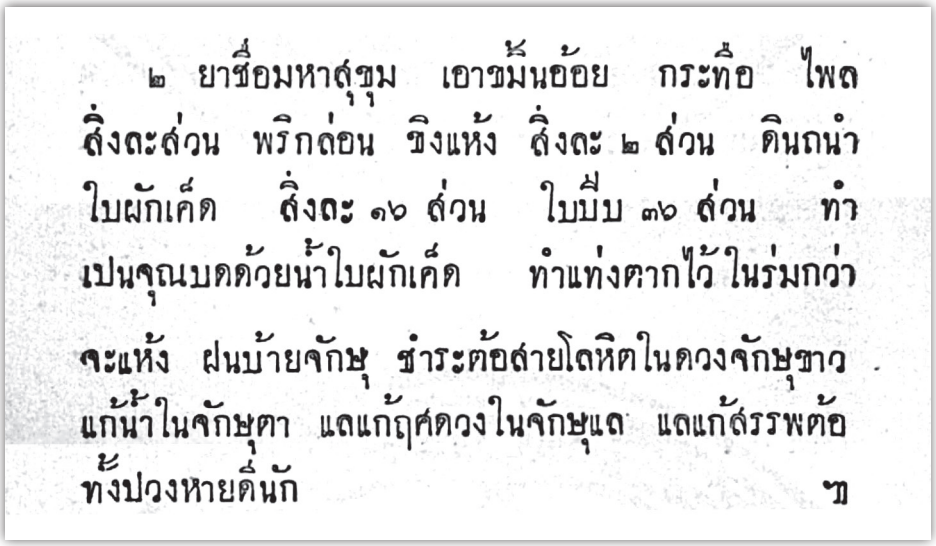
วิธีการใช้ยา: ฝน ป้ายตาข้างที่มีอาการ

น้ำกระสาย: น้ำมะลิสด (*Jasminum sambac* (L.) Aiton)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ชะมดเชียง		N/A		๑ ส่วน
๒	พิมเสน	*เนื้อไม้	*Dryobalanops aromatica* C. F. Gaertn.	Dipterocarpaceae	๑ ส่วน
๔	ฝิ่นดิบ	*ยาง	*Papaver somniferum* L.	Papaveraceae	๑ ส่วน
๕	ผลจันทน์	ผล (เมล็ด)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๑ ส่วน
๖	อบเชยเทศ	*เปลือกชั้นใน	*Cinnamomum verum* J. Presl, *C. burmanni* (Nees & T. Nees) Blume	Lauraceae	๑ ส่วน
๗	กฤษณา	*แก่นที่มีชันสีดำและมีกลิ่นหอม	*Aquilaria crassna* Pierre ex Lecomte, *A. malaccensis* Lam.	Thymelaeaceae	๑ ส่วน
๘	จันทน์ทั้ง ๒ - จันทน์แดง - จันทน์ขาว	 *แก่น *แก่น	 *Pterocarpus santalinus* L. f. *Santalum album* L.	 Fabaceae Santalaceae	 ๒ ส่วน ๒ ส่วน
๙	ขอนดอก	*เนื้อไม้แห้งที่มีราลงของต้นพิกุลหรือต้นตะแบก	*Mimusops elengi* L. *Lagerstroemia calyculata* Kurz	Sapotaceae Lythraceae	๔ ส่วน
๑๐	ครั่งดุ้น		N/A		๔ ส่วน
๑๑	เปลือกมะขามขบ	เปลือกเมล็ด	*Tamarindus indica* L.	Leguminosae	๔ ส่วน
๑๒	เปลือกมะไฟ	เปลือกต้น	*Baccaurea ramiflora* Lour.	Phyllanthaceae	๔ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๒ ยาชื่อมหาสุขุม เอาขมิ้นอ้อย กระทือ ไพล สิ่งละส่วน พริกล่อน ขิงแห้ง สิ่งละ ๒ ส่วน ดินถนำ ใบผักเค็ด สิ่งละ ๑๖ ส่วน ใบปีบ ๓๖ ส่วน ทำเปนจุณบดด้วยน้ำใบผักเค็ด ทำแท่งตากไว้ในร่มกว่าจะแห้ง ฝนบ้ายจักษุ ชำระต้อสายโลหิตในดวงจักษุขาว แก้น้ำในจักษุตา แดแก้ฤศดวงในจักษุแด แดแก้สรรพต้อทั้งปวงหายดีนัก ๗

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๕๙-๒๖๐)

ยาขนานที่ ๒ ยามหาสุขุม

สรรพคุณของตำรับ: ชำระล้างต้อสายโลหิตในตาขาว แก้น้ำในจักษุตา[๑๕] แก้ริดสีดวงตา แก้สรรพต้อทั้งปวง

ส่วนประกอบของตำรับ: ขมิ้นอ้อย กะทือ ไพล สิ่งละส่วน พริกล่อน ขิงแห้ง สิ่งละ ๒ ส่วน ดินถนำ ใบผักเค็ด สิ่งละ ๑๖ ส่วน ใบปีบ ๓๖ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดให้เป็นผงละเอียด แล้วใช้น้ำใบผักเค็ดนำมาผสม ปั้นเป็นแท่ง

วิธีการใช้ยา: ฝน ป้ายตาข้างที่มีอาการ

น้ำกระสาย: น้ำใบผักเค็ด (*Senna sophera* (L.) Roxb.)

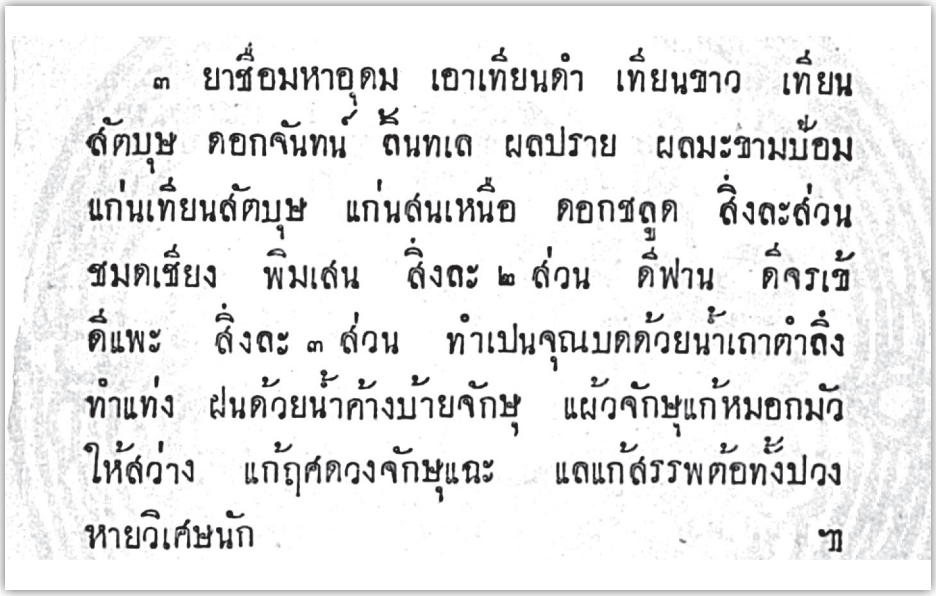
---

[๑๕] ในศิลาจารึกวัดพระเชตุพนวิมลคลาราม (วัดโพธิ์) เขียนว่า แก้น้ำในจักษุตก

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ขมิ้นอ้อย	*เหง้า	*Curcuma* sp.	Zingiberaceae	๑ ส่วน
๒	กะทือ	*เหง้า	*Zingiber zerumbet* (L.) Roscoe ex Sm.	Zingiberaceae	๑ ส่วน
๓	ไพล	*เหง้า	*Zingiber montanum* (J. Köenig) Link ex A. Dietr.	Zingiberaceae	๑ ส่วน
๔	พริกล่อน	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๒ ส่วน
๕	ขิงแห้ง	*เหง้า	*Zingiber ligulatum* Roxb.	Zingiberaceae	๒ ส่วน
๖	ดินถนำ		N/A		๑๖ ส่วน
๗	ใบผักเค็ด	ใบ	*Senna sophera* (L.) Roxb.	Leguminosae	๑๖ ส่วน
๘	ใบปีบ	ใบ	*Millingtonia hortensis* L.f.	Bignoniaceae	๓๖ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๓ ยาชื่อมหาอุดม เอาเทียนดำ เทียนขาว เทียน
สัตบุษ ดอกจันทน์ ลิ้นทเล ผลปราย ผลมะขามป้อม
แก่นเทียนสัตบุษ แก่นสนเหนือ ดอกชลูด สิ่งละส่วน
ชมดเชียง พิมเสน สิ่งละ ๒ ส่วน ดีฟาน ดีจรเข้
ดีแพะ สิ่งละ ๓ ส่วน ทำเปนจุณบดด้วยน้ำเถาตำลึง
ทำแท่ง ฝนด้วยน้ำค้างบ้ายจักษุ แผ้วจักษุแก้หมอกมัว
ให้สว่าง แก้ฤศดวงจักษุแฉะ แดแก้สรรพต้อทั้งปวง
หายวิเศษนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๖๐)

ยาขนานที่ ๓ ยามหาอุดม

สรรพคุณของตำรับ: ล้างตาแก้หมอกมัวให้สว่าง แก้ริดสีดวงตาแฉะ และแก้สรรพต้อทั้งปวง

ส่วนประกอบของตำรับ: เทียนดำ เทียนขาว เทียนสัตบุษ (เทียนสัตตบุษย์) ดอกจันทน์ (ดอกจันทน์เทศ) ลิ้นทเล (ลิ้นทะเล) ผลปราย ผลมะขามป้อม แก่นเทียนสัตบุษ (แก่นเทียนสัตตบุษย์) แก่นสนเหนือ ดอกชลูด (ดอกชะลูด) สิ่งละส่วน ชมดเชียง (ชะมดเชียง) พิมเสน สิ่งละ ๒ ส่วน ดีฟาน ดีจรเข้ (ดีจระเข้) ดีแพะ สิ่งละ ๓ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดให้เป็นผงละเอียด แล้วใช้น้ำเถาตำลึงนำมาผสม ปั้นเป็นแท่ง

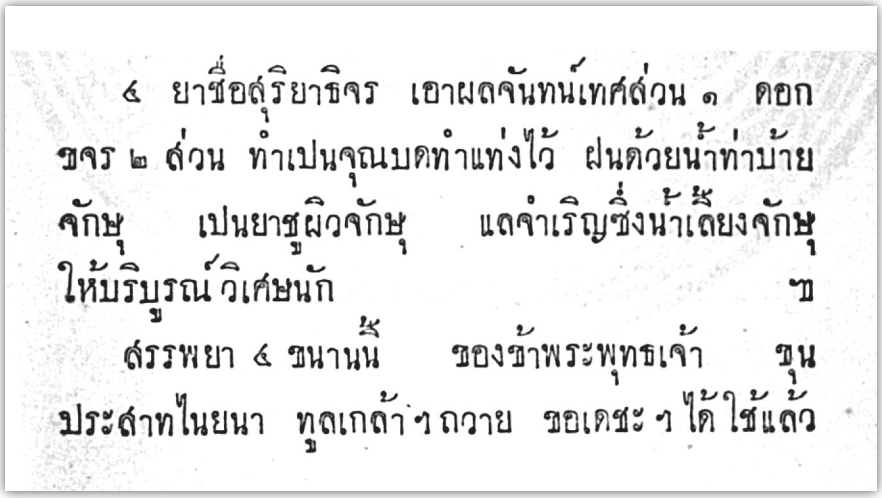
วิธีการใช้ยา: ฝนด้วยน้ำค้าง ป้ายตาข้างที่มีอาการ

น้ำกระสาย: น้ำเถาตำลึง (*Coccinia grandis* (L.) Voigt) น้ำค้าง

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	เทียนดำ	*เมล็ด	*Nigella sativa* L.	Ranunculaceae	๑ ส่วน
๒	เทียนขาว	*เมล็ด	*Cuminum cyminum* L.	Umbelliferae	๑ ส่วน
๓	เทียนสัตตบุษย์	*เมล็ด	*Pimpinella anisum* L.	Umbelliferae	๑ ส่วน
๔	ดอกจันทน์	ดอก (รก)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๑ ส่วน
๕	ลิ้นทะเล	*กระดองหมึก	N/A		๑ ส่วน
๖	ผลปราย	ผล	N/A		๑ ส่วน
๗	ผลมะขามป้อม	ผล	*Phyllanthus emblica* L.	Euphorbiaceae	๑ ส่วน
๘	แก่นเทียนสัตตบุษย์	แก่น	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๑ ส่วน
๙	แก่นสนเหนือ	แก่น	*Pinus merkusii* Jungh. & de Vriese	Pinaceae	๑ ส่วน
๑๐	ชะลูด	ดอก	*Alyxia reinwardtii* Blume	Apocynaceae	๑ ส่วน
๑๑	ชะมดเชียง		N/A		๒ ส่วน
๑๒	พิมเสน	*เนื้อไม้	*Dryobalanops aromatica* C. F. Gaertn.	Dipterocarpaceae	๒ ส่วน
๑๓	ดีฟาน	ดี	N/A		๓ ส่วน
๑๔	ดีจระเข้	ดี	N/A		๓ ส่วน
๑๕	ดีแพะ	ดี	N/A		๓ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๔ ยาชื่อสุริยาธิจร เอาผลจันทน์เทศส่วน ๑ ดอก
ขจร ๒ ส่วน ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้ ฝนด้วยน้ำท่าบ้าย
จักษุ เปนยาชูผิวจักษุ แลจำเริญซึ่งน้ำเลี้ยงจักษุ
ให้บริบูรณ์วิเศษนัก ฯ
สรรพยา ๔ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า ขุน
ประสาทไนยนา ทูลเกล้า ฯ ถวาย ขอเดชะ ฯ ได้ใช้แล้ว

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๖๐)

ยาขนานที่ ๔ ยาสุริยาธิจร

สรรพคุณของตำรับ: เป็นยาชูผิวจักษุ แลจำเริญซึ่งน้ำเลี้ยงจักษุให้บริบูรณ์

ส่วนประกอบของตำรับ: ผลจันทน์เทศ ส่วน ๑ ดอกขจร ๒ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดให้เป็นผงละเอียด แล้วใช้น้ำต้มสุกที่ปล่อยทิ้งไว้ให้เย็นนำมาผสมปั้นเป็นแท่ง

วิธีการใช้ยา: ฝนด้วยน้ำท่า ป้ายตาข้างที่มีอาการ

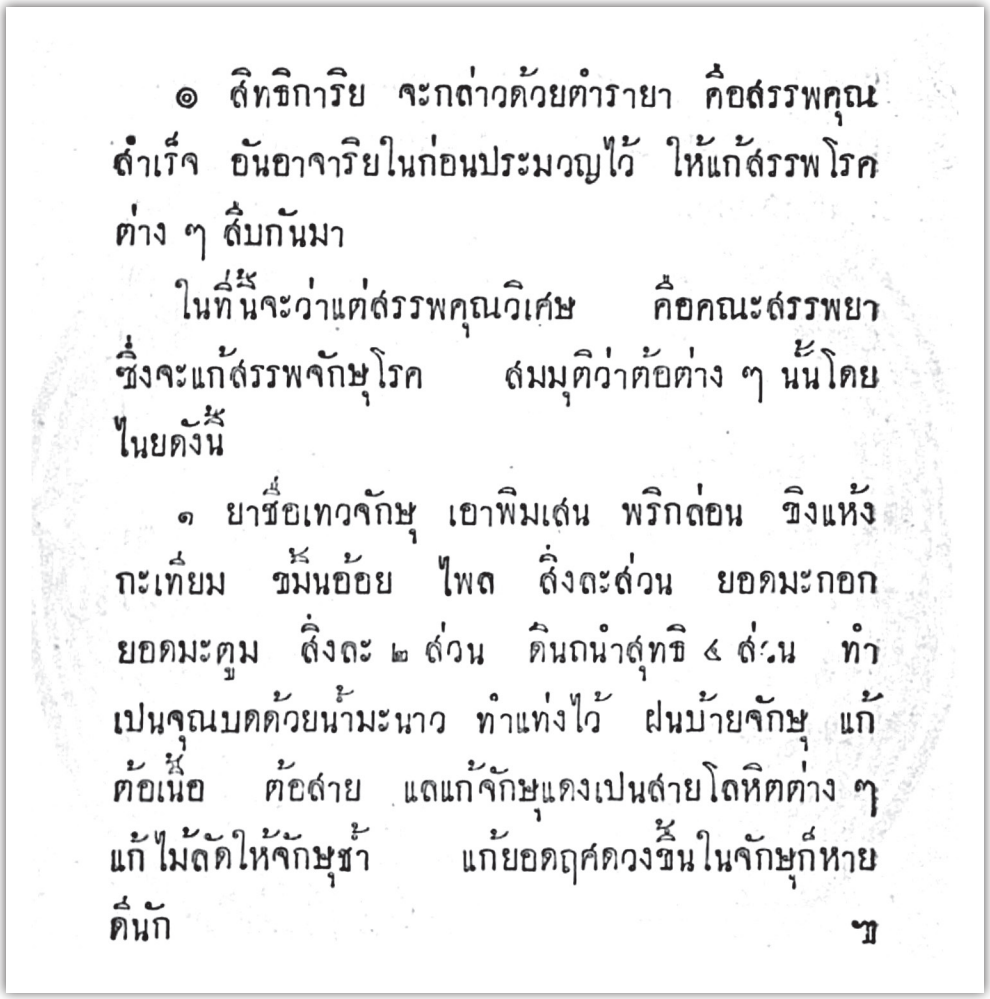
น้ำกระสาย: น้ำท่า

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ผลจันทน์เทศ	ผล (เมล็ด)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๑ ส่วน
๒	ดอกขจร	ดอก	*Telosma cordata* (Burm. f.) Merr.	Apocynaceae	๒ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

ยา ๕ ขนานของขุนราชเนตร ทูลเกล้าฯ ถวาย

๏ สิทธิการิย จะกล่าวด้วยตำรายา คือสรรพคุณสำเร็จ อันอาจาริยในก่อนประมวญไว้ ให้แก้สรรพโรคต่าง ๆ สืบกันมา

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาซึ่งจะแก้สรรพจักษุโรค สมมุติว่าต้อต่าง ๆ นั้นโดยไนยดังนี้

๑ ยาชื่อเทวจักษุ เอาพิมเสน พริกล่อน ขิงแห้ง กะเทียม ขมิ้นอ้อย ไพล สิ่งละส่วน ยอดมะกอก ยอดมะตูม สิ่งละ ๒ ส่วน ดินถนำสุทธิ ๔ ส่วน ทำเปนจุณบดด้วยน้ำมะนาว ทำแท่งไว้ ฝนบ้ายจักษุ แก้ต้อเนื้อ ต้อสาย แดแก้จักษุแดงเปนสายโลหิตต่าง ๆ แก้ไม้ดัดให้จักษุช้ำ แก้ยอดฤศดวงขึ้นในจักษุก็หายดีนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๖๑)

ยาขนานที่ ๑ ยาเทวจักษุ

สรรพคุณของตำรับ: แก้ต้อเนื้อ ต้อสาย แก้ตาแดงเป็นเส้นเลือดต่าง ๆ แก้ไม้ลัดให้ตาช้ำ แก้ยอดริดสีดวงขึ้นในตา

ส่วนประกอบของตำรับ: พิมเสน พริกล่อน ขิงแห้ง กะเทียม (กระเทียม) ขมิ้นอ้อย ไพล สิ่งละส่วน ยอดมะกอก ยอดมะตูม สิ่งละ ๒ ส่วน ดินถนำสุทธิ ๔ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดให้เป็นผงละเอียด แล้วใช้น้ำมะนาวนำมาผสมปั้นเป็นแท่ง

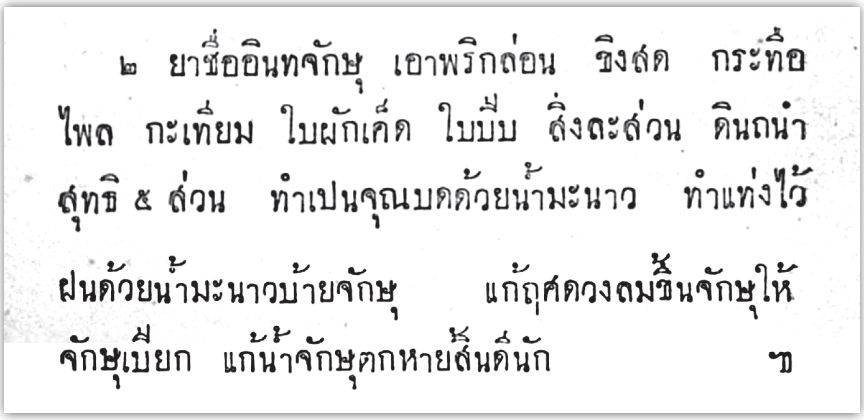
วิธีการใช้ยา: ฝน ป้ายตาข้างที่มีอาการ

น้ำกระสาย: มะนาว (*Citrus aurantiifolia* (Christm.) Swingle)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	พิมเสน	*เนื้อไม้	*Dryobalanops aromatica* C. F. Gaertn.	Dipterocarpaceae	๑ ส่วน
๒	พริกล่อน	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๑ ส่วน
๓	ขิงแห้ง	*เหง้า	*Zingiber ligulatum* Roxb.	Zingiberaceae	๑ ส่วน
๔	กระเทียม	*หัวย่อย	*Allium sativum* L.	Amaryllidaceae	๑ ส่วน
๕	ขมิ้นอ้อย	*เหง้า	*Curcuma* sp.	Zingiberaceae	๑ ส่วน
๖	ไพล	*เหง้า	*Zingiber montanum* (J. Köenig) Link ex A.Dietr.	Zingiberaceae	๑ ส่วน
๗	ยอดมะกอก	ยอด	*Spondias pinnata* (L. f.) Kurz	Anacardiaceae	๒ ส่วน
๘	ยอดมะตูม	ยอด	*Aegle marmelos* (L.) Corrêa	Rutaceae	๒ ส่วน
๙	ดินถนำสุทธิ		N/A		๔ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๒ ยาชื่ออินทจักษุ เอาพริกล่อน ขิงสด กระทือ ไพล กะเทียม ใบผักเค็ด ใบปีบ สิ่งละส่วน ดินถนำสุทธิ ๕ ส่วน ทำเปนจุณบดด้วยน้ำมะนาว ทำแท่งไว้ ฝนด้วยน้ำมะนาวป้ายจักษุ แก้ฤศดวงลมขึ้นจักษุให้จักษุเบียก แก้น้ำจักษุตกหายสิ้นดีนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๖๑-๒๖๒)

ยาขนานที่ ๒ ยาอินทจักษุ

สรรพคุณของตำรับ: แก้ริดสีดวงลมขึ้นตาให้ตาเปียก แก้น้ำตาไหล (น้ำจักษุตก)

ส่วนประกอบของตำรับ: พริกล่อน ขิงสด กระทือ (กะทือ) ไพล กะเทียม (กระเทียม) ใบผักเค็ด ใบปีบ สิ่งละส่วน ดินถนำสุทธิ ๕ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดให้เป็นผงละเอียด แล้วใช้น้ำมะนาวนำมาผสมปั้นเป็นแท่ง

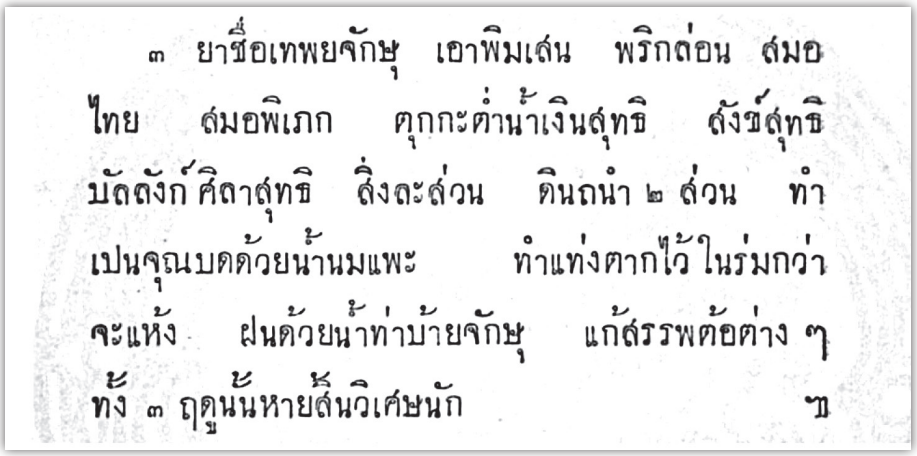
วิธีการใช้ยา: ฝนด้วยน้ำมะนาว ป้ายตาข้างที่มีอาการ

น้ำกระสาย: มะนาว (*Citrus aurantiifolia* (Christm.) Swingle)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	พริกล่อน	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๑ ส่วน
๒	ขิง	*เหง้า	*Zingiber officinale* Roscoe	Zingiberaceae	๑ ส่วน
๓	กะทือ	*เหง้า	*Zingiber zerumbet* (L.) Roscoe ex Sm.	Zingiberaceae	๑ ส่วน
๔	ไพล	*เหง้า	*Zingiber montanum* (J. Köenig) Link ex A.Dietr.	Zingiberaceae	๑ ส่วน
๕	กระเทียม	*หัวย่อย	*Allium sativum* L.	Amaryllidaceae	๑ ส่วน
๖	ใบผักเค็ด	ใบ	*Senna sophera* (L.) Roxb.	Leguminosae	๑ ส่วน
๗	ใบปีบ	ใบ	*Millingtonia hortensis* L. f.	Bignoniaceae	๑ ส่วน
๘	ดินถนำสุทธิ		N/A		๕ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๓ ยาชื่อเทพยจักษุ เอาพิมเสน พริกต่อน สมอ
ไทย สมอพิเภก ตุกกะต่ำน้ำเงินสุทธิ สังข์สุทธิ
บัลลังก์ศิลาสุทธิ สิ่งละส่วน ดินถนำ ๒ ส่วน ทำ
เปนจุณบดด้วยน้ำนมแพะ ทำแท่งตากไว้ในร่มกว่า
จะแห้ง ฝนด้วยน้ำท่าบ้ายจักษุ แก้สรรพต้อต่าง ๆ
ทั้ง ๓ ฤดูนั้นหายสิ้นวิเศษนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๖๒)

ยาขนานที่ ๓ ยาเทพยจักษุ

สรรพคุณของตำรับ: แก้สรรพต้อต่าง ๆ ทั้ง ๓ ฤดู

ส่วนประกอบของตำรับ: พิมเสน พริกล่อน สมอไทย สมอพิเภก ตุกกะต่ำน้ำเงินสุทธิ (ตุ๊กต่ำน้ำเงินสุทธิ) สังข์สุทธิ (หอยสังข์) บัลลังก์ศิลาสุทธิ สิ่งละส่วน ดินถนำ ๒ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดให้เป็นผงละเอียด แล้วใช้น้ำนมแพะนำมาผสมปั้นเป็นแท่ง ตากไว้ในร่มจนกว่าจะแห้ง

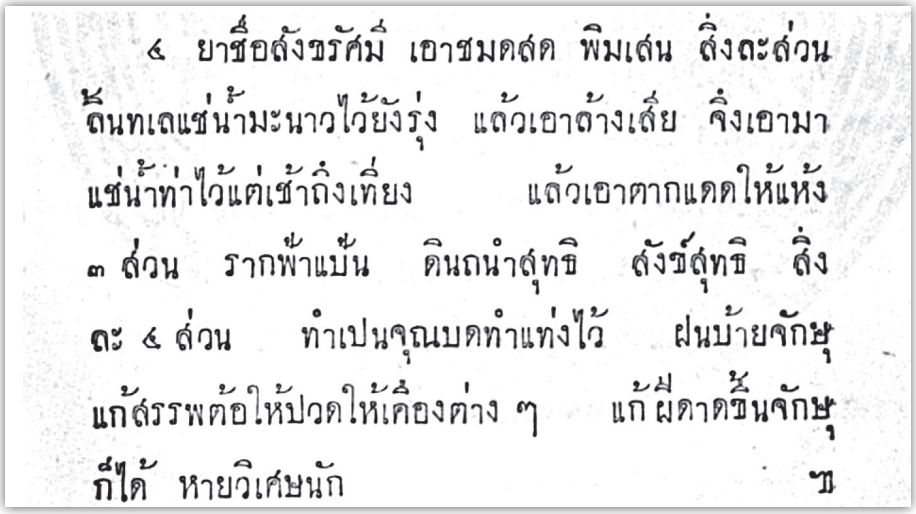
วิธีการใช้ยา: ฝนด้วยน้ำท่า ป้ายตาข้างที่มีอาการ

น้ำกระสาย: น้ำนมแพะ (*Capra aegagrushircus* L.) น้ำท่า

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	พิมเสน	*เนื้อไม้	*Dryobalanops aromatica* C. F. Gaertn.	Dipterocarpaceae	๑ ส่วน
๒	พริกล่อน	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๑ ส่วน
๓	สมอไทย	*ผล	*Terminalia chebula* Retz.	Combretaceae	๑ ส่วน
๔	สมอพิเภก	*ผล	*Terminalia bellirica* (Gaertn.) Roxb.	Combretaceae	๑ ส่วน
๕	ตุ๊กต่ำน้ำเงิน		N/A		๑ ส่วน
๖	หอยสังข์สุทธิ	*เปลือก	N/A		๑ ส่วน
๗	บัลลังก์ศิลาสุทธิ		N/A		๑ ส่วน
๘	ดินถนำ		N/A		๒ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๔ ยาชื่อสังขรัศมี เอาชมดสด พิมเสน สิ่งละส่วน
ลิ้นทเลแช่น้ำมะนาวไว้ยังรุ่ง แล้วเอาล้างเสีย จึงเอามา
แช่น้ำท่าไว้แต่เช้าถึงเที่ยง แล้วเอาตากแดดให้แห้ง
๓ ส่วน รากฟ้าแป้น ดินถนำสุทธิ สังข์สุทธิ สิ่ง
ละ ๔ ส่วน ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้ ฝนบ้ายจักษุ
แก้สรรพต้อให้ปวดให้เคืองต่าง ๆ แก้ผีดาดขึ้นจักษุ
ก็ได้ หายวิเศษนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๖๒)

ยาขนานที่ ๔ ยาสังขรัศมี

สรรพคุณของตำรับ: แก้สรรพต้อให้ปวดให้เคืองต่าง ๆ แก้ฝีดาษขึ้นตาก็ได้

ส่วนประกอบของตำรับ: ชมดสด (ชะมดสด) พิมเสน สิ่งละส่วน ลิ้นทเล (ลิ้นทะเล) แช่น้ำมะนาวไว้ยังรุ่ง ล้างน้ำจนสะอาด แล้วนำมาแช่น้ำท่าไว้แต่เช้าถึงเที่ยง นำไปตากแดดให้แห้ง ๓ ส่วน รากฟ้าแป้น ดินถนำสุทธิ สังข์สุทธิ (หอยสังข์) สิ่งละ ๔ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำลิ้นทะเลแช่น้ำมะนาวไว้ยังรุ่ง นำมาล้าง แช่น้ำท่าไว้ตั้งแต่เช้าจนถึงเที่ยง นำไปตากแดดให้แห้ง จากนั้นนำตัวยาทั้งหมดมาบดให้เป็นผง แล้วใช้น้ำต้มสุกที่ปล่อยทิ้งไว้ให้เย็นนำมาผสมแล้วปั้นเป็นแท่ง

วิธีการใช้ยา: ฝน ป้ายตาข้างที่มีอาการ

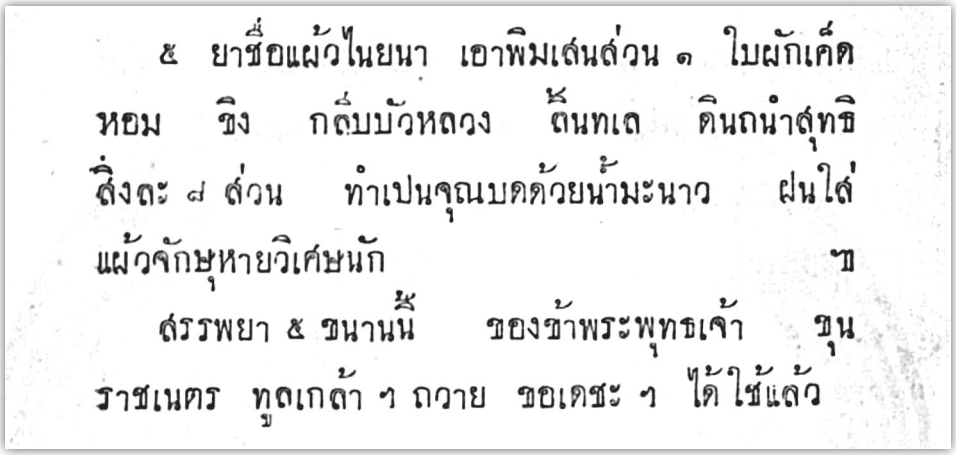
น้ำกระสาย: น้ำมะนาว (*Citrus aurantiifolia* (Christm.) Swingle) น้ำท่า

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ชะมดเช็ด		N/A		๑ ส่วน
๒	พิมเสน	*เนื้อไม้	*Dryobalanops aromatica* C. F. Gaertn.	Dipterocarpaceae	๑ ส่วน
๓	ลิ้นทะเล	*กระดองหมึก	N/A		๓ ส่วน
๔	ฟ้าแป้น[๑๖]	ราก	*Solanum erianthum* D. Don	Solanaceae	๔ ส่วน
๕	ดินถนำสุทธิ		N/A		๔ ส่วน
๖	หอยสังข์	*เปลือก	N/A		๔ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

[๑๖] ศิลาจารึกวัดพระเชตุพนวิมลคลาราม (วัดโพธิ์) เขียนว่า ช้าแป้น

๕ ยาชื่อแผ้วไนยนา เอาพิมเสนส่วน ๑ ใบผักเค็ด
หอม ขิง กลีบบัวหลวง ลิ้นทเล ดินถนำสุทธิ
สิ่งละ ๘ ส่วน ทำเปนจุณบดด้วยน้ำมะนาว ฝนใส่
แผ้วจักษุหายวิเศษนัก ฯ
สรรพยา ๕ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า ขุน
ราชเนตร ทูลเกล้า ฯ ถวาย ขอเดชะ ฯ ได้ใช้แล้ว

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๖๓)

ยาขนานที่ ๕ ยาแผ้วไนยนา

สรรพคุณของตำรับ: แก้สรรพต้อให้ปวดให้เคืองต่างๆ แก้ฝีดาษขึ้นตาก็ได้

ส่วนประกอบของตำรับ: พิมเสนส่วน ๑ ใบผักเค็ด หอม ขิง กลีบบัวหลวง ลิ้นทเล (ลิ้นทะเล) ดินถนำสุทธิ สิ่งละ ๘ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดเป็นผงละเอียดผสมกับน้ำมะนาว

วิธีการใช้ยา: ฝนใส่แผ้วจักษุ

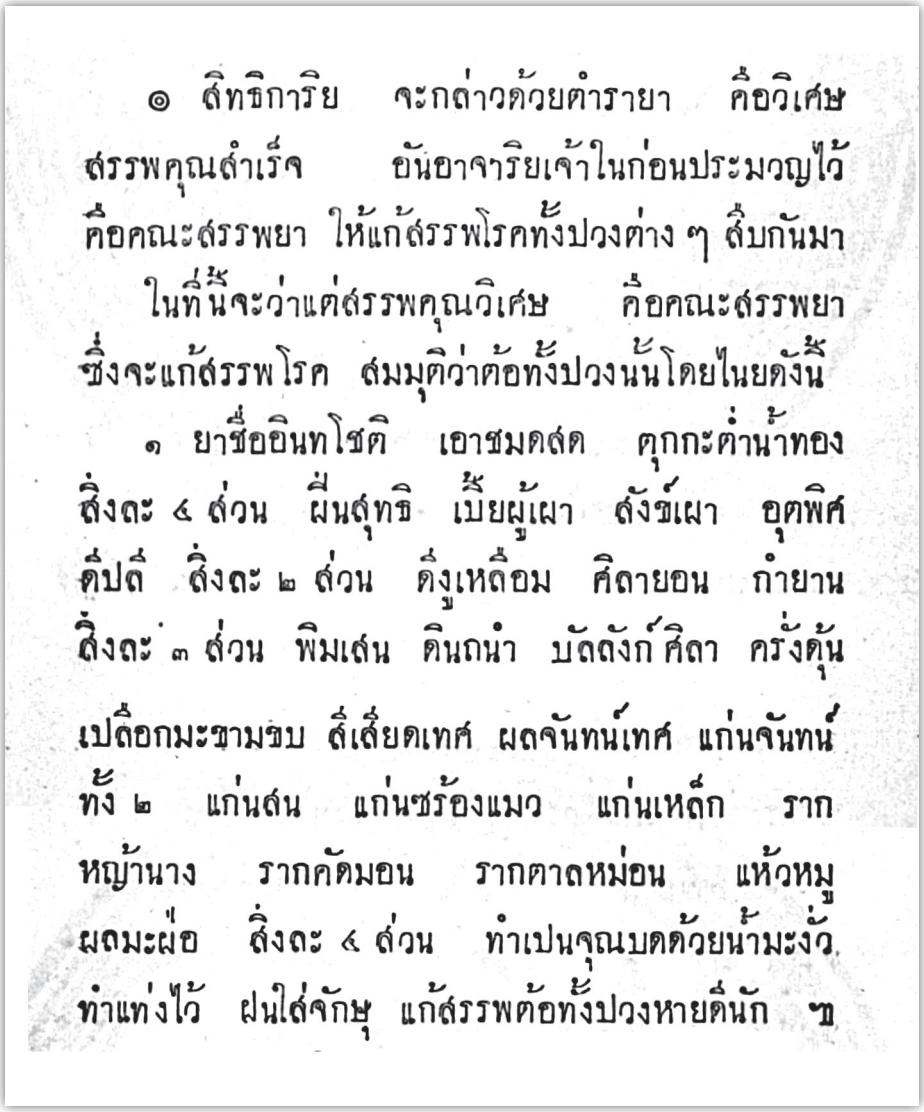
น้ำกระสาย: น้ำมะนาว (*Citrus aurantiifolia* (Christm.) Swingle)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	พิมเสน	*เนื้อไม้	*Dryobalanops aromatica* C. F. Gaertn.	Dipterocarpaceae	๑ ส่วน
๒	ใบผักเค็ด	ใบ	*Senna sophera* (L.) Roxb.	Leguminosae	๘ ส่วน
๓	หอม	*หัว	*Allium ascalonicum L.*	Amaryllidaceae	๘ ส่วน
๔	ขิง	*เหง้า	*Zingiber officinale* Roscoe	Zingiberaceae	๘ ส่วน
๕	กลับบัวหลวง	กลีบ	*Nelumbo nucifera* Gaertn.	Nelumbonaceae	๘ ส่วน
๖	ลิ้นทะเล	*กระดองหมึก	N/A		๘ ส่วน
๗	ดินถนำสุทธิ		N/A		๘ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

ยา ๔ ขนานของขุนทิพยเนตร ทูลเกล้าฯ ถวาย

๏ สิทธิการิย จะกล่าวด้วยตำรายา คือวิเศษ
สรรพคุณสำเร็จ อันอาจาริยเจ้าในก่อนประมวญไว้
คือคณะสรรพยา ให้แก้สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา
ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยา
ซึ่งจะแก้สรรพโรค สมมุติว่าต้องทั้งปวงนั้นโดยไนยดังนี้
๑ ยาชื่ออินทโชติ เอาชมดสด ตุกกะต่ำน้ำทอง
สิ่งละ ๔ ส่วน ผีนสุทธิ เปี้ยผู้เผา สังข์เผา อุตพิศ
ดีปลี สิ่งละ ๒ ส่วน ดีงูเหลือม ศิลายอน กำยาน
สิ่งละ ๓ ส่วน พิมเสน ดินถนำ บัลลังก์ศิลา ครั่งดุ้น
เปลือกมะขามขบ สิ่เสียดเทศ ผลจันทน์เทศ แก่นจันทน์
ทั้ง ๒ แก่นสน แก่นซร้องแมว แก่นเหล็ก ราก
หญ้านาง รากคัดมอน รากตาลหม่อน แห้วหมู
ผลมะผ่อ สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเปนจุณบดด้วยน้ำมะงั่ว
ทำแท่งไว้ ฝนใส่จักษุ แก้สรรพต้องทั้งปวงหายดีนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๖๓-๒๖๔)

ยาขนานที่ ๑ ยาอินทโชติ

สรรพคุณของตำรับ: แก้สรรพต้อทั้งปวง

ส่วนประกอบของตำรับ: ชมดสด (ชะมดสด) ตุกกะต่ำน้ำทอง (ตุ๊กต่ำน้ำทอง) สิ่งละ ๔ ส่วน ฝิ่นสุทธิ เบี้ยผู้เผา สังข์เผา (หอยสังข์เผา) อุตพิศ (อุตพิด) ดีปลี สิ่งละ ๒ ส่วน ดีงูเหลือม ศิลายอน กำยาน สิ่งละ ๓ ส่วน พิมเสน ดินถนำ บัลลังก์ศิลา ครั่งดุ้น เปลือกมะขามขบ สีเสียดเทศ ผลจันทน์เทศ แก่นจันทน์ทั้ง ๒ แก่นสน แก่นซร้อง (แก่นซ้องแมว) แก่นเหล็ก (แก่นขี้เหล็ก) รากหญ้านาง รากคัดมอน (รากขัดมอน) รากตาลหม่อน แห้วหมู ผลมะฝ่อ สิ่งละ ๔ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดให้เป็นผงละเอียด แล้วใช้น้ำมะงั่วนำมาผสมปั้นเป็นแท่ง

วิธีการใช้ยา: ฝน ใส่ตาข้างที่มีอาการ

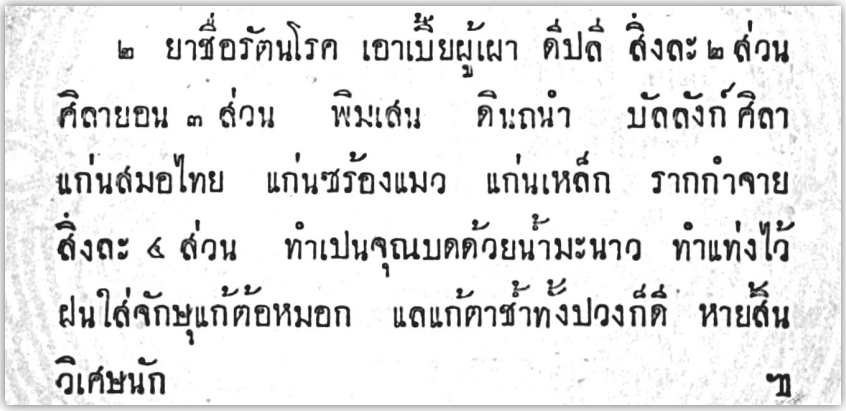
น้ำกระสาย: น้ำมะงั่ว (*Citrus medica* L.)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ชะมดสด		N/A		๔ ส่วน
๒	ตุ๊กต่ำน้ำทอง		N/A		๔ ส่วน
๓	ฝิ่นบริสุทธิ์		*Papaver somniferum* L.	Papaveraceae	๒ ส่วน
๔	เบี้ยผู้	*เปลือก	N/A		๒ ส่วน
๕	หอยสังข์เผา		N/A		๒ ส่วน
๖	อุตพิด	*หัว	*Typhonium trilobatum* (L.) Schott.	Araceae	๒ ส่วน
๗	ดีปลี	*ผล	*Piper retrofractum* Vahl	Piperaceae	๒ ส่วน
๘	ดีงูเหลือม	ดี	N/A		๓ ส่วน
๙	ศิลายอน		N/A		๓ ส่วน
๑๐	กำยาน	*ยางจากต้น	N/A		๓ ส่วน
๑๑	พิมเสน	*เนื้อไม้	*Dryobalanops aromatica* C. F. Gaertn.	Dipterocarpaceae	๔ ส่วน

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑๒	ดินถนำ		N/A		๔ ส่วน
๑๓	บัลลังก์ศิลา		N/A		๔ ส่วน
๑๔	ครั่งดุ้น		*Laccifer lacca* Kerr.	Kerridae	๔ ส่วน
๑๕	เปลือกมะขามขบ	เปลือกเมล็ด	*Tamarindus indica* L.	Leguminosae	๔ ส่วน
๑๖	สีเสียดเทศ	*เปลือกต้น	*Uncaria gambir* (Hunter) Roxb.	Rubiaceae	๔ ส่วน
๑๗	ผลจันทน์เทศ	ผล (เมล็ด)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๔ ส่วน
๑๘	แก่นจันทน์ทั้ง ๒				
	- แก่นจันทน์แดง	แก่น	*Pterocarpus santalinus* L. f.	Fabaceae	๔ ส่วน
	- แก่นจันทน์ขาว	แก่น	*Santalum album* L.	Santalaceae	๔ ส่วน
๑๙	แก่นสน	แก่น	N/A		๔ ส่วน
๒๐	แก่นซ้องแมว	แก่น	*Gmelina philippensis* Cham.	Lamiaceae	๔ ส่วน
๒๑	แก่นขี้เหล็ก	แก่น	*Senna siamea* (Lam.) H. S. Irwin & Barneby	Fabaceae	๔ ส่วน
๒๒	รากหญ้านาง	ราก	*Tiliacora triandra* Diels	Menispermaceae	๔ ส่วน
๒๓	รากหญ้าขัดมอน	ราก	*Sida rhombifolia* L.	Malvaceae	๔ ส่วน
๒๔	รากตาลหม่อน	ราก	*Tarlmounia elliptica* (DC.) “H.Rob., S.C.Keeley, Skvarla & R.Chan”	Compositae	๔ ส่วน
๒๕	แห้วหมู	*หัวใต้ดิน	*Cyperus rotundus* L.	Cyperaceae	๔ ส่วน
๒๖	ผลมะฝ่อ	ผล	N/A		๔ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๒ ยาชื่อรัตนโรค เอาเบี้ยผู้เผา ดีปลี สิ่งละ ๒ ส่วน
ศิลายอน ๓ ส่วน พิมเสน ดินถนำ บัลลังก์ศิลา
แก่นสมอไทย แก่นซร้องแมว แก่นเหล็ก รากกำจาย
สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเปนจุณบดด้วยน้ำมะนาว ทำแท่งไว้
ฝนใส่จักษุแก้ต้อหมอก แลแก้ตาช้ำทั้งปวงก็ดี หายสิ้น
วิเศษนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๖๔)

ยาขนานที่ ๒ ยารัตนโรค

สรรพคุณของตำรับ: แก้ต้อหมอก แลแก้ตาช้ำทั้งปวงก็ดี

ส่วนประกอบของตำรับ: เบี้ยผู้เผา ดีปลี สิ่งละ ๒ ส่วน ศิลายอน สิ่งละ ๓ ส่วน พิมเสน ดินถนำ บัลลังก์ศิลา แก่นสมอไทย แก่นซร้องแมว (แก่นซ้องแมว) แก่นเหล็ก (แก่นขี้เหล็ก) รากกำจาย สิ่งละ ๔ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดเป็นผงละเอียดผสมกับน้ำมะนาวแล้วปั้นเป็นแท่ง

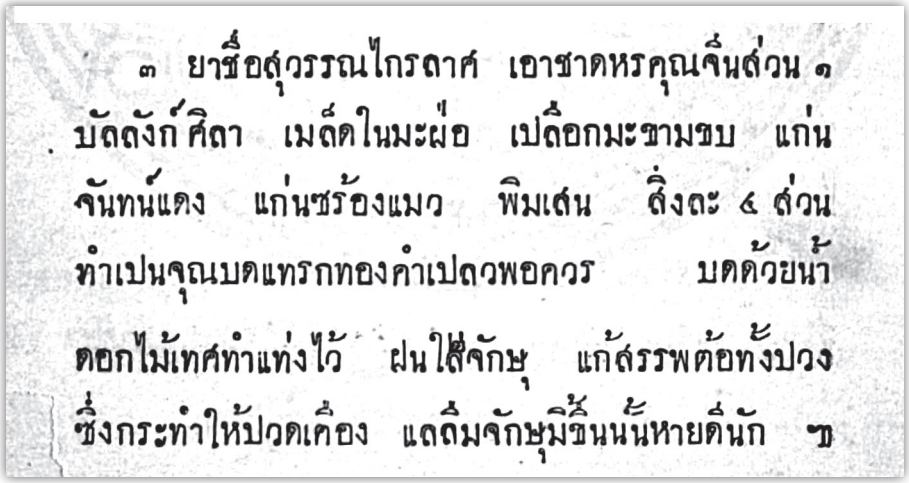
วิธีการใช้ยา: ฝน ใส่ตาข้างที่มีอาการ

น้ำกระสาย: น้ำมะนาว (*Citrus aurantiifolia* (Christm.) Swingle)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	เบี้ยผู้เผา	*เปลือก	N/A		๒ ส่วน
๒	ดีปลี	*ผล	*Piper retrofractum* Vahl	Piperaceae	๒ ส่วน
๓	ศิลายอน		N/A		๓ ส่วน
๔	พิมเสน	*เนื้อไม้	*Dryobalanops aromatica* C. F. Gaertn.	Dipterocarpaceae	๔ ส่วน
๕	ดินถนำ		N/A		๔ ส่วน
๖	บัลลังก์ศิลา		N/A		๔ ส่วน
๗	แก่นสมอไทย	แก่น	*Terminalia chebula* Retz.	*Combretaceae*	๔ ส่วน
๘	แก่นซ้องแมว	แก่น	*Gmelina philippensis* Cham.	Lamiaceae	๔ ส่วน
๙	แก่นขี้เหล็ก	แก่น	*Senna siamea* (Lam.) H. S. Irwin & Barneby	Fabaceae	๔ ส่วน
๑๐	รากกำจาย	ราก	*Caesalpinia digyna* Rottler.	Leguminosae	๔ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๓ ยาชื่อสุวรรณไกรลาศ เอาชาดหรคุณจีนส่วน ๑
บัลลังก์ศิลา เมล็ดในมะฝ่อ เปลือกมะขามขบ แก่น
จันทน์แดง แก่นซร้องแมว พิมเสน สิ่งละ ๔ ส่วน
ทำเปนจุณบดแทรกทองคำเปลวพอควร บดด้วยน้ำ
ดอกไม้เทศทำแท่งไว้ ฝนใส่จักษุ แก้สรรพต้อทั้งปวง
ซึ่งกระทำให้ปวดเคือง แลลืมจักษุมิขึ้นนั้นหายดีนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๖๔-๒๖๕)

ยาขนานที่ ๓ ยาสุวรรณไกรลาศ

สรรพคุณของตำรับ: แก้สรรพต้อทั้งปวงซึ่งกระทำให้ปวดเคือง แลลืมจักษุมิขึ้น

ส่วนประกอบของตำรับ: ชาดหรคุณจีนส่วน ๑ บัลลังก์ศิลา เมล็ดในมะฝ่อ เปลือกมะขามขบ แก่นจันทน์แดง แก่นซร้องแมว (แก่นช้องแมว) พิมเสน สิ่งละ ๔ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดให้เป็นผงละเอียด แทรกทองคำเปลวพอควร แล้วใช้น้ำดอกไม้เทศนำมาผสมแล้วปั้นเป็นแท่ง

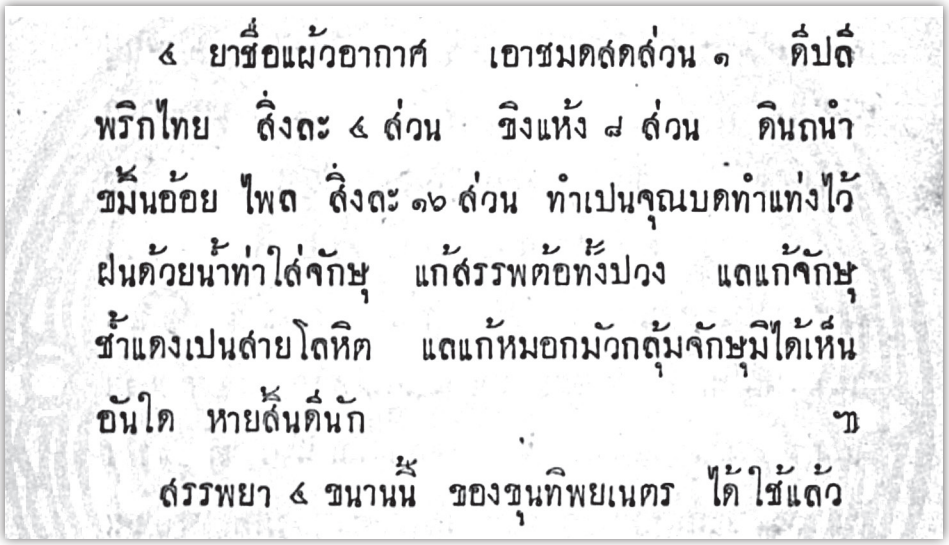
วิธีการใช้ยา: ฝน ใส่ตาข้างที่มีอาการ

น้ำกระสาย: ทองคำเปลว น้ำดอกไม้เทศ ใช้ดอกยี่สุ่น (*Rosa chinensis* Jacq.)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ชาดหรคุณจีน		N/A		๑ ส่วน
๒	บัลลังก์ศิลา		N/A		๔ ส่วน
๓	เมล็ดในมะฝ่อ	เมล็ดใน	N/A		๔ ส่วน
๔	เปลือกมะขามขบ	เปลือกเมล็ด	*Tamarindus indica* L.	Leguminosae	๔ ส่วน
๕	แก่นจันทน์แดง	แก่น	*Pterocarpus santalinus* L. f.	Fabaceae	๔ ส่วน
๖	แก่นช้องแมว	แก่น	*Gmelina philippensis* Cham.	Lamiaceae	๔ ส่วน
๗	พิมเสน	*เนื้อไม้	*Dryobalanops aromatica* C. F. Gaertn.	Dipterocarpaceae	๔ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๔ ยาชื่อแผ้วอากาศ เอาชมดสดส่วน ๑ ดีปลี
พริกไทย สิ่งละ ๔ ส่วน ขิงแห้ง ๘ ส่วน ดินถนำ
ขมิ้นอ้อย ไพล สิ่งละ ๑๖ ส่วน ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้
ฝนด้วยน้ำท่าใส่จักษุ แก้สรรพต้อทั้งปวง แดแก้จักษุ
ช้ำแดงเปนสายโลหิต แดแก้หมอกมัวกลุ้มจักษุมิได้เห็น
อันใด หายสิ้นดีนัก ๗
สรรพยา ๔ ขนานนี้ ของขุนทิพยเนตร ได้ใช้แล้ว

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๖๕)

ยาขนานที่ ๔ ยาแผ้วอากาศ

สรรพคุณของตำรับ: แก้สรรพต้อทั้งปวง และจักษุช้ำแดงเป็นสายโลหิต แลแก้หมอกมัวกลุ้มจักษุมิได้เห็นอันใด

ส่วนประกอบของตำรับ: ชมดสด (ชะมดสด) ส่วน ๑ ดีปลี พริกไทย สิ่งละ ๔ ส่วน ขิงแห้ง ๘ ส่วน ดินถนำ ขมิ้นอ้อย ไพล สิ่งละ ๑๖ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดให้เป็นผงละเอียด แล้วใช้น้ำต้มสุกที่ปล่อยทิ้งไว้ให้เย็นนำมาผสมปั้นเป็นแท่ง

วิธีการใช้ยา: ฝนด้วยน้ำท่า ใส่ตาข้างที่มีอาการ

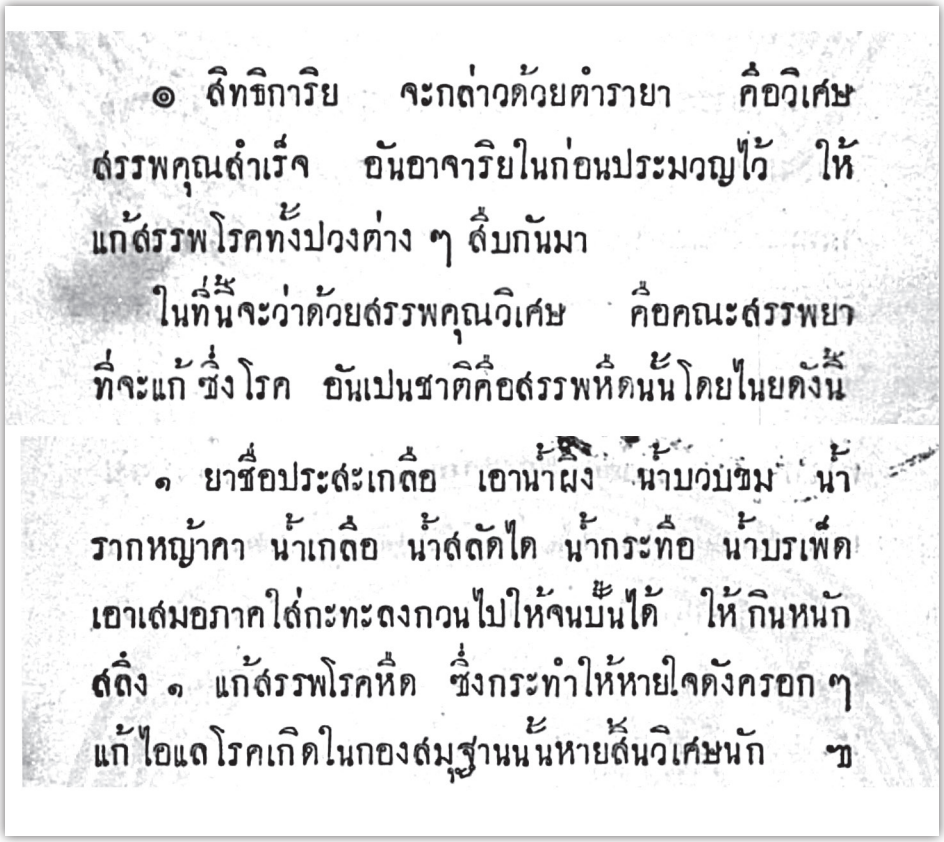
น้ำกระสาย: น้ำท่า

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ชะมดสด		N/A		๑ ส่วน
๒	ดีปลี	*ผล	*Piper retrofractum* Vahl	Piperaceae	๔ ส่วน
๓	พริกไทย	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๔ ส่วน
๔	ขิงแห้ง	*เหง้า	*Zingiber ligulatum* Roxb.	Zingiberaceae	๘ ส่วน
๕	ดินถนำ		N/A		๑๖ ส่วน
๖	ขมิ้นอ้อย	*เหง้า	*Curcuma* sp.	Zingiberaceae	๑๖ ส่วน
๗	ไพล	*เหง้า	*Zingiber montanum* (J. Köenig) Link ex A. Dietr.	Zingiberaceae	๑๖ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

ยา ๔ ขนานของขุนสิทธิพรหมา ทูลเกล้าฯ ถวาย

๏ สิทธิการิย จะกล่าวด้วยตำรายา คือวิเศษ
สรรพคุณสำเร็จ อันอาจาริยในก่อนประมวญไว้ ให้
แก้สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา
ในที่นี้จะว่าด้วยสรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยา
ที่จะแก้ ซึ่งโรค อันเปนชาติคือสรรพหืดนั้นโดยไนยดังนี้

๑ ยาชื่อประสะเกลือ เอาน้ำผึ้ง น้ำบวบขม น้ำ
รากหญ้าคา น้ำเกลือ น้ำสลัดได น้ำกระทือ น้ำบรเพ็ด
เอาเสมอภาคใส่กะทะลงกวนไปให้จนปั้นได้ ให้กินหนัก
สลึง ๑ แก้สรรพโรคหืด ซึ่งกระทำให้หายใจดังครอก ๆ
แก้ไอแลโรคเกิดในกองสมุฏฐานนั้นหายสิ้นวิเศษนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๖๕-๒๖๖)

ยาขนานที่ ๑ ยาประสะเกลือ

สรรพคุณของตำรับ: แก้สรรพโรคหืด ซึ่งกระทำให้หายใจดังครอก ๆ แก้ไอแลโรคเกิดในกองสมุฏฐาน

ส่วนประกอบของตำรับ: น้ำผึ้ง น้ำบวบขม น้ำรากหญ้าคา น้ำเกลือ น้ำสลัดได น้ำกระทือ (น้ำกะทือ) น้ำบรเพ็ด (น้ำบอระเพ็ด) เอาเสมอภาค

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดเสมอภาคกันใส่กระทะลงกวน แล้วปั้นเป็นแท่ง

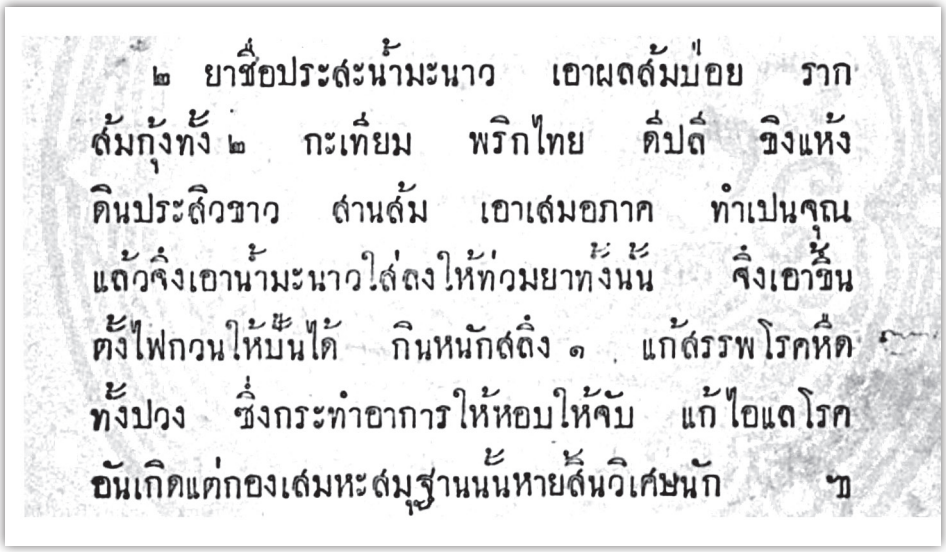
วิธีการใช้ยา: กินหนัก ๑ สลึง

น้ำกระสาย: ไม่ระบุ

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	น้ำผึ้ง	น้ำหวาน	N/A		เสมอภาค
๒	น้ำบวบขม	*น้ำจากผล	*Trichosanthes cucumerina* L.	Cucurbitaceae	เสมอภาค
๓	น้ำรากหญ้าคา	น้ำจากราก	*Imperata cylindrica* (L.) Raeusch.	Poaceae	เสมอภาค
๔	น้ำเกลือ		N/A		เสมอภาค
๕	น้ำสลัดได	*น้ำยาง	*Euphorbia antiquorum* L.	Euphorbiaceae	เสมอภาค
๖	น้ำกะทือ	*น้ำจากเหง้า	*Zingiber zerumbet* (L.) Roscoe ex Sm.	Zingiberaceae	เสมอภาค
๗	น้ำบอระเพ็ด	*น้ำจากเถา	*Tinospora crispa* (L.) Hook. f. & Thomson	Menispermaceae	เสมอภาค

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๒ ยาชื่อประสะน้ำมะนาว เอาผลส้มป่อย ราก
ส้มกุ้งทั้ง ๒ กะเทียม พริกไทย ดีปลี ขิงแห้ง
ดินประสิวขาว สานส้ม เอาเสมอภาค ทำเปนจุณ
แล้วจึงเอาน้ำมะนาวใส่ลงให้ท่วมยาทั้งนั้น จึงเอาขึ้น
ตั้งไฟกวนให้บั้นได้ กินหนักสลึง ๑ แก้สรรพโรคหืด
ทั้งปวง ซึ่งกระทำอาการให้หอบให้จับ แก้ไอแลโรค
อันเกิดแต่กองเสมหะสมุฏฐานนั้นหายสิ้นวิเศษนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๖๖)

ยาขนานที่ ๒ ยาประสะน้ำมะนาว

สรรพคุณของตำรับ: แก้สรรพโรคหืดทั้งปวง ซึ่งกระทำอาการให้หอบให้จับ แก้ไอแลโรคอันเกิดแต่กองเสมหะสมุฏฐาน

ส่วนประกอบของตำรับ: ผลส้มป่อย รากส้มกุ้งทั้ง ๒ กะเทียม (กระเทียม) พริกไทย ดีปลี ขิงแห้ง ดินประสิวขาว สานส้ม (สารส้ม) เอาเสมอภาค

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดเสมอภาคกันบดเป็นผงละเอียด แล้วใส่น้ำมะนาวให้ท่วมยา จากนั้นเอาใส่กระทะขึ้นตั้งไฟ กวนจนสามารถปั้นได้ จากนั้นปั้นเป็นแท่ง

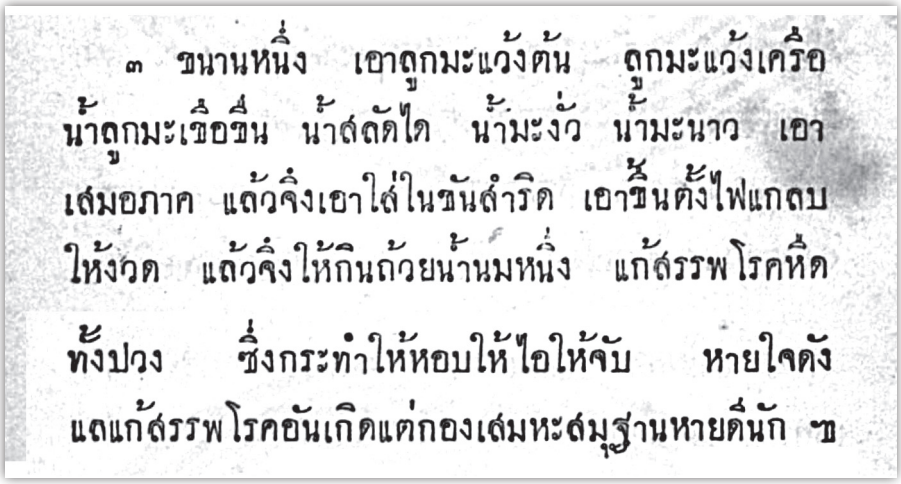
วิธีการใช้ยา: กินหนัก ๑ สลึง

น้ำกระสาย: น้ำมะนาว (*Citrus aurantiifolia* (Christm.) Swingle)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ผลส้มป่อย	ผล	*Acacia concinna* (Willd.) DC.	Leguminosae	เสมอภาค
๒	รากส้มกุ้งทั้ง ๒				
	- รากส้มกุ้งน้อย	ราก	*Ampelocissus martini* Planch.	Vitaceae	เสมอภาค
	- รากส้มกุ้งใหญ่	ราก	*Ampelocissus martini* Planch.	Vitaceae	เสมอภาค
๓	กระเทียม	*หัวย่อย	*Allium sativum* L.	Amaryllidaceae	เสมอภาค
๔	พริกไทย	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	เสมอภาค
๕	ดีปลี	*ผล	*Piper retrofractum* Vahl	Piperaceae	เสมอภาค
๖	ขิงแห้ง	*เหง้า	*Zingiber ligulatum* Roxb.	Zingiberaceae	เสมอภาค
๗	ดินประสิวขาว		N/A		เสมอภาค
๘	สารส้ม		N/A		เสมอภาค

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๓ ขนานหนึ่ง เอาลูกมะแว้งต้น ลูกมะแว้งเครือ
น้ำลูกมะเขือขื่น น้ำสลัดได น้ำมะงั่ว น้ำมะนาว เอา
เสมอภาค แล้วจึงเอาใส่ในขันสำริด เอาขึ้นตั้งไฟแกลบ
ให้งวด แล้วจึงให้กินถ้วยน้ำนมหนึ่ง แก้สรรพโรคหืด
ทั้งปวง ซึ่งกระทำให้หอบให้ไอให้จับ หายใจดัง
แลแก้สรรพโรคอันเกิดแต่กองเสมหะสมุฏฐานหายดีนัก ๚

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๖๖-๒๖๗)

ยาขนานที่ ๓ แก้สรรพโรคหืดทั้งปวง

สรรพคุณของตำรับ: แก้สรรพโรคหืดทั้งปวง ซึ่งกระทำให้หอบให้ไอให้จับ หายใจดังแลแก้สรรพโรคอันเกิดแต่กองเสมหะสมุฏฐาน

ส่วนประกอบของตำรับ: ลูกมะแว้งต้น ลูกมะแว้งเครือ น้ำลูกมะเขือขื่น น้ำสลัดได น้ำมะงั่ว น้ำมะนาว เอาเสมอภาค

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดเสมอภาคกันใส่ในขันสำริด แล้วขึ้นตั้งไฟแกลบให้งวด

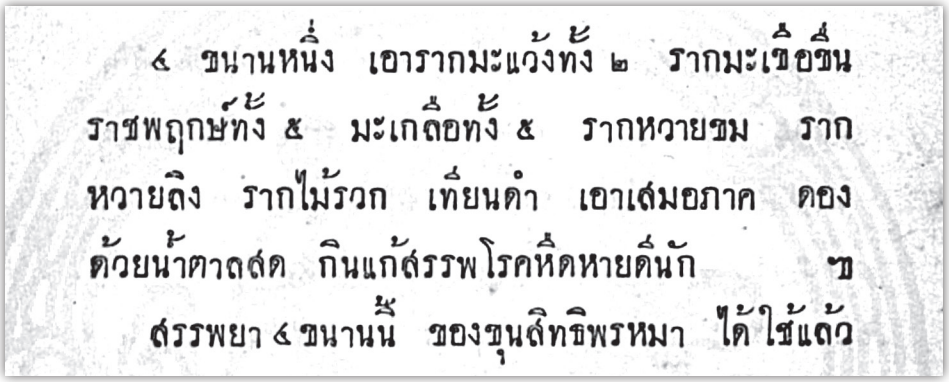
วิธีการใช้ยา: กิน ขนาดเท่าถ้วยน้ำนม

น้ำกระสาย: ไม่ระบุ

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ลูกมะแว้งต้น	ผล	*Solanum sanitwongsei* W. G. Craib	Solanaceae	เสมอภาค
๒	ลูกมะแว้งเครือ	ผล	*Solanum trilobatum* L.	Solanaceae	เสมอภาค
๓	น้ำลูกมะเขือขื่น	น้ำจากผล	*Solanum aculeatissimum* Jacq.	Solanaceae	เสมอภาค
๔	น้ำสลัดได	*น้ำยาง	*Euphorbia antiquorum* L.	Euphorbiaceae	เสมอภาค
๕	น้ำมะงั่ว	*น้ำจากผล	*Citrus medica* L.	Rutaceae	เสมอภาค
๖	น้ำมะนาว	น้ำจากผล	*Citrus aurantiifolia* (Christm.) Swingle	Rutaceae	เสมอภาค

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๔ ขนานหนึ่ง เอารากมะแว้งทั้ง ๒ รากมะเขือขื่น
ราชพฤกษ์ทั้ง ๕ มะเกลือทั้ง ๕ รากหวายขม ราก
หวายลิง รากไม้รวก เทียนดำ เอาเสมอภาค ดอง
ด้วยน้ำตาลสด กินแก้สรรพโรคหืดหายดีนัก ฯ
สรรพยา ๔ ขนานนี้ ของขุนสิทธิพรหมา ได้ใช้แล้ว

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๖๗)

ยาขนานที่ ๔ แก้สรรพโรคหืด

สรรพคุณของตำรับ: แก้สรรพโรคหืด

ส่วนประกอบของตำรับ: รากมะแว้งทั้ง ๒ รากมะเขือขื่น ราชพฤกษ์ทั้ง ๕ มะเกลือทั้ง ๕ รากหวายขม รากหวายลิง รากไม้รวก เทียนดำ เอาเสมอภาค

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดเสมอภาคกันดองด้วยน้ำตาลสด

วิธีการใช้ยา: กิน

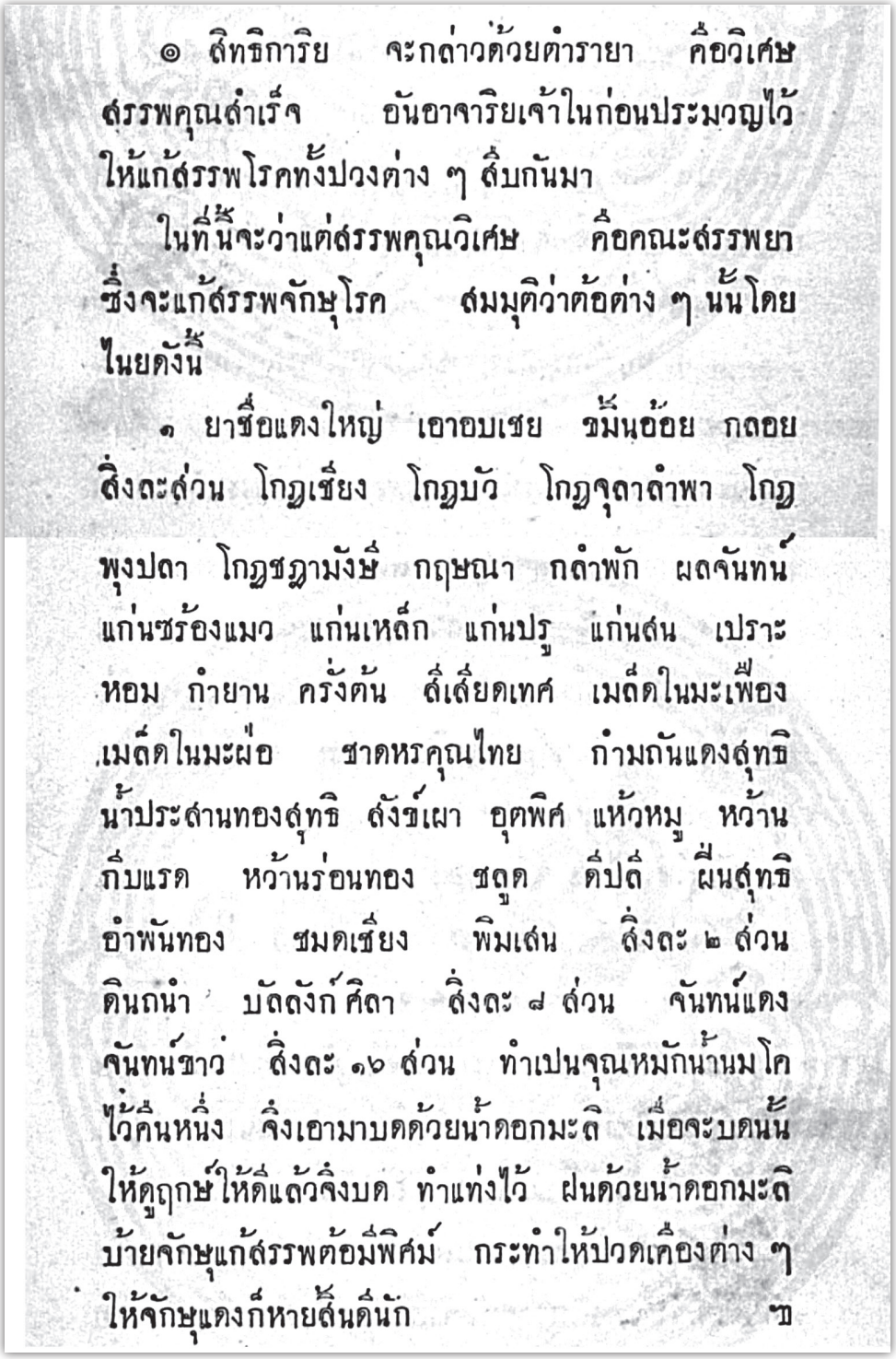
น้ำกระสาย: น้ำตาลสด

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	รากมะแว้งทั้ง ๒				
	- รากมะแว้งเครือ	ราก	*Solanum trilobatum* L.	Solanaceae	เสมอภาค
	- รากมะแว้งต้น	ราก	*Solanum sanitwongsei* W. G. Craib		เสมอภาค
๒	รากมะเขือขื่น	ราก	*Solanum virginianum* L.	*Solanaceae*	เสมอภาค
๓	ราชพฤกษ์ทั้ง ๕	ราก ต้น ใบ ดอก ผล	*Cassia fistula* L.	Leguminosae	เสมอภาค
๔	มะเกลือทั้ง ๕	ราก ต้น ใบ ดอก ผล	*Diospyros mollis* Griff.	Ebenaceae	เสมอภาค
๕	รากหวายขม	ราก	*Calamus Siamensis.*	Arecaceae	เสมอภาค
๖	รากหวายลิง	ราก	*Flagellaria Indica* L.	*Flagellariaceae*	เสมอภาค
๗	รากไม้รวก	ราก	*Thyrsostachys Siamensis Gamble.*	*Poaceae*	เสมอภาค
๘	เทียนดำ	*เมล็ด	*Nigella sativa* L.	Ranunculaceae	เสมอภาค

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

ยา ๒ ขนานของขุนราชเนตร ทูลเกล้าฯ ถวาย

๏ สิทธิการิย จะกล่าวด้วยตำรายา คือวิเศษ สรรพคุณสำเร็จ อันอาจาริยเจ้าในก่อนประมวญไว้ ให้แก้สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยา ซึ่งจะแก้สรรพจักษุโรค สมมุติว่าต้อต่าง ๆ นั้นโดยไนยดังนี้

๑ ยาชื่อแดงใหญ่ เอาอบเชย ขมิ้นอ้อย กลอย สิ่งละส่วน โกฏเชียง โกฏบัว โกฏจุฬาลำพา โกฏพุงปลา โกฏชฎามังษี กฤษณา กลำพัก ผลจันทน์ แก่นซร้องแมว แก่นเหล็ก แก่นปรู แก่นสน เปราะหอม กำยาน ครั่งต้น สี่เสียดเทศ เมล็ดในมะเฟือง เมล็ดในมะผ่อ ชาดหรคุณไทย กำมถันแดงสุทธิ น้ำประสานทองสุทธิ สังข์เผา อุตพิศ แห้วหมู หว้านกิบแรด หว้านร่อนทอง ชฎูด ดีปลี ผิ่นสุทธิ อำพันทอง ชมดเชียง พิมเสน สิ่งละ ๒ ส่วน ดินถนำ บัลลังก์ศิลา สิ่งละ ๘ ส่วน จันทน์แดง จันทน์ขาว สิ่งละ ๑๖ ส่วน ทำเปนจุณหมักน้ำนมโคไว้คืนหนึ่ง จึงเอามาบดด้วยน้ำดอกมะลิ เมื่อจะบดนั้นให้ดูฤกษ์ให้ดีแล้วจึงบด ทำแท่งไว้ ฝนด้วยน้ำดอกมะลิบ้ายจักษุแก้สรรพต้อมีพิศม์ กระทำให้ปวดเคืองต่าง ๆ ให้จักษุแดงก็หายสิ้นดีนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๖๗-๒๖๘)

ยาขนานที่ ๑ ยาแดงใหญ่

สรรพคุณของตำรับ: แก้สรรพต้อมีพิษ กระทำให้ปวดเคืองต่างๆ ให้จักษุแดงก็หายสิ้นดีนัก

ส่วนประกอบของตำรับ: อบเชย ขมิ้นอ้อย กลอยสิ่งละส่วน โกฏเชียง (โกฐเชียง) โกฏหัวบัว (โกฐหัวบัว) โกฏจุฬาลัมพา (โกฐจุฬาลัมพา) โกฏพุงปลา (โกฐพุงปลา) โกฏชฎามังสี (โกฐชฎามังสี) กฤษณา กลำพัก (กระลำพัก) ผลจันทน์ แก่นซร้องแมว (แก่นซ้องแมว) แก่นเหล็ก (แก่นขี้เหล็ก) แก่นปรู แก่นสน เปราะหอม กำยาน ครั่งต้น สีเสียดเทศ เมล็ดในมะเฟือง เมล็ดในมะฝ่อ ชาดหรคุณไทย กำมะถันแดงสุทธิ น้ำประสานทองสุทธิ สังข์เผา (หอยสังข์เผา) อุตพิศ (อุตพิด) แห้วหมู หว้านกีบแรด (ว่านกีบแรด) หว้านร่อนทอง (ว่านร่อนทอง) ชลูด (ชะลูด) ดีปลี ฝิ่นสุทธิ อำพันทอง ชมดเชียง พิมเสน สิ่งละ ๒ ส่วน ดินถนำ บังลังก์ศิลา สิ่งละ ๘ ส่วน จันทน์แดง จันทน์ขาว สิ่งละ ๑๖ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดบดเป็นผงละเอียด หมักด้วยน้ำนมโคทิ้งไว้หนึ่งคืน จากนั้นนำไปผสมกับน้ำดอกมะลิ แล้วปั้นเป็นแท่งไว้

วิธีการใช้ยา: ฝนด้วยน้ำดอกมะลิ ป้ายตาข้างที่มีอาการ

น้ำกระสาย: น้ำนมโค น้ำดอกมะลิ (*Jasminum sambac* (L.) Aiton)

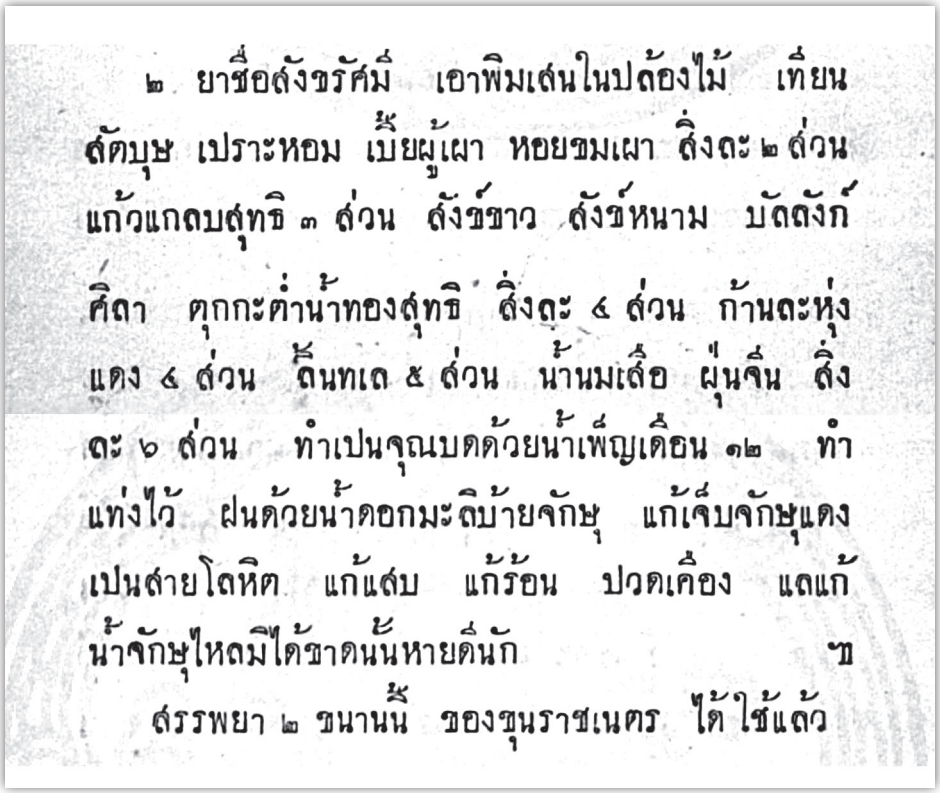
รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	อบเชย (อบเชยเทศ)	*เปลือกชั้นใน	*Cinnamomum verum* J. Presl, *C. burmanni* (Nees & T. Nees) Blume	Lauraceae	๒ ส่วน
๒	ขมิ้นอ้อย	*เหง้า	*Curcuma* sp.	Zingiberaceae	๒ ส่วน
๓	กลอย	*หัว	*Dioscorea hispida* Dennst.	Dioscoreaceae	๒ ส่วน
๔	โกฐเชียง	*ราก	*Angelica sinensis* (Oliv.) Diels	Umbelliferae	๒ ส่วน
๕	โกฐหัวบัว	*ราก	*Ligusticum sinense* Oliv. cv. *Chuanxiong*	Umbelliferae	๒ ส่วน
๖	โกฐจุฬาลัมพา	*ส่วนเหนือดิน	*Artemisia annua* L.	Compositae	๒ ส่วน

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๗	โกฐพุงปลา	*ปุ่มหูด (gall) จากใบหรือกิ่งอ่อน	*Terminalia chebula* Retz.	Combretaceae	๒ ส่วน
๘	โกฐชฎามังสี	*ราก	*Nardostachysjatamansi* (D. Don) DC.	Valerianaceae	๒ ส่วน
๙	กฤษณา	*แก่นที่มีชันสีดำและมีกลิ่นหอม	*Aquilaria crassna* Pierre ex Lecomte, *A. malaccensis* Lam.	Thymelaeaceae	๒ ส่วน
๑๐	กระลำพัก	*แก่นแห้งสีดำและมีกลิ่นหอม	*Euphorbia antiquorum* L.	Euphorbiaceae	๒ ส่วน
๑๑	ผลจันทน์	ผล (เมล็ด)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๒ ส่วน
๑๒	แก่นซ้องแมว	แก่น	*Gmelina philippensis* Cham.	Lamiaceae	๒ ส่วน
๑๓	แก่นขี้เหล็ก	แก่น	*Senna siamea* (Lam.) H. S. Irwin & Barneby	Fabaceae	๒ ส่วน
๑๔	แก่นปรู	แก่น	*Alangium salviifolium* (L. f.) Wangerin	Cornaceae	๒ ส่วน
๑๕	แก่นสน (สนสามใบ)	แก่น	*Pinus kesiya* Royle ex Gordon	Pinaceae	๒ ส่วน
๑๖	เปราะหอม	*หัว	*Kaempferia galanga* L.	Zingiberaceae	๒ ส่วน
๑๗	กำยาน	*ยางจากต้น	N/A		๒ ส่วน
๑๘	ครั่งต้น		*Tachardia lacca* Kerr	Moraceae	๒ ส่วน
๑๙	สีเสียดเทศ	*เปลือกต้น	*Uncaria gambir* (Hunter) Roxb.	Rubiaceae	๒ ส่วน
๒๐	เมล็ดในมะเฟือง	เมล็ดใน	*Averrhoa carambola* L.	Oxalidaceae	๒ ส่วน
๒๑	เมล็ดในมะฝ่อ	เมล็ดใน	N/A		๒ ส่วน
๒๒	ชาดหรคุณไทย		N/A		๒ ส่วน
๒๓	กำมะถันแดงสุทธิ		N/A		๒ ส่วน
๒๔	น้ำประสานทอง		N/A		๒ ส่วน

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๒๕	หอยสังข์เผา	*เปลือก	N/A		๒ ส่วน
๒๖	อุตพิด	*หัว	*Typhonium trilobatum* (L.) Schott	Araceae	๒ ส่วน
๒๗	แห้วหมู	*หัว	*Cyperus rotundus* L.	Cyperaceae	๒ ส่วน
๒๘	ว่านกีบแรด	*เหง้า	*Angiopteris evecta* (G. Forst.) Hoffm.	Marattiaceae	๒ ส่วน
๒๙	ว่านร่อนทอง	*เหง้า	*Globba variabilis* Ridl.	Zingiberaceae	๒ ส่วน
๓๐	ชะลูด	*เปลือก	*Alyxia reinwardtii* Blume	Apocynaceae	๒ ส่วน
๓๑	ดีปลี	*ผล	*Piper retrofractum* Vahl.	Piperaceae	๒ ส่วน
๓๒	ฝิ่นสุทธิ		*Papaver somniferum* L.	Papaveraceae	๒ ส่วน
๓๓	อำพันทอง		N/A		๒ ส่วน
๓๔	ชะมดเชียง		N/A		๒ ส่วน
๓๕	พิมเสน	*เนื้อไม้	*Dryobalanops aromatica* C. F. Gaertn.	Dipterocarpaceae	๒ ส่วน
๓๖	ดินถนำ		N/A		๘ ส่วน
๓๗	บังลังก์ศิลา		N/A		๘ ส่วน
๓๘	จันทน์แดง	*แก่น	*Pterocarpus santalinus* L. f.	Fabaceae	๑๖ ส่วน
๓๙	จันทน์ขาว	*แก่น	*Santalum album* L.	Santalaceae	๑๖ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๒ ยาชื่อสังขรัศมี เอาพิมเสนในปล้องไม้ เทียน
สัตบุษ เปราะหอม เบี้ยผู้เผา หอยขมเผา สิ่งละ ๒ ส่วน
แก้วแกลบสุทธิ ๓ ส่วน สังข์ขาว สังข์หนาม บัลลังก์
ศิลา ตุกกะต่ำน้ำทองสุทธิ สิ่งละ ๔ ส่วน ก้านละหุ่ง
แดง ๔ ส่วน ลิ้นทเล ๕ ส่วน น้ำนมเสือ ฝุ่นจีน สิ่ง
ละ ๖ ส่วน ทำเปนจุณบดด้วยน้ำเพ็ญเดือน ๑๒ ทำ
แท่งไว้ ฝนด้วยน้ำดอกมะลิบ้ายจักษุ แก้เจ็บจักษุแดง
เปนสายโลหิต แก้แสบ แก้ร้อน ปวดเคือง แลแก้
น้ำจักษุไหลมิได้ขาดนั้นหายดีนัก ฯ
สรรพยา ๒ ขนานนี้ ของขุนราชเนตร ได้ใช้แล้ว

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๖๘-๒๖๙)

ยาขนานที่ ๒ ยาสังขรัศมี

สรรพคุณของตำรับ: แก้เจ็บจักษุแดงเป็นสายโลหิต แก้แสบ แก้ร้อน ปวดเคือง แลแก้น้ำจักษุไหลมิได้ขาด

ส่วนประกอบของตำรับ: พิมเสนในปล้องไม้ เทียนสัตตบุษย์ เปราะหอม เบี้ยผู้เผา หอยขมเผา สิ่งละ ๒ ส่วน แก้วแกลบสุทธิ ๓ ส่วน หอยสังข์ขาว หอยสังข์หนาม บัลลังก์ศิลา ตุ๊กต่ำน้ำทองสุทธิ สิ่งละ ๔ ส่วน ก้านละหุ่งแดง ๔ ส่วน ลิ้นทะเล ๕ ส่วน น้ำนมเสือ ฝุ่นจีน สิ่งละ ๔ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดบดเป็นผงละเอียด น้ำมาผสมกับน้ำเพ็ญเดือน ๑๒ แล้วปั้นเป็นแท่ง

วิธีการใช้ยา: ฝนด้วยน้ำดอกมะลิ ป้ายตาข้างที่มีอาการ

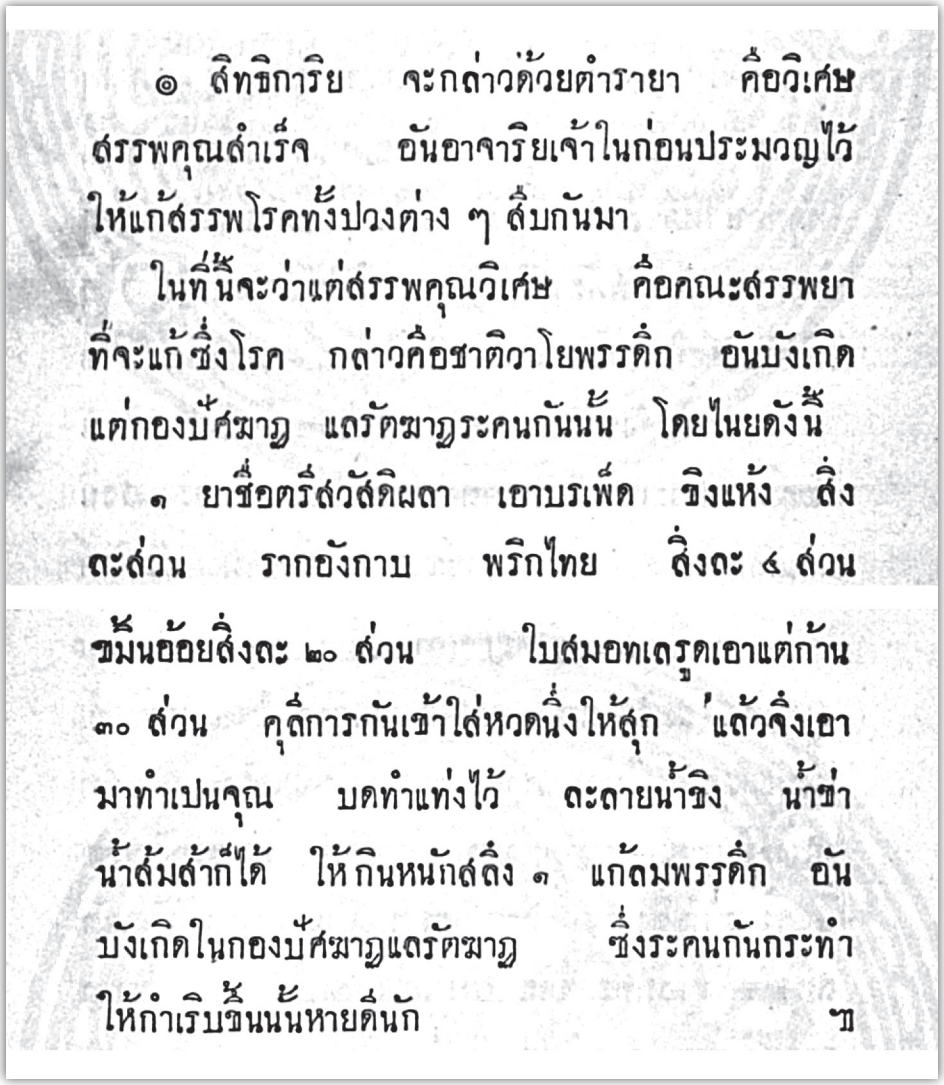
น้ำกระสาย: น้ำเพ็ญเดือน ๑๑, น้ำดอกมะลิ (*Jasminum sambac* (L.) Aiton)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	พิมเสนในปล้องไม้	*เกล็ด	*Bambusa bambos* (L.)	Poaceae	๒ ส่วน
๒	เทียนสัตตบุษย์	*เมล็ด	*Pimpinella anisum* L.	Umbelliferae	๒ ส่วน
๓	เปราะหอม	*เหง้า	*Kaempferia galanga* L.	Zingiberaceae	๒ ส่วน
๔	เบี้ยผู้เผา	*เปลือก	N/A		๒ ส่วน
๕	หอยขมเผา	*เปลือก	N/A		๒ ส่วน
๖	แก้วแกลบ		N/A		๓ ส่วน
๗	*หอยสังข์ขาว	*เปลือก	N/A		๔ ส่วน
๘	*หอยสังข์หนาม	*เปลือก	N/A		๔ ส่วน
๙	บัลลังก์ศิลา		N/A		๔ ส่วน
๑๐	ตุ๊กตำน้ำทองสุทธิ		N/A		๔ ส่วน
๑๑	ก้านละหุ่งแดง	ก้าน	*Ricinus Communis* L.	Euphorbiaceae	๔ ส่วน
๑๒	ลิ้นทะเล	*กระดองหมึก	N/A		๕ ส่วน
๑๓	น้ำนมเสือ	น้ำนม	N/A		๖ ส่วน
๑๔	ฝุ่นจีน		N/A		๖ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

ยา ๔ ขนาน ของขุนราชโอสถ ทูลเกล้าฯ ถวาย

◎ สิทธิการิย จะกล่าวด้วยตำรายา คือวิเศษ สรรพคุณสำเร็จ อันอาจาริยเจ้าในก่อนประมวญไว้ ให้แก้สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยา ที่จะแก้ซึ่งโรค กล่าวคือชาติวาโยพรรดึก อันบังเกิดแต่กองบัศมาฎ แลรัตมาฎระคนกันนั้น โดยไนยดังนี้

๑ ยาชื่อตรีสวัสดิผลา เอาบรเพ็ด ขิงแห้ง สิ่งละส่วน รากอังกาบ พริกไทย สิ่งละ ๔ ส่วน

ขมิ้นอ้อยสิ่งละ ๒๐ ส่วน ใบสมอทเลรูดเอาแต่ก้าน ๓๐ ส่วน คุลีการกันเข้าใส่หวดนึ่งให้สุก แล้วจึงเอามาทำเปนจุณ บดทำแท่งไว้ ละลายน้ำขิง น้ำข่า น้ำส้มส้าก็ได้ ให้กินหนักสลึง ๑ แก้ลมพรรดึก อันบังเกิดในกองบัศมาฎแลรัตมาฎ ซึ่งระคนกันกระทำให้กำเริบขึ้นนั้นหายดีนัก ๗

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๖๙-๒๗๐)

ยาขนานที่ ๑ ยาตรีสวัสดิผลา

สรรพคุณของตำรับ: แก้ลมพรรดึก อันบังเกิดในกองปัตคาดและรัตฆาฏ ซึ่งระคนกันกระทำให้กำเริบขึ้น

ส่วนประกอบของตำรับ: บรเพ็ด (บอระเพ็ด) ขิงแห้ง สิ่งละส่วน รากอังกาบ พริกไทย สิ่งละ ๔ ส่วน ขมิ้นอ้อยสิ่งละ ๒๐ ส่วน ใบสมอทะเลรูดเอาแต่ก้าน ๓๐ ส่วน

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดบดเป็นผงละเอียด มาคลุกเคล้าเข้าด้วยกัน ใส่หวดนึ่งจนสุก จากนั้นบดให้เป็นผง แล้วปั้นเป็นแท่ง

วิธีการใช้ยา: นำแท่งยาที่เตรียมไว้ละลายกับน้ำขิง น้ำข่า หรือน้ำส้มซ่า กินหนักสลึง ๑

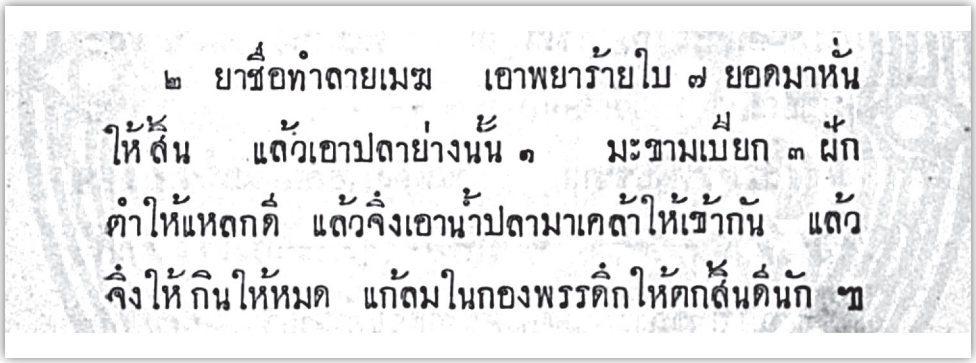
น้ำกระสาย: น้ำขิง (*Zingiber officinale* Roscoe) น้ำข่า (*Alpinia galanga* (L.) Willd.) หรือน้ำส้มซ่า (*Citrus × aurantium* L.)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	บอระเพ็ด	*เถา	*Tinospora crispa* (L.) Hook. f. & Thomson	Menispermaceae	๑ ส่วน
๒	ขิงแห้ง	*เหง้า	*Zingiber ligulatum* Roxb.	Zingiberaceae	๑ ส่วน
๓	รากอังกาบ	ราก	*Barleria Cristata L.*	Acanthaceae	๔ ส่วน
๔	พริกไทย	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๔ ส่วน
๕	ขมิ้นอ้อย	*เหง้า	*Curcuma* sp.	Zingiberaceae	๒๐ ส่วน
๖	สมอทะเล	ใบรูดเอาแต่ก้าน	*Shirakiopsis Indica* (Willd.) Esser	Euphorbiaceae	๓๐ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

RamaTexBook.indd 76 4/18/2561 BE 1:17 AM

๒ ยาชื่อทำลายเมฆ เอาพยาร้ายใบ ๗ ยอดมาหั่น
ให้สั้น แล้วเอาปลาย่างนั้น ๑ มะขามเปียก ๓ ฝัก
ตำให้แหลกดี แล้วจึ่งเอาน้ำปลามาเคล้าให้เข้ากัน แล้ว
จึ่งให้กินให้หมด แก้ลมในกองพรรดึกให้ตกสิ้นดีนัก ๚

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๗๐)

ยาขนานที่ ๒ ยาทำลายเมฆ

สรรพคุณของตำรับ: แก้ลมในกองพรรดึก

ส่วนประกอบของตำรับ: ยอดพญาไร้ใบ ๗ ยอดมาหั่น ปลาย่าง ๑ ส่วน มะขามเปียก ๓ ฝัก

วิธีการปรุงยา: นำยอดพญาไร้ใบจำนวน ๗ ยอด มาหั่น และเอาปลาย่าง ๑ ตัว และมะขามเปียก ๓ ฝัก มาตำให้ละเอียด จากนั้นนำไปคลุกเคล้ากับน้ำปลาจนเข้ากัน

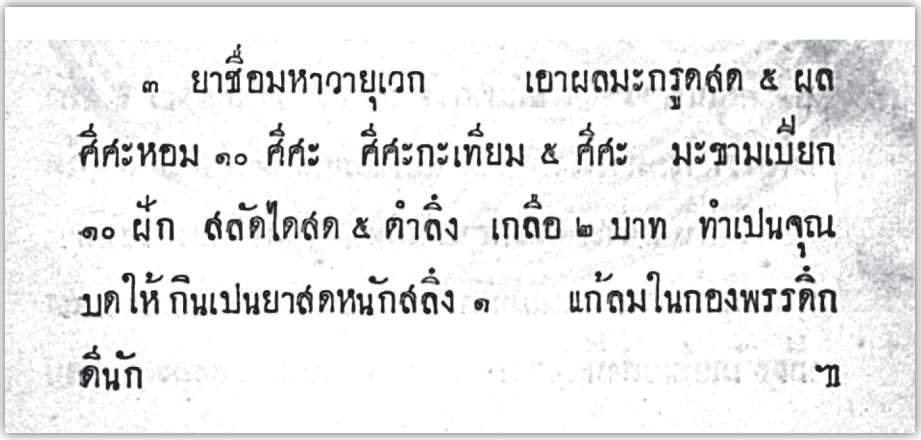
วิธีการใช้ยา: กิน

น้ำกระสาย: น้ำปลา

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	พญาไร้ใบ	*ยอด	*Euphorbia tirucalli* L.	Euphorbiaceae	๗ ยอด
๒	มะขามเปียก	*เนื้อในฝัก	*Tamarindus Indica L.*	Fabaceae	๓ ฝัก
๓	ปลาย่าง	*เนื้อปลา	N/A		๑ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๓ ยาชื่อมหาวายุเวก เอาผลมะกรูดสด ๕ ผล
ศีศะหอม ๑๐ ศีศะ ศีศะกะเทียม ๕ ศีศะ มะขามเปียก
๑๐ ฝัก สลัดไดสด ๕ ตำลึง เกลือ ๒ บาท ทำเปนจุณ
บดให้ กินเปนยาสดหนักสลึง ๑ แก้ลมในกองพรรดึก
ดีนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๗๐)

ยาขนานที่ ๓ ยามหาวายุเวก

สรรพคุณของตำรับ: แก้ลมในกองพรรดึก

ส่วนประกอบของตำรับ: ผลมะกรูดสด ๕ ผล ศีศะหอม (หัวหอม) ๑๐ หัว ศีศะกะเทียม (หัวกระเทียม) ๕ หัว มะขามเปียก ๑๐ ฝัก สลัดไดสด ๕ ตำลึง เกลือ ๒ บาท

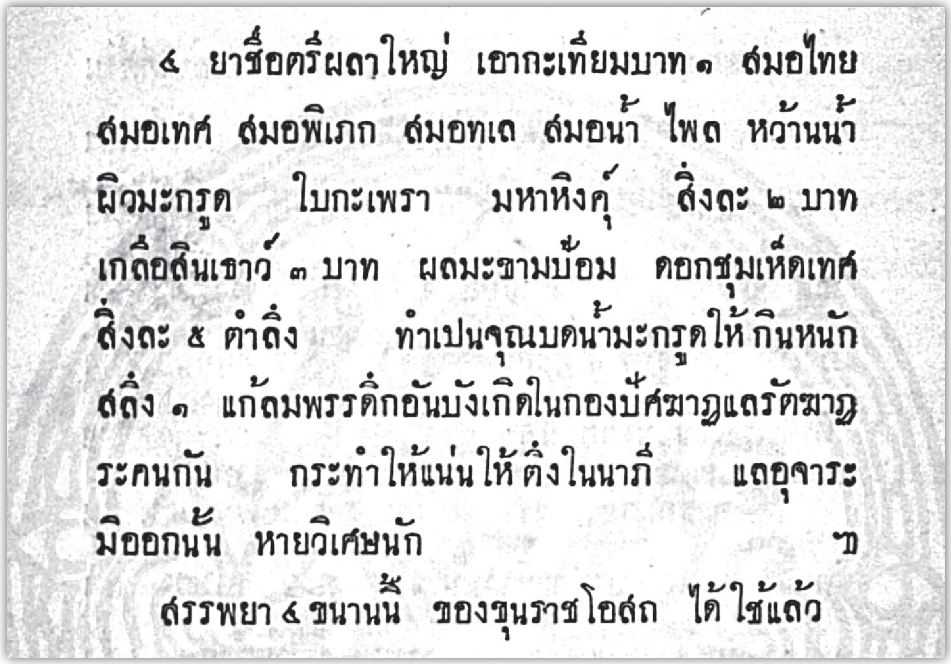
วิธีการปรุงยา: บดเป็นผงละเอียด

วิธีการใช้ยา: กินหนัก ๑ สลึง

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ผลมะกรูดสด	ผล	*Citrus hystrix* DC.	Rutaceae	๕ ผล
๒	หัวหอม	หัว	*Allium ascalonicum* L.	Amaryllidaceae	๑๐ หัว
๓	หัวกระเทียม	หัวย่อย	*Allium sativum* L.	Amaryllidaceae	๕ หัว
๔	มะขามเปียก	เนื้อในฝัก	*Tamarindus Indica L.*	Fabaceae	๑๐ ฝัก
๕	สลัดได	*น้ำยาง	*Euphorbia antiquorum* L.	Euphorbiaceae	๕ ตำลึง
๖	เกลือ		N/A		๒ บาท

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๔ ยาชื่อตรีผลาใหญ่ เอากะเทียมบาท ๑ สมอไทย
สมอเทศ สมอพิเภก สมอทเล สมอน้ำ ไพล ว่านน้ำ
ผิวมะกรูด ใบกะเพรา มหาหิงคุ์ สิ่งละ ๒ บาท
เกลือสินเธาว์ ๓ บาท ผลมะขามป้อม ดอกชุมเห็ดเทศ
สิ่งละ ๕ ตำลึง ทำเปนจุณบดน้ำมะกรูดให้กินหนัก
สลึง ๑ แก้ลมพรรดึกอันบังเกิดในกองปัศฆาฏแลรัตฆาฏ
ระคนกัน กระทำให้แน่นให้ตึงในนาภี แลอุจาระ
มิออกนั้น หายวิเศษนัก ฯ
สรรพยา ๔ ขนานนี้ ของขุนราชโอสถ ได้ใช้แล้ว

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๗๑)

ยาขนานที่ ๔ ยาตรีผลาใหญ่

สรรพคุณของตำรับ: แก้ลมพรรรดึกในกองปัตฆาต และรัตตฆาต

ส่วนประกอบของตำรับ: กะเทียม (กระเทียม) บาท ๑ สมอไทย สมอเทศ สมอพิเภก สมอทะเล สมอน้ำ ไพล ว่านน้ำ ผิวมะกรูด ใบกะเพรา มหาหิงคุ์ สิ่งละ ๒ บาท เกลือสินเธาว์ ๓ บาท ผลมะขามป้อม ดอกชุมเห็ดเทศ สิ่งละ ๕ ตำลึง

วิธีการปรุงยา: บดเป็นผงละเอียดผสมด้วยน้ำมะกรูด

วิธีการใช้ยา: กินหนัก ๑ สลึง

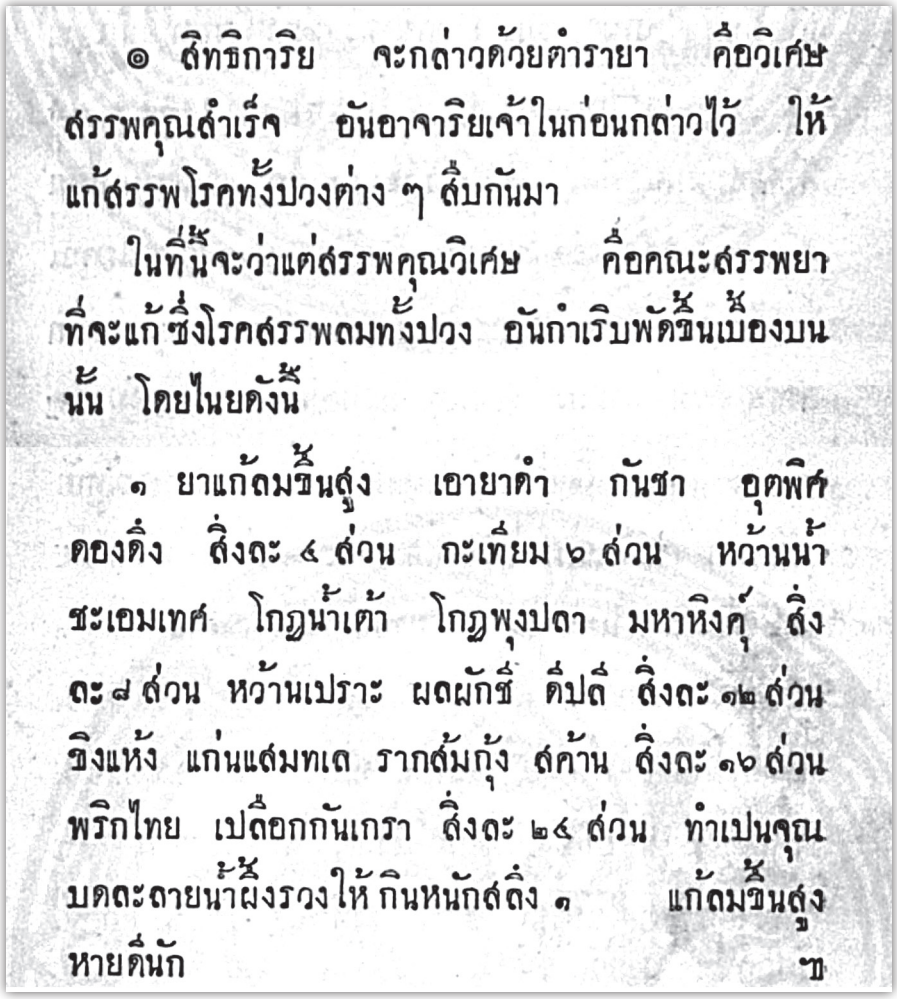
น้ำกระสาย: น้ำมะกรูด (*Citrus hystrix* DC.)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	กระเทียม	*หัวย่อย	*Allium sativum* L.	Amaryllidaceae	๑ บาท
๒	สมอไทย	*ผล	*Terminalia chebula* Retz.	Combretaceae	๒ บาท
๓	สมอเทศ	*ผล	*Terminalia arjuna* (Roxb. ex DC.) Wight & Arn.	Combretaceae	๒ บาท
๔	สมอพิเภก	*ผล	*Terminalia bellirica* (Gaertn.) Roxb.	Combretaceae	๒ บาท
๕	สมอทะเล	*ผล	*Shirakiopsis Indica* (Willd.) Esser	Euphorbiaceae	๒ บาท
๖	สมอน้ำ	*ผล	*Croton caudatus* Geiseler	Euphorbiaceae	๒ บาท
๗	ไพล	*เหง้า	*Zingiber montanum* (J. Köenig) Link ex A. Dietr.	Zingiberaceae	๒ บาท
๘	ว่านน้ำ	*เหง้า	*Acorus calamus* L.	Acoraceae	๒ บาท
๙	ผิวมะกรูด	ผิว	*Citrus hystrix* DC.	Rutaceae	๒ บาท
๑๐	ใบกะเพรา	ใบ	*Ocimum tenuiflorum* L.	Labiatae	๒ บาท
๑๑	มหาหิงคุ์	*ชันน้ำมัน (Oleogumresin) จากรากและลำต้นใต้ดิน	*Ferula assa-foetida* L.	Apiaceae	๒ บาท
๑๒	เกลือสินเธาว์		N/A		๓ บาท
๑๓	ผลมะขามป้อม	ผล	*Phyllanthus Emblica* L.	Euphorbiaceae	๕ ตำลึง
๑๔	ดอกชุมเห็ดเทศ	ดอก	*Senna alata* (L.) Roxb.	Leguminosae	๕ ตำลึง

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

ยา ๓ ขนาน ของหลวงทิพยรักษา ทูลเกล้าฯ ถวาย

๑ สิทธิการิย จะกล่าวด้วยตำรายา คือวิเศษ
สรรพคุณสำเร็จ อันอาจาริยเจ้าในก่อนกล่าวไว้ ให้
แก้สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา
ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยา
ที่จะแก้ซึ่งโรคสรรพลมทั้งปวง อันกำเริบพัดขึ้นเบื้องบน
นั้น โดยไนยดังนี้
๑ ยาแก้ลมขึ้นสูง เอายาดำ กันชา อุตพิศ
ดองดึง สิ่งละ ๔ ส่วน กะเทียม ๖ ส่วน หว้านน้ำ
ชะเอมเทศ โกฐน้ำเต้า โกฐพุงปลา มหาหิงคุ์ สิ่ง
ละ ๘ ส่วน หว้านเปราะ ผลผักชี ดีปลี สิ่งละ ๑๒ ส่วน
ขิงแห้ง แก่นแสมทเล รากส้มกุ้ง สค้าน สิ่งละ ๑๖ ส่วน
พริกไทย เปลือกกันเกรา สิ่งละ ๒๔ ส่วน ทำเปนจุณ
บดละลายน้ำผึ้งรวงให้ กินหนักสลึง ๑ แก้ลมขึ้นสูง
หายดีนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๗๑-๒๗๒)

ยาขนานที่ ๑ แก้ลมขึ้นสูง

สรรพคุณของตำรับ: แก้ลมขึ้นสูง

ส่วนประกอบของตำรับ: ยาดำ กันชา (กัญชา) อุตพิศ (อุตพิด) ดองดึง สิ่งละ ๔ ส่วน กระเทียม ๖ ส่วน หว้านน้ำ (ว่านน้ำ) ชะเอมเทศ โกฐน้ำเต้า โกฐพุงปลา มหาหิงคุ์ สิ่งละ ๘ ส่วน ว่านเปราะ ผลผักชี ดีปลี สิ่งละ ๑๒ ส่วน ขิงแห้ง แก่นแสมทะเล รากส้มกุ้ง สค้าน (สะค้าน) สิ่งละ ๑๖ ส่วน พริกไทย เปลือกกันเกรา สิ่งละ ๒๔ ส่วน

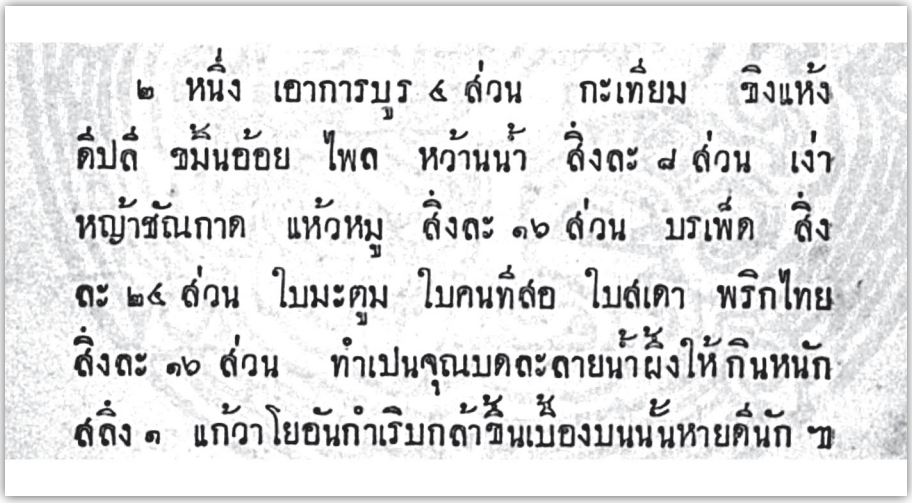
วิธีการปรุงยา: ทำเป็นผงละเอียด

วิธีการใช้ยา: ละลายน้ำผึ้งรวง กินหนัก ๑ สลึง
น้ำกระสาย: น้ำผึ้งรวง

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ยาดำ	*เคี่ยวน้ำยางสีเหลืองจากใบ	*Aloe vera* (L.) Burm.f.	Xanthorrhoeaceae	๔ ส่วน
๒	กัญชา	*ใบ, ช่อดอก	*Cannabis sativa* L.	Cannabaceae	๔ ส่วน
๓	อุตพิด		*Typhonium Trilobatum* (L.) Schott	Araceae	๔ ส่วน
๔	ดองดึง	*หัว (เหง้า)	*Gloriosa superba* L.	Colchicaceae	๔ ส่วน
๕	กระเทียม	*หัว	*Allium sativum* L.	Amaryllidaceae	๖ ส่วน
๖	ว่านน้ำ	*เหง้า	*Acorus calamus* L.	Acoraceae	๘ ส่วน
๗	ชะเอมเทศ	*ราก	*Glycyrrhiza Glabra* L.	Fabaceae	๘ ส่วน
๘	โกฐน้ำเต้า	*ราก/เหง้า	*Rheum palmatum* L., *R. officinale Baill., R. tanguticum* Maxim. ex Balf.	Polygonaceae	๘ ส่วน
๙	โกฐพุงปลา	*ปุ่มหูด (gall) จากใบหรือกิ่งอ่อน	*Terminalia chebula* Retz.	Combretaceae	๘ ส่วน
๑๐	มหาหิงคุ์	*ชันน้ำมัน (Oleogumresin) จากรากและลำต้นใต้ดิน	*Ferula assa-foetida* L.	Apiaceae	๒ บาท
๑๑	ว่านเปราะ	*เหง้า	*Kaempferia galanga* L.	Zingiberaceae	๑๒ ส่วน
๑๒	ผลผักชี	ลูก	*Coriandrum sativum* L.	Umbelliferae	๑๒ ส่วน
๑๓	ดีปลี	*ผล	*Piper retrofractum* Vahl	Piperaceae	๑๒ ส่วน
๑๔	ขิงแห้ง	*เหง้า	*Zingiber ligulatum* Roxb.	Zingiberaceae	๑๖ ส่วน
๑๕	แก่นแสมทะเล	แก่น	*Avicennia marina* (Forssk.) Vierh.	Acanthaceae	๑๖ ส่วน
๑๖	รากส้มกุ้ง	ราก	*Ampelocissus martini* Planch.	Vitaceae	๑๖ ส่วน
๑๗	สะค้าน	*เถา	*Piper wallichii* (Miq.) Hand.-Mazz.	Piperaceae	๑๖ ส่วน
๑๘	พริกไทย	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๒๔ ส่วน
๑๙	เปลือกกันเกรา	เปลือก	*Fagraea fragrans* Roxb.	Gentianaceae	๒๔ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๒ หนึ่ง เอาการบูร ๔ ส่วน กะเทียม ขิงแห้ง
ดีปลี ขมิ้นอ้อย ไพล หว้านน้ำ สิ่งละ ๘ ส่วน เง่า
หญ้าชันกาด แห้วหมู สิ่งละ ๑๖ ส่วน บรเพ็ด สิ่ง
ละ ๒๔ ส่วน ใบมะตูม ใบคนทีสอ ใบสเดา พริกไทย
สิ่งละ ๑๖ ส่วน ทำเปนจุณบดละลายน้ำผึ้งให้กินหนัก
สลึง ๑ แก้วาโยอันกำเริบกล้าขึ้นเบื้องบนนั้นหายดีนัก ๒

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๗๒)

ยาขนานที่ ๒ แก้วาโยกำเริบ

สรรพคุณของตำรับ: แก้วาโยกำเริบกล้าขึ้นเบื้องบน

ส่วนประกอบของตำรับ: การบูร ๔ ส่วน กระเทียม ขิงแห้ง ดีปลี ขมิ้นอ้อย ไพล หว้านน้ำ (ว่านน้ำ) สิ่งละ ๘ ส่วน เหง้าหญ้าชันกาด แห้วหมู สิ่งละ ๑๖ ส่วน บรเพ็ด (บอระเพ็ด) สิ่งละ ๒๔ ส่วน ใบมะตูม ใบคนทีสอ ใบสะเดา พริกไทย สิ่งละ ๑๖ ส่วน

วิธีการปรุงยา: บดเป็นผงละเอียด

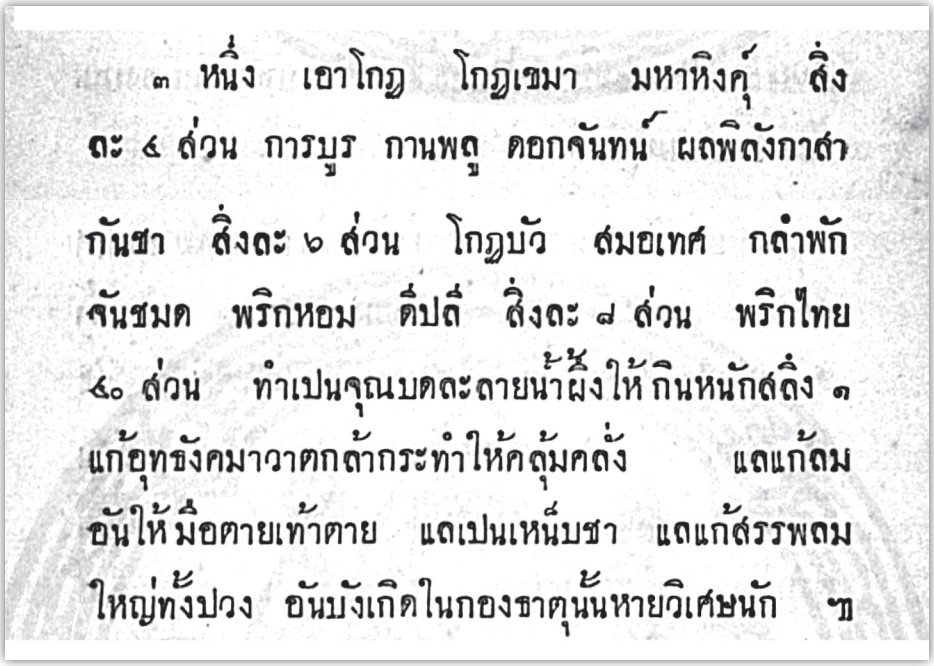
วิธีการใช้ยา: ละลายน้ำผึ้ง กินหนัก ๑ สลึง

น้ำกระสาย: น้ำผึ้งรวง

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	การบูร	*เปลือกต้น	*Cinnamomum camphora* (L.) J. Presl	Lauraceae	๔ ส่วน
๒	กระเทียม	*หัวย่อย	*Allium sativum* L.	Amaryllidaceae	๘ ส่วน
๓	ขิงแห้ง	*เหง้า	*Zingiber ligulatum* Roxb.	Zingiberaceae	๘ ส่วน
๔	ดีปลี	*ผล	*Piper retrofractum* Vahl	Piperaceae	๘ ส่วน
๕	ขมิ้นอ้อย	*เหง้า	*Curcuma* sp.	Zingiberaceae	๘ ส่วน
๖	ไพล	*เหง้า	*Zingiber montanum* (J. Köenig) Link ex A. Dietr.	Zingiberaceae	๘ ส่วน
๗	ว่านน้ำ	*เหง้า	*Acorus calamus* L.	Acoraceae	๘ ส่วน
๘	เหง้าหญ้าชันกาด	เหง้า	*Panicum repens* L.	Poaceae	๑๖ ส่วน
๙	แห้วหมู	*หัว	*Cyperus rotundus* L.	Cyperaceae	๑๖ ส่วน
๑๐	บอระเพ็ด	*เถา	*Tinospora crispa* (L.) Hook. f. & Thomson	Menispermaceae	๒๔ ส่วน
๑๑	ใบมะตูม	ใบ	*Aegle marmelos* (L.) Corrêa	Rutaceae	๑๖ ส่วน
๑๒	ใบคนทีสอ	ใบ	*Vitex trifolia* L.	Lamiaceae	๑๖ ส่วน
๑๓	ใบสะเดา	ใบ	*Azadirachta indica* A.Juss.	Meliaceae	๑๖ ส่วน
๑๔	พริกไทย	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๑๖ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๓ หนึ่ง เอาโกฐ โกฐเขมา มหาหิงคุ์ สิ่ง
ละ ๔ ส่วน การบูร กานพลู ดอกจันทน์ ผลพิลังกาสา
กันชา สิ่งละ ๖ ส่วน โกฐบัว สมอเทศ กลำพัก
จันชมด พริกหอม ดีปลี สิ่งละ ๘ ส่วน พริกไทย
๔๐ ส่วน ทำเปนจุณบดละลายน้ำผึ้งให้กินหนักสลึง ๑
แก้อุทธังคมาวาตกถ้ากระทำให้คลุ้มคลั่ง แลแก้ลม
อันให้มือตายเท้าตาย แลเปนเหน็บชา แลแก้สรรพลม
ใหญ่ทั้งปวง อันบังเกิดในกองธาตุนั้นหายวิเศษนัก ๚

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๗๒-๒๗๓)

ยาขนานที่ ๓ แก้อุทธังคมาวาตาฯ

สรรพคุณของตำรับ: แก้อุทธังคมาวาตกทำให้คลุ้มคลั่ง แก้ลมมือเท้าตาย แก้เหน็บชา แก้สรรพลม

ส่วนประกอบของตำรับ: โกฐเขมา มหาหิงคุ์ สิ่งละ ๔ ส่วน การบูร กานพลู ดอกจันทน์ ผลพิลังกาสา กันชา (กัญชา) สิ่งละ ๖ ส่วน โกฏบัว (โกฐหัวบัว) สมอเทศ กลำพัก (กระลำพัก) จันชมด (จันทน์ชะมด) พริกหอม ดีปลี สิ่งละ ๘ ส่วน พริกไทย ๔๐ ส่วน

วิธีการปรุงยา: บดเป็นผงละเอียด

วิธีการใช้ยา: ละลายน้ำผึ้ง กินหนัก ๑ สลึง

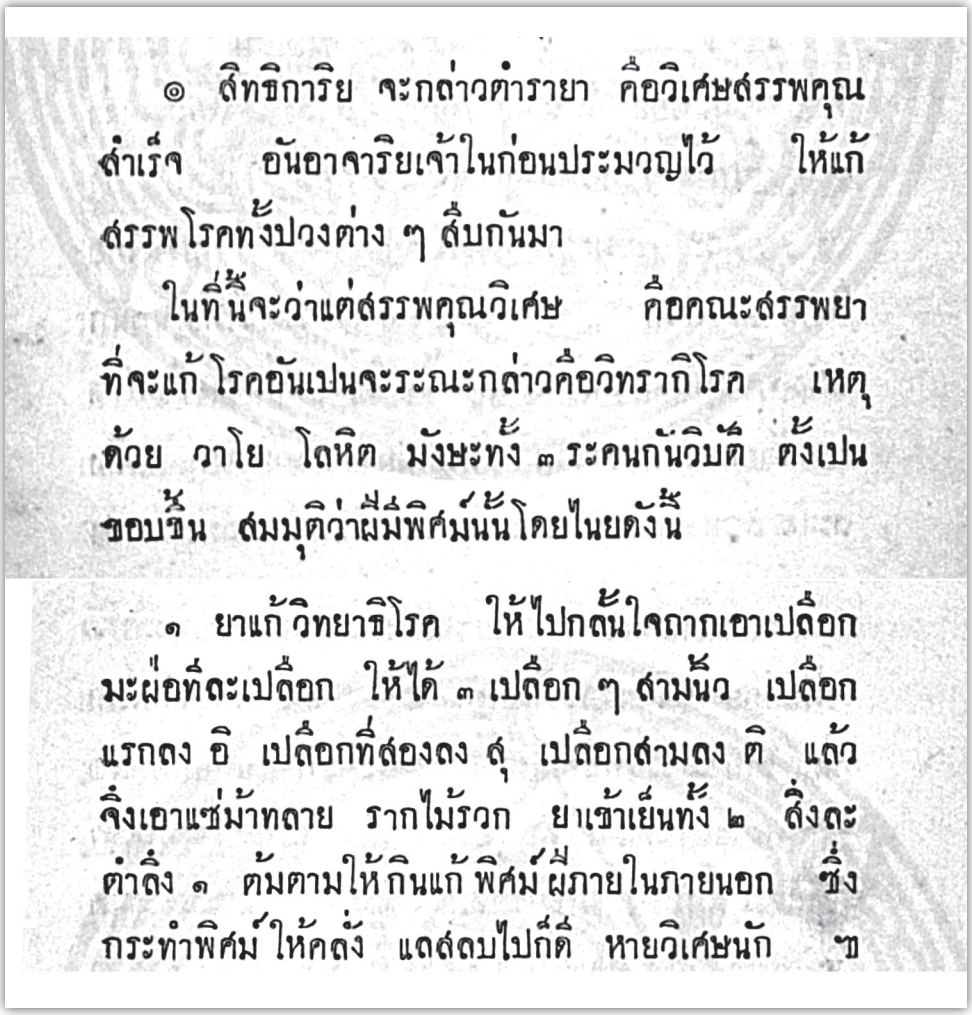
น้ำกระสาย: น้ำผึ้งรวง

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	โกฐเขมา	*ราก	*Atractylodes lancea* (Thunb.) DC.	Compositae	๔ ส่วน
๒	มหาหิงคุ์	*ชันน้ำมัน (Oleogumresin) จากรากและลำต้นใต้ดิน	*Ferula assa-foetida* L.	Apiaceae	๔ ส่วน
๓	การบูร	*เปลือกต้น	*Cinnamomum camphora* (L.) J. Presl	Lauraceae	๖ ส่วน
๔	กานพลู	*ดอก	*Syzygium aromaticum* (L.) Merr. & L. M. Perry	Myrtaceae	๖ ส่วน
๕	ดอกจันทน์	ดอก (รก)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๖ ส่วน
๖	ผลพิลังกาสา	ผล	*Ardisia elliptica* Thunb.	Myristicaceae	๖ ส่วน
๗	กัญชา	*ใบ, ช่อดอก	*Cannabis sativa* L.	Cannabaceae	๖ ส่วน
๘	โกฐหัวบัว	*เหง้า	*Ligusticum sinense* Oliv.	Umbelliferae	๘ ส่วน
๙	สมอเทศ	*ผล	*Terminalia arjuna* (Roxb. ex DC.) Wight & Arn.	Combretaceae	๘ ส่วน
๑๐	กระลำพัก	*แก่นแห้งสีดำและมีกลิ่นหอม	*Euphorbia antiquorum* L.	Euphorbiaceae	๘ ส่วน
๑๑	จันทน์ชะมด	*แก่น	*Mansonia Gagei* J. R. Drumm.	Malvaceae	๘ ส่วน
๑๒	พริกหอม	*เมล็ด	*Zanthoxylum Bungeanum* Maxim.	Rutaceae	๘ ส่วน
๑๓	ดีปลี	*ผล	*Piper retrofractum* Vahl	Piperaceae	๘ ส่วน
๑๔	พริกไทย	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๔๐ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

ยา ๖ ขนาน ขุนประสิทธิแวทยา ทูลเกล้าฯ ถวาย

๏ สิทธิการิย จะกล่าวตำรายา คือวิเศษสรรพคุณ
สำเร็จ อันอาจาริยเจ้าในก่อนประมวญไว้ ให้แก้
สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา
ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยา
ที่จะแก้โรคอันเปนจะระณะกล่าวคือวิทรากิโรค เหตุ
ด้วย วาโย โลหิต มังษะทั้ง ๓ ระคนกันวิบัติ ตั้งเปน
ขอบขึ้น สมมุติว่าผีมีพิศม์นั้นโดยไนยดังนี้

๑ ยาแก้วิทยาธิโรค ให้ไปกล้นใจถากเอาเปลือก
มะผ่อทีละเปลือก ให้ได้ ๓ เปลือก ๆ สามน้ำ เปลือก
แรกลง อิ เปลือกที่สองลง สุ เปลือกสามลง ติ แล้ว
จึงเอาแช่ม้าทลาย รากไม้รวก ยาเข้าเย็นทั้ง ๒ สิ่งละ
ตำลึง ๑ ต้มตามให้กินแก้พิศม์ผีภายในภายนอก ซึ่ง
กระทำพิศม์ให้คลั่ง แลส่งบไปก็ดี หายวิเศษนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๗๓-๒๗๔)

ยาขนานที่ ๑ ยาแก้วิทยาธิโรค

สรรพคุณของตำรับ: แก้พิษฝีภายใน และภายนอก ซึ่งพิษทำให้มีอาการคลั่งและสลบ

ส่วนประกอบของตำรับ: เปลือกมะฝ่อ ๓ เปลือก ขนาดเปลือกละ ๓ นิ้ว แซ่ม้าทะลาย รากไม้รวก ยาข้าวเย็นทั้ง ๒ สิ่งละ ตำลึง ๑

วิธีการปรุงยา: กลั้นหายใจถากเอาเปลือกมะฝ่อทีละเปลือก จำนวน ๓ เปลือก ขนาดเปลือกละ ๓ นิ้ว เปลือกแรกลง อิ เปลือกที่สองลง สุ เปลือกสามลง ติ แล้วค่อยเอาแซ่ม้าทะลาย ไม้รวก ข้าวเย็นเหนือ ข้าวเย็นใต้ ต้มตามให้กิน

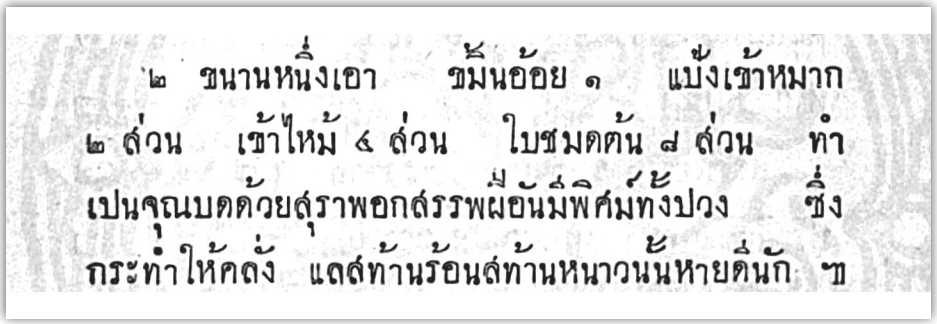
วิธีการใช้ยา: ละลายน้ำร้อนแทรกพิมเสนกิน

น้ำกระสาย: น้ำร้อน แทรกพิมเสน (*Dryobalanops aromatica* C. F. Gaertn.)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	เปลือกมะฝ่อ	เปลือก	*Mallotus Nudiflorus* (L.) Kulju Welzen	Euphorbiaceae	๓ เปลือก
๒	แซ่ม้าทะลาย	*แก่น	*Capparis micracantha* DC.	Capparaceae	๑ ตำลึง
๓	รากไม้รวก	ราก	*Thyrsostachys siamensis* Gamble.	Poaceae	๑ ตำลึง
๔	ยาข้าวเย็นทั้ง ๒				
	-ข้าวเย็นเหนือ	*หัวใต้ดิน	*Smilax corbularia* Kunth	Smilacaceae	๑ ตำลึง
	-ข้าวเย็นใต้	*หัวใต้ดิน	*Smilax glabra* Roxb.	Smilacaceae	๑ ตำลึง

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๒ ชนานหนึ่งเอา ขมิ้นอ้อย ๑ แป้งเข้าหมาก
๒ ส่วน เข้าไหม้ ๔ ส่วน ใบชมดต้น ๘ ส่วน ทำ
เปนจุณบดด้วยสุราพอกสรรพผื่อันมีพิศม์ทั้งปวง ซึ่ง
กระทำให้คลั่ง แลสท้านร้อนสท้านหนาวนั้นหายดีนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๗๔)

บทที่ ๓

ยาขนานที่ ๒ แก้พิษฝีทั้งปวง

สรรพคุณของตำรับ: แก้พิษฝีทั้งปวง ซึ่งทำให้คลั่ง และสะท้านร้อนสะท้านหนาว

ส่วนประกอบของตำรับ: ขมิ้นอ้อย ๑ ส่วน แป้งข้าวหมาก ๒ ส่วน ข้าวไหม้ ๔ ส่วน ใบชะมดต้น ๘ ส่วน

วิธีการปรุงยา: บดเป็นผงละเอียดผสมด้วยสุรา

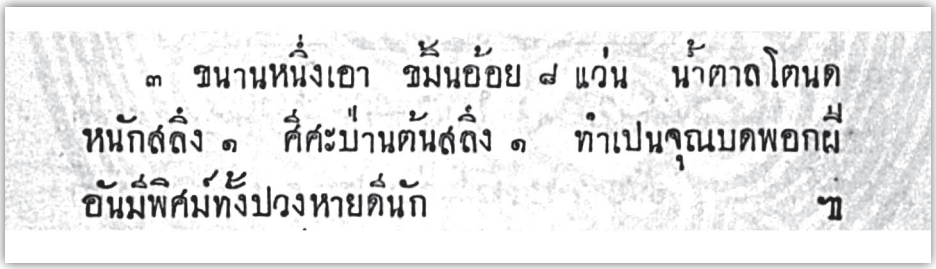
วิธีการใช้ยา: พอกบริเวณที่มีอาการ

น้ำกระสาย: สุรา

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ขมิ้นอ้อย	*เหง้า	*Curcuma* sp.	Zingiberaceae	๑ ส่วน
๒	แป้งข้าวหมาก		N/A		๒ ส่วน
๓	ข้าวไหม้	*เมล็ด	*Oryza sativa* L.	Poaceae	๔ ส่วน
๔	ใบชะมดต้น	ใบ	*Abelmoschus moschatus* Medik.	Malvaceae	๘ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๓ ขนานหนึ่งเอา ขมิ้นอ้อย ๘ แว่น น้ำตาลโตนด
หนักสลึง ๑ ศีศะป่านต้นสลึง ๑ ทำเปนจุณบดพอกผี
อันมีพิศม์ทั้งปวงหายดีนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๗๔)

ยาขนานที่ ๓ แก้พิษฝีทั้งปวง

สรรพคุณของตำรับ: แก้พิษฝีทั้งปวง

ส่วนประกอบของตำรับ: ขมิ้นอ้อย ๘ แว่น น้ำตาลโตนด หนัก ๑ สลึง ศีศะป่านต้น (หัวป่านต้น) สลึง ๑

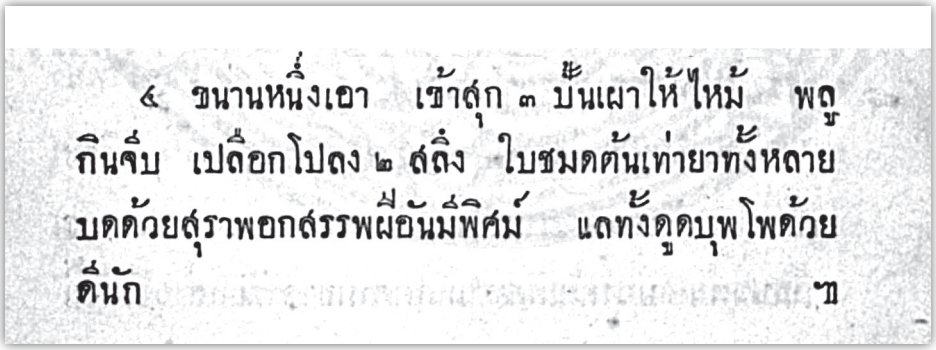
วิธีการปรุงยา: บดเป็นผงละเอียด

วิธีการใช้ยา: พอก

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ขมิ้นอ้อย	*เหง้า	*Curcuma* sp.	Zingiberaceae	๘ แว่น
๒	น้ำตาลโตนด		*Borassus flabellifer* L.	Fabaceae	๑ สลึง
๓	หัวป่านต้น	หัว	*Boehmeria* sp.	Urticaceae	๑ สลึง

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๔ ขนานหนึ่งเอา เข้าสุก ๓ ปั้นเผาให้ไหม้ พลู
กินจืบ เปลือกโปลง ๒ สลึง ใบชมดต้นเท่ายาทั้งหลาย
บดด้วยสุราพอกสรรพผื่อันมีพิศม์ แลทั้งดูดบุพโพด้วย
ดีนัก ๗

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๗๔)

ยาขนานที่ ๔ แก้พิษฝี ดูดหนอง

สรรพคุณของตำรับ: แก้พิษฝี ดูดหนอง

ส่วนประกอบของตำรับ: ข้าวสุก ๓ ปั้น เผาให้ไหม้ พลูกินจืบ เปลือกโปลง ๒ สลึง ใบชะมดต้นเท่าตัวยาทั้งหลาย

วิธีการปรุงยา: บดด้วยสุรา

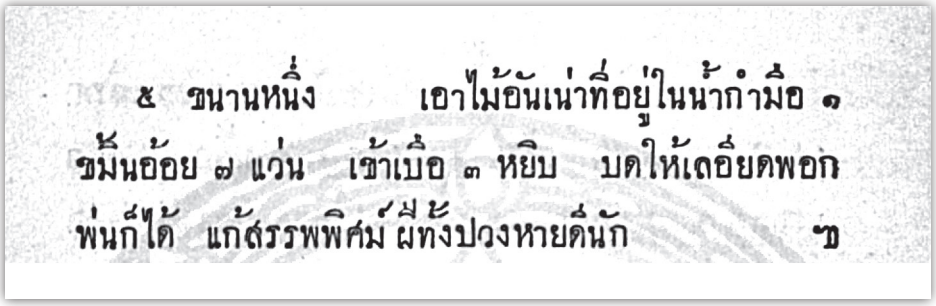
วิธีการใช้ยา: พอก

น้ำกระสาย: สุรา

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ข้าวสุกเผาไหม้	*เมล็ด	*Oryza sativa* L.	Poaceae	๓ ปั้น
๒	พลู	*ใบ	*Piper betle* L.	Piperaceae	ไม่ระบุ
๓	เปลือกโปลง	เปลือก	*Ceriops decandra* (Griff.) W. Theob.	Rhizophoraceae	๒ สลึง
๔	ใบชะมดต้น	ใบ	*Abelmoschus moschatus* Medik.	Malvaceae	เท่าตัวยาทั้งหลาย

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๕ ขนานหนึ่ง เอาไม้อันเน่าที่อยู่ในน้ำกำมือ ๑
ขมิ้นอ้อย ๗ แว่น เข้าเบือ ๓ หยิบ บดให้เลอียดพอก
พ่นก็ได้ แก้สรรพพิศม์ผีทั้งปวงหายดีนัก ๚

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๗๕)

ยาขนานที่ ๕ แก้พิษฝี

สรรพคุณของตำรับ: แก้พิษฝี

ส่วนประกอบของตำรับ: ไม้เน่าที่อยู่ในน้ำ กำมือ ๑ ขมิ้นอ้อย ๗ แว่น ข้าวเบือ ๓ หยิบ

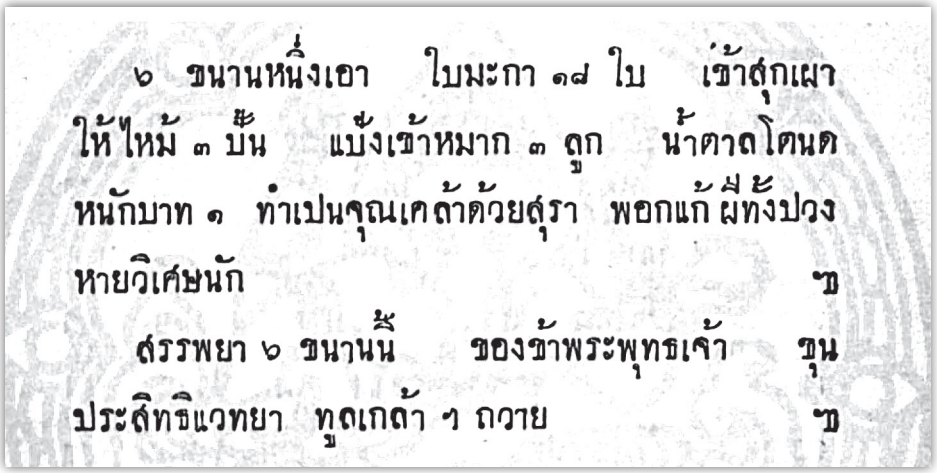
วิธีการปรุงยา: บดให้ละเอียด

วิธีการใช้ยา: พอก หรือพ่นบริเวณที่เป็น

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ไม้เน่าที่อยู่ในน้ำ		N/A		๑ กำมือ
๒	ขมิ้นอ้อย	*เหง้า	*Curcuma* sp.	Zingiberaceae	๗ แว่น
๓	ข้าวเบือ (ข้าวเหนียวแช่น้ำ)		N/A		๓ หยิบ

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๖ ขนานหนึ่งเอา ใบมะกา ๑๘ ใบ เข้าสุกเผา
ให้ไหม้ ๓ ปั้น แป้งเข้าหมาก ๓ ลูก น้ำตาลโตนด
หนักบาท ๑ ทำเปนจุณเคล้าด้วยสุรา พอกแก้ผีทั้งปวง
หายวิเศษนัก ฯ
สรรพยา ๖ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า ขุน
ประสิทธิแวทยา ทูลเกล้า ฯ ถวาย ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๗๕)

ยาขนานที่ ๖ แก้พิษผี

สรรพคุณของตำรับ: แก้พิษผี

ส่วนประกอบของตำรับ: ใบมะกา ๑๘ ใบ ข้าวสุกเผาให้ไหม้ ๓ ปั้น แป้งข้าวหมาก ๓ ลูก น้ำตาลโตนดหนัก ๑ บาท

วิธีการปรุงยา: บดเป็นผงละเอียดผสมด้วยสุรา

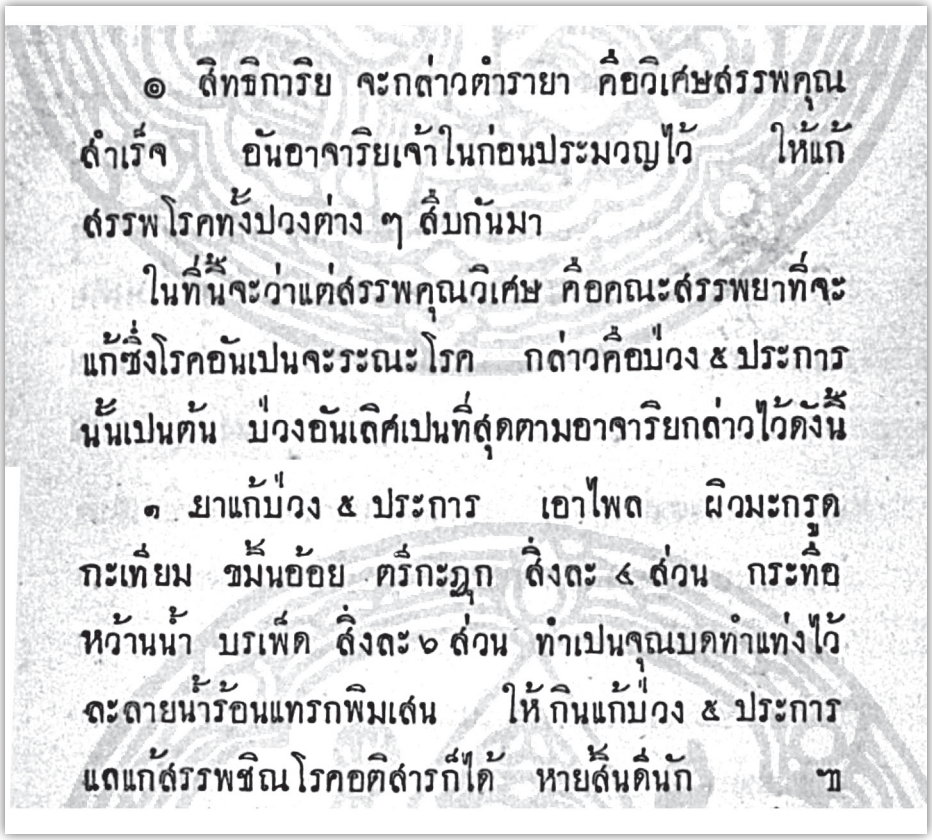
วิธีการใช้ยา: พอกบริเวณที่เป็น

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ใบมะกา	ใบ	*Bridelia ovata* Decne.	Phyllanthaceae	๑๘ ใบ
๒	ข้าวสุกเผาไหม้	*เมล็ด	*Oryza sativa* L.	Poaceae	๓ ปั้น
๓	แป้งข้าวหมาก		N/A		๓ ลูก
๔	น้ำตาลโตนด		*Borassus flabellifer* L.	Palmae	๑ บาท

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

ยา ๕ ขนาน ขุนสิทธิชาญ ทูลเกล้าฯ ถวาย

๏ สิทธิการิย จะกล่าวตำรายา คือวิเศษสรรพคุณ
สำเร็จ อันอาจาริยเจ้าในก่อนประมวญไว้ ให้แก้
สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา
ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะ
แก้ซึ่งโรคอันเปนจะระณะโรค กล่าวคือบ่วง ๕ ประการ
นั้นเปนต้น บ่วงอันเดิศเปนที่สุดตามอาจาริยกล่าวไว้ดังนี้
๑ ยาแก้บ่วง ๕ ประการ เอาไพล ผิวมะกรูด
กะเทียม ขมิ้นอ้อย ตรีกะฎุก สิ่งละ ๔ ส่วน กระทือ
ห้วานน้ำ บรเพ็ด สิ่งละ ๖ ส่วน ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้
ละลายน้ำร้อนแทรกพิมเสน ให้กินแก้บ่วง ๕ ประการ
แลแก้สรรพชิณโรคอติสารก็ได้ หายสิ้นดีนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๗๕-๒๗๖)

ยาขนานที่ ๑ ยาแก้ป่วง ๕ ประการ

สรรพคุณของตำรับ: แก้ป่วง ๕ ประการ แก้สรรพชิณโรคอติสาร

ส่วนประกอบของตำรับ: ไพล ผิวมะกรูด กระเทียม ขมิ้นอ้อย ตรีกะฎุก (ตรีกฎุก) สิ่งละ ๔ ส่วน กะทือ ว่านน้ำ บรเพ็ด (บอระเพ็ด) สิ่งละ ๖ ส่วน

วิธีการปรุงยา: บดเป็นผงละเอียด แล้วปั้นเป็นแท่ง

วิธีการใช้ยา: ละลายในน้ำร้อนแทรกพิมเสนกิน

น้ำกระสาย: น้ำร้อนแทรกพิมเสน (*Dryobalanops aromatica* C. F. Gaertn.)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ไพล	*เหง้า	*Zingiber montanum* (J. Köenig) Link ex A. Dietr.	Zingiberaceae	๔ ส่วน
๒	ผิวมะกรูด	ผิว	*Citrus hystrix* DC.	Rutaceae	๔ ส่วน
๓	กระเทียม	*หัว	*Allium sativum* L.	Amaryllidaceae	๔ ส่วน
๔	ขมิ้นอ้อย	*เหง้า	*Curcuma* sp.	Zingiberaceae	๔ ส่วน
๕	ตรีกฏุก -ขิง -พริกไทย -ดีปลี	 *เหง้า *ผล *ผล	 *Zingiber officinale* Roscoe *Piper nigrum* L. *Piper retrofractum* Vahl	 Zingiberaceae Piperaceae Piperaceae	๔ ส่วน
๖	กะทือ	*เหง้า	*Zingiber zerumbet* (L.) Roscoe ex Sm.	Zingiberaceae	๖ ส่วน
๗	ว่านน้ำ	*เหง้า	*Acorus calamus* L.	Acoraceae	๖ ส่วน
๘	บอระเพ็ด	*เถา	*Tinospora crispa* (L.) Hook. f. & Thomson	Menispermaceae	๖ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๒ ขนานหนึ่ง เอากำมะถันเหลือง ผิวส้มโอ ราก
ต่อไส้ รากหวายลิง นมจาก เอาเสมอภาค ต้มตาม
วิธีให้กินแก้สรรพบ่วงทั้งปวงหายสิ้น ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๗๖)

ยาขนานที่ ๒ แก้สรรพบ่วงทั้งปวง

สรรพคุณของตำรับ: แก้สรรพบ่วงทั้งปวง

ส่วนประกอบของตำรับ: กำมะถันเหลือง ผิวส้มโอ รากต่อไส้ รากหวายลิง นมจาก เอาเสมอภาค

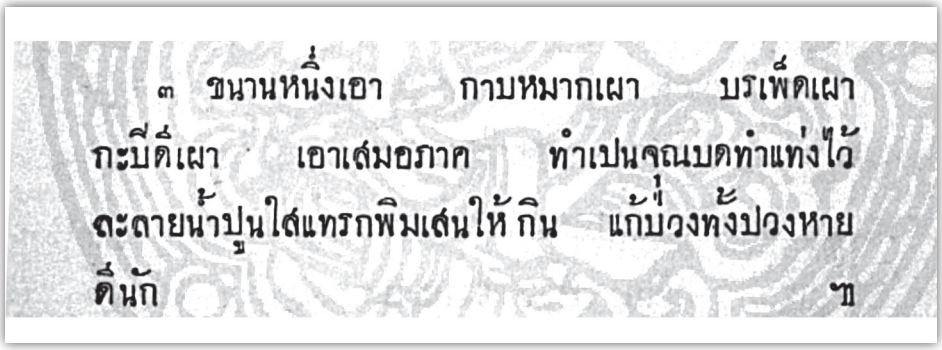
วิธีการปรุงยา: ต้มตามวิธี

วิธีการใช้ยา: กิน

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	กำมะถันเหลือง		N/A		เสมอภาค
๒	ผิวส้มโอ	ผิว	*Citrus maxima* (Burm.) Merr.	Rutaceae	เสมอภาค
๓	รากต่อไส้	ราก	*Allophylus cobbe* (L.) Raeusch.	Sapindaceae	เสมอภาค
๔	รากหวายลิง	ราก	*Flagellaria indica* L.	Flagellariaceae	เสมอภาค
๕	นมจาก		N/A		เสมอภาค

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๓ ขนานหนึ่งเอา กาบหมากเผา บรเพ็ดเผา
กะบีดีเผา เอาเสมอภาค ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้
ละลายน้ำปูนใส่แทรกพิมเสนให้ กิน แก้บ่วงทั้งปวงหาย
ดีนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๗๖)

ยาขนานที่ ๓ แก้ป่วงทั้งปวง

สรรพคุณของตำรับ: แก้ป่วงทั้งปวง

ส่วนประกอบของตำรับ: กาบหมากเผา บรเพ็ดเผา (บอระเพ็ด) กะปิดีเผา เอาเสมอภาค

วิธีการปรุงยา: บดเป็นผงละเอียดแล้วปั้นเป็นแท่ง

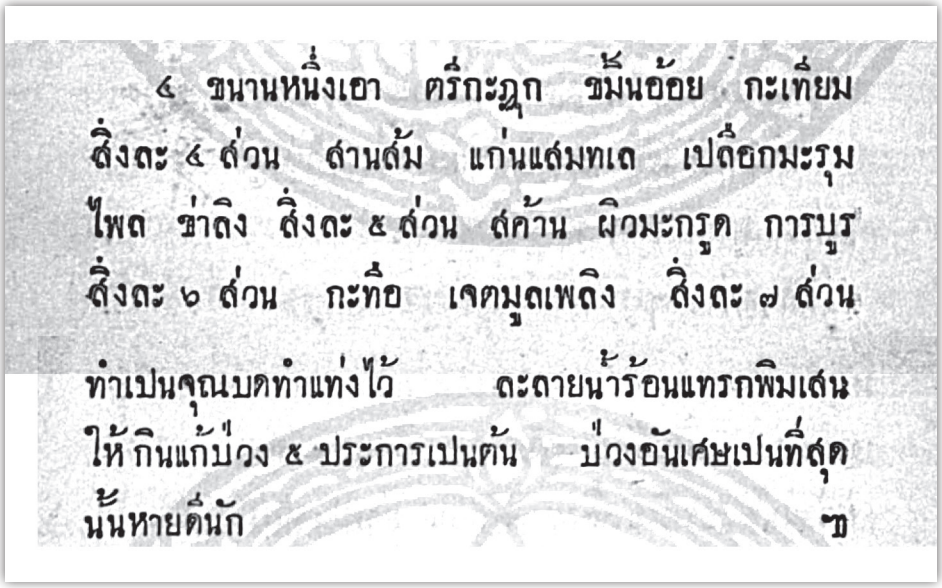
วิธีการใช้ยา: ละลายน้ำปูนใสแทรกพิมเสนกิน

น้ำกระสาย: น้ำปูนใส

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	กาบหมาก เผา	กาบ	*Areca catechu* L.	Palmae	เสมอภาค
๒	บอระเพ็ด เผา	*เถา	*Tinospora crispa* (L.) Hook. f. & Thomson	Menispermaceae	เสมอภาค
๓	กะปิดี เผา		N/A		เสมอภาค

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๔ ขนานหนึ่งเอา ตรีกะฎุก ขมิ้นอ้อย กะเทียม
สิ่งละ ๔ ส่วน สานส้ม แก่นแสมทเล เปลือกมะรุม
ไพล ข่าลิง สิ่งละ ๕ ส่วน สค้าน ผิวมะกรูด การบูร
สิ่งละ ๖ ส่วน กะทือ เจตมูลเพลิง สิ่งละ ๗ ส่วน
ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำร้อนแทรกพิมเสน
ให้กินแก้ป่วง ๕ ประการเปนต้น ป่วงอันเศษเปนที่สุด
นั้นหายดีนัก ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๗๖-๒๗๗)

ยาขนานที่ ๔ แก้ป่วง ๕ ประการ

สรรพคุณของตำรับ: แก้ป่วง ๕ ประการ

ส่วนประกอบของตำรับ: ตรีกะฎุก(ตรีกฎุก) ขมิ้นอ้อย กระเทียม สิ่งละ ๔ ส่วน สานส้ม (สารส้ม) แก่นแสมทะเล เปลือกมะรุม ไพล ข่าลิง สิ่งละ ๕ ส่วน สค้าน (สะค้าน) ผิวมะกรูด การบูร สิ่งละ ๖ ส่วน กะทือ เจตมูลเพลิง สิ่งละ ๗ ส่วน

วิธีการปรุงยา: บดเป็นผงละเอียดแล้วปั้นเป็นแท่ง

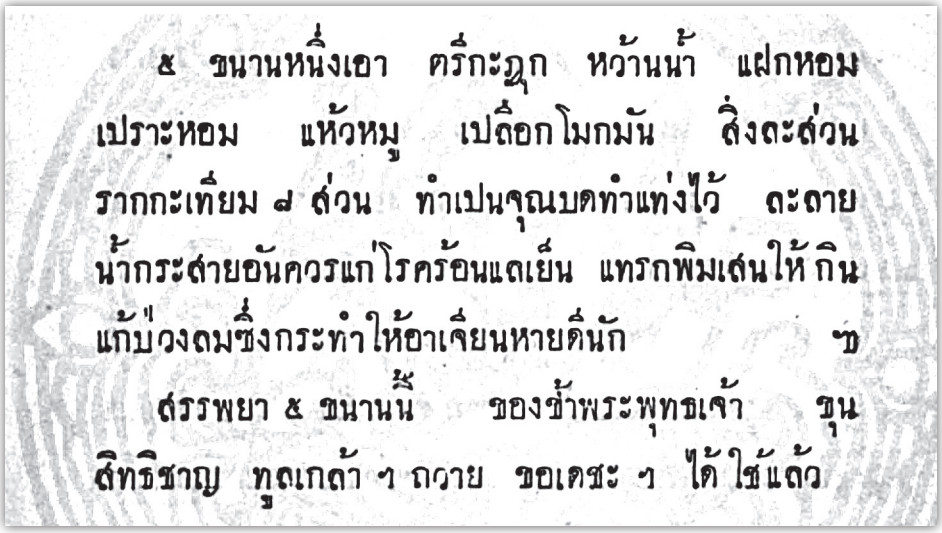
วิธีการใช้ยา: ละลายน้ำร้อนแทรกพิมเสนกิน

น้ำกระสาย: น้ำร้อน

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ตรีกฎุก - ขิง - พริกไทย - ดีปลี	 *เหง้า *ผล *ผล	 *Zingiber officinale* Roscoe *Piper nigrum* L. *Piper retrofractum* Vahl	 Zingiberaceae Piperaceae Piperaceae	๔ ส่วน
๒	ขมิ้นอ้อย	*เหง้า	*Curcuma* sp.	Zingiberaceae	๔ ส่วน
๓	กระเทียม	*หัวย่อย	*Allium sativum* L.	Amaryllidaceae	๔ ส่วน
๔	สารส้ม				๕ ส่วน
๕	แก่นแสมทะเล	แก่น	*Avicennia officinalis* L.	Acanthaceae	๕ ส่วน
๖	เปลือกมะรุม	เปลือก	*Moringa oleifera* Lam.	Moringaceae	๕ ส่วน
๗	ไพล	*เหง้า	*Zingiber montanum* (J. Köenig) Link ex A. Dietr.	Zingiberaceae	๕ ส่วน
๘	ข่าลิง	*เหง้า	*Alpinia conchigera* Griff.	Zingiberaceae	๕ ส่วน
๙	สะค้าน	*เถา	*Piper wallichii* (Miq.) Hand.-Mazz.	Piperaceae	๖ ส่วน
๑๐	ผิวมะกรูด	ผิว	*Citrus hystrix* DC.	Rutaceae	๖ ส่วน
๑๑	การบูร	*เปลือกต้น	*Cinnamomum camphora* (L.) J. Presl	Lauraceae	๖ ส่วน
๑๒	กะทือ	*เหง้า	*Zingiber zerumbet* (L.) Roscoe ex Sm.	Zingiberaceae	๗ ส่วน
๑๓	เจตมูลเพลิง - เจตมูลเพลิงแดง - เจตมูลเพลิงขาว	*ราก	 *Plumbago indica* L. *Plumbago zeylanica* L.	 } Plumbaginaceae	๗ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๕ ขนานหนึ่งเอา ตรีกะฏุก หว้านน้ำ แฝกหอม
เปราะหอม แห้วหมู เปลือกโมกมัน สิ่งละส่วน
รากกะเทียม ๘ ส่วน ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้ ละลาย
น้ำกระสายอันควรแก่โรคร้อนแดเย็น แทรกพิมเสนให้กิน
แก้ป่วงลมซึ่งกระทำให้อาเจียนหายดีนัก ฯ
สรรพยา ๕ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า ขุน
สิทธิชาญ ทูลเกล้า ฯ ถวาย ขอเดชะ ฯ ได้ใช้แล้ว

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๗๗)

ยาขนานที่ ๕ แก้ป่วงลม

สรรพคุณของตำรับ: แก้ป่วงลมซึ่งกระทำให้อาเจียน

ส่วนประกอบของตำรับ: ตรีกะฏุก (ตรีกฏุก) ว่านน้ำ แฝกหอม เปราะหอม แห้วหมู เปลือกโมกมัน สิ่งละส่วน รากกระเทียม ๘ ส่วน

วิธีการปรุงยา: บดเป็นผงละเอียดแล้วปั้นเป็นแท่งเก็บไว้

วิธีการใช้ยา: ละลายน้ำกระสายยาที่อันควรแก่โรคร้อนและเย็น แทรกพิมเสนให้กิน

น้ำกระสาย: น้ำกระสายยาที่อันควรแก่โรคร้อนและเย็น

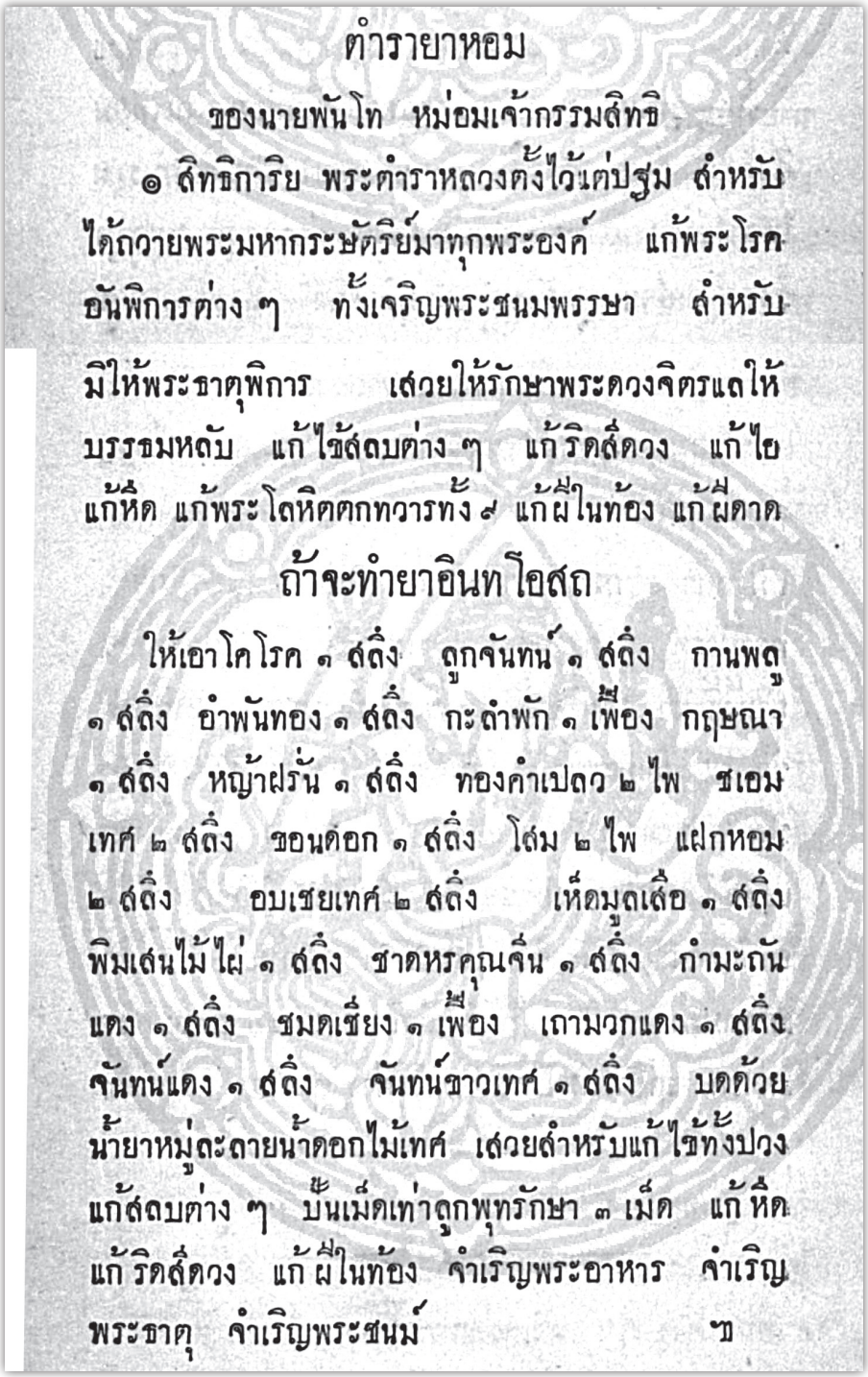
รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ตรีกฏุก -ขิง -พริกไทย -ดีปลี	 *เหง้า *ผล *ผล	 *Zingiber officinale* Roscoe *Piper nigrum* L. *Piper retrofractum* Vahl	 Zingiberaceae Piperaceae Piperaceae	๑ ส่วน
๒	ว่านน้ำ	*เหง้า	*Acorus calamus* L.	Acoraceae	๑ ส่วน
๓	แฝกหอม	*ราก	*Chrysopogon zizanioides* (L.) Roberty	Poaceae	๑ ส่วน
๔	เปราะหอม	*เหง้า	*Kaempferia galanga* L.	Zingiberaceae	๑ ส่วน
๕	แห้วหมู	*หัว	*Cyperus rotundus* L.	Cyperaceae	๑ ส่วน
๖	เปลือกโมกมัน	เปลือก	*Wrightia arborea* (Dennst.) Mabb.	Apocynaceae	๑ ส่วน
๗	รากกระเทียม	ราก	*Allium sativum* L.	Amaryllidaceae	๘ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

ตำรายาหอม ของนายพันโท หม่อมเจ้ากรรมสิทธิ์

ประกอบด้วยตำรับยาทั้งหมด ๒ ขนาน ดังนี้

ตำรายาหอม

ของนายพันโท หม่อมเจ้ากรรมสิทธิ

๏ สิทธิการิย พระตำราหลวงตั้งไว้แต่ปฐม สำหรับ
ได้ถวายพระมหากระษัตริย์มาทุกพระองค์ แก้พระโรค
อันพิการต่าง ๆ ทั้งเจริญพระชนมพรรษา สำหรับ
มิให้พระธาตุพิการ เสวยให้รักษาพระดวงจิตรแลให้
บรรธมหลับ แก้ไข้สลบต่าง ๆ แก้ริดสีดวง แก้ไอ
แก้หืด แก้พระโลหิตตกทวารทั้ง ๙ แก้ผีในท้อง แก้ผีดาด

ถ้าจะทำยาอินทโอสถ

ให้เอาโคโรค ๑ สลึง ดูกจันทน์ ๑ สลึง กานพลู
๑ สลึง อำพันทอง ๑ สลึง กะลำพัก ๑ เฟื้อง กฤษณา
๑ สลึง หญ้าฝรั่น ๑ สลึง ทองคำเปลว ๒ ไพ ชเอม
เทศ ๒ สลึง ขอนดอก ๑ สลึง โสม ๒ ไพ แฝกหอม
๒ สลึง อบเชยเทศ ๒ สลึง เห็ดมูลเลือ ๑ สลึง
พิมเสนไม้ไผ่ ๑ สลึง ชาดหรคุณจีน ๑ สลึง กำมะถัน
แดง ๑ สลึง ชมดเชียง ๑ เฟื้อง เกามวกแดง ๑ สลึง
จันทน์แดง ๑ สลึง จันทน์ขาวเทศ ๑ สลึง บดด้วย
น้ำยาหมู่ละลายน้ำดอกไม้เทศ เสวยสำหรับแก้ไข้ทั้งปวง
แก้สลบต่าง ๆ ปั้นเม็ดเท่าดูกพุทรักษา ๓ เม็ด แก้หืด
แก้ริดสีดวง แก้ผีในท้อง จำเริญพระอาหาร จำเริญ
พระธาตุ จำเริญพระชนม์ ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๗๗-๒๗๘)

ยาขนานที่ ๑ ยาอินทโอสถ

สรรพคุณของตำรับ: แก้โรคอันพิการต่าง ๆ ทั้งเจริญพระชนพรรษาไม่ให้ธาตุพิการ รับประทานให้รักษาดวงจิตและให้นอนหลับ แก้ไข้ แก้สลบ แก้ริดสีดวง แก้ไอแก้หืด แก้โลหิตตกทวารทั้ง ๙ แก้ฝีในท้อง และแก้ฝีดาษ

ส่วนประกอบของตำรับ: โคโรค ๑ สลึง ลูกจันทน์ ๑ สลึง กานพลู ๑ สลึง อำพันทอง ๑ สลึง กะลำพัก (กระลำพัก) ๑ เฟื้อง กฤษณา ๑ สลึง หญ้าฝรั่น ๑ สลึง ทองคำเปลว ๒ ไพ ชะเอมเทศ ๒ สลึง ขอนดอก ๑ สลึง โสม ๒ ไพ แฝกหอม ๒ สลึง อบเชยเทศ ๒ สลึง เห็ดมูลเสือ ๑ สลึง พิมเสนไม้ไผ่ ๑ สลึง ชาดหรคุณจีน ๑ สลึง กำมะถันแดง ๑ สลึง ชมดเชียง (ชะมดเชียง) ๑ เฟื้อง เถามวกแดง ๑ สลึง จันทน์แดง ๑ สลึง จันทน์ขาวเทศ ๑ สลึง

วิธีการปรุงยา: บดด้วยน้ำยาหมู่

วิธีการใช้ยา: ละลายน้ำดอกไม้เทศกิน

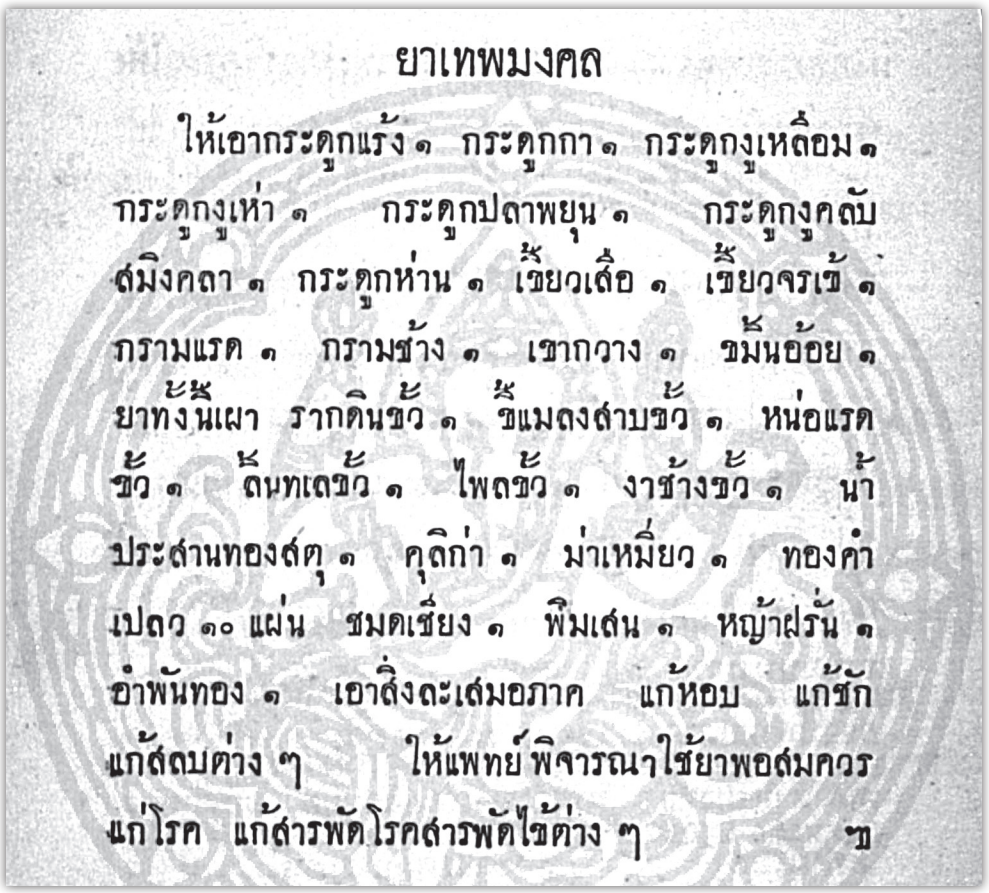
น้ำกระสาย: น้ำดอกไม้เทศ

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	โคโรค		N/A		๑ สลึง
๒	ลูกจันทน์	ลูก (เมล็ด)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๑ สลึง
๓	กานพลู	*ดอก	*Syzygium aromaticum* (L.) Merr. & L.M. Perry	Myrtaceae	๑ สลึง
๔	อำพันทอง		N/A		๑ สลึง
๕	กระลำพัก	*แก่นแห้งสีดำและมีกลิ่นหอม	*Euphorbia antiquorum* L.	Euphorbiaceae	๑ เฟื้อง
๖	กฤษณา	*แก่นที่มีชันสีดำและมีกลิ่นหอม	*Aquilaria crassna* Pierre ex Lecomte, *A. malaccensis* Lam.	Thymelaeaceae	๑ สลึง
๗	หญ้าฝรั่น	*เกสร	*Crocus sativus* L.	Iridaceae	๑ สลึง

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๘	ทองคำเปลว		N/A		๒ ไพ
๙	ชะเอมเทศ	*รากและเหง้า	*Glycyrrhiza glabra* L.	Fabaceae	๒ สลึง
๑๐	ขอนดอก	*เนื้อไม้แห้งที่มีรา ลงของต้นพิกุล หรือต้นตะแบก	*Mimusops elengi* L. *Lagerstroemia calyculata* Kurz	Sapotaceae Lythraceae	๑ สลึง
๑๑	โสม	*ราก	*Panax ginseng* C.A. Mey.	Araliaceae	๒ ไพ
๑๒	แฝกหอม	*ราก	*Chrysopogon zizanioides* (L.) Roberty	Poaceae	๒ สลึง
๑๓	อบเชยเทศ	*เปลือกต้น	*Cinnamomum verum* J. Presl	Lauraceae	๒ สลึง
๑๔	เห็ดมูลเสือ		N/A		๑ สลึง
๑๕	พิมเสนไม้ไผ่		*Dryobalanops aromatica* Gaertn.	Dipterocarpaceae	๑ สลึง
๑๖	ชาดหรคุณจีน		N/A		๑ สลึง
๑๗	กำมะถันแดง		N/A		๑ สลึง
๑๘	ชะมดเชียง		N/A		๑ เฟื้อง
๑๙	เถามวกแดง	*เถา	*Urceola rosea* (Hook. & Arn.) D.J.Middleton	Apocynaceae	๑ สลึง
๒๐	จันทน์แดง	*แก่น	*Pterocarpus santalinus* L. f.	Fabaceae	๑ สลึง
๒๑	จันทน์ขาวเทศ		N/A		๑ สลึง

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

ยาเทพมงคล

ให้เอากระดูกแร้ง ๑ กระดูกกา ๑ กระดูกงูเหลือม ๑ กระดูกงูเห่า ๑ กระดูกปลาพยุน ๑ กระดูกงูคลับสมิงคลา ๑ กระดูกห่าน ๑ เขี้ยวเสือ ๑ เขี้ยวจรเข้ ๑ กรามแรด ๑ กรามช้าง ๑ เขากวาง ๑ ขมิ้นอ้อย ๑ ยาทั้งนี้เผา รากดินขั้ว ๑ ขี้แมลงสาบขั้ว ๑ หน่อแรดขั้ว ๑ ลิ้นทะเลขั้ว ๑ ไพลขั้ว ๑ งาช้างขั้ว ๑ น้ำประสานทองสตุ ๑ คุลิกา ๑ ม่าเหมี่ยว ๑ ทองคำเปลว ๑๐ แผ่น ชมดเชียง ๑ พิมเสน ๑ หญ้าฝรั่น ๑ อำพันทอง ๑ เอาสิ่งละเสมอภาค แก้หอบ แก้ชัก แก้สลบต่าง ๆ ให้แพทย์พิจารณาใช้ยาพอสมควรแก่โรค แก้สารพัดโรคสารพัดไข้ต่าง ๆ ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๗๙)

ยาขนานที่ ๒ ยาเทพมงคล

สรรพคุณของตำรับ: แก้หอบ แก้ชัก แก้สลบ และแก้ไข้ชนิดต่าง ๆ

ส่วนประกอบของตำรับ: กระดูกแร้ง ๑ กระดูกกา ๑ กระดูกงูเหลือม ๑ กระดูกงูเห่า กระดูกปลาพะยูน ๑ กระดูกงูคลับสมิงคา ๑ กระดูกห่าน เขี้ยวเสือ ๑ เขี้ยวจระเข้ ๑ กรามแรด ๑ กรามช้าง ๑ เขากวาง ๑ ขมิ้นอ้อย ๑ ยาทั้งนี้เผา รากดินขั้ว ๑ ขี้แมลงสาบขั้ว ๑ หน่อแรดขั้ว ๑ ลิ้นทะเลขั้ว ๑ ไพลขั้ว ๑ งาช้างขั้ว ๑ น้ำประสานทองสะตุ ๑ คุลิกา ๑ ม่าเหมี่ยว ๑ ทองคำเปลว ๑๐ แผ่น ชะมดเชียง ๑ พิมเสน ๑ หญ้าฝรั่น ๑ อำพันทอง ๑ เอาสิ่งละเสมอภาค

วิธีการใช้ยา: ให้แพทย์พิจารณาใช้ยาพอสมควรแก่โรค

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	กระดูกแร้ง	กระดูก	N/A		๑ ส่วน
๒	กระดูกกา	กระดูก	N/A		๑ ส่วน
๓	กระดูกงูเหลือม	กระดูก	N/A		๑ ส่วน
๔	กระดูกกระดูกงูเห่า	กระดูก	N/A		๑ ส่วน
๕	กระดูกปลาพะยูน	กระดูก	N/A		๑ ส่วน
๖	กระดูกงูคลับสมิงคา	กระดูก	N/A		๑ ส่วน
๗	กระดูกห่าน	กระดูก	N/A		๑ ส่วน
๘	เขี้ยวเสือ	เขี้ยว	N/A		๑ ส่วน
๙	เขี้ยวจระเข้	เขี้ยว	N/A		๑ ส่วน
๑๐	กรามแรด	กราม	N/A		๑ ส่วน
๑๑	กรามช้าง	กราม	N/A		๑ ส่วน
๑๒	กรามกวาง	กราม	N/A		๑ ส่วน
๑๓	ขมิ้นอ้อย	*เหง้า	*Curcuma* sp.	Zingiberaceae	๑ ส่วน
๑๔	รากดิน	*ทั้งตัว	N/A	Lumbricus terrestris	๑ ส่วน
๑๕	ขี้แมลงสาบ	ขี้	N/A		๑ ส่วน
๑๖	หน่อแรด	หน่อ	N/A	Rhinocerotidae	๑ ส่วน
๑๗	ลิ้นทะเล	*กระดองหมึก	N/A	Sepiadae	๑ ส่วน
๑๘	ไพล	*เหง้า	*Zingiber montanum* (J. Köenig) Link ex A. Dietr.	Zingiberaceae	๑ ส่วน
๑๙	งาช้าง	งา	*Elephas maximus indicus*	Elephantidae	๑ ส่วน
๒๐	น้ำประสานทองสะตุ		N/A		๑ ส่วน
๒๑	คุลิก่า		N/A		๑ ส่วน
๒๒	ม่าเหมี่ยว	*ผล	N/A		๑ ส่วน
๒๓	ทองคำเปลว		N/A		๑๐ แผ่น
๒๔	ชะมดเชียง		N/A		๑ ส่วน
๒๕	พิมเสน	เนื้อไม้	*Dryobalanops aromatica* C. F. Gaertn.	Dipterocarpaceae	๑ ส่วน
๒๖	หญ้าฝรั่น	*เกสร	*Crocus sativus* L.	Iridaceae	๑ ส่วน
๒๗	อำพันทอง		N/A		๑ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

หมายรับสั่งครั้งรัชกาลที่ ๒

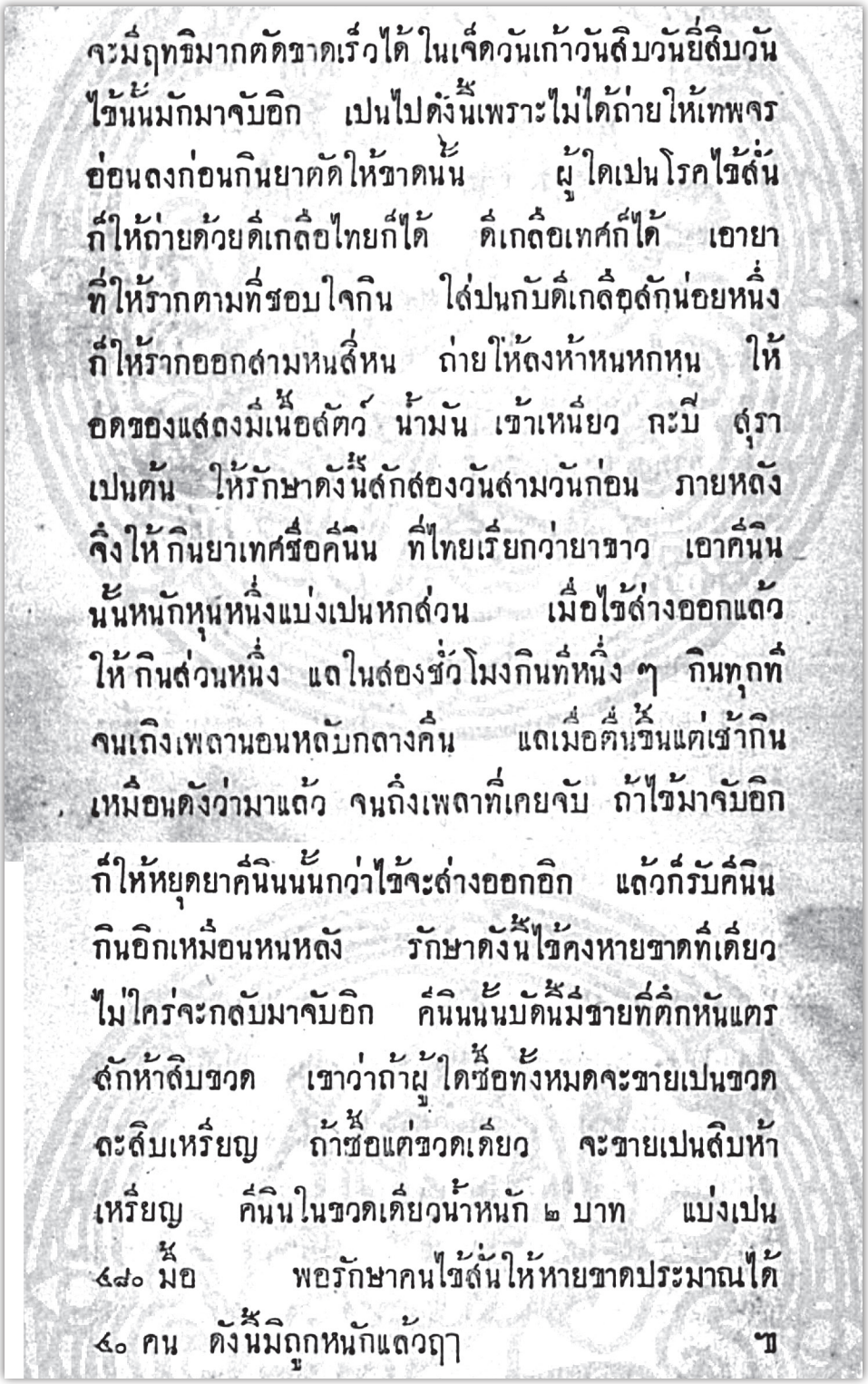
ประกอบด้วยตำรับยา ๑ ขนาน คือ

หมายรับสั่งครั้งรัชกาลที่ ๒

๏ พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าครอกนวม (คือกรมหลวงวงษาธิราชสนิท) รับพระราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่าให้ยกขวัญเข้าครูหมอนั้นให้วิเศษแต่งเครื่องไหว้ครู บายศรีตอง ซ้าย, ขวา, ๒ สำรับ เครื่องกระยาบวด ๒ สำรับ ศีศะสุกร ๒ ศีศะเป็ดพแนงคู่ ๑ ไก่พแนงคู่ ๑ แป้งหอม น้ำมันหอม ธูป ๓ เล่ม เทียนหนักเล่มละ ๒ สลึง ๓ เล่ม ให้มาตั้งณโรงหมอเพลาเช้าย่ำฆ้องรุ่ง แต่ณวัน ๕ ฯ ๑๑ ค่ำ (ตรงปีมแมเบญจศก จุลศักราช ๑๑๘๕ พ.ศ. ๒๓๖๖) อนึ่งปีพาทย์ฆ้องไชยเข้ามาประโคมแต่ณวัน ๕ ฯ ๑๑ ค่ำ เพลาบ่ายโมงหนึ่ง พระสงฆ์จะได้สวดมนต์ อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง ฯ เวรนายรัตนบรรยงก์

วิธีต่อไปนี้ เข้าใจว่ากรมหลวงวงษาธิราชสนิททรงจดไว้ แต่เมื่อในรัชกาลที่ ๓ ด้วยหันแตรเข้ามาตั้งห้างแต่ในรัชกาลที่ ๒

วิธีรักษายาไทยนั้น เมื่อแรกจับเทพจรยังกำเริบอยู่ กำลังตัวยังไม่อ่อนลง ถ้าเปนดังนี้อย่าเพ่อกินยาให้ตัดไข้ขาดทีเดียวก่อนเลย ด้วยว่าขี้มักเปนอิก เถิงยา

จะมีฤทธิมากตัดขาดเร็วได้ ในเจ็ดวันเก้าวันสิบวันยี่สิบวัน ไข้นั้นมักมาจับอีก เปนไปดังนี้เพราะไม่ได้ถ่ายให้เทพจร อ่อนลงก่อนกินยาตัดให้ขาดนั้น ผู้ใดเปนโรคไข้ต่ำ ก็ให้ถ่ายด้วยดีเกลือไทยก็ได้ ดีเกลือเทศก็ได้ เอายาที่ให้รากตามที่ชอบใจกิน ใส่ปนกับดีเกลือสักน่อยหนึ่ง ก็ให้รากออกสามหนสี่หน ถ่ายให้ลงห้าหนหกหน ให้อดของแสลงมีเนื้อสัตว์ น้ำมัน เข้าเหนียว กะปี สุรา เปนต้น ให้รักษาดังนี้สักสองวันสามวันก่อน ภายหลังจึงให้กินยาเทศชื่อคีนิน ที่ไทยเรียกว่ายาขาว เอาคีนินนั้นหนักหุนหนึ่งแบ่งเปนหกส่วน เมื่อไข้ส่างออกแล้วให้กินส่วนหนึ่ง แลในสองชั่วโมงกินทีหนึ่ง ๆ กินทุกทีจนถึงเพลานอนหลับกลางคืน แลเมื่อตื่นขึ้นแต่เช้ากินเหมือนดังว่ามาแล้ว จนถึงเพลาที่เคยจับ ถ้าไข้มาจับอีกก็ให้หยุดยาคีนินนั้นกว่าไข้จะส่างออกอีก แล้วก็รับคีนินกินอีกเหมือนหนหลัง รักษาดังนี้ไข้คงหายขาดทีเดียว ไม่ใคร่จะกลับมาจับอีก คีนินนั้นบัดนี้มีขายที่ตึกหันแตร สักห้าสิบขวด เขาว่าถ้าผู้ใดซื้อทั้งหมดจะขายเปนขวดละสิบเหรียญ ถ้าซื้อแต่ขวดเดียว จะขายเปนสิบห้าเหรียญ คีนินในขวดเดียวน้ำหนัก ๒ บาท แบ่งเปน ๔๘๐ มื้อ พอรักษาคนไข้ต่ำให้หายขาดประมาณได้ ๔๐ คน ดังนี้มิถูกหนักแล้วฤๅ ฃ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๘๐-๒๘๒)

ยาขนานที่ ๑ แก้ไข้สั่น

สรรพคุณของตำรับ: แก้ไข้สั่น

ส่วนประกอบของตำรับ: ดีเกลือไทย หรือ ดีเกลือเทศ ยาควินิน

วิธีการใช้ยา: กินดีเกลือไทย หรือดีเกลือเทศให้ถ่าย หรือกินยาที่ทำให้ราก (อาเจียน) ตามที่ชอบกิน ผสมดีเกลือเล็กน้อย ก็ให้อาเจียนสัก ๓-๔ ครั้ง ถ่ายท้อง ๕-๖ ครั้ง และให้งดอาหารแสลง เช่น เนื้อสัตย์ น้ำมัน ข้าวเหนียว กะปิ สุรา เป็นต้น ให้รักษาแบบนี้ ๒-๓ วัน ต่อมาให้กินยาเทศชื่อ ควินิน (ยาขาว) โดยเอาควินินหนักหุน[๑๗] หนึ่งแบ่งออกเป็น ๖ ส่วน เมื่อไข้ลดลงให้กิน ๑ ส่วน และให้กินอีกทุก ๒ ชั่วโมง กินจนถึงเวลาเข้านอน และพอตื่นขึ้นมาตอนเช้า ก็ให้กินควินินอีกทุก ๒ ชั่วโมง จนถึงเวลาที่เริ่มเป็นไข้ในครั้งแรก ถ้าเป็นไข้อีกให้หยุดกินยาควินินจนกว่าไข้จะลดลง แล้วก็ให้กินยาควินินอีกเหมือนครั้งแรก (ทุก ๒ ชั่วโมง)

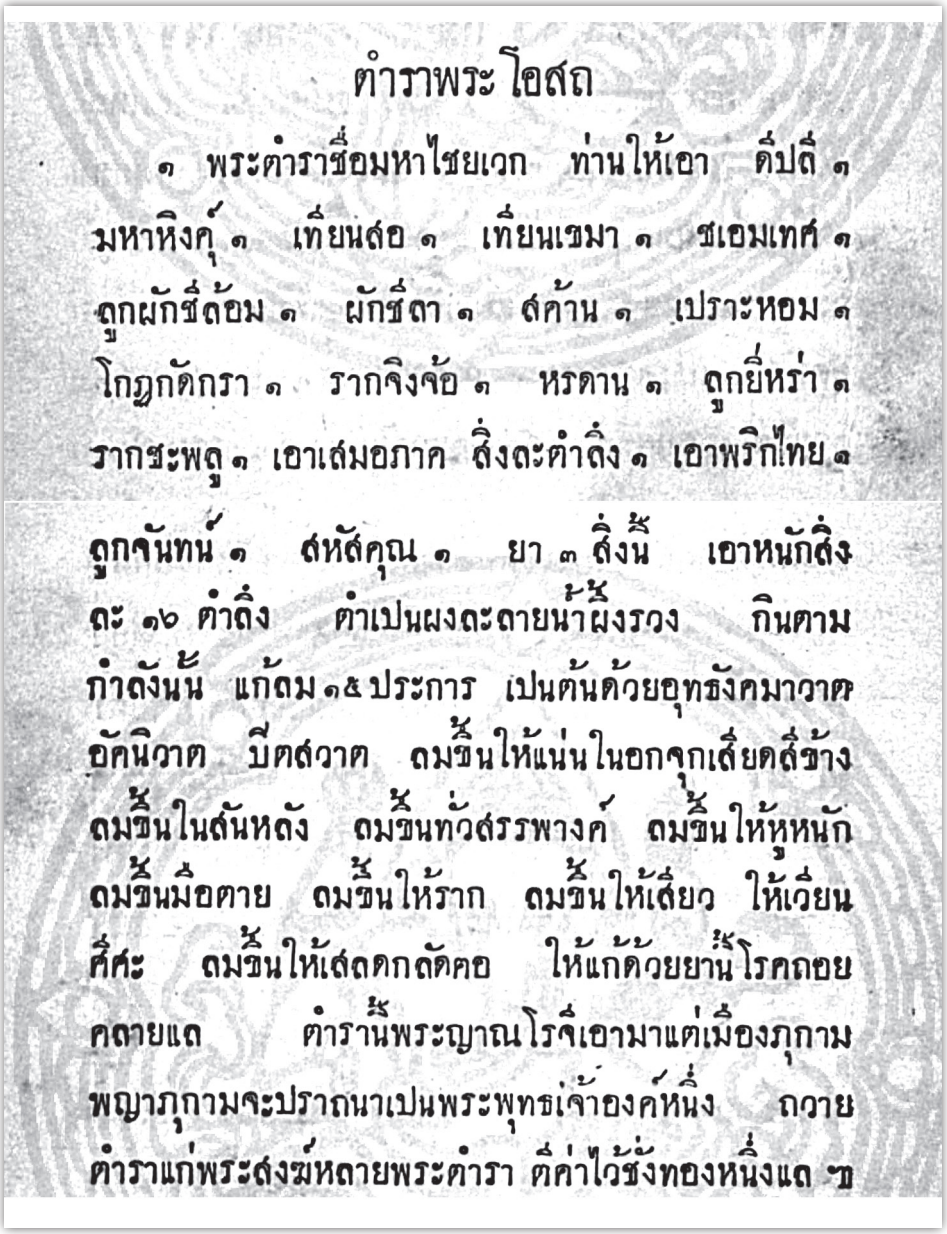
พิธีไหว้ครู: แต่งเครื่องไหว้ครู บายศรีตอง ซ้าย, ขวา ๒ สำรับ เครื่องกระยาบวด ๒ สำรับ ศีศะสุกร (หัวหมู) ๒ หัว เป็ดพแนงคู่ ๑ ไก่พแนงคู่ ๑ แป้งหอม น้ำมันหอม ธูป ๓ เล่ม เทียนหนักเล่มละ ๒ สลึง ๓ เล่ม ให้มาตั้ง ณ โรงหมอเพลาเช้าย่ำฆ้องรุ่ง

---

[๑๗] หุน น. ชื่อมาตราวัดหรือชั่งของจีน ในมาตราวัด ๑ หุน หมายถึง เส้นผ่าศูนย์กลาง ๑.๕ ใน ๑๖ ของนิ้ว ในมาตราชั่ง ๕ หุน เท่ากับ ๑ เฟื้อง. (จ.). (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน)

ตำรายาพระโอสถ

ประกอบด้วยตำรับยาทั้งหมด ๑๕ ขนาน ดังนี้

ตำราพระโอสถ

๑ พระตำราชื่อมหาไชยเวก ท่านให้เอา ดีปลี ๑ มหาหิงคุ์ ๑ เทียนสอ ๑ เทียนเขมา ๑ ชเอมเทศ ๑ ลูกผักชีล้อม ๑ ผักชีลา ๑ สค้าน ๑ เปราะหอม ๑ โกฐกักกรา ๑ รากจิงจ้อ ๑ หรดาน ๑ ลูกยี่หร่า ๑ รากชะพลู ๑ เอาเสมอภาค สิ่งละตำลึง ๑ เอาพริกไทย ๑ ลูกจันทน์ ๑ สหัสคุณ ๑ ยา ๓ สิ่งนี้ เอาหนักสิ่งละ ๑๖ ตำลึง ตำเปนผงละลายน้ำผึ้งรวง กินตามกำลังนั้น แก้ลม ๑๕ ประการ เปนต้นด้วยอุทธังคมาวาต อัคนิวาต บีดสวาต ลมขึ้นให้แน่นในอกจุกเสียดสีข้าง ลมขึ้นในสันหลัง ลมขึ้นทั่วสรรพางค์ ลมขึ้นให้หูหนัก ลมขึ้นมือตาย ลมขึ้นให้ราก ลมขึ้นให้เสียว ให้เวียนศีศะ ลมขึ้นให้เสลดกดัดคอ ให้แก้ด้วยยานี้โรคถอยคลายแล ตำรานี้พระญาณโรจีเอามาแต่เมืองภุกาม พญาภุกามจะปรารถนาเปนพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ถวายตำราแก่พระสงฆ์หลายพระตำรา ตีค่าไว้ชั่งทองหนึ่งแล ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๘๒-๒๘๓)

ยาขนานที่ ๑ พระตำรามหาไชยเวก

สรรพคุณของตำรับ: แก้ลม ๑๕ ประการ อัคนิวาต ปิตสวาต

ส่วนประกอบของตำรับ: ดีปลี ๑ มหาหิงคุ์ ๑ เทียนสอ ๑ เทียนเขมา ๑ ชะเอมเทศ ลูกผักชีล้อม ผักชีลา สะค้าน เปราะหอม โกฐกักกรา รากจิงจ้อ หรดาน ลูกยี่หร่า รากชะพลู เอาเสมอภาค สิ่งละ ๑ ตำลึง พริกไทย ๑ ลูกจันทน์ ๑ หัสคุณ ๑ ยา ๓ สิ่งนี้ เอาหนักสิ่งละ ๑๖ ตำลึง

วิธีการปรุงยา: ตำเป็นผง

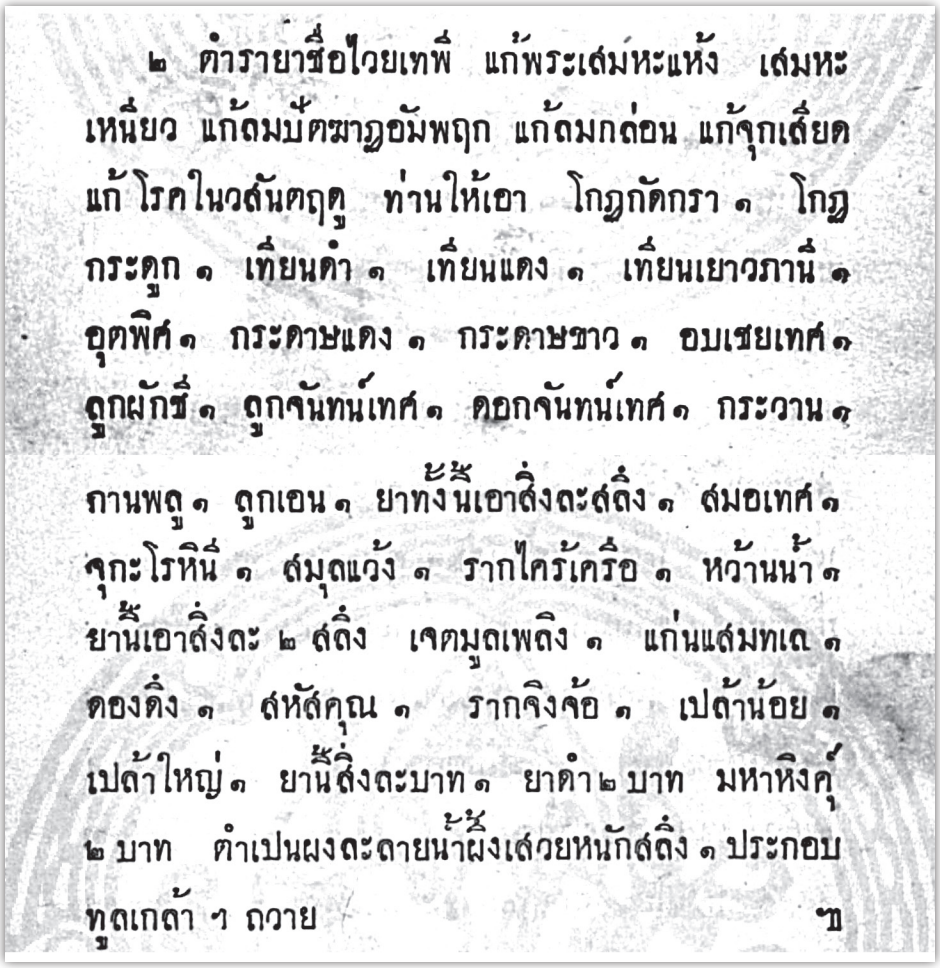
วิธีการใช้ยา: ละลายน้ำผึ้งรวงกินตามกำลัง

น้ำกระสาย: น้ำผึ้งรวง

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ดีปลี	*ผล	*Piper retrofractum* Vahl	Piperaceae	๑ ตำลึง
๒	มหาหิงคุ์	*ชันน้ำมัน (Oleogumresin) จากรากและลำต้นใต้ดิน	*Ferula assa-foetida* L.	Apiaceae	๑ ตำลึง
๓	เทียนสอ	*เมล็ด	*Cuminum cyminum* L.	Umbelliferae	๑ ตำลึง
๔	เทียนเขมา	*เมล็ด	*Nigella sativa* L.	Ranunculaceae	๑ ตำลึง
๕	ชะเอมเทศ	*รากและเหง้า	*Glycyrrhiza glabra* L.	Fabaceae	๑ ตำลึง
๖	ลูกผักชีล้อม	ลูก	*Oenanthe javanica* (Blume) DC.	Apiaceae	๑ ตำลึง
๗	ผักชีลา	*ผล	*Coriandrum sativum* L.	Apiaceae	๑ ตำลึง
๘	สะค้าน	*เถา	*Piper wallichii* (Miq.) Hand.-Mazz.	Piperaceae	๑ ตำลึง
๙	เปราะหอม	*เหง้า	*Kaempferia galanga* L.	Zingiberaceae	๑ ตำลึง
๑๐	โกฐกักกรา	*ราก	*Pistacia chinensis* subsp. *integerrima* (J. L. Stewart ex Brandis) Rech. f.	Anacardiaceae	๑ ตำลึง
๑๑	รากจิงจ้อ	ราก	*Aniseia martinicensis* (Jacq.) Choisy.	Convolvulaceae	๑ ตำลึง
๑๒	หรดาน		N/A		๑ ตำลึง
๑๓	ลูกยี่หร่า	ผล	*Cuminum cyminum* L.	Umbelliferae	๑ ตำลึง
๑๔	รากชะพลู	ราก	*Piper sarmentosum* Roxb.	Piperaceae	๑ ตำลึง
๑๕	พริกไทย	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๑๖ ตำลึง
๑๖	ลูกจันทน์	ลูก (เมล็ด)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๑๖ ตำลึง
๑๗	หัสคุณเทศ	*ใบ	*Clausena excavata* Burm. f.	Rutaceae	๑๖ ตำลึง

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๒ ตำรายาชื่อไวยเทพี แก้พระเสมหะแห้ง เสมหะ
เหนียว แก้ลมปัตฆาฏอัมพฤก แก้ลมกล่อน แก้จุกเสียด
แก้โรคในวสันตฤดู ท่านให้เอา โกฐกักกรา ๑ โกฐ
กระดูก ๑ เทียนดำ ๑ เทียนแดง ๑ เทียนเยาวภานี ๑
อุตพิศ ๑ กระดาษแดง ๑ กระดาษขาว ๑ อบเชยเทศ ๑
ลูกผักชี ๑ ลูกจันทน์เทศ ๑ ดอกจันทน์เทศ ๑ กระวาน ๑
กานพลู ๑ ลูกเอน ๑ ยาทั้งนี้เอาสิ่งละสลึง ๑ สมอเทศ ๑
จุกะโรหินี ๑ สมุลแว้ง ๑ รากไคร้เครือ ๑ หว้านน้ำ ๑
ยานี้เอาสิ่งละ ๒ สลึง เจตมูลเพลิง ๑ แก่นแสมทเล ๑
ดองดึง ๑ สหัสคุณ ๑ รากจิงจ้อ ๑ เปล้าน้อย ๑
เปล้าใหญ่ ๑ ยานี้สิ่งละบาท ๑ ยาดำ ๒ บาท มหาหิงคุ์
๒ บาท ตำเปนผงละลายน้ำผึ้งเสวยหนักสลึง ๑ ประกอบ
ทูลเกล้า ฯ ถวาย ๗

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๘๓-๒๘๔)

ยาขนานที่ ๒ ตำรายาไวยเทพี

สรรพคุณของตำรับ: แก้เสมหะแห้ง เสมหะเหนียว แก้ลมปัตฆาตอัมพฤก แก้ลมกร่อน แก้จุกเสียด แก้โรคในวสันตฤดู

ส่วนประกอบของตำรับ: โกฏกัดกรา (โกฐกักกรา) ๑ โกฐกระดูก เทียนดำ ๑ เทียนแดง ๑ เทียนเยาวพาณี ๑ อุตพิด ๑ กระดาดแดง ๑ กระดาดขาว ๑ อบเชยเทศ ๑ ลูกผักชี ๑ ลูกจันทน์เทศ ๑ ดอกจันทน์เทศ ๑ กระวาน ๑ กานพลู ๑ ลูกเอน ๑ ยาทั้งนี้เอาสิ่งละ ๑ สลึง สมอเทศ ๑ จุกโรหิณี ๑ สมุลแว้ง ๑ รากไคร้เครือ ๑ ว่านน้ำ ๑ ยานี้เอาสิ่งละ ๒ สลึง เจตมูลเพลิง ๑ แก่นแสมทะเล ๑ ดองดึง ๑ หัสคุณ ๑ รายอ ๑ เปล้าใหญ่ ๑ ยานี้สิ่งละ ๑ บาท ยาดำ ๒ บาท มหาหิงคุ์ ๒ บาท

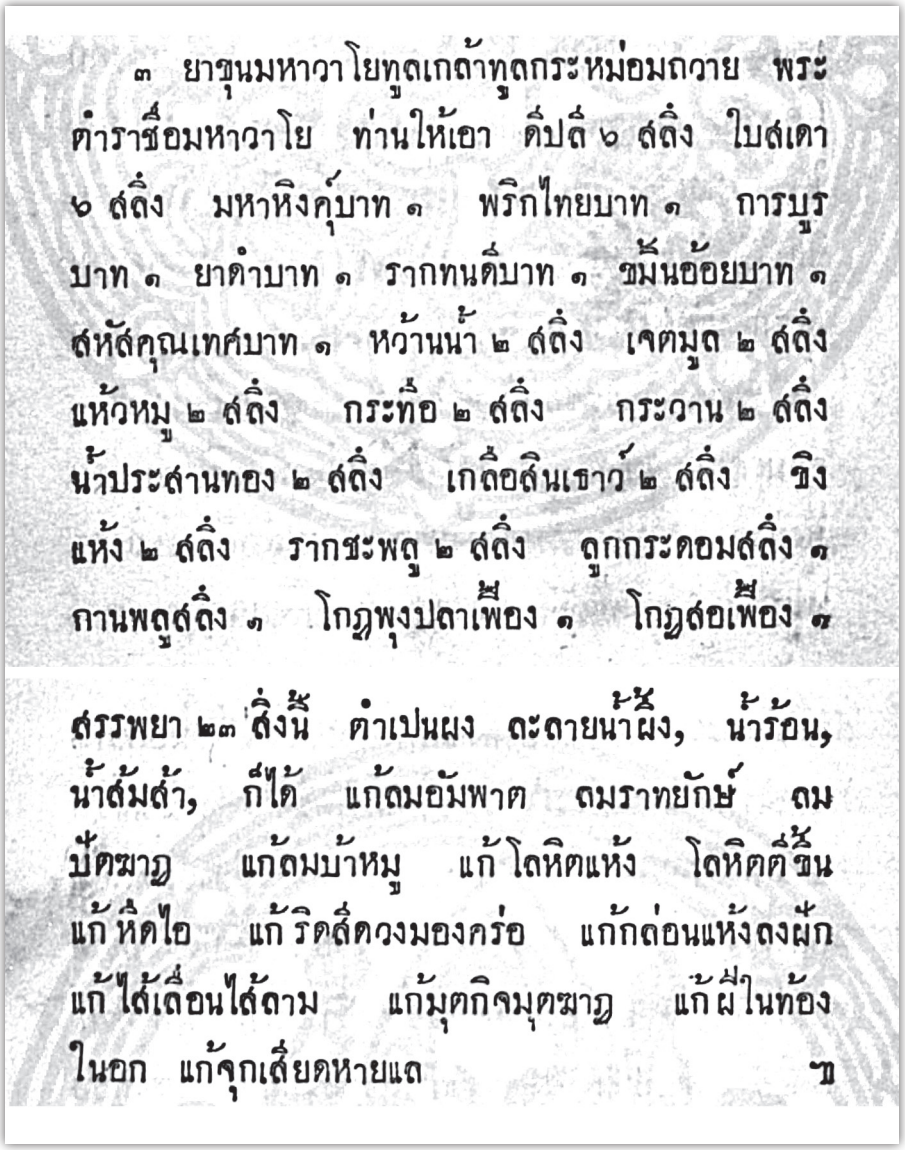
วิธีการปรุงยา: ตำเป็นผง
วิธีการใช้ยา: ละลายน้ำผึ้งกิน หนัก ๑ สลึง
น้ำกระสาย: น้ำผึ้ง

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	โกฐกักกรา	*ราก	*Pistacia chinensis* subsp. *integerrima* (J. L. Stewart ex Brandis) Rech. f.	Anacardiaceae	๑ สลึง
๒	โกฐกระดูก	*ราก	*Saussurea lappa* (Decne.) C.B.Clarke	Asteraceae	๑ สลึง
๓	เทียนดำ	*เมล็ด	*Nigella sativa* L.	Ranunculaceae	๑ สลึง
๔	เทียนแดง	*เมล็ด	*Lepidium sativam* L.	Cruciferae	๑ สลึง
๕	เทียนเยาวพาณี	*เมล็ด	*Trachyspermum ammi* (L.) Sprague	Umbelliferae	๑ สลึง
๖	อุตพิด	*หัว	*Typhonium trilobatum* (L.) Schott	Araceae	๑ สลึง
๗	กระดาดแดง	*หัว	*Alocasia macrorrhizos* (L.) G.Don	Araceae	๑ สลึง
๘	กระดาดขาว	*หัว	*Alocasia indica* Schott	Araceae	๑ สลึง
๙	อบเชยเทศ	*เปลือกต้น	*Cinnamomum verum* J. Presl	Lauraceae	๑ สลึง
๑๐	ลูกผักชี	ลูก	*Coriandrum sativum* L.	Apiaceae	๑ สลึง
๑๑	ลูกจันทน์	เมล็ด	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๑ สลึง
๑๒	ดอกจันทน์	ดอก (รก)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๑ สลึง
๑๓	กระวาน	*ผล	*Amomum testaceum* Ridl.	Zingiberaceae	๑ สลึง
๑๔	กานพลู	*ดอก	*Syzygium aromaticum* (L.) Merr. & L.M.Perry	Myrtaceae	๑ สลึง
๑๕	ลูกเอน	ผล	*Elettaria cardamomum* (L.) Maton	Zingiberaceae	๑ สลึง
๑๖	สมอเทศ	*ผล	*Terminalia arjuna* (Roxb. ex DC.) Wight & Arn.	Combretaceae	๒ สลึง

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑๗	จุกโรหิณี	*ราก	*Dischidia major (Vahl) Merr.*	Apocynaceae	๒ สลึง
๑๘	สมุลแว้ง	*เปลือก	*Cinnamomum bejolghota* (Buch.-Ham.) Sweet	Lauraceae	๒ สลึง
๑๙	รากไคร้เครือ	ราก	*Aristolochia* sp.	Aristolochiaceae	๒ สลึง
๒๐	ว่านน้ำ	*เหง้า	*Acorus calamus* L.	Acoraceae	๒ สลึง
๒๑	เจตมูลเพลิง - เจตมูลเพลิงแดง - เจตมูลเพลิงขาว	*ราก	*Plumbago indica* L. *Plumbago zeylanica* L.	Plumbaginaceae	๑ บาท
๒๒	แก่นแสมทะเล	แก่น	*Avicennia marina* (Forsk.) Vierh.	Acanthaceae	๑ บาท
๒๓	ดองดึง	*เหง้า	*Gloriosa superba* L.	Colchicaceae	๑ บาท
๒๔	หัสคุณเทศ	*ใบ	*Micromelum minutum* Wight & Arn.	Rutaceae	๑ บาท
๒๕	รากจิงจ้อ - จิงจ้อ - จิงจ้อเหลี่ยม - จิงจ้อแดง - จิงจ้อหลวง	ราก	*Aniseia martinicensis* (Jacq.) Choisy *Operculina turpethum* (L.) Silva Manso *Ipomoea hederifolia* L. *Merremia vitifolia* (Burm.f.) Hallier.f	Convolvulaceae Convolvulaceae Convolvulaceae Convolvulaceae	๑ บาท
๒๖	เปล้าน้อย	*ใบ	*Croton stellatopilosus* H.Ohba	Euphorbiaceae	๑ บาท
๒๗	เปล้าใหญ่	*ใบ	*Croton persimilis* Müll. Arg.	Euphorbiaceae	๑ บาท
๒๘	ยาดำ	เคี่ยวน้ำยางสีเหลืองจากใบ	*Aloe vera* (L.) Burm. f.	Xanthorrhoeaceae	๒ บาท
๒๙	มหาหิงคุ์	*ชันน้ำมัน (Oleogumresin) จากรากและลำต้นใต้ดิน	*Ferula assa-foetida* L.	Apiaceae	๒ บาท

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๓ ยาขุนมหาวาโยทูดเกล้าทูดกระหม่อมถวาย พระ
ตำราชื่อมหาวาโย ท่านให้เอา ดีปลี ๖ สลึง ใบสเดา
๖ สลึง มหาหิงคุ์บาท ๑ พริกไทยบาท ๑ การบูร
บาท ๑ ยาดำบาท ๑ รากทนดีบาท ๑ ขมิ้นอ้อยบาท ๑
สหัสคุณเทศบาท ๑ หว้านน้ำ ๒ สลึง เจตมูล ๒ สลึง
แห้วหมู ๒ สลึง กระทือ ๒ สลึง กระวาน ๒ สลึง
น้ำประสานทอง ๒ สลึง เกลือสินเธาว์ ๒ สลึง ขิง
แห้ง ๒ สลึง รากชะพลู ๒ สลึง ลูกกระดอมสลึง ๑
กานพลูสลึง ๑ โกฐพุงปลาเพื่อง ๑ โกฐสอเพื่อง ๑

สรรพยา ๒๓ สิ่งนี้ ตำเปนผง ละลายน้ำผึ้ง, น้ำร้อน,
น้ำส้มสำ, ก็ได้ แก้ลมอัมพาต ลมราทยักษ์ ลม
ปัตฆาฏ แก้ลมบ้าหมู แก้โลหิตแห้ง โลหิตดีขึ้น
แก้หืดไอ แก้ริดสีดวงมองคร่อ แก้ก่อนแห้งลงผัก
แก้ไส้เลื่อนไส้ตาม แก้มุตกิจมุตฆาฏ แก้ผีในท้อง
ในอก แก้จุกเสียดหายแล ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๘๔-๒๘๕)

ยาขนานที่ ๓ พระตำรามหาวาโย

สรรพคุณของตำรับ: แก้ลมอัมพาต ลมราทยักษ์ ลมปัตฆาต ลมบ้าหมู แก้โลหิตแห้ง โลหิตตีขึ้น แก้หืดไอ แก้ริดสีดวงมองคร่อ แก้กล่อนแห้งลงฝัก แก้ไส้เลื่อนไส้ลาม แก้มุตกิตมุตฆาต แก้ฝีในท้องในอก แก้จุกเสียด

ส่วนประกอบของตำรับ: ดีปลี ๖ สลึง ใบสเดา (ใบสะเดา) ๖ สลึง มหาหิงคุ์ ๑ บาท พริกไทย ๑ บาท การบูร ๑ บาท ยาดำ ๑ บาท รากทนดี (ตองแตก) ๑ บาท ขมิ้นอ้อย ๑ บาท สหัสคุณเทศ (หัสคุณเทศ) ๑ บาท หว้านน้ำ (ว่านน้ำ) ๒ สลึง เจตมูล (เจตมูลเพลิง) ๒ สลึง แห้วหมู ๒ สลึง กระทือ (กะทือ) ๒ สลึง กระวาน ๒ สลึง ขิงแห้ง ๒ สลึง รากชะพลู (รากช้าพลู) ๒ สลึง ลูกกระดอม ๑ สลึง กานพลู ๑ สลึง โกฏพุงปลา (โกฐพุงปลา) ๑ เฟื้อง โกฏสอ (โกฐสอ) ๑ เฟื้อง ส้มซ่า น้ำประสานทอง ๒ สลึง เกลือสินเธาว์ ๒ สลึง

วิธีการปรุงยา: ตำเป็นผง

วิธีการใช้ยา: ละลายน้ำผึ้ง น้ำร้อน หรือน้ำส้มซ่า กิน

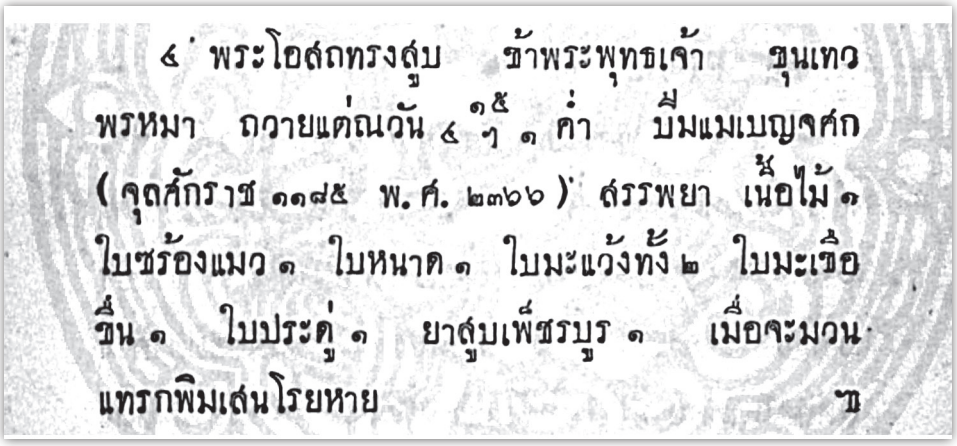
น้ำกระสาย: น้ำผึ้ง น้ำร้อน น้ำส้มซ่า (*Citrus × aurantium* L.)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ดีปลี	*ผล	*Piper retrofractum* Vahl	Piperaceae	๖ สลึง
๒	ใบสะเดา	ใบ	*Azadirachta indica* A.Juss.	Meliaceae	๖ สลึง
๔	มหาหิงคุ์	*ชันน้ำมัน (Oleogumresin) จากรากและลำต้นใต้ดิน	*Ferula assa-foetida* L.	Apiaceae	๑ บาท
๕	พริกไทย	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๑ บาท
๖	การบูร	*เปลือกต้น	*Cinnamomum camphora* (L.) J. S. Presl	Lauraceae	๑ บาท
๗	ยาดำ	*เคี่ยวน้ำยางสีเหลืองจากใบ	*Aloe vera* (L.) Burm. f.	Xanthorrhoeaceae	๑ บาท
๘	รากทนดี (ตองแตก)	ราก	*Baliospermum solanifolium* (Burm.) Suresh	Euphorbiaceae	๑ บาท

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๙	ขมิ้นอ้อย	*เหง้า	*Curcuma* sp.	Zingiberaceae	๑ บาท
๑๐	หัสคุณเทศ	*ใบ	*Micromelum minutum* Wight & Arn.	Rutaceae	๑ บาท
๑๑	ว่านน้ำ	*เหง้า	*Acorus calamus* L.	Acoraceae	๒ สลึง
๑๒	เจตมูลเพลิง - เจตมูลเพลิงแดง - เจตมูลเพลิงขาว	*ราก	*Plumbago indica* L. *Plumbago zeylanica* L.	Plumbaginaceae	๒ สลึง
๑๓	แห้วหมู	*หัว	*Cyperus rotundus* L.	Cyperaceae	๒ สลึง
๑๔	กะทือ	*เหง้า	*Zingiber zerumbet* (L.) Roscoe ex Sm.	Zingiberaceae	๒ สลึง
๑๕	กระวาน	*ผล	*Amomum testaceum* Ridl.	Zingiberaceae	๒ สลึง
๑๖	น้ำประสานทอง		N/A		๒ สลึง
๑๗	เกลือสินเธาว์		N/A		๒ สลึง
๑๘	ขิงแห้ง	*เหง้า	*Zingiber ligulatum* Roxb.	Zingiberaceae	๒ สลึง
๑๙	รากช้าพลู	ราก	*Piper sarmentosum* Roxb.	Piperaceae	๒ สลึง
๒๐	ลูกกระดอม	ผล	*Gymnopetalum chinense* (Lour.) Merr.	Cucurbitaceae	๑ สลึง
๒๑	กานพลู	*ดอก	*Syzygium aromaticum* (L.) Merr. & L. M. Perry	Myrtaceae	๑ สลึง
๒๒	โกฐพุงปลา	ปุ่มหูด (gall) จากใบ หรือกิ่งอ่อน	*Terminalia chebula* Retz.	Combretaceae	๑ เฟื้อง
๒๓	โกฐสอ	*ราก	*Angelica dahurica* (Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. var. *dahurica*	Umbelliferae	๑ เฟื้อง

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๔ พระโอสถทรงสูบ ข้าพระพุทธเจ้า ขุนเทว
พรหมา ถวายแด่ณวัน ๔ ๑๕ ๆ ๑ ค่ำ บีมแมเบญจศก
(จุลศักราช ๑๑๘๕ พ.ศ. ๒๓๖๖) สรรพยา เนื้อไม้ ๑
ใบซร้องแมว ๑ ใบหนาด ๑ ใบมะแว้งทั้ง ๒ ใบมะเขือ
ขื่น ๑ ใบประดู่ ๑ ยาสูบเพ็ชรบูร ๑ เมื่อจะมวน
แทรกพิมเสนโรยหาย ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๘๕)

ยาขนานที่ ๔ พระโอสถทรงสูบ

ส่วนประกอบของตำรับ: *เนื้อไม้ (กฤษณา) ๑ ใบซร้องแมว (ใบช้องแมว) ๑ ใบหนาด (ใบหนาดใหญ่) ๑ ใบมะแว้งทั้ง ๒ ใบมะเขือขื่น ๑ ใบประดู่ ๑ ยาสูบเพ็ชรบูร (ยาสูบเพชรบูรณ์) ๑

วิธีการปรุงยา: มวนสูบ

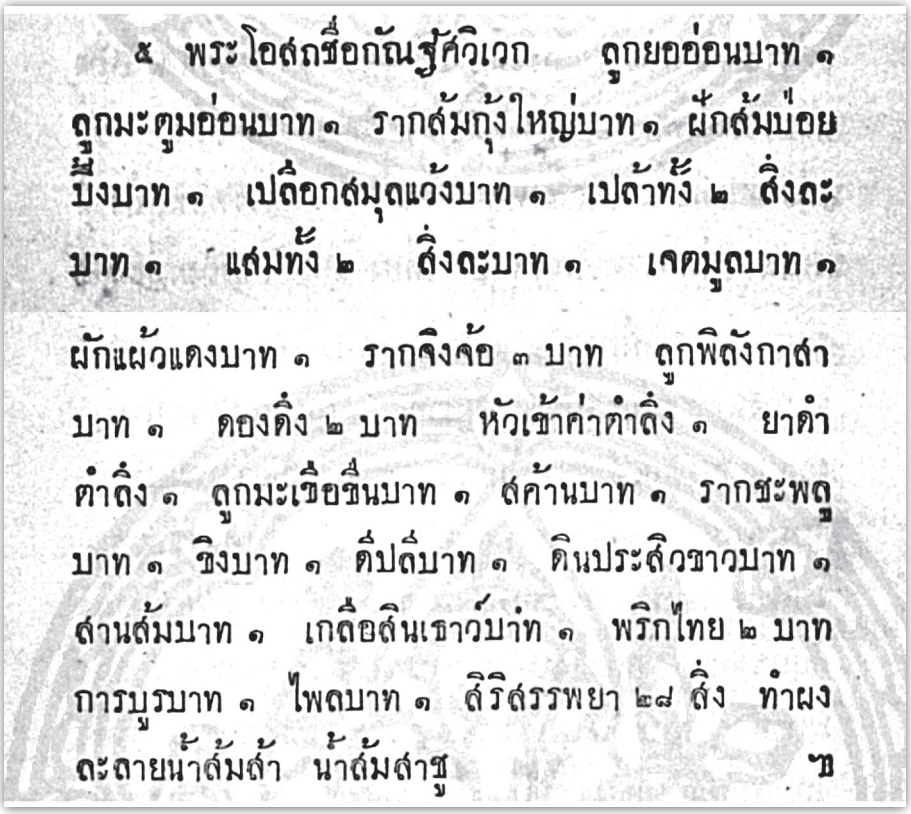
วิธีการใช้ยา: นำตัวยาทั้งหมดมารวมกัน เมื่อจะมวนแทรกพิมเสนโรย สูบ

น้ำกระสาย: พิมเสน

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	*เนื้อไม้ (กฤษณา)	*แก่นที่มีชันสีดำและมีกลิ่นหอม	*Aquilaria crassna* Pierre ex Lecomte, *A. malaccensis* Lam.	Thymelaeaceae	๑ ส่วน
๒	ใบช้องแมว	ใบ	*Gmelina elliptica* Sm.	Lamiaceae	๑ ส่วน
๓	ใบหนาด	ใบ	*Blumea balsamifera* (L.) DC.	Asteraceae	๑ ส่วน
๔	ใบมะแว้งทั้ง ๒ - ใบมะแว้งต้น - ใบมะแว้งเครือ	ใบ	 *Solanum sanitwongsei* Craib *Solanum trilobatum* L.	 Solanaceae Solanaceae	๑ ส่วน
๕	ใบมะเขือขื่น	ใบ	*Solanum capsicoides* All.	Solanaceae	๑ ส่วน
๖	ใบประดู่	ใบ	*Pterocarpus indicus* Willd.	Fabaceae	๑ ส่วน
๗	ยาสูบเพชรบูรณ์	*ใบ	*Nicotiana tabacum* L.	Solanaceae	๑ ส่วน

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๕ พระโอสถชื่อกัณฐัศวิเวก ลูกยออ่อนบาท ๑
ลูกมะตูมอ่อนบาท ๑ รากส้มกุ้งใหญ่บาท ๑ ฝักส้มป่อย
ปิ้งบาท ๑ เปลือกสมุลแว้งบาท ๑ เปล้าทั้ง ๒ สิ่งละ
บาท ๑ แสมทั้ง ๒ สิ่งละบาท ๑ เจตมูลบาท ๑
ผักแผ้วแดงบาท ๑ รากจิงจ้อ ๓ บาท ลูกพิลังกาสา
บาท ๑ ดองดึง ๒ บาท หัวเข้าค่ำตำลึง ๑ ยาดำ
ตำลึง ๑ ลูกมะเขือขื่นบาท ๑ สะค้านบาท ๑ รากชะพลู
บาท ๑ ขิงบาท ๑ ดีปลีบาท ๑ ดินประสิวขาวบาท ๑
สานส้มบาท ๑ เกลือสินเธาว์บาท ๑ พริกไทย ๒ บาท
การบูรบาท ๑ ไพลบาท ๑ สิริสรรพยา ๒๘ สิ่ง ทำผง
ละลายน้ำส้มส้า น้ำส้มสายชู ๗

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๘๕-๒๘๖)

ยาขนานที่ ๕ พระโอสถกัณฐัศวิเวก

ส่วนประกอบของตำรับ: ลูกยออ่อนบาท ๑ ลูกมะตูมอ่อนบาท ๑ รากส้มกุ้งใหญ่ บาท ๑ ฝักส้มป่อยบาท ๑ เปลือกสมุลแว้งบาท ๑ เปล้าทั้ง ๒ สิ่งละบาท ๑ แสมทั้ง ๒ สิ่งละ บาท ๑ เจตมูล (เจตมูลเพลิง) บาท ๑ ผักแผ้วแดงบาท ๑ รากจิงจ้อ ๓ บาท ลูกพิลังกาสา บาท ๑ ดองดึง ๒ บาท หัวข้าวค่า ๑ ตำลึง ยาดำ ๑ ตำลึง ลูกมะเขือขื่นบาท ๑ สะค้าน บาท ๑ รากชะพลู (รากช้าพลู) บาท ๑ ขิงบาท ๑ ดีปลีบาท ๑ ดินประสิวขาวบาท ๑ สารส้ม บาท ๑ เกลือสินเธาว์บาท ๑ พริกไทย ๒ บาท การบูรบาท ๑ ไพลบาท ๑

วิธีการปรุงยา: บดเป็นผงละเอียด

วิธีการใช้ยา: ละลายน้ำส้มซ่า หรือน้ำส้มสายชู กิน

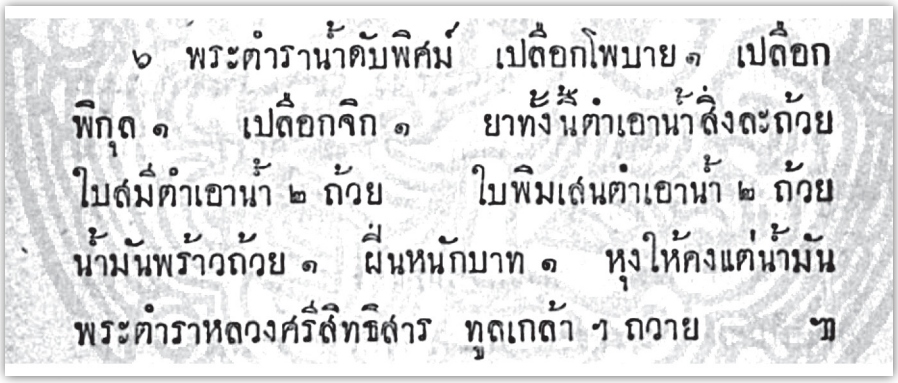
น้ำกระสาย: น้ำส้มซ่า (*Citrus × aurantium* L.) น้ำส้มสายชู

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ลูกยออ่อน	ผลอ่อน	*Morinda citrifolia* L.	Rubiaceae	๑ บาท
๒	ลูกมะตูมอ่อน	ผลอ่อน	*Aegle marmelos* (L.) Corrêa	Rutaceae	๑ บาท
๓	รากส้มกุ้งใหญ่	ราก	*Garcinia lanessanii* Pierre	Clusiaceae	๑ บาท
๔	ฝักส้มป่อย	ฝัก	*Acacia concinna* (Willd.) DC.	Fabaceae	๑ บาท
๕	เปลือกสมุลแว้ง	เปลือก	*Cinnamomum bejolghota* (Buc-Ham) Sweet	Lauraceae	๑ บาท
	เปล้าทั้ง ๒				
๖	- เปล้าน้อย	*ใบ	*Croton stellatopilosus* H.Ohba	Euphorbiaceae	๑ บาท
๗	- เปล้าใหญ่	*ใบ	*Croton persimilis* Müll. Arg.	Euphorbiaceae	๑ บาท
	แสมทั้ง ๒				
๘	- แสมสาร	*แก่น	*Senna garrettiana* (Craib) H. S. Irwin & Barneby	Fabaceae	๑ บาท
๙	- แสมทะเล	*แก่น	*Avicennia marina* (Forssk.) Vierh.	Acanthaceae	๑ บาท
๑๐	เจตมูลเพลิง	*ราก			๑ บาท
	- เจตมูลเพลิงแดง		*Plumbago indica* L.	Plumbaginaceae	
	- เจตมูลเพลิงขาว		*Plumbago zeylanica* L.	Plumbaginaceae	
๑๑	ผักแผ้วแดง	*ทั้งต้น	*Iresine herbstii* Hook.	Amaranthaceae	๑ บาท
๑๒	รากจิงจ้อ	ราก			๓ บาท
	- จิงจ้อ		*Aniseiama rtinicensis* (Jacq.) Choisy	Convolvulaceae	
	- จิงจ้อเหลี่ยม		*Operculina turpethum* (L.) Silva Manso	Convolvulaceae	
	- จิงจ้อแดง		*Ipomoea hederifolia* L.	Convolvulaceae	
	- จิงจ้อหลวง		*Merremia vitifolia* (Burm.f.) Hallier.f	Convolvulaceae	
๑๓	ลูกพิลังกาสา	ผล	*Ardisia elliptica* Thunb.	Myristicaceae	๑ บาท
๑๔	ดองดึง	*หัว (เหง้า)	*Gloriosa superb* L.	Colchicaceae	๒ บาท
๑๕	หัวข้าวค่า	หัว	*Euphorbia sessiliflora* Roxb.	Euphorbiaceae	๑ ตำลึง
๑๖	ยาดำ	*เคี่ยวน้ำยางสีเหลืองจากใบ	*Aloe vera* (L.) Burm. f.	Xanthorrhoeaceae	๑ ตำลึง
๑๗	ลูกมะเขือขื่น	ผล	*Solanum capsicoides* All.	Solanaceae	๑ บาท

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑๘	สะค้าน	*เถา	*Piper wallichii* (Miq.) Hand.-Mazz.	Piperaceae	๑ บาท
๑๙	รากช้าพลู	ราก	*Piper sarmentosum* Roxb.	Piperaceae	๑ บาท
๒๐	ขิง	*เหง้า	*Zingiber officinale* Roscoe	Zingiberaceae	๑ บาท
๒๑	ดีปลี	ผล	*Piper retrofractum* Vahl	Piperaceae	๑ บาท
๒๒	ดินประสิวขาว		N/A		๑ บาท
๒๓	สารส้ม		N/A		๑ บาท
๒๔	เกลือสินเธาว์		N/A		๑ บาท
๒๕	พริกไทย	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๒ บาท
๒๖	การบูร	*เปลือกต้น	*Cinnamomum camphora* (L.) J. S. Presl	Lauraceae	๑ บาท
๒๗	ไพล	*เหง้า	*Zingiber montanum* (J. Köenig) Link ex A. Dietr.	Zingiberaceae	๑ บาท

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๖ พระตำรานำ้ดับพิศม์ เปลือกโพบาย ๑ เปลือก
พิกุล ๑ เปลือกจิก ๑ ยาทั้งนี้ตำเอานำ้สิ่งละถ้วย
ใบสมีตำเอานำ้ ๒ ถ้วย ใบพิมเสนตำเอานำ้ ๒ ถ้วย
นำ้มันพร้าวถ้วย ๑ ฝิ่นหนักบาท ๑ หุงให้คงแต่นำ้มัน
พระตำราหลวงศรีสิทธิสาร ทูลเกล้า ฯ ถวาย ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๘๖)

ยาขนานที่ ๖ พระตำรานำ้ดับพิศม์ (พระตำรานำ้ดับพิษ)

สรรพคุณของตำรับ: ดับพิษ

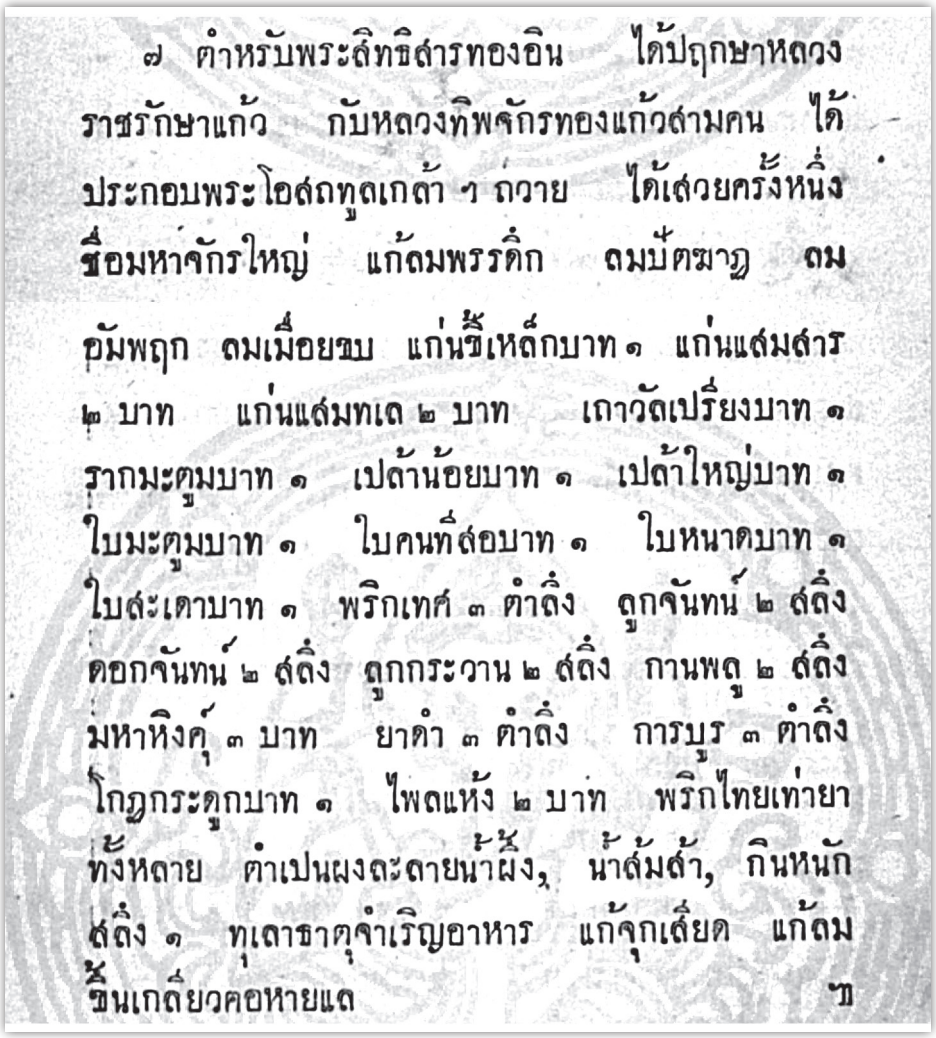
ส่วนประกอบของตำรับ: เปลือกโพบาย ๑ เปลือกพิกุล ๑ เปลือกจิก ๑ ยาทั้งนี้ตำเอานำ้สิ่งละ ๑ ถ้วย ใบสมีดำตำเอานำ้ ๑ ถ้วย ใบพิมเสนตำเอานำ้ ๒ ถ้วย นำ้มันมะพร้าว ๑ ถ้วย ฝิ่น ๑ บาท

วิธีการปรุงยา: ตำเอานำ้ตามปริมาณที่ระบุ หุงให้คงแต่นำ้มัน

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	เปลือกโพบาย	เปลือก	*Balakata baccata* (Roxb.) Esser	Euphorbiaceae	๑ถ้วย
๒	เปลือกพิกุล	เปลือก	*Mimusops elengi* L.	Sapotaceae	๑ ถ้วย
๓	เปลือกจิก	เปลือก	*Barringtonia acutangula* (L.) Garetn.	Lecythidaceae	๑ ถ้วย
๔	ใบสมี	ใบ	*Sesbania sesban* (L.) Merr.	Fabaceae	๒ ถ้วย
๕	ใบพิมเสน	ใบ	*Pogostemon cablin* (Blanco) Benth.	Lamiaceae	๒ ถ้วย
๖	นำ้มะพร้าว	นำ้	*Cocos nucifera* L.	Arecaceae	๑ ถ้วย
๗	ฝิ่น		*Jatropha multifida* L.	Euphorbiaceae	๑ บาท

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๗ ตำหรับพระสิทธิสารทองอิน ได้ปฤกษาหลวง
ราชรักษาแก้ว กับหลวงทิพจักรทองแก้วสามคน ได้
ประกอบพระโอสถทูลเกล้า ฯ ถวาย ได้เสวยครั้งหนึ่ง
ชื่อมหาจักรใหญ่ แก้ลมพรรดึก ลมปัตฆาฏ ลม
อัมพฤก ลมเมื่อยขบ แก่นขี้เหล็กบาท ๑ แก่นแสมสาร
๒ บาท แก่นแสมทเล ๒ บาท เถาวัลเปรียงบาท ๑
รากมะตูมบาท ๑ เปล้าน้อยบาท ๑ เปล้าใหญ่บาท ๑
ใบมะตูมบาท ๑ ใบคนทีสอบาท ๑ ใบหนาดบาท ๑
ใบสะเดาบาท ๑ พริกเทศ ๓ ตำลึง ลูกจันทน์ ๒ สลึง
ดอกจันทน์ ๒ สลึง ลูกกระวาน ๒ สลึง กานพลู ๒ สลึง
มหาหิงคุ์ ๓ บาท ยาดำ ๓ ตำลึง การบูร ๓ ตำลึง
โกฐกระดูกบาท ๑ ไพลแห้ง ๒ บาท พริกไทยเท่ายา
ทั้งหลาย ตำเปนผงละลายน้ำผึ้ง, น้ำส้มส้า, กินหนัก
สลึง ๑ ทุเลาธาตุจำเริญอาหาร แก้จุกเสียด แก้ลม
ขึ้นเกลียวคอหายแล ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๘๖-๒๘๗)

ยาขนานที่ ๗ ยามหาจักรใหญ่

สรรพคุณของตำรับ: แก้ลมพรรดึก ลมปัตฆาต ลมอัมพฤกษ์ ลมเมื่อยขบ ทุเลาธาตุเจริญอาหารแก้จุกเสียด แก้ลมขึ้นเกลียวคอ

ส่วนประกอบของตำรับ: แก่นขี้เหล็กบาท ๑ แก่นแสมสาร ๒ บาท แก่นแสมทเล (แก่นแสมทะเล) ๒ บาท เถาวัลย์เปรียงบาท ๑ รากมะตูมบาท ๑ เปล้าน้อยบาท ๑ เปล้าใหญ่บาท ๑ ใบมะตูมบาท ๑ ใบคนทีสอบาท ๑ ใบหนาดบาท ๑ ใบสะเดาบาท ๑ พริกเทศ ๓ ตำลึง ลูกจันทน์ ๒ สลึง ดอกจันทน์ ๒ สลึง ลูกกระวาน ๒ สลึง กานพลู ๒ สลึง มหาหิงคุ์ ๓ บาท ยาดำ ๓ ตำลึง การบูร ๓ ตำลึง โกฐกระดูก (โกฐกระดูก) บาท ๑ ไพลแห้ง ๒ บาท พริกไทยเท่ายาทั้งหลาย

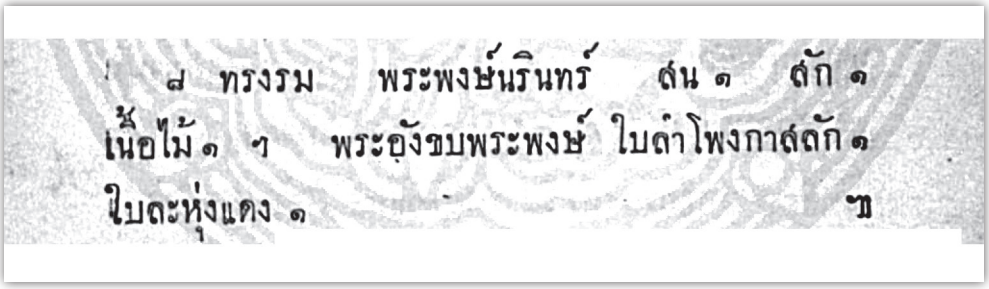
วิธีการปรุงยา: ตำเป็นผง
วิธีการใช้ยา: ละลายน้ำผึ้ง หรือน้ำส้มซ่า กินหนัก ๑ สลึง
น้ำกระสาย: น้ำผึ้ง และน้ำส้มซ่า (*Citrus × aurantium* L.)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	แก่นขี้เหล็ก	แก่น	*Senna siamea* (Lam.) H. S. Irwin & Barneby	Fabaceae	๑ บาท
๒	แก่นแสมสาร	แก่น	*Senna garrettiana* (Craib) H. S. Irwin & Barneby	Fabaceae	๒ บาท
๓	แก่นแสมทะเล	แก่น	*Avicennia marina* (Forssk.) Vierh.	Acanthaceae	๒ บาท
๔	เถาวัลย์เปรียง	*เถา	*Solori scandens* (Roxb.) Sirich & Adema (*Derris scandens* (Roxb.) Benth.)	Leguminosae	๑ บาท
๕	ใบมะตูม	ใบ	*Aegle marmelos* (L.) Corrêa	Rutaceae	๑ บาท
๖	เปล้าน้อย	*ใบ	*Croton stellatopilosus* H. Ohba	Euphorbiaceae	๑ บาท
๗	เปล้าใหญ่	*ใบ	*Croton persimilis* Müll. Arg.	Euphorbiaceae	๑ บาท
๙	ใบคนทีสอ	ใบ	*Vitex trifolia* L.	Lamiaceae	๑ บาท
๑๐	ใบหนาด	ใบ	*Blumea balsamifera* (L.) DC.	Asteraceae	๑ บาท
๑๑	ใบสะเดา	ใบ	*Azadirachta indica* A. Juss.	Meliaceae	๑ บาท
๑๒	พริกเทศ	*ผล	N/A		๓ สลึง
๑๓	ลูกจันทน์	ผล (เมล็ด)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๒ สลึง
๑๔	ดอกจันทน์	ดอก (รก)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๒ สลึง
๑๕	กระวาน	ผล	*Amomum testaceum* Ridl.	Zingiberaceae	๒ สลึง
๑๖	กานพลู	*ดอก	*Syzygium aromaticum* (L.) Merr. & L. M. Perry	Myrtaceae	๒ สลึง

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑๗	มหาหิงคุ์	*ชันน้ำมัน (Oleogumresin) จากรากและลำต้นใต้ดิน	*Ferula assa-foetida* L.	Apiaceae	๓ บาท
๑๘	ยาดำ	*เคี่ยวน้ำยางสีเหลืองจากใบ	*Aloe vera* (L.) Burm. f.	Xanthorrhoeaceae	๓ ตำลึง
๑๙	การบูร	*เปลือกต้น	*Cinnamomum camphora* (L.) J. S. Presl	Lauraceae	๓ ตำลึง
๒๐	โกฐกระดูก	*ราก	*Saussurea lappa* (Decne.) C.B.Clarke	Asteraceae	๑ บาท
๒๑	ไพล (แห้ง)	*เหง้า	*Zingiber montanum* (J. Köenig) Link ex A. Dietr.	Zingiberaceae	๒ บาท
๒๒	พริกไทย	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	เท่ายาทั้งหมด

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๘ ทรงรม พระพงษ์นรินทร์ สน ๑ สัก ๑
เนื้อไม้ ๑ ฯ พระอุ้งขบพระพงษ์ ใบตำโพงกาสสัก ๑
ใบตะหุ่งแดง ๑ ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๘๗)

ยาขนานที่ ๘ ยาทรงรม (ส่วนหน้า)

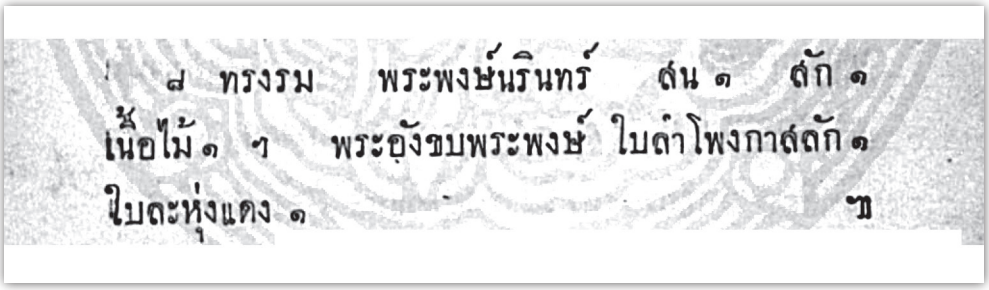
ส่วนประกอบของตำรับ: สน ๑ สัก ๑ เนื้อไม้ ๑

วิธีการใช้ยา: รม

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	สน	*แก่น	*Pinus kesiya* Royle ex Gordon	Pinaceae	๑
๒	สัก	*แก่น	*Tectona grandis* L.f.	Lamiaceae	๑
๓	เนื้อไม้ (กฤษณา)	*แก่น	*Aquilaria crassna* Pierre ex Lecomte, *A. malaccensis* Lam.	Thymelaeaceae	๑

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๘ ทรงรม พระพงษ์นรินทร์ สน ๑ สัก ๑
เนื้อไม้ ๑ ๆ พระอุ้งขบพระพงษ์ ใบลำโพงกาสลัก ๑
ใบละหุ่งแดง ๑ ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๘๗)

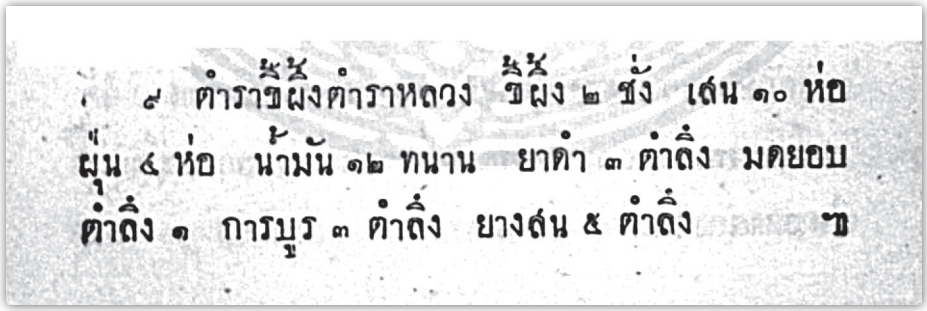
ยาขนานที่ ๘ ยาพระอังขบ (ส่วนหลัง)

ส่วนประกอบของตำรับ: ใบลำโพงกาสลัก ๑ ใบละหุ่งแดง ๑

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ใบลำโพงกาสลัก	ใบ	*Datura metel* L.	Solanaceae	๑
๒	ใบละหุ่งแดง	ใบ	*Ricinus communis* L.	Euphorbiaceae	๑

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๙ ตำราขี้ผึ้งตำราหลวง ขี้ผึ้ง ๒ ชั่ง เสน ๑๐ ห่อ
ฝุ่น ๔ ห่อ น้ำมัน ๑๒ ทนาน ยาดำ ๓ ตำลึง มดยอบ
ตำลึง ๑ การบูร ๓ ตำลึง ยางสน ๕ ตำลึง ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๘๗)

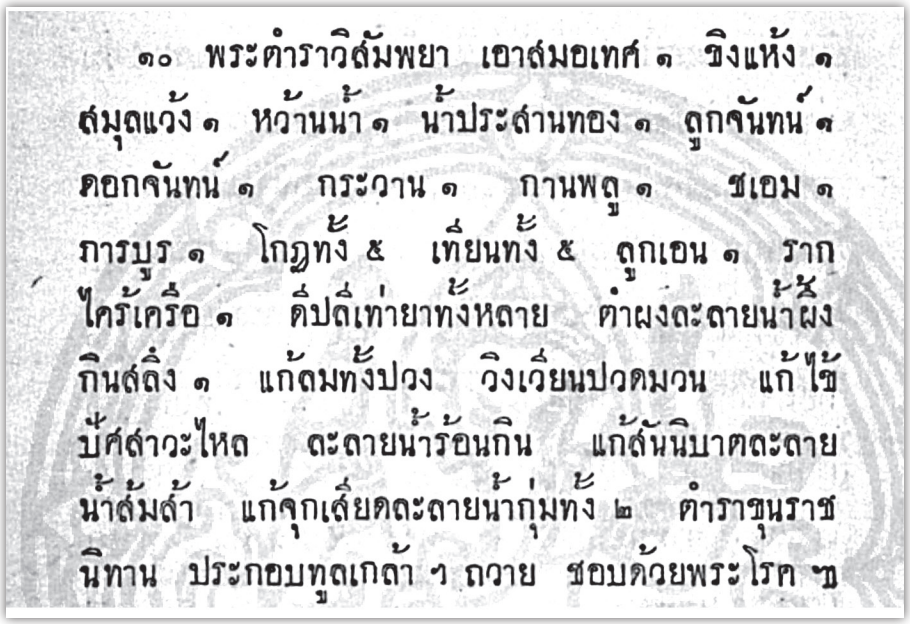
ยาขนานที่ ๙ ตำราขี้ผึ้งตำราหลวง

ส่วนประกอบของตำรับ: ขี้ผึ้ง ๒ ชั่ง เสน ๑๐ ห่อ ฝุ่น ๔ ห่อ น้ำมัน ๑๒ ทะนาน ยาดำ ๓ ตำลึง มดยอบ ๑ ตำลึง การบูร ๓ ตำลึง ยางสน ๕ ตำลึง

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ขี้ผึ้ง	ไข	*Gyrinocheilus anymonier*	Apoidea	๒ ชั่ง
๒	เสน		N/A		๑๐ ห่อ
๓	ฝุ่น (จีน)		N/A		๔ ห่อ
๔	น้ำมัน		N/A		๑๒ ทะนาน
๕	ยาดำ	*เคี่ยวน้ำยางสีเหลืองจากใบ	*Aloe vera* (L.) Burm. f.	Xanthorrhoeaceae	๓ ตำลึง
๖	มดยอบ		N/A		๑ ตำลึง
๗	การบูร	*เปลือกต้น	*Cinnamomum camphora* (L.) J. Presl	Lauraceae	๓ ตำลึง
๘	ยางสน	ยาง	*Pinus kesiya* Royle ex Gordon	Pinaceae	๕ ตำลึง

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๑๐ พระตำราวิสัมพยา เอาสมอเทศ ๑ ขิงแห้ง ๑
สมุลแว้ง ๑ หว้านน้ำ ๑ น้ำประสานทอง ๑ ลูกจันทน์ ๑
ดอกจันทน์ ๑ กระวาน ๑ กานพลู ๑ ชเอม ๑
การบูร ๑ โกฏทั้ง ๕ เทียนทั้ง ๕ ลูกเอน ๑ ราก
ไคร้เครือ ๑ ดีปลีเท่ายาทั้งหลาย ตำผงละลายน้ำผึ้ง
กินสลึง ๑ แก้ลมทั้งปวง วิงเวียนปวดมวน แก้ไข้
ปัศสาวะไหล ละลายน้ำร้อนกิน แก้สันนิบาตละลาย
น้ำส้มซ่า แก้จุกเสียดละลายน้ำกุ่มทั้ง ๒ ตำราขุนราช
นิทาน ประกอบทูลเกล้า ฯ ถวาย ชอบด้วยพระโรค ๚

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๘๘)

ยาขนานที่ ๑๐ พระตำราวิสัมพยา

สรรพคุณของตำรับ: แก้ลมทั้งปวง วิงเวียนปวดมวน แก้ไข้ปัสสาวะไหล แก้สันนิบาต แก้จุกเสียด

ส่วนประกอบของตำรับ: สมอเทศ ๑ ขิงแห้ง ๑ สมุลแว้ง ๑ หว้านน้ำ (ว่านน้ำ) ๑ น้ำประสานทอง ๑ ลูกจันทน์ ๑ ดอกจันทน์ ๑ กระวาน ๑ กานพลู ๑ ชเอม (ชะเอม) ๑ การบูร ๑ โกฏทั้ง ๕ (โกฐทั้ง ๕) เทียนทั้ง ๕ ลูกเอน (ลูกเอ็น) ๑ รากไคร้เครือ ๑ ดีปลี เท่ายาทั้งหลาย

วิธีการปรุงยา: ตำเป็นผงละเอียด

วิธีการใช้ยา: ละลายน้ำผึ้ง กินหนัก ๑ สลึง สำหรับแก้ลม วิงเวียน ปวดท้อง ละลายน้ำร้อน กินสำหรับแก้ไข้ปัสสาวะไหล ละลายน้ำส้มซ่า กินสำหรับแก้สันนิบาต ละลายน้ำกุ่มทั้ง ๒ กินสำหรับแก้จุกเสียด

น้ำกระสาย: น้ำผึ้ง น้ำร้อน น้ำส้มซ่า (*Citrus × aurantium* L.) และน้ำกุ่มทั้ง ๒ (กุ่มน้ำ *Crateva religiosa* G. Forst. และกุ่มบก *Crateva adansonii* DC.)

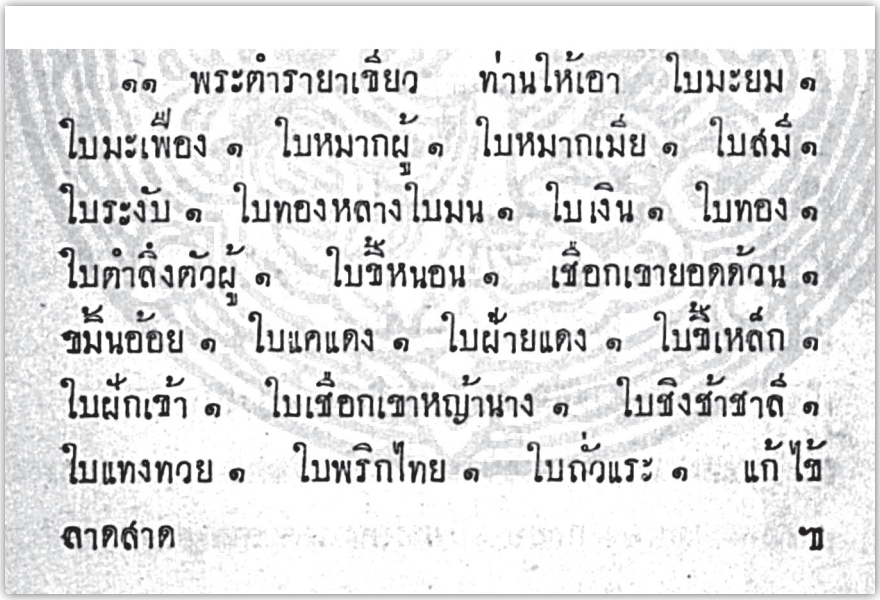
รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	สมอเทศ	*ผล	*Terminalia arjuna* (Roxb. ex DC.) Wight & Arn.	Combretaceae	๑
๒	ขิงแห้ง	*เหง้า	*Zingiber ligulatum* Roxb.	Zingiberaceae	๑

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๓	สมุลแว้ง	*เปลือก	*Cinnamomum bejolghota* (Buch.-Ham.) Sweet	Lauraceae	๑
๔	ว่านน้ำ	*เหง้า	*Acorus calamus* L.	Acoraceae	๑
๕	น้ำประสานทอง		N/A		๑
๖	ลูกจันทน์	เมล็ด	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๑
๗	ดอกจันทน์	ดอก (รก)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๑
๘	กระวาน	*ผล	*Amomum testaceum* Ridl.	Zingiberaceae	๑
๙	กานพลู	*ดอก	*Syzygium aromaticum* (L.) Merr. & L. M. Perry	Myrtaceae	๑
๑๐	ชะเอม	*รากและเหง้า	*Albizia myriophylla* Benth.	Fabaceae	๑
๙	การบูร	*เปลือกต้น	*Cinnamomum camphora* (L.) J. Presl	Lauraceae	๑
๑๑	โกฐทั้ง ๕				๑
	- โกฐสอ	*ราก	*Angelica dahurica* (Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. var. *dahurica*	Umbelliferae	
	- โกฐเขมา	*ราก	*Atractylodes lancea* (Thunb.) DC.	Compositae	
	- โกฐหัวบัว	*ราก	*Ligusticum sinense* Oliv. cv. *Chuanxiong*	Umbelliferae	
	- โกฐเชียง	*ราก	*Angelica sinensis* (Oliv.) Diels	Umbelliferae	
	- โกฐจุฬาลัมพา	*ส่วนเหนือดิน	*Artemisia annua* L.	Compositae	
๑๒	เทียนทั้ง ๕				๑
	- เทียนดำ	*เมล็ด	*Nigella sativa* L.	Ranunculaceae	
	- เทียนแดง	*เมล็ด	*Lepidium sativum* L.	Cruciferae	
	- เทียนขาว	*เมล็ด	*Cuminum cyminum* L.	Umbelliferae	
	- เทียนข้าวเปลือก	*เมล็ด	*Foeniculum vulgare* Mill.	Umbelliferae	
	- เทียนตาตั๊กแตน	*เมล็ด	*Anethum graveolens* L.	Umbelliferae	
๑๓	ลูกเอ็น[๑๘]	*ผล	*Elettaria cardamomum* (L.) Maton	Zingiberaceae	๑
๑๔	รากไคร้เครือ	ราก	*Aristolochia* sp.	Aristolochiaceae	๑
๑๕	ดีปลี	*ผล	*Piper retrofractum* Vahl	Piperaceae	เท่ายาทั้งหลาย

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

[๑๘] ผลแห้งของกระวานเทศ

๑๑ พระตำรายาเขียว ท่านให้เอา ใบมะยม ๑
ใบมะเฟือง ๑ ใบหมากผู้ ๑ ใบหมากเมีย ๑ ใบสมี ๑
ใบระงับ ๑ ใบทองหลางใบมน ๑ ใบเงิน ๑ ใบทอง ๑
ใบตำลึงตัวผู้ ๑ ใบขี้หนอน ๑ เชือกเขายอดด้วน ๑
ขมิ้นอ้อย ๑ ใบแคแดง ๑ ใบฝ้ายแดง ๑ ใบขี้เหล็ก ๑
ใบผักเข้า ๑ ใบเชือกเขาหญ้านาง ๑ ใบชิงช้าชาลี ๑
ใบแทงทวย ๑ ใบพริกไทย ๑ ใบถั่วแระ ๑ แก้ไข้
รากสาด ๗

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๘๘)

ยาขนานที่ ๑๑ พระตำรายาเขียว

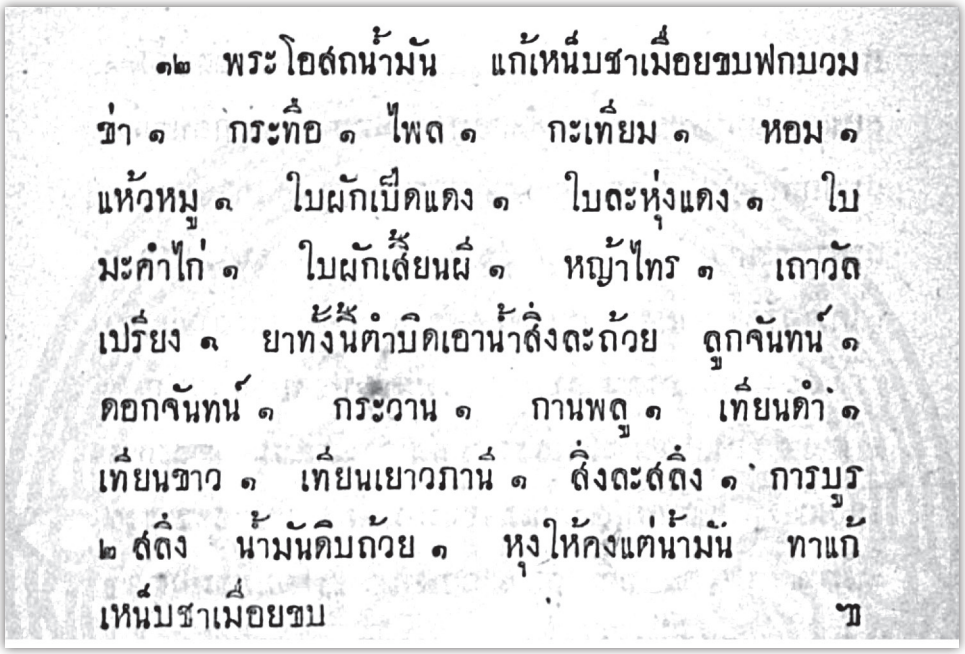
สรรพคุณของตำรับ: แก้ไข้รากสาด

ส่วนประกอบของตำรับ: ใบมะยม ๑ ใบมะเฟือง ๑ ใบหมากผู้ ๑ ใบหมากเมีย ๑ ใบสมี ๑ ใบระงับ ๑ ใบทองหลางใบมน ๑ ใบเงิน ๑ ใบทอง ๑ ใบตำลึงตัวผู้ ๑ ใบขี้หนอน ๑ เชือกเขายอดด้วน ๑ ขมิ้นอ้อย ๑ ใบแคแดง ๑ ใบฝ้ายแดง ๑ ใบขี้เหล็ก ๑ ใบฝักเข้า (ฝักข้าว) ๑ ใบเชือกเขาหญ้านาง ๑ ใบชิงช้าชาลี ๑ ใบแทงทวย (แพงพวย) ๑ ใบพริกไทย ๑ ใบถั่วแระ ๑

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ใบมะยม	ใบ	*Phyllanthus acidus* (L.) Skeels	Phyllanthaceae	๑
๒	ใบมะเฟือง	ใบ	*Averrhoa carambola* L.	Oxalidaceae	๑
๓	ใบหมากผู้	ใบ	*Cordyline fruticosa* (L.) A. Chev.	Asparagaceae	๑
๔	ใบหมากเมีย	ใบ	*Areca catechu* L.	Arecaceae	๑
๕	ใบสมี	ใบ	*Sesbania sesban* (L.) Merr.	Fabaceae	๑
๖	ใบระงับ	ใบ	N/A		๑
๗	ใบทองหลาง ใบมน	ใบ	*Erythrina fusca* Lour.	Fabaceae	๑
๘	ใบเงิน	ใบ	*Gratophyllum pictum* (L.) Griff.	Acanthaceae	๑
๙	ใบทอง	ใบ	*Gratophyllum pictum* (L.) Griff.	Acanthaceae	๑
๑๐	ใบตำลึงตัวผู้	ใบ	*Cocciniagrandis* (L.) Voigt	Cucurbitaceae	๑
๑๑	ใบขี้หนอน	ใบ	N/A		๑
๑๒	เชือกเขายอดด้วน	เถา, ใบ	N/A		๑
๑๓	ขมิ้นอ้อย	*เหง้า	*Curcuma* sp.	Zingiberaceae	๑
๑๔	ใบแคแดง	ใบ	*Sesbania grandiflora* (L.) Pers.	Fabaceae	๑
๑๕	ใบฝ้ายแดง	ใบ	N/A		๑
๑๖	ใบขี้เหล็ก	ใบ	*Senna siamea* (Lam.) H. S. Irwin & Barneby	Fabaceae	๑
๑๗	ใบฝักข้าว	ใบ	*Momordica cochinchinensis* (Lour.) Spreng.	Cucurbitaceae	๑
๑๘	ใบเชือกเขาหญ้านาง	เถา, ใบ	N/A		๑
๑๙	ใบชิงช้าชาลี	ใบ	*Tinospora baenzigeri* Forman	Menispermaceae	๑
๒๐	ใบแพงพวย	ใบ	N/A		๑
๒๑	ใบพริกไทย	ใบ	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๑
๒๒	ใบถั่วแระ	ใบ	*Cajanus cajan* (L.) Millsp.	Fabaceae	๑

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๑๒ พระโอสถน้ำมัน แก้เหน็บชาเมื่อยขบฟกบวม
ข่า ๑ กระทือ ๑ ไพล ๑ กะเทียม ๑ หอม ๑
แห้วหมู ๑ ใบผักเป็ดแดง ๑ ใบละหุ่งแดง ๑ ใบ
มะคำไก่ ๑ ใบผักเสี้ยนผี ๑ หญ้าไทร ๑ เถาวัล
เปรียง ๑ ยาทั้งนี้ตำบิดเอาน้ำสิ่งละถ้วย ลูกจันทน์ ๑
ดอกจันทน์ ๑ กระวาน ๑ กานพลู ๑ เทียนดำ ๑
เทียนขาว ๑ เทียนเยาวภานี ๑ สิ่งละสลึง ๑ การบูร
๒ สลึง น้ำมันดิบถ้วย ๑ หุงให้คงแต่น้ำมัน ทาแก้
เหน็บชาเมื่อยขบ ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๘๙)

ยาขนานที่ ๑๒ โอสถน้ำมัน

สรรพคุณของตำรับ: แก้เหน็บชา แก้เมื่อยขบ และฟกบวม

ส่วนประกอบของตำรับ: ข่า ๑ กระทือ (กะทือ) ๑ ไพล ๑ กะเทียม (กระเทียม) ๑ หอม ๑ แห้วหมู ๑ ใบผักเป็ดแดง ๑ ใบละหุ่งแดง ๑ ใบมะคำไก่ ๑ ใบผักเสี้ยนผี ๑ หญ้าไทร ๑ เถาวัลย์เปรียง ๑ ลูกจันทน์ ๑ ดอกจันทน์ ๑ กระวาน ๑ กานพลู ๑ เทียนดำ ๑ เทียนขาว ๑ เทียนเยาวภานี (เทียนเยาวพานี) ๑ สิ่งละสลึง ๑ การบูร ๒ สลึง น้ำมันดิบถ้วย ๑

วิธีการปรุงยา:

ส่วนที่ ๑ นำข่า กะทือ ไพล กระเทียม หอม แห้วหมู ผักเป็ดแดง ละหุ่งแดง มะคำไก่ ผักเสี้ยนผี หญ้าไทร เถาวัลย์เปรียง มาตำให้ละเอียดโดยแยกตำแต่ละชนิด จากนั้นนำน้ำที่ได้จากการตำ มารวมกัน

ส่วนที่ ๒ นำสารที่ได้จากส่วนที่ ๑ ผสมเข้ากับลูกจันทน์ ดอกจันทน์ กระวาน กานพลู เทียนดำ เทียนขาว เทียนเยาวพานี การบูรลง

นำส่วนที่ ๑ และส่วนที่ ๒ หุงด้วยน้ำมันดิบ

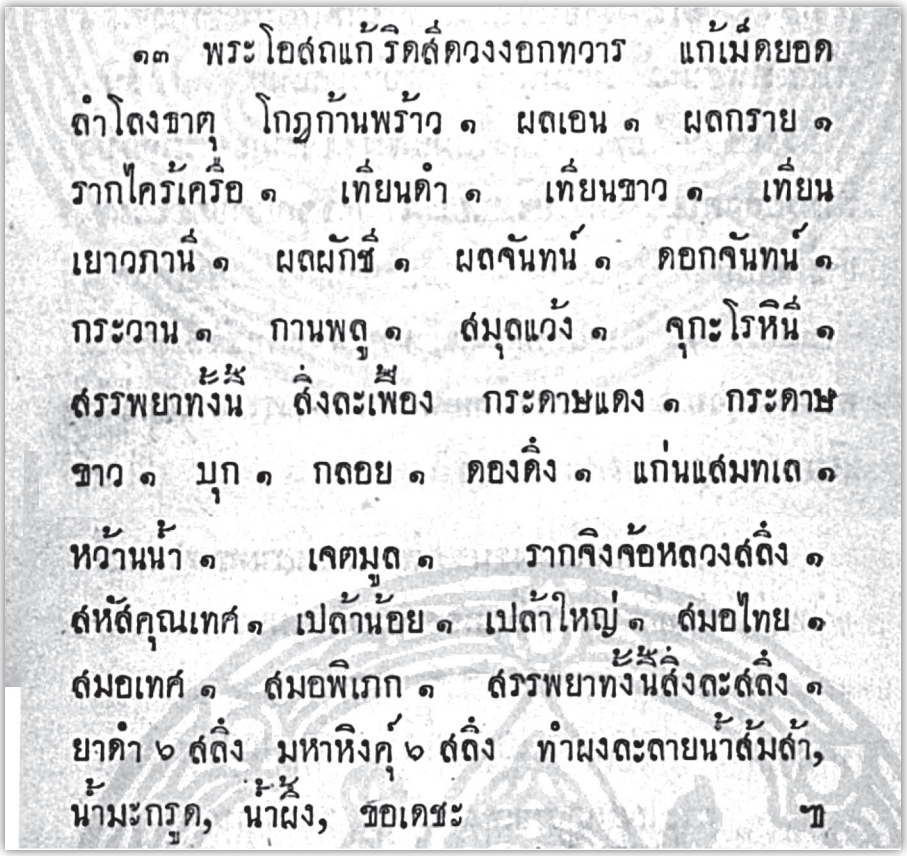
วิธีการใช้ยา: ทา

น้ำกระสาย: น้ำมันดิบ

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
	ส่วนที่ ๑				
๑	ข่า	*เหง้า	*Alpinia galanga* (L.) Willd.	Zingiberaceae	๑
๒	กะทือ	*เหง้า	*Zingiber zerumbet* (L.) Roscoe ex Sm.	Zingiberaceae	๑
๓	ไพล	*เหง้า	*Zingiber montanum* (J. Köenig) Link ex A. Dietr.	Zingiberaceae	๑
๔	กระเทียม	*หัวย่อย	*Allium sativum* L.	Amaryllidaceae	๑
๕	หอม	*หัว	*Allium ascalonicum* L.	Amaryllidaceae	๑
๖	แห้วหมู		*Cyperus rotundus* L.	Cyperaceae	๑
๗	ใบผักเป็ดแดง	ใบ	*Alternanthera bettzickiana* (Regel) G. Nicholson	Amaranthaceae	๑
๘	ใบละหุ่งแดง	ใบ	*Ricinus communis* L.	Euphorbiaceae	๑
๙	ใบมะคำไก่	ใบ	*Putranjiva roxburghii* Wall.	Putranjivaceae	๑
๑๐	ใบผักเสี้ยนผี	ใบ	*Cleome viscosa* L.	Cleomaceae	๑
๑๑	หญ้าไทร		N/A		๑
๑๒	เถาวัลย์เปรียง	*เถา	*Solori scandens* (Roxb.) Sirich & Adema (*Derris scandens* (Roxb.) Benth.)	Leguminosae	๑
	ส่วนที่ ๒				
๑๓	ลูกจันทน์	เมล็ด	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๑ สลึง
๑๔	ดอกจันทน์	ดอก (รก)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๑ สลึง
๑๕	กระวาน	*ผล	*Amomum testaceum* Ridl.	Zingiberaceae	๑ สลึง
๑๖	กานพลู	*ดอก	*Syzygium aromaticum* (L.) Merr. & L. M. Perry	Myrtaceae	๑ สลึง
๑๗	เทียนดำ	*เมล็ด	*Nigella sativa* L.	Ranunculaceae	๑ สลึง
๑๘	เทียนขาว	*เมล็ด	*Cuminum cyminum* L.	Umbelliferae	๑ สลึง
๑๙	เทียนเยาวพานี	*เมล็ด	*Trachyspermum ammi* (L.) Sprague	Umbelliferae	๑ สลึง
๒๐	การบูร	*เปลือกต้น	*Cinnamomum camphora* (L.) J. S. Presl	Lauraceae	๒ สลึง
๒๑	น้ำมันดิบ		N/A		๑ ถ้วย

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๑๓ พระโอสถแก้ริดสีดวงงอกทวาร แก้เม็ดยอด
ลำโลงธาตุ โกฏก้านพร้าว ๑ ผลเอน ๑ ผลกราย ๑
รากไคร้เครือ ๑ เทียนดำ ๑ เทียนขาว ๑ เทียน
เยาวภานี ๑ ผลผักชี ๑ ผลจันทน์ ๑ ดอกจันทน์ ๑
กระวาน ๑ กานพลู ๑ สมุลแว้ง ๑ จุกะโรหินี ๑
สรรพยาทั้งนี้ สิ่งละเพื่อง กระดาษแดง ๑ กระดาษ
ขาว ๑ บุก ๑ กลอย ๑ ดองดึง ๑ แก่นแสมทเล ๑
หว้านน้ำ ๑ เจตมูล ๑ รากจิงจ้อหลวงสลึง ๑
หัสคุณเทศ ๑ เปล้าน้อย ๑ เปล้าใหญ่ ๑ สมอไทย ๑
สมอเทศ ๑ สมอพิเภก ๑ สรรพยาทั้งนี้สิ่งละสลึง ๑
ยาดำ ๖ สลึง มหาหิงคุ์ ๖ สลึง ทำผงละลายน้ำส้มป่า,
น้ำมะกรูด, น้ำผึ้ง, ชอเดชะ ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๘๙-๒๙๐)

ยาขนานที่ ๑๓ พระโอสถแก้ริดสีดวงงอกทวาร

สรรพคุณของตำรับ: แก้ริดสีดวงงอกทวาร แก้เม็ดยอดลำโลงธาตุ

ส่วนประกอบของตำรับ: โกฏก้านพร้าว (โกฐก้านพร้าว) ๑ ผลเอน (ผลเอ็น) ๑ ผลกราย ๑ รากไคร้เครือ ๑ เทียนดำ ๑ เทียนขาว ๑ เทียนเยาวภานี (เทียนเยาวพานี) ๑ ผลผักชี ๑ ผลจันทน์ ๑ ดอกจันทน์ ๑ กระวาน ๑ กานพลู ๑ สมุลแว้ง ๑ จุกโรหินี ๑ กระดาษแดง (กระดาดแดง) ๑ กระดาษขาว (กระดาดขาว) ๑ บุก ๑ กลอย ๑ ดองดึง ๑ แก่นแสมทะเล ๑ หว้านน้ำ (ว่านน้ำ) ๑ เจตมูล (เจตมูลเพลิง) ๑ รากจิงจ้อหลวงสลึง ๑ หัสคุณเทศ ๑ เปล้าน้อย ๑ เปล้าใหญ่ ๑ สมอไทย ๑ สมอเทศ ๑ สมอพิเภก ๑ ยาดำ ๖ สลึง มหาหิงคุ์ ๖ สลึง

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดบดเป็นผงละเอียด

วิธีการใช้ยา: นำผงยาละลายน้ำส้มซ่า หรือน้ำมะกรูด หรือน้ำผึ้ง กิน

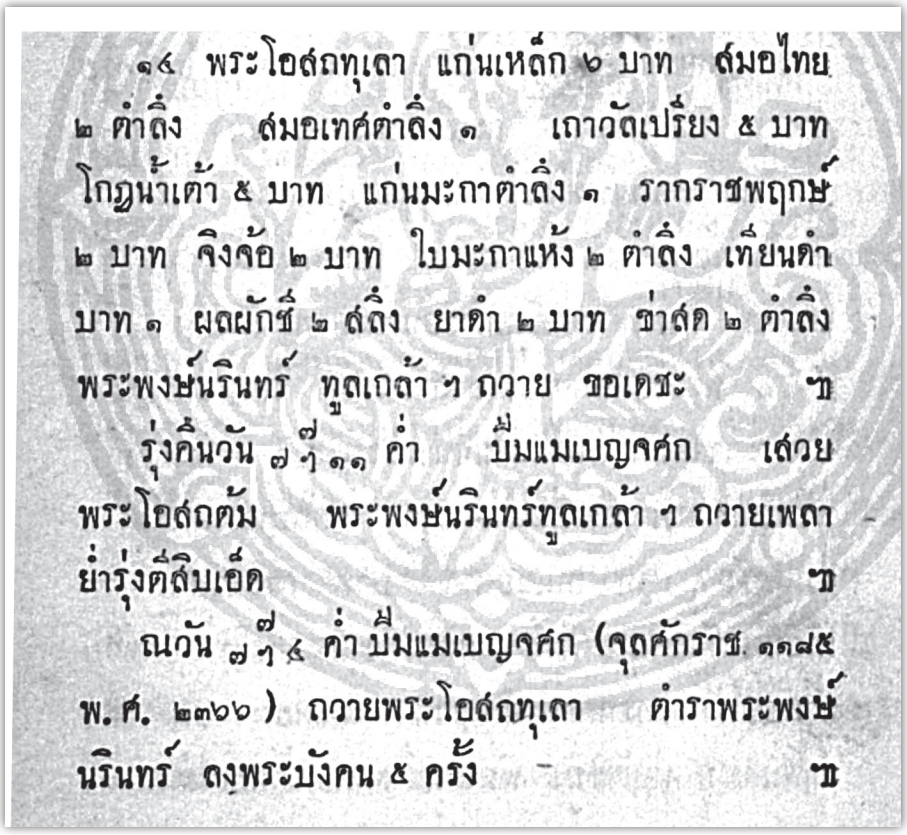
น้ำกระสาย: น้ำส้มซ่า (*Citrus × aurantium* L.) หรือน้ำมะกรูด (*Citrus hystrix* DC.) หรือน้ำผึ้ง

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	โกฐก้านพร้าว	*ราก	*Neopicrorhiza scrophulariiflora* Penne Hong	Plantaginaceae	๑ เฟื้อง
๒	ผลเอ็น	ผล	*Elettaria cardamomum* (L.) Maton	Zingiberaceae	๑ เฟื้อง
๓	ผลกราย	ผล	N/A		๑ เฟื้อง
๔	รากไคร้เครือ	ราก	*Aristolochia* sp.	Aristolochiaceae	๑ เฟื้อง
๕	เทียนดำ	*เมล็ด	*Nigella sativa* L.	Ranunculaceae	๑ เฟื้อง
๖	เทียนขาว	*เมล็ด	*Cuminum cyminum* L.	Umbelliferae	๑ เฟื้อง
๗	เทียนเยาวพานี	*เมล็ด	*Trachyspermum ammi* (L.) Sprague	Umbelliferae	๑ เฟื้อง
๘	ผลผักชี	ลูก	*Coriandrum sativum* L.	Apiaceae	๑ เฟื้อง
๙	ผลจันทน์	ผล (เมล็ด)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๑ เฟื้อง
๑๐	ดอกจันทน์	ดอก (รก)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๑ เฟื้อง
๑๑	กระวาน	*ผล	*Amomum testaceum* Ridl.	Zingiberaceae	๑ เฟื้อง
๑๒	กานพลู	*ดอก	*Syzygium aromaticum* (L.) Merr. & L. M. Perry	Myrtaceae	๑ เฟื้อง
๑๓	สมุลแว้ง	*เปลือก	*Cinnamomum bejolghota* (Buc-Ham) Sweet	Lauraceae	๑ เฟื้อง
๑๔	จุกโรหินี		N/A		๑ เฟื้อง
๑๕	กระดาดแดง	*หัว	*Alocasia macrorrhizos* (L.)	Araceae	๑ สลึง
๑๖	กระดาดขาว	*หัว	*Alocasia indica* Schott	Araceae	๑ สลึง
๑๗	บุก	*หัว	*Amorphophallus paeoniifolius* (Dennst.) Nicolson.	Araceae	๑ สลึง
๑๘	กลอย	*หัว	*Dioscorea hispida* Dennst.	Dioscoreaceae	๑ สลึง

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑๙	ดองดึง	*หัว (เหง้า)	*Gloriosa superba* L.	Colchicaceae	๑ สลึง
๒๐	แก่นแสมทะเล	แก่น	*Avicennia marina* (Forssk.) Vierh.	Acanthaceae	๑ สลึง
๒๑	ว่านน้ำ	*เหง้า	*Acorus calamus* L.	Acoraceae	๑ สลึง
๒๒	เจตมูลเพลิง - เจตมูลเพลิงแดง - เจตมูลเพลิงขาว	*ราก	*Plumbago indica* L. *Plumbago zeylanica* L.	Plumbaginaceae	๑ สลึง
๒๓	รากจิงจ้อหลวง	ราก	*Merremia vitifolia* (Burm.f.)	Convolvulaceae	๑ สลึง
๒๔	หัสคุณเทศ	*ใบ	Micromelum minutum *Wight & Arn.*	Rutaceae	๑ สลึง
๒๕	เปล้าน้อย	*ใบ	*Croton stellatopilosus* H. Ohba	Euphorbiaceae	๑ สลึง
๒๖	เปล้าใหญ่	*ใบ	*Croton persimilis* Müll. Arg.	Euphorbiaceae	๑ สลึง
๒๗	สมอไทย	*ผล	*Terminalia chebula* Retz.	Combretaceae	๑ สลึง
๒๘	สมอเทศ	*ผล	*Terminalia arjuna* (Roxb. ex DC.) Wight & Arn.	Combretaceae	๑ สลึง
๒๙	สมอพิเภก	*ผล	*Terminalia bellirica* (Gaertn.) Roxb.	Combretaceae	๑ สลึง
๓๐	ยาดำ	*เคี่ยวน้ำยางสีเหลืองจากใบ	*Aloe vera* (L.) Burm. f.	Xanthorrhoeaceae	๖ สลึง
๓๑	มหาหิงคุ์	ชันน้ำมัน (Oleogumresin) จากรากและลำต้นใต้ดิน	*Ferula assa-foetida* L.	Apiaceae	๖ สลึง
๓๒	ส้มซ่า	น้ำในผล	*Citrus × aurantium* L.	Rutaceae	
๓๓	มะกรูด	น้ำในผล	*Citrus hystrix* DC.	Rutaceae	

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๑๔ พระโอสถทุเลา แก่นเหล็ก ๖ บาท สมอไทย ๒ ตำลึง สมอเทศตำลึง ๑ เถาวัลเปรียง ๕ บาท โกฐน้ำเต้า ๕ บาท แก่นมะกาตำลึง ๑ รากราชพฤกษ์ ๒ บาท จิงจ้อ ๒ บาท ใบมะกาแห้ง ๒ ตำลึง เทียนดำ บาท ๑ ผลผักชี ๒ สลึง ยาดำ ๒ บาท ข่าสด ๒ ตำลึง พระพงษ์นรินทร์ ทูลเกล้า ฯ ถวาย ขอเดชะ ฯ

รุ่งขึ้นวัน ๗ ๗ ๑๑ ค่ำ ปีมแมเบญจศก เสวย พระโอสถต้ม พระพงษ์นรินทร์ทูลเกล้า ฯ ถวายเพลา ย่ำรุ่งตีสิบเอ็ด ฯ

ณวัน ๗ ๗ ๕ ค่ำ ปีมแมเบญจศก (จุลศักราช ๑๑๘๕ พ.ศ. ๒๓๖๖) ถวายพระโอสถทุเลา ตำราพระพงษ์นรินทร์ ดงพระบังคน ๕ ครั้ง ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๙๐)

ยาขนานที่ ๑๔ พระโอสถทุเลา

สรรพคุณของตำรับ: ไม่ระบุ

ส่วนประกอบของตำรับ: แก่นเหล็ก (แก่นขี้เหล็ก) ๖ บาท สมอไทย ๒ ตำลึง สมอเทศตำลึง ๑ เถาวัลย์เปรียง ๕ บาท โกฏน้ำเต้า (โกฐน้ำเต้า) ๕ บาท แก่นมะกาตำลึง ๑ รากราชพฤกษ์ ๒ บาท จิงจ้อ ๒ บาท ใบมะกาแห้ง ๒ ตำลึง เทียนดำบาท ๑ ผลผักชี ๒ สลึง ยาดำ ๒ บาท ข่าสด ๒ ตำลึง

วิธีการปรุงยา: ต้ม

วิธีการใช้ยา: กิน

น้ำกระสาย: ไม่ระบุ

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	แก่นขี้เหล็ก	แก่น	*Senna siamea* (Lam.) H.S. Irwin & Barneby	Fabaceae	๖ บาท
๒	สมอไทย	*ผล	*Terminalia chebula* Retz.	Combretaceae	๒ ตำลึง
๓	สมอเทศ	*ผล	*Terminalia arjuna* (Roxb. ex DC.) Wight & Arn.	Combretaceae	๑ ตำลึง
๔	เถาวัลย์เปรียง	*เถา	*Solori scandens* (Roxb.) Sirich & Adema (*Derris scandens* (Roxb.) Benth.)	Leguminosae	๕ บาท
๕	โกฐน้ำเต้า	*ราก	*Rheum officinale* Baill.	Polygonaceae	๕บาท
๖	แก่นมะกา	แก่น	*Bridelia ovat*a Decne.	Phyllanthaceae	๑ ตำลึง
๗	รากราชพฤกษ์	ราก	*Cassia fistula* L.	Fabaceae	๒ บาท
๘	จิงจ้อ	*ราก	*Merremia umbellata* (L.) Hallier f.	Convolvulaceae	๒ บาท
๙	ใบมะกาแห้ง	ใบ	*Bridelia ovate* Decne.	Phyllanthaceae	๒ ตำลึง
๑๐	เทียนดำ	*เมล็ด	*Nigella sativa* L.	Ranunculaceae	๑ บาท
๑๑	ผลผักชี	ลูก	*Coriandrum sativum* L.	Apiaceae	๒ สลึง
๑๒	ยาดำ	เคี่ยวน้ำยางสีเหลืองจากใบ	*Aloe vera* (L.) Burm. f.	Xanthorrhoeaceae	๒ บาท
๑๓	ข่าสด	*เหง้า	*Alpinia galanga* (L.) Willd.	Zingiberaceae	๒ ตำลึง

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๑๕ พระโอสถทรงรม พระพงษ์นรินทร์ ผักเบี้ย
ใหญ่ทั้งต้นทั้งราก เกลือพอสมควร ต้มทรงรม ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๙๑)

ยาขนานที่ ๑๕ พระโอสถทรงรม

สรรพคุณของตำรับ: ไม่ระบุ

ส่วนประกอบของตำรับ: ผักเบี้ยใหญ่ทั้งต้นทั้งราก (ต้นผักเบี้ยใหญ่ รากผักเบี้ยใหญ่) เกลือ

วิธีการปรุงยา: ต้ม

วิธีการใช้ยา: รม

น้ำกระสาย: ไม่ระบุ

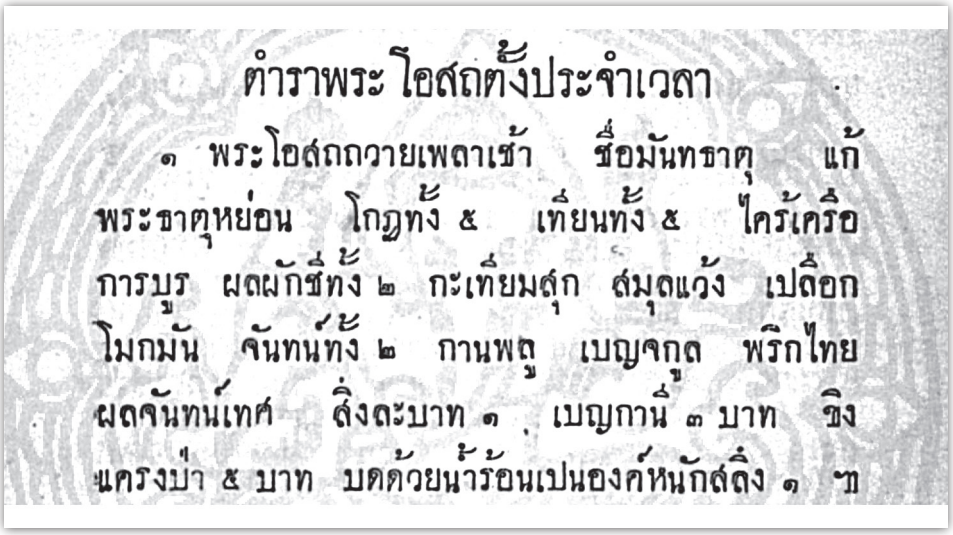
รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ผักเบี้ยใหญ่	ต้น, ราก	*Portulaca oleracea* L.	Portulacaceae	ไม่ระบุ
๒	เกลือ		N/A		พอสมควร

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

ตำราพระโอสถตั้งประจำเวลา

ประกอบด้วยตำรับยาทั้งหมด ๙ ขนาน ดังนี้

ตำราพระโอสถตั้งประจำเวลา
๑ พระโอสถถวายเพลาเช้า ชื่อมันทธาตุ แก้
พระธาตุหย่อน โกฏทั้ง ๕ เทียนทั้ง ๕ ไคร้เครือ
การบูร ผลผักชีทั้ง ๒ กะเทียมสุก สมุลแว้ง เปลือก
โมกมัน จันทน์ทั้ง ๒ กานพลู เบญจกูล พริกไทย
ผลจันทน์เทศ สิ่งละบาท ๑ เบญกานี ๓ บาท ขิง
แครงป่า ๕ บาท บดด้วยน้ำร้อนเปนองค์หนักสลึง ๑ ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๙๑)

ยาขนานที่ ๑ พระโอสถมันทธาตุ

สรรพคุณของตำรับ: พระธาตุหย่อน

ส่วนประกอบของตำรับ: โกฏทั้ง ๕ (โกฐทั้ง ๕) เทียนทั้ง ๕ ไคร้เครือ การบูร ผลผักชีทั้ง ๒ กะเทียมสุก (กระเทียมสุก) สมุลแว้ง เปลือกโมกมัน จันทน์ทั้ง ๒ กานพลู เบญจกูล พริกไทย ผลจันทน์เทศ สิ่งละบาท ๑ เบญกานี ๓ บาท ขิงแครงป่า ๕ บาท

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดด้วยน้ำร้อน ปั้นเป็นองค์หนัก ๑ สลึง

วิธีการใช้ยา: กินเวลาเช้า

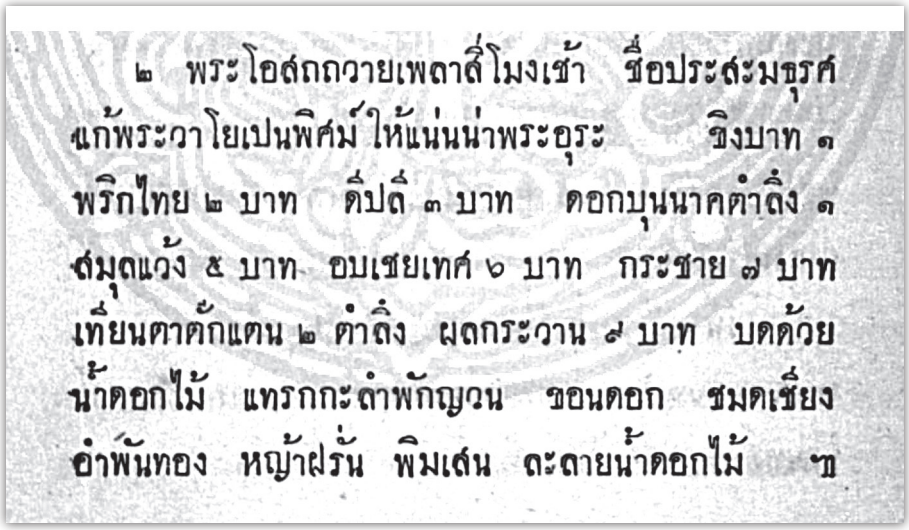
น้ำกระสาย: ไม่ระบุ

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	โกฐทั้ง ๕				๑ บาท
	- โกฐเขมา	*ราก	*Atractylodes lancea* (Thunb.) DC.	Compositae	
	- โกฐเชียง	*ราก	*Angelica sinensis* (Oliv.) Diels	Umbelliferae	
	- โกฐจุฬาลัมพา	*ส่วนเหนือดิน	*Artemisia annua* L.	Compositae	
	- โกฐสอ	*ราก	*Angelica dahurica* (Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. var. *dahurica*	Umbelliferae	
	- โกฐหัวบัว	*ราก	*Ligusticum sinense* Oliv. cv. *Chuanxiong*	Umbelliferae	
๒	เทียนทั้ง ๕				๑ บาท
	- เทียนดำ	*เมล็ด	*Nigella sativa* L.	Ranunculaceae	
	- เทียนแดง	*เมล็ด	*Lepidium sativum* L.	Cruciferae	
	- เทียนขาว	*เมล็ด	*Cuminum cyminum* L.	Umbelliferae	
	- เทียนข้าวเปลือก	*เมล็ด	*Foeniculum vulgare* Mill.	Umbelliferae	
	- เทียนตาตั๊กแตน	*เมล็ด	*Anethum graveolens* L.	Umbelliferae	
๓	ไคร้เครือ	*ราก	*Aristolochia* sp.	Aristolochiaceae	๑ บาท
๔	การบูร	*เปลือกต้น	*Cinnamomum camphora* (L.) J. Presl	Lauraceae	๑ บาท
๕	ผลผักชีทั้ง ๒				๑ บาท
	- ผลผักชีลา	ลูก	*Coriandrum sativum* L.	Apiaceae	
	- ผลผักชีล้อม	ลูก	*Oenanthe javanica* (Blume) DC.		
๖	กระเทียมสุก	หัว	*Allium sativum* L.	Amaryllidaceae	๑ บาท
๗	สมุลแว้ง	*เปลือก	*Cinnamomum bejolghota* (Buc-Ham) Sweet	Lauraceae	๑ บาท
๘	เปลือกโมกมัน	เปลือก	*Wrightia pubescens* R.Br.	Apocynaceae	๑ บาท

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๙	จันทน์ทั้ง ๒				๑ บาท
	- จันทน์แดง	*แก่น	*Pterocarpus santalinus* L. f.	Fabaceae	
	- จันทน์ขาว	*แก่น	*Santalum album* L.	Santalaceae	
๑๐	กานพลู	*ดอก	*Syzygium aromaticum* (L.) Merr. & L. M. Perry	Myrtaceae	๑ บาท
๑๑	เบญจกูล				๑ บาท
	- ดีปลี	*ผล	*Piper retrofractum* Vahl	Piperaceae	
	- ช้าพลู	*ราก	*Piper sarmentosum* Roxb.	Piperaceae	
	- สะค้าน	*เถา	*Piper wallichii* (Miq.) Hand.-Mazz.	Piperaceae	
	- เจตมูลเพลิงแดง	*ราก	*Plumbago indica* L.	Plumbaginaceae	
	- ขิง	*เหง้า	*Zingiber officinale* Roscoe	Zingiberaceae	
๑๒	พริกไทย	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๑ บาท
๑๓	ผลจันทน์	ผล (เมล็ด)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๑ บาท
๑๔	เบญกานี	*ลูก	*Quercus infectoria* G. Olivier	Fagaceae	๓ บาท
๑๕	ขิงแครงป่า	*เหง้า	N/A		๕ บาท

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๒ พระโอสถถวายเพลาสี่โมงเช้า ชื่อประสะมธุรศ
แก้พระวาโยเปนพิศม์ให้แน่นน่าพระอุระ ขิงบาท ๑
พริกไทย ๒ บาท ดีปลี ๓ บาท ดอกบุนนาคตำลึง ๑
สมุลแว้ง ๕ บาท อบเชยเทศ ๖ บาท กระชาย ๗ บาท
เทียนตาตั๊กแตน ๒ ตำลึง ผลกระวาน ๙ บาท บดด้วย
น้ำดอกไม้ แทรกกะลำพักญวน ขอนดอก ชมดเชียง
อำพันทอง หญ้าฝรั่น พิมเสน ละลายน้ำดอกไม้ ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๙๑)

ยาขนานที่ ๒ พระโอสถประสะมธุรศ

สรรพคุณของตำรับ: แก้ลมเป็นพิษ

ส่วนประกอบของตำรับ: ขิงบาท ๑ พริกไทย ๒ บาท ดีปลี ๓ บาท ดอกบุนนาค ตำลึง ๑ สมุลแว้ง ๕ บาท อบเชยเทศ ๖ บาท กระชาย ๗ บาท เทียนตาตั๊กแตน ๒ ตำลึง ผลกระวาน ๙ บาท

วิธีการปรุงยา: นำตัวยาทั้งหมดมาบดด้วยน้ำดอกไม้ แทรกกะลำพักญวน ขอนดอก ชะมดเชียง อำพันทอง หญ้าฝรั่น พิมเสน

วิธีการใช้ยา: ละลายน้ำดอกไม้กินเวลาสี่โมงเช้า (๑๐.๐๐ น)

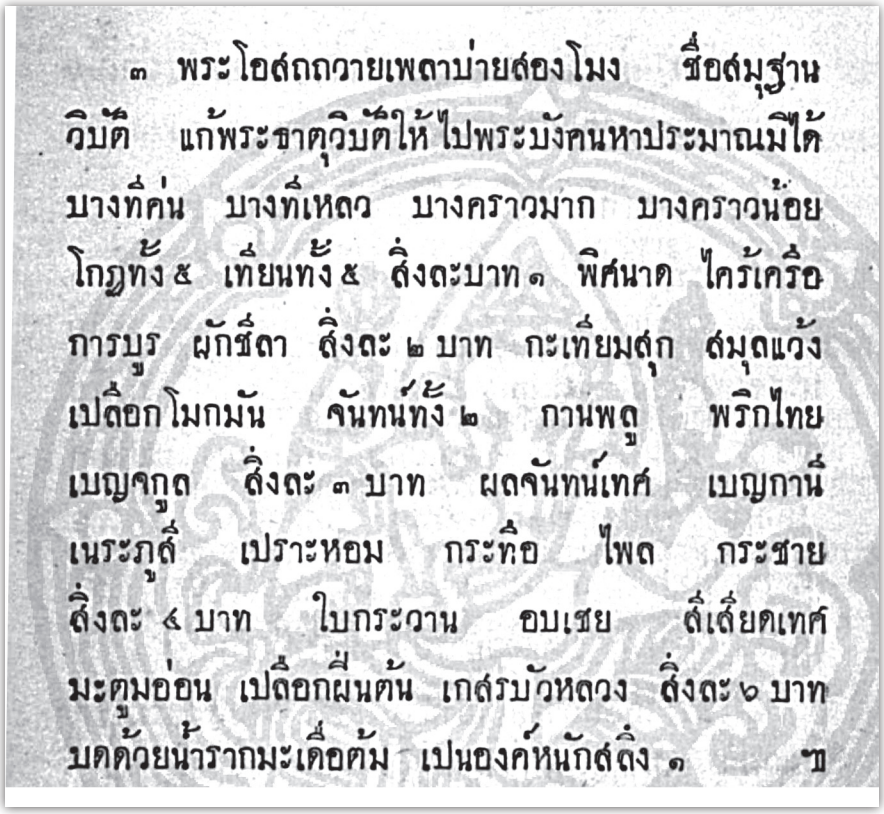
น้ำกระสาย: น้ำดอกไม้ นิยมใช้ดอกมะลิ[๔] (*Jasminum sambac* (L.) Aiton) หรือดอกกระดังงา (*Cananga odorata* (Lam.) Hook.f. & Thomson)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ขิง	*เหง้า	*Zingiber officinale* Roscoe	Zingiberaceae	๑ บาท
๒	พริกไทย	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๒ บาท
๓	ดีปลี	*ผล	*Piper retrofractum* Vahl	Piperaceae	๓ บาท
๔	ดอกบุนนาค	ดอก	*Mesua ferrea* L.	Clusiaceae	๑ ตำลึง
๕	สมุลแว้ง	*เปลือก	*Cinnamomum bejolghota* (Buc-Ham) Sweet	Lauraceae	๕ บาท
๖	อบเชยเทศ	*เปลือกชั้นใน	*Cinnamomum verum* J. Presl, *C. burmanni* (Nees & T. Nees) Blume	Lauraceae	๖ บาท
๗	กระชาย	*เหง้า	*Boesenbergia rotunda* (L.) Mansf.	Zingiberaceae	๗ บาท
๘	เทียนตาตั๊กแตน	*เมล็ด	*Anethum graveolens* L.	Umbelliferae	๒ ตำลึง
๙	ผลกระวาน	ผล	*Amomum testaceum* Ridl.	Zingiberaceae	๙ บาท
๑๐	กระลำพักญวน	*แก่น	*Euphorbia antiquorum* L.	Euphorbiaceae	แทรก
๑๑	ขอนดอก	*เนื้อไม้แห้งที่มีราลงของต้นพิกุลหรือต้นตะแบก	*Mimusops elengi* L. *Lagerstroemia calyculata* Kurz	Sapotaceae Lythraceae	แทรก
๑๒	ชะมดเชียง		N/A		แทรก
๑๓	อำพันทอง		N/A		แทรก
๑๔	หญ้าฝรั่น	*ดอก	*Crocus sativus* L.	Iridaceae	แทรก
๑๕	พิมเสน	เนื้อไม้	*Dryobalanops aromatica* C. F. Gaertn.	Dipterocarpaceae	แทรก

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

RamaTexBook.indd 144 4/18/2561 BE 1:17 AM

๓ พระโอสถถวายเพลาบ่ายสองโมง ชื่อสมุฐาน
วิบัติ แก้พระธาตุวิบัติให้ไปพระบังคนหาประมาณมิได้
บางที่ค่น บางที่เหลว บางคราวมาก บางคราวน้อย
โกฐทั้ง ๕ เทียนทั้ง ๕ สิ่งละบาท ๑ พิศนาด ไคร้เครือ
การบูร ผักชีลา สิ่งละ ๒ บาท กะเทียมสุก สมุลแว้ง
เปลือกโมกมัน จันทน์ทั้ง ๒ กานพลู พริกไทย
เบญจกูล สิ่งละ ๓ บาท ผลจันทน์เทศ เบญกานี
เนระภูสี เปราะหอม กระทือ ไพล กระชาย
สิ่งละ ๔ บาท ใบกระวาน อบเชย สีเสียดเทศ
มะตูมอ่อน เปลือกฝิ่นต้น เกสรบัวหลวง สิ่งละ ๖ บาท
บดด้วยน้ำรากมะเดื่อต้ม เปนองค์หนักสิ่ง ๑ ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๙๒)

ยาขนานที่ ๓ พระโอสถสมุฐานวิบัติ

สรรพคุณของตำรับ: แก้พระธาตุวิบัติ

ส่วนประกอบของตำรับ: โกฏทั้ง ๕ (โกฐทั้ง ๕) เทียนทั้ง ๕ สิ่งละบาท ๑ พิศนาด ไคร้เครือ การบูร ผักชีลา สิ่งละ ๒ บาท กะเทียมสุก (กระเทียมสุก) สมุลแว้ง เปลือกโมกมัน จันทน์ทั้ง ๒ กานพลู พริกไทย เบญจกูล สิ่งละ ๓ บาท ผลจันทน์เทศ เบญกานี เนระภูสี (เนระพูสี) เปราะหอม กระทือ (กะทือ) ไพล กระชาย สิ่งละ ๔ บาท ใบกระวาน อบเชย (อบเชยเทศ) สีเสียดเทศ มะตูมอ่อน เปลือกฝิ่นต้น เกสรบัวหลวง สิ่งละ ๖ บาท

วิธีการปรุงยา: บดด้วยน้ำรากมะเดื่อต้ม ปั้นเป็นองค์หนัก ๑ สลึง

วิธีการใช้ยา: กินเวลาบ่ายสองโมง (๑๔.๐๐ น.)

น้ำกระสาย: น้ำรากมะเดื่อ

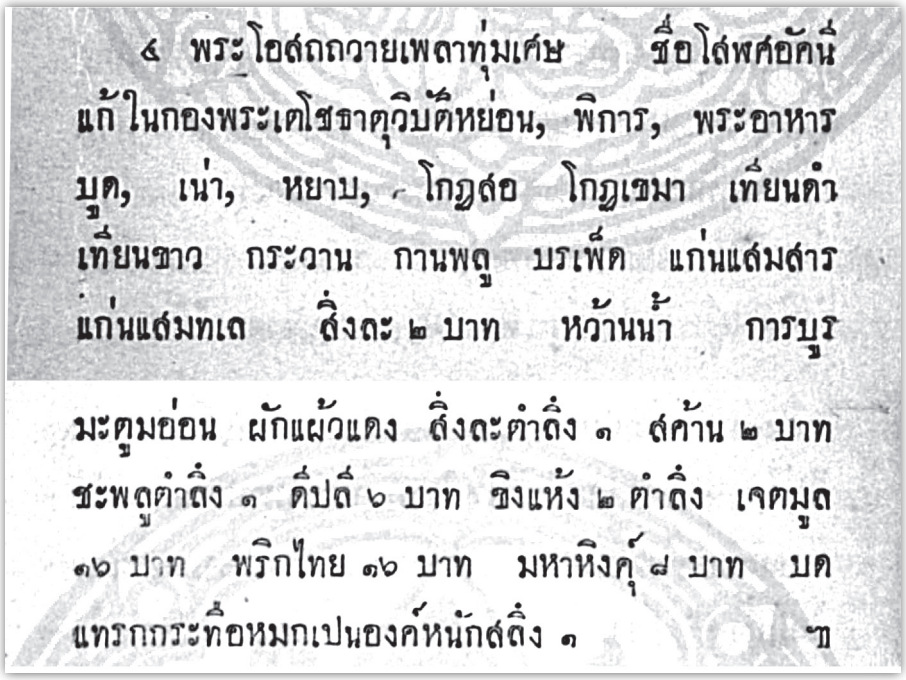
รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	โกฐทั้ง ๕				๑ บาท
	- โกฐเขมา	*ราก	*Atractylodes lancea* (Thunb.) DC.	Compositae	
	- โกฐเชียง	*ราก	*Angelica sinensis* (Oliv.) Diels	Umbelliferae	
	- โกฐจุฬาลัมพา	*ส่วนเหนือดิน	*Artemisia annua* L.	Compositae	
	- โกฐสอ	*ราก	*Angelica dahurica* (Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. var. *dahurica*	Umbelliferae	
	- โกฐหัวบัว	*ราก	*Ligusticum sinense* Oliv. cv. *Chuanxiong*	Umbelliferae	
๒	เทียนทั้ง ๕				๑ บาท
	- เทียนดำ	*เมล็ด	*Nigella sativa* L.	Ranunculaceae	
	- เทียนแดง	*เมล็ด	*Lepidium sativum* L.	Cruciferae	
	- เทียนขาว	*เมล็ด	*Cuminum cyminum* L.	Umbelliferae	
	- เทียนข้าวเปลือก	*เมล็ด	*Foeniculum vulgare* Mill.	Umbelliferae	
	- เทียนตาตั๊กแตน	*เมล็ด	*Anethum graveolens* L.	Umbelliferae	
๓	พิษนาศน์		*Sophora exigua* Craib	Fabaceae	๒ บาท
๔	รากไคร้เครือ	*ราก	*Aristolochia* sp.	Aristolochiaceae	๒ บาท
๕	การบูร	*เปลือกต้น	*Cinnamomum camphora* (L.) J. Presl	Lauraceae	๒ บาท
๖	ผักชีลา	*ผล	*Coriandrum sativum* L.	Apiaceae	๒ บาท
๗	กระเทียมสุก	*หัวย่อย	*Allium sativum* L.	Amaryllidaceae	๓ บาท
๘	สมุลแว้ง	*เปลือก	*Cinnamomum bejolghota* (Buc-Ham) Sweet	Lauraceae	๓ บาท
๙	เปลือกโมกมัน	เปลือก	*Wrightia pubescens* R. Br.	Apocynaceae	๓ บาท
๑๐	จันทน์ทั้ง ๒				๓ บาท
	- จันทน์แดง	*แก่น	*Pterocarpus santalinus* L. f.	Fabaceae	
	- จันทน์ขาว	*แกน	*Santalum album* L.	Santalaceae	
๑๑	กานพลู	*ดอก	*Syzygium aromaticum* (L.) Merr. & L. M. Perry	Myrtaceae	๓ บาท
๑๒	พริกไทย	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๓ บาท

RamaTexBook.indd 146 4/18/2561 BE 1:17 AM

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑๓	เบญจกูล				๓ บาท
	- ดีปลี	*ผล	*Piper retrofractum* Vahl	Piperaceae	
	- ช้าพลู	*ราก	*Piper sarmentosum* Roxb.	Piperaceae	
	- สะค้าน	*เถา	*Piper wallichii* (Miq.) Hand.-Mazz.	Piperaceae	
	- เจตมูลเพลิงแดง	*ราก	*Plumbago indica* L.	Plumbaginaceae	
	- ขิง	*เหง้า	*Zingiber officinale* Roscoe	Zingiberaceae	
๑๔	ผลจันทน์	ผล (เมล็ด)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๔ บาท
๑๕	เบญกานี	*ลูก	*Quercus infectoria* G. Olivier	Fagaceae	๔ บาท
๑๖	เนระพูสี	*หัว			๔ บาท
	- เนระพูสีเทศ		*Pteridrys syrmatica* (Willd.) C. Chr. & Ching	Tectariaceae	
	- เนระพูสีไทย		*Tacca chantrieri* André	Dioscoreaceae	
๑๗	เปราะหอม	*หัว	*Kaempferia galanga* L.	Zingiberaceae	๔ บาท
๑๘	กะทือ	*เหง้า	*Zingiber zerumbet* (L.) Roscoe ex Sm.	Zingiberaceae	๔ บาท
๑๙	ไพล	*เหง้า	*Zingiber montanum* (J. Köenig) Link ex A. Dietr.	Zingiberaceae	๔ บาท
๒๐	กระชาย	*เหง้า	*Boesenbergia rotunda* (L.) Mansf.	Zingiberaceae	๔ บาท
๒๑	ใบกระวาน	ใบ	*Amomum testaceum* Ridl.	Zingiberaceae	๖ บาท
๒๒	อบเชยเทศ	*เปลือกชั้นใน	*Cinnamomum verum* J. Presl, *C. burmanni* (Nees & T. Nees) Blume	Lauraceae	๖ บาท
๒๓	สีเสียดเทศ	*เปลือกต้น	*Uncaria gambir* (Hunter) Roxb.	Rubiaceae	๖ บาท
๒๔	มะตูมอ่อน	*ผลอ่อน	*Aegle marmelos* (L.) Corrêa	Rutaceae	๖ บาท
๒๕	เปลือกฝิ่นต้น	เปลือก	*Jatropha multifida* L.	Euphorbiaceae	๖ บาท
๒๖	เกสรบัวหลวง	เกสร	*Nelumbo nucifera* Gaertn.	Nelumbonaceae	๖ บาท

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๔ พระโอสถถวายเพลาทุ่มเศษ ชื่อโสฬศอัคนี
แก้ในกองพระเตโชธาตุวิบัติหย่อน, พิการ, พระอาหาร
บูด, เน่า, หยาบ, โกฏสอ โกฏเขมา เทียนดำ
เทียนขาว กระวาน กานพลู บรเพ็ด แก่นแสมสาร
แก่นแสมทเล สิ่งละ ๒ บาท หว้านน้ำ การบูร
มะตูมอ่อน ผักแผ้วแดง สิ่งละตำลึง ๑ สค้าน ๒ บาท
ชะพลูตำลึง ๑ ดีปลี ๖ บาท ขิงแห้ง ๒ ตำลึง เจตมูล
๑๖ บาท พริกไทย ๑๖ บาท มหาหิงคุ์ ๘ บาท บด
แทรกกระทือหมกเปนองค์หนักสลึง ๑ ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๙๒-๒๙๓)

ยาขนานที่ ๔ พระโอสถโสฬศอัคนี

สรรพคุณของตำรับ: แก้ในกองพระเตโชธาตุวิบัติหย่อน พิการ พระอาหารบูด เน่า หยาบ

ส่วนประกอบของตำรับ: โกฏสอ (โกฐสอ) โกฏเขมา (โกฐเขมา) เทียนดำ เทียนขาว กระวาน กานพลู บรเพ็ด (บอระเพ็ด) แก่นแสมสาร แก่นแสมทะเล สิ่งละ ๒ บาท หว้านน้ำ (ว่านน้ำ) การบูร มะตูมอ่อน ผักแผ้วแดง สิ่งละตำลึง ๑ สค้าน (สะค้าน) ๒ บาท ชะพลู (ช้าพลู) ตำลึง ๑ ดีปลี ๖ บาท ขิงแห้ง ๒ ตำลึง เจตมูล ๑๖ บาท พริกไทย ๑๖ บาท มหาหิงคุ์ ๘ บาท

วิธีการปรุงยา: บดแทรกกะทือหมกเป็นองค์หนัก ๑ สลึง

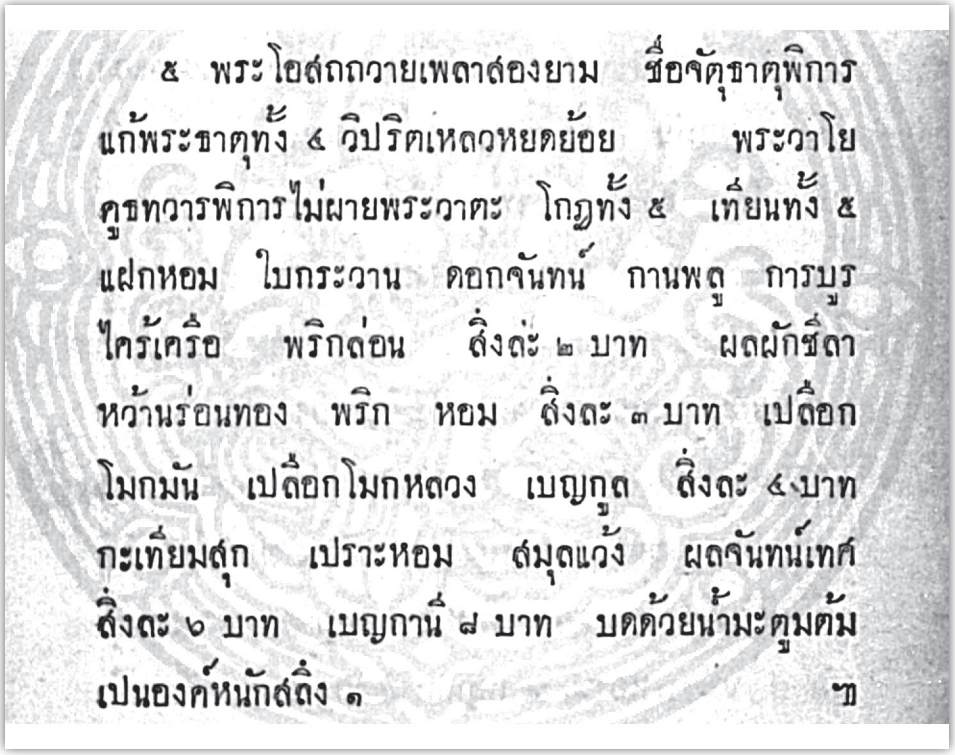
วิธีการใช้ยา: กินเวลาทุ่มเศษ

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	โกฐสอ	*ราก	*Angelica dahurica* (Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. var. *dahurica*	Umbelliferae	๒ บาท
๒	โกฐเขมา	*ราก	*Atractylodes lancea* (Thunb.) DC.	Compositae	๒ บาท
๓	เทียนดำ	*เมล็ด	*Nigella sativa* L.	Ranunculaceae	๒ บาท
๔	เทียนขาว	*เมล็ด	*Cuminum cyminum* L.	Umbelliferae	๒ บาท
๕	กระวาน	*ใบ	*Amomum testaceum* Ridl.	Zingiberaceae	๒ บาท
๖	กานพลู	*ดอก	*Syzygium aromaticum* (L.) Merr. & L. M. Perry	Myrtaceae	๒ บาท
๗	บอระเพ็ด	*เถา	*Tinospora crispa* (L.) Hook. f. & Thomson	Menispermaceae	๒ บาท
๘	แก่นแสมสาร	แก่น	*Senna garrettiana* (Craib) H. S. Irwin & Barneby	Fabaceae	๒ บาท
๙	แก่นแสมทะเล	แก่น	*Avicennia marina* (Forssk.) Vierh.	Acanthaceae	๒ บาท
๑๐	ว่านน้ำ	*เหง้า	*Acorus calamus* L.	Acoraceae	๑ ตำลึง
๑๑	การบูร	*เปลือกต้น	*Cinnamomum camphora* (L.) J. Presl	Lauraceae	๑ ตำลึง
๑๒	มะตูมอ่อน	*ผลอ่อน	*Aegle marmelos* (L.) Corrêa	Rutaceae	๑ ตำลึง
๑๓	ผักแผ่วแดง	*ทั้งต้น	*Persicaria odorata* (Lour.) Soják	Polygonaceae	๑ ตำลึง
๑๔	สะค้าน	*เถา	*Piper wallichii* (Miq.) Hand.-Mazz.	Piperaceae	๒ บาท
๑๕	ช้าพลู	*ราก	*Piper sarmentosum* Roxb.	Piperaceae	๑ ตำลึง

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑๖	ดีปลี	*ผล	*Piper retrofractum* Vahl	Piperaceae	๖ บาท
๑๗	ขิงแห้ง	*เหง้า	*Zingiber ligulatum* Roxb.	Zingiberaceae	๒ ตำลึง
๑๘	เจตมูล - เจตมูลเพลิงแดง - เจตมูลเพลิงขาว	*ราก	*Plumbago indica* L. *Plumbago zeylanica* L.	Plumbaginaceae	๑๖ บาท
๑๙	พริกไทย	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๑๖ บาท
๒๐	มหาหิงคุ์	*ชันน้ำมัน (Oleogumresin) จากรากและลำต้นใต้ดิน	*Ferula assa-foetida* L.	Apiaceae	๘ บาท

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๕ พระโอสถถวายเพลาสองยาม ชื่อจัตุธาตุพิการ
แก้พระธาตุทั้ง ๔ วิปริตเหลวหยดย้อย พระวาโย
คูธทวารพิการไม่ผายพระวาตะ โกฐทั้ง ๕ เทียนทั้ง ๕
แฝกหอม ใบกระวาน ดอกจันทน์ กานพลู การบูร
ไคร้เครือ พริกล่อน สิ่งละ ๒ บาท ผลผักชีลา
หว้านร่อนทอง พริก หอม สิ่งละ ๓ บาท เปลือก
โมกมัน เปลือกโมกหลวง เบญกูล สิ่งละ ๔ บาท
กะเทียมสุก เปราะหอม สมุลแว้ง ผลจันทน์เทศ
สิ่งละ ๖ บาท เบญกานี ๘ บาท บดด้วยน้ำมะตูมต้ม
เปนองค์หนักสิ่งละ ๑ ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๙๓)

ยาขนานที่ ๕ พระโอสถจัตุธาตุพิการ

สรรพคุณของตำรับ: แก้พระธาตุทั้ง ๔ วิปริตเหลวหยดย้อย

ส่วนประกอบของตำรับ: โกฏทั้ง ๕ (โกฐทั้ง ๕) เทียนทั้ง ๕ แฝกหอม ใบกระวาน ดอกจันทน์ กานพลู การบูร ไคร้เครือ พริกล่อน สิ่งละ ๒ บาท ผลผักชีลา หว้านร่อนทอง (ว่านร่อนทอง) พริก หอม สิ่งละ ๓ บาท เปลือกโมกมัน เปลือกโมกหลวง เบญจกูล สิ่งละ ๔ บาท กะเทียมสุก (กระเทียมสุก) เปราะหอม สมุลแว้ง ผลจันทน์เทศ สิ่งละ ๕ บาท เบญกานี ๘ บาท

วิธีการปรุงยา: บดด้วยน้ำมะตูมต้ม ปั้นเป็นองค์หนัก ๑ สลึง

วิธีการใช้ยา: กินเวลาสองยาม

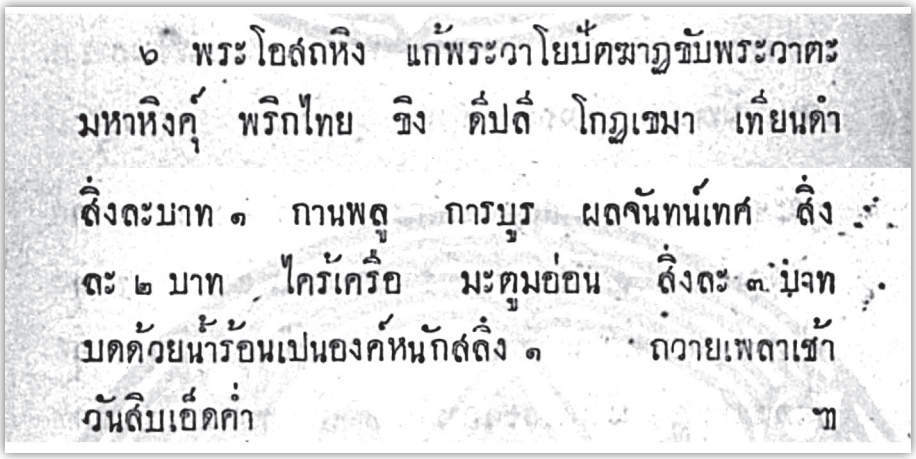
น้ำกระสาย: น้ำมะตูม

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	โกฐทั้ง ๕				๒ บาท
	- โกฐเขมา	*ราก	*Atractylodes lancea* (Thunb.) DC.	Compositae	
	- โกฐเชียง	*ราก	*Angelica sinensis* (Oliv.) Diels	Umbelliferae	
	- โกฐจุฬาลัมพา	*ส่วนเหนือดิน	*Artemisia annua* L.	Compositae	
	- โกฐสอ	*ราก	*Angelica dahurica* (Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. var. *dahurica*	Umbelliferae	
	- โกฐหัวบัว	*ราก	*Ligusticum sinense* Oliv.	Umbelliferae	
๒	เทียนทั้ง ๕				๒ บาท
	- เทียนดำ	*เมล็ด	*Nigella sativa* L.	Ranunculaceae	
	- เทียนแดง	*เมล็ด	*Lepidium sativum* L.	Cruciferae	
	- เทียนขาว	*เมล็ด	*Cuminum cyminum* L.	Umbelliferae	
	- เทียนข้าวเปลือก	*เมล็ด	*Foeniculum vulgare* Mill.	Umbelliferae	
	- เทียนตาตั๊กแตน	*เมล็ด	*Anethum graveolens* L.	Umbelliferae	
๓	แฝกหอม	*ราก	*Chrysopogon zizanioides* (L.) Roberty	Poaceae	๒ บาท
๔	กระวาน	ใบ	*Amomum testaceum* Ridl.	Zingiberaceae	๒ บาท
๕	ดอกจันทน์	ดอก (รก)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๒ บาท
๖	กานพลู	*ดอก	*Syzygium aromaticum* (L.) Merr. & L. M. Perry	Myrtaceae	๒ บาท
๗	การบูร	*เปลือกต้น	*Cinnamomum camphora* (L.) J. Presl	Lauraceae	๒ บาท
๘	ไคร้เครือ	*ราก	*Aristolochia* sp.	Aristolochiaceae	๒ บาท
๙	พริกล่อน	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๒ บาท
๑๐	ผลผักชีลา	ผล	*Coriandrum sativum* L.	Apiaceae	๓ บาท
๑๑	ว่านร่อนทอง	*เหง้า	*Globba variabilis* Ridl.	Zingiberaceae	๓ บาท
๑๒	พริก	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๓ บาท
๑๓	หอม	*หัว	*Allium ascalonicum* L.	Amaryllidaceae	๓ บาท

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑๔	เปลือกโมกมัน	เปลือก	*Wrightia pubescens* R. Br.	Apocynaceae	๔ บาท
๑๕	เปลือกโมกหลวง	เปลือก	*Holarrhenapubescens* Wall. ex G. Don		๔ บาท
๑๖	เบญจกูล				๔ บาท
	- ดีปลี	*ช่อผล	*Piper retrofractum* Vahl	Piperaceae	
	- ช้าพลู	*ราก	*Piper sarmentosum* Roxb.	Piperaceae	
	- สะค้าน	*เถา	*Piper wallichii* (Miq.) Hand.-Mazz.	Piperaceae	
	- เจตมูลเพลิงแดง	*ราก	*Plumbago indica* L.	Plumbaginaceae	
	- ขิง	*เหง้า	*Zingiber officinale* Roscoe	Zingiberaceae	
๑๗	กระเทียมสุก	*หัว	*Allium sativum* L.	Amaryllidaceae	๖ บาท
๑๘	เปราะหอม	*เหง้า	*Kaempferia galanga* L.	Zingiberaceae	๖ บาท
๑๙	สมุลแว้ง	*เปลือก	*Cinnamomum bejolghota* (Buch.-Ham.) Sweet	Lauraceae	๖ บาท
๒๐	ผลจันทน์	ผล (เมล็ด)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๖ บาท
๒๑	เบญกานี	*ผล	*Quercus infectoria* G. Olivier	Fagaceae	๘ บาท

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๖ พระโอสถหิง แก้พระวาโยปัตฆาฏขับพระวาตะ
มหาหิงคุ์ พริกไทย ขิง ดีปลี โกฏเขมา เทียนดำ
สิ่งละบาท ๑ กานพลู การบูร ผลจันทน์เทศ สิ่ง
ละ ๒ บาท ไคร้เครือ มะตูมอ่อน สิ่งละ ๓ บาท
บดด้วยน้ำร้อนเป็นองค์หนักสลึง ๑ ถวายเพลาเช้า
วันสิบเอ็ดค่ำ ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๙๓-๒๙๔)

ยาขนานที่ ๖ พระโอสถหิง

สรรพคุณของตำรับ: แก้พระวาโยปัตฆาฏขับพระวาตะ

ส่วนประกอบของตำรับ: มหาหิงคุ์ พริกไทย ขิง ดีปลี โกฏเขมา (โกฐเขมา) เทียนดำ สิ่งละบาท ๑ กานพลู การบูร ผลจันทน์เทศ สิ่งละ ๒ บาท ไคร้เครือ มะตูมอ่อน สิ่งละ ๓ บาท

วิธีการปรุงยา: บดด้วยน้ำร้อน ปั้นเป็นองค์หนัก ๑ สลึง

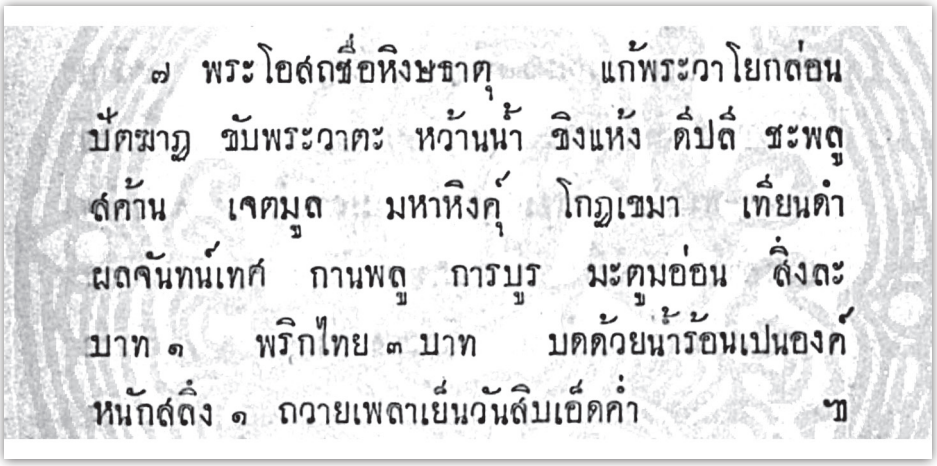
วิธีการใช้ยา: กินเวลาเช้า วัน ๑๑ ค่ำ

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	มหาหิงคุ์	*ชันน้ำมัน (Oleogumresin) จากรากและลำต้นใต้ดิน	*Ferula assa-foetida* L.	Apiaceae	๑ บาท
๒	พริกไทย	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๑ บาท
๓	ขิง	*เหง้า	*Zingiber officinale* Roscoe	Zingiberaceae	๑ บาท
๔	ดีปลี	*ผล	*Piper retrofractum* Vahl	Piperaceae	๑ บาท
๕	โกฐเขมา	*ราก	*Atractylodes lancea* (Thunb.) DC.	Compositae	๑ บาท
๖	เทียนดำ	*เมล็ด	*Nigella sativa* L.	Ranunculaceae	๑ บาท

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๗	กานพลู	*ดอก	*Syzygiumaromaticum* (L.) Merr. & L. M. Perry	Myrtaceae	๒ บาท
๘	การบูร	*เปลือกต้น	*Cinnamomum camphora* (L.) J. Presl	Lauraceae	๒ บาท
๙	ผลจันทน์	ผล (เมล็ด)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๒ บาท
๑๐	ไคร้เครือ	*ราก	*Aristolochia* sp.	Aristolochiaceae	๓ บาท
๑๑	มะตูมอ่อน	*ผลอ่อน	*Aegle marmelos* (L.) Corrêa	Rutaceae	๓ บาท

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๗ พระโอสถชื่อหิงษธาตุ แก้พระวาโยกต่อน
ปัตฆาฏ ขับพระวาตะ หว้านน้ำ ขิงแห้ง ดีปลี ชะพลู
สค้าน เจตมูล มหาหิงคุ์ โกฐเขมา เทียนดำ
ผลจันทน์เทศ กานพลู การบูร มะตูมอ่อน สิ่งละ
บาท ๑ พริกไทย ๓ บาท บดด้วยน้ำร้อนเปนองค์
หนักสลึง ๑ กวายเพลาเย็นวันสิบเอ็ดค่ำ ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๙๔)

ยาขนานที่ ๗ พระโอสถหิงษธาตุ

สรรพคุณของตำรับ: แก้พระวาโยกร่อน ปัตฆาฏ ขับพระวาตะ

ส่วนประกอบของตำรับ: หว้านน้ำ (ว่านน้ำ) ขิงแห้ง ดีปลี ช้าพลู สค้าน (สะค้าน) เจตมูล มหาหิงคุ์ โกฐเขมา เทียนดำ ผลจันทน์เทศ กานพลู การบูร มะตูมอ่อน สิ่งละบาท ๑ พริกไทย ๓ บาท

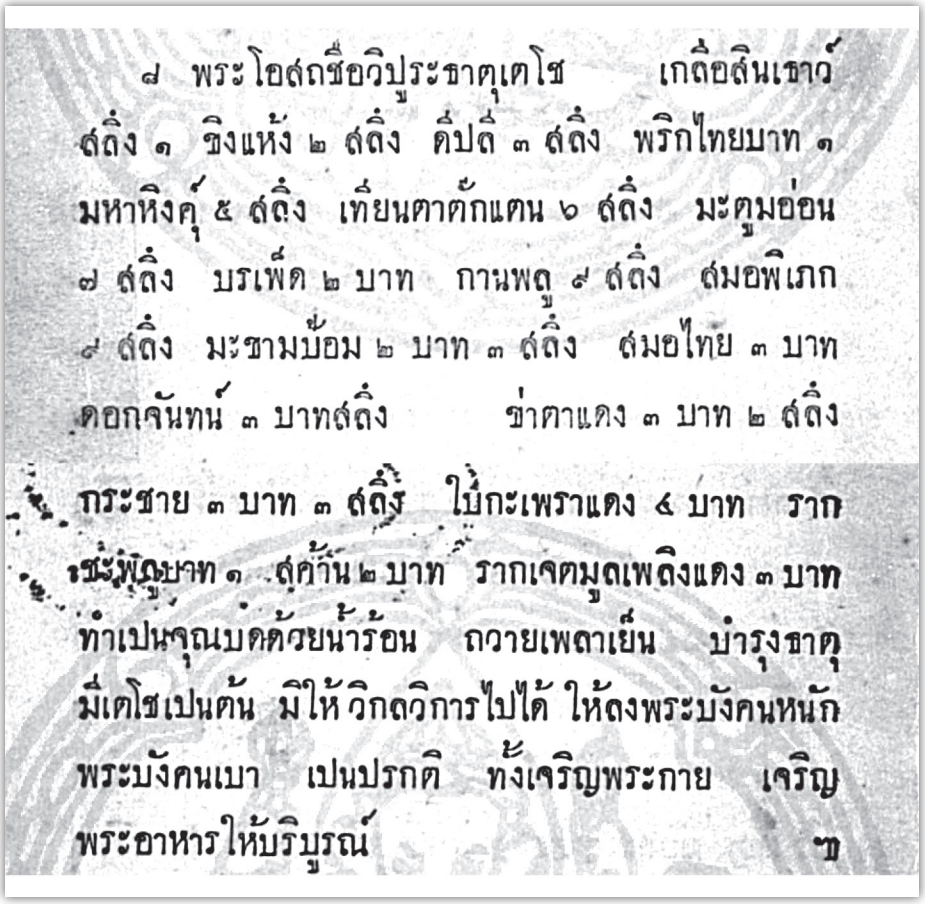
วิธีการปรุงยา: บดด้วยน้ำร้อน ปั้นเป็นองค์หนัก ๑ สลึง

วิธีการใช้ยา: กินเวลาเย็น วัน ๑๑ ค่ำ

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ว่านน้ำ	*เหง้า	*Acorus calamus* L.	Acoraceae	๑ บาท
๒	ขิงแห้ง	*เหง้า	*Zingiber ligulatum* Roxb.	Zingiberaceae	๑ บาท
๓	ดีปลี	*ผล	*Piper retrofractum* Vahl	Piperaceae	๑ บาท
๔	ช้าพลู	*ราก	*Piper sarmentosum* Roxb.	Piperaceae	๑ บาท
๕	สะค้าน	*เถา	*Piper wallichii* (Miq.) Hand.-Mazz.	Piperaceae	๑ บาท
๖	เจตมูล - เจตมูลเพลิงแดง - เจตมูลเพลิงขาว	*ราก	*Plumbago indica* L. *Plumbago zeylanica* L.	Plumbaginaceae	๑ บาท
๗	มหาหิงคุ์	*ชันน้ำมัน (Oleogumresin) จากรากและลำต้นใต้ดิน	*Ferula assa-foetida* L.	Apiaceae	๑ บาท
๘	โกฐเขมา	*ราก	*Atractylodes lancea* (Thunb.) DC.	Compositae	๑ บาท
๙	เทียนดำ	*เมล็ด	*Nigella sativa* L.	Ranunculaceae	๑ บาท
๑๐	ผลจันทน์	ผล (เมล็ด)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๑ บาท
๑๑	กานพลู	*ดอก	*Syzygium aromaticum* (L.) Merr. & L. M. Perry	Myrtaceae	๑ บาท
๑๒	การบูร	*เปลือกต้น	*Cinnamomum camphora* (L.) J. S. Presl	Lauraceae	๑ บาท
๑๓	มะตูมอ่อน	*ผลอ่อน	*Aegle marmelos* (L.) Corrêa	Rutaceae	๑ บาท
๑๔	พริกไทย	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๓ บาท

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๘ พระโอสถชื่อวิปูระธาตุเตโช เกลือสินเธาว์
สลึง ๑ ขิงแห้ง ๒ สลึง ดีปลี ๓ สลึง พริกไทยบาท ๑
มหาหิงคุ์ ๕ สลึง เทียนตาตั๊กแตน ๖ สลึง มะตูมอ่อน
๗ สลึง บรเพ็ด ๒ บาท กานพลู ๙ สลึง สมอพิเภก
๙ สลึง มะขามป้อม ๒ บาท ๓ สลึง สมอไทย ๓ บาท
ดอกจันทน์ ๓ บาทสลึง ข่าตาแดง ๓ บาท ๒ สลึง
กระชาย ๓ บาท ๓ สลึง ใบกะเพราแดง ๔ บาท ราก
ชะพลูบาท ๑ สุค้าน ๒ บาท รากเจตมูลเพลิงแดง ๓ บาท
ทำเปนจุณบดด้วยน้ำร้อน ถวายเพลาเย็น บำรุงธาตุ
มี่เตโชเปนต้น มิให้วิกลวิการไปได้ ให้ลงพระบังคนหนัก
พระบังคนเบา เปนปรกติ ทั้งเจริญพระกาย เจริญ
พระอาหารให้บริบูรณ์ ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๙๔-๒๙๕)

ยาขนานที่ ๘ พระโอสถวิปูระธาตุเตโช

สรรพคุณของตำรับ: บำรุงธาตุไฟ ทำให้ไม่วิกลวิการ แก้ท้องผูก แก้ปัสสาวะขัด เสริมภูมิคุมกัน เจริญอาหาร

ส่วนประกอบของตำรับ: เกลือสินเธาว์สลึง ๑ ขิงแห้ง ๒ สลึง ดีปลี ๓ สลึง พริกไทยบาท ๑ มหาหิงคุ์ ๕ สลึง เทียนตาตั๊กแตน ๖ สลึง มะตูมอ่อน ๗ สลึง บรเพ็ด (บอระเพ็ด) ๒ บาท กานพลู ๙ สลึง สมอพิเภก ๙ สลึง มะขามป้อม ๒ บาท ๓ สลึง สมอไทย ๓ บาท ดอกจันทน์ ๓ บาทสลึง ข่าตาแดง ๓ บาท ๒ สลึง กระชาย ๓ บาท ๓ สลึง ใบกะเพราแดง ๔ บาท รากชะพลู (ช้าพลู) บาท ๑ สค้าน (สะค้าน) ๒ บาท รากเจตมูลเพลิงแดง ๓ บาท

วิธีการปรุงยา: ทำเป็นผงละเอียด ละลายด้วยน้ำร้อน

วิธีการใช้ยา: กินเวลาเย็น

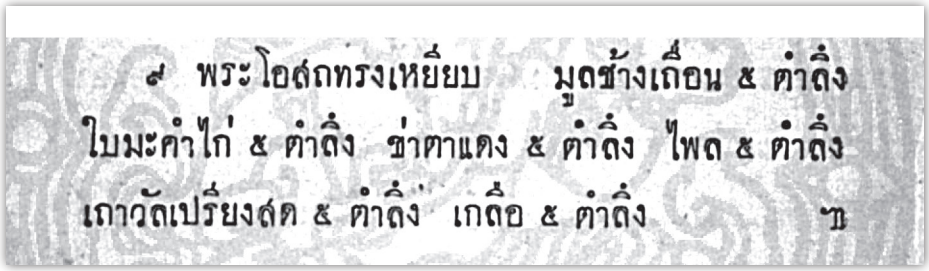
น้ำกระสาย: น้ำร้อน

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	เกลือสินเธาว์		N/A		๑ สลึง
๒	ขิงแห้ง	*เหง้า	*Zingiber ligulatum* Roxb.	Zingiberaceae	๒ สลึง
๓	ดีปลี	*ผล	*Piper retrofractum* Vahl	Piperaceae	๓ สลึง
๔	พริกไทย	*ผล	*Piper nigrum* L.	Piperaceae	๑ บาท
๕	มหาหิงคุ์	*ชันน้ำมัน (Oleogumresin) จากรากและลำต้นใต้ดิน	*Ferula assa-foetida* L.	Apiaceae	๕ สลึง
๖	เทียนตาตั๊กแตน	*เมล็ด	*Anethum graveolens* L.	Umbelliferae	๖ สลึง
๗	มะตูมอ่อน	*ผลอ่อน	*Aegle marmelos* (L.) Corrêa	Rutaceae	๗ สลึง
๘	บอระเพ็ด	*เถา	*Tinospora crispa* (L.) Hook. f. & Thomson	Menispermaceae	๒ บาท
๙	กานพลู	*ดอก	*Syzygium aromaticum* (L.) Merr. & L. M. Perry	Myrtaceae	๙ สลึง
๑๐	สมอพิเภก	*ผล	*Terminalia bellirica* (Gaerthn.) Roxb.	Combretaceae	๙ สลึง
๑๑	มะขามป้อม	*ผล	*Phyllanthus emblica* L.	Euphorbiaceae	๒ บาท ๓ สลึง
๑๒	สมอไทย	*ผล	*Terminalia chebula* Retz.	Combretaceae	๓ บาท
๑๓	ดอกจันทน์	ดอก (รก)	*Myristica fragrans* Houtt.	Myristicaceae	๓ บาท ๑ สลึง
๑๔	ข่าตาแดง	*เหง้า	*Alpinia galanga* (L.) Willd.	Zingiberaceae	๓ บาท ๒ สลึง
๑๕	กระชาย	*เหง้า	*Boesenbergia rotunda* (L.) Mansf.	Zingiberaceae	๓ บาท ๓ สลึง

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑๖	ใบกะเพราแดง	ใบ	*Ocimum tenuiflorum* L.	Labiatae	๔ บาท
๑๗	รากช้าพลู	ราก	*Piper sarmentosum* Roxb.	Piperaceae	๑ บาท
๑๘	สะค้าน	*เถา	*Piper wallichii* (Miq.) Hand.-Mazz.	Piperaceae	๒ บาท
๑๙	รากเจตมูลเพลิงแดง	ราก	*Plumbago indica* L.	Plumbaginaceae	๓ บาท

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๙ พระโอสถทรงเหยียบ มูลช้างเถื่อน ๕ ตำลึง
ใบมะคำไก่ ๕ ตำลึง ข่าตาแดง ๕ ตำลึง ไพล ๕ ตำลึง
เถาวัลเปรียงสด ๕ ตำลึง เกลือ ๕ ตำลึง ๒

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๒๙๕)

ยาขนานที่ ๙ พระโอสถทรงเหยียบ

ส่วนประกอบของตำรับ: มูลช้างเถื่อน ๕ ตำลึง ใบมะคำไก่ ๕ ตำลึง ข่าตาแดง ๕ ตำลึง ไพล ๕ ตำลึง เถาวัลย์เปรียงสด ๕ ตำลึง เกลือ ๕ ตำลึง

วิธีการใช้ยา: เหยียบ

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับ

ลำดับ	สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	มูลช้างป่า	มูล	N/A		๕ ตำลึง
๒	ใบมะคำไก่	ใบ	*Putranjiva roxburghii* Wall.	Putranjivaceae	๕ ตำลึง
๓	ข่าตาแดง	*เหง้า	*Alpinia galanga* (L.) Willd.	Zingiberaceae	๕ ตำลึง
๔	ไพล	*เหง้า	*Zingiber montanum* (J. Köenig) Link ex A.Dietr.	Zingiberaceae	๕ ตำลึง
๕	เถาวัลย์เปรียง	*เถา	*Solori scandens* (Roxb.) Sirich & Adema (*Derris scandens* (Roxb.) Benth.)	Leguminosae	๕ ตำลึง
๖	เกลือ		N/A		๕ ตำลึง

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้และชื่อวิทยาศาสตร์เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

บทที่ ๓ ว่าด้วยสมุนไพรและเครื่องยาที่ใช้พืชวัตถุ สัตว์วัตถุ และธาตุวัตถุ

กระชาย

ขิงทราย, หัวกะแอน, หัวชาย, หัวละแอน[๕]

Boesenbergia rotunda (L.) Mansf.

Zingiberaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก อายุหลายปี เหง้าสั้น ***ราก***อวบ รูปทรงกระบอกหรือรูปไข่ค่อนข้างยาว ปลายเรียว กว้าง ๑-๒ ซม. ยาว ๔-๑๐ ซม. ออกเป็นกระจุก ผิวสีน้ำตาลอ่อน เนื้อในสีเหลือง มีกลิ่นเฉพาะตัว ลำต้นเทียมมีใบ ๒-๗ ใบ ***ใบ***เดี่ยว เรียงสลับ รูปไข่กลับแกมรูปขอบขนาน หรือรูปรีแกมรูปใบหอก กว้าง ๕-๑๒ ซม. ยาว ๑๒-๕๐ ซม. ปลายเรียวแหลม โคนมน หรือแหลม ขอบเรียบ เส้นกลางใบ ก้านใบ และกาบใบด้านบนเป็นร่อง ด้านล่างนูนเป็นสัน ก้านใบเรียบ ยาว ๗-๒๕ ซม. กาบใบสีชมพู ยาว ๗-๒๕ ซม. ลิ้นใบยาวประมาณ ๕ มม. ปลายเว้าตื้น ***ช่อดอก*** แบบช่อเชิงลด ออกที่ยอดระหว่างกาบใบคู่ในสุด ยาวประมาณ ๕ ซม. ดอกสีขาวอมสีชมพูอ่อน ใบประดับรูปใบหอก ยาว ๔-๕ ซม. กลีบเลี้ยงสีขาวหรือสีขาวอมสีชมพูอ่อน โคนติดกันเป็นหลอด ยาว ๑.๕-๒ ซม. ปลายแยกเป็น ๓ แฉก กลีบดอกโคนติดกันเป็นหลอด ยาว ๔.๕-๕.๕ ซม. ปลายแยกเป็น ๓ แฉก รูปขอบขนาน ขนาดไม่เท่ากัน แฉกใหญ่ ๑ กลีบ กว้างประมาณ ๗ มม. ยาวประมาณ ๑.๘ ซม. อีกสองแฉกขนาดเท่ากัน กว้างประมาณ ๕ มม. ยาวประมาณ ๑.๕ ซม. กลีบข้าง (เกสรเพศผู้เป็นหมันคล้ายกลีบดอกอยู่ด้านข้าง) มี ๒ กลีบ สีชมพูอ่อน รูปไข่กลับ ยาวประมาณ ๑.๕ ซม. กลีบปาก (เกสรเพศผู้เป็นหมันคล้ายกลีบดอกอยู่ตรงกลาง) สีขาวหรือสีชมพู รูปไข่กลับหรือรูปขอบขนานกว้าง ยาว ๒.๕-๓.๕ ซม. โค้งเว้าเข้าใน ขอบหยิกงอเล็กน้อย ปลายผายมีสีชมพูหรือสีม่วงแดงเป็นเส้น ๆ อยู่เกือบทั้งกลีบ เกสรเพศผู้สมบูรณ์มี ๑ อัน ก้านชูอับเรณูสั้นและหุ้มก้านชูยอดเกสรเพศเมีย สันอับเรณูพับกลับ ปลายเว้าตื้น รังไข่อยู่ใต้วงกลีบ

รูปขอบขนาน มี ๓ ช่อง แต่ละช่องมีออวุลจำนวนมาก ***ผล*** แบบผลแห้งแตก ***เมล็ด*** สีดำ เยื่อหุ้มเมล็ดจักเป็นครุย[๕]

สรรพคุณ

หัว แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ จุกเสียด ปวดท้อง ท้องร่วง แก้บิด แก้ปวดมวนในท้อง แก้โรคลม ขับระดู ขับระดูขาว บำรุงกำหนัด แก้กามตายด้าน แก้มุตกิด แก้เบาเหลือง เบาแดง แก้กระษัย แก้เจ็บปวดบั้นเอว บำรุงกำลัง แก้กลากเกลื้อน แก้ลมทำให้หัวใจสั่น ขับปัสสาวะ แก้ปัสสาวะพิการ แก้โรคในปาก แก้ปากคอเป็นเม็ดเป็นยอด แก้แผลในปาก แก้ปากเปื่อย แก้ไอเรื้อรัง แก้โรคกำเดา แก้อ่อนเพลีย กระตุ้นหัวใจให้เต้นสม่ำเสมอ แก้ใจสั่น แก้ปวดเมื่อย แก้บาดทะยัก แน่นหน้าอก ทำจิตใจให้กระชุ่มกระชวย ตำพอกละบองคั่งไล่ละบองลงฝี

ใบ แก้โรคในปาก ในคอ แก้โลหิตเป็นพิษ ถอนพิษต่าง ๆ บำรุงธาตุ แก้เม็ดยอดในปากในคอ แก้ปากเหม็น แก้โลหิตระดูสตรี[๖]

กะทือ

กะทือ กะทือป่า กะแวน กะแอน หัวทือ หัวอีทือ อีทือ เฮียวข่า เฮียวแดง เฮียวดำ[๕]

Zingiber zerumbet (L.) Roscoe ex Sm.

Zingiberaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก อายุหลายปี สูงได้ถึง ๒ ม. ***เหง้า*** อวบหนา ผิวนอกสีน้ำตาลอ่อน เนื้อในสีเหลืองอ่อน มีกลิ่นเฉพาะ กาบใบเรียงสลับโอบกันแน่นชูเหนือดินเป็นลำต้นเทียม แตกกอ ***ใบ***เดี่ยว เรียงสลับระนาบเดียว รูปใบหอก กว้าง ๕-๗.๕ ซม. ยาว ๒๐-๓๐ ซม. ปลายแหลม โคนสอบ ขอบเรียบ ก้านใบ ยาวประมาณ ๕ มม. ลิ้นใบ ยาว ๑.๕-๒ ซม. ***ช่อดอก*** แบบช่อเชิงลด ออกจากเหง้า ก้านช่อตั้งตรงขึ้นเหนือดินยาว ๑๔-๔๕ ซม. รูปไข่กลับ รูปทรงกระบอก รูปรี หรือรูปใบหอก กว้าง ๔-๕ ซม. ยาว ๖-๑๒ ซม. ปลายแหลม เรียวแหลม หรือมน ใบประดับรูปไข่กลับหรือรูปรีกว้าง กว้าง ๑.๒-๕.๕ ซม. ยาว ๓.๕-๑๐.๕ ซม. ปลายมนแกมโค้งกว้างหรือป้าน มักงุ้มเข้า เรียงซ้อนกันแน่น สีค่อนข้างเขียว แล้วเปลี่ยนเป็นแดงหรือน้ำตาล ขอบสีเขียวอ่อน แต่ละซอกใบประดับมีดอกสีเหลือง

๑ ดอก กลีบเลี้ยงโคนติดกันเป็นหลอดบางใส ยาว ๑.๒-๒ ซม. ปลายแยกเป็น ๓ แฉก กลีบดอกสีเหลือง สีเหลืองเข้ม หรือสีขาวแกมเหลือง โคนติดกันเป็นหลอด ยาวประมาณ ๒.๕ ซม. ปลายแยกเป็น ๓ แฉก แฉกบนรูปค่อนข้างกลม กว้าง ๑-๒ ซม. ยาว ๑.๕-๒.๕ ซม. แฉกข้างรูปไข่กลับ แคบกว่า ยาวประมาณ ๑ ซม. เกสรเพศผู้เป็นหมันที่เปลี่ยนไปเป็นกลีบปาก ยาวประมาณ ๖ ซม. รูปไข่ รูปเกือบกลม หรือรูปคล้ายรูปไข่กลับ กว้าง ๑.๕-๒ ซม. ยาว ๑.๒-๒ ซม. สีส้มหรือสีเหลือง ปลายแยกเป็นแฉกตื้น ๆ ๒ แฉก และแยกลึกขึ้นเมื่อดอกใกล้โรย เกสรเพศผู้เป็นหมันที่เหลือรูปรี รูปคล้ายรูปไข่กลับ หรือรูปเกือบกลม สีเดียวกับกลีบปาก กว้าง ๓-๘ มม. ยาว ๖-๘ มม. อยู่ขนาบ ๒ ข้างของโคนกลีบปากและเชื่อมเป็นแผ่นเดียวกัน เกสรเพศผู้ที่สมบูรณ์มี ๑ อัน ก้านชูอับเรณูสั้นมาก อับเรณูเป็นหงอนยาวและโค้งหุ้มก้านเกสรเพศเมียที่ยาวขึ้นไปเหนืออับเรณู รังไข่ใต้วงกลีบ มี ๓ ช่อง แต่ละช่องมีออวุลจำนวนมาก ***ผล*** แบบผลแห้งแตก รูปค่อนข้างกลม กว้างประมาณ ๘ มม. ยาวประมาณ ๑.๒ มม. สีแดง ***เมล็ด*** รูปรีแกมรูปหยดน้ำ กว้างยาวประมาณ ๔ มม. สีดำ[๕]

สรรพคุณ

ราก แก้ไข้ตัวเย็น แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ บำรุงน้ำนม ช่วยเจริญอาหาร

เหง้า แก้ปวดบวม แก้เสมหะเป็นพิษ กล่อมอาจม บำรุงน้ำนม แก้ปวดมวนในอุทร แก้อาจมไม่ปกติ แก้บิด แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ จุกเสียด แก้ธาตุไม่ปกติ ขับลม ขับเสมหะ ช่วยให้เจริญอาหาร ช่วยย่อย แก้ปวดท้อง ขับปัสสาวะ

ลำต้น แก้ไข้อันทำให้เบื่ออาหาร ทำให้เจริญอาหาร

ใบ ขับเลือดเน่าในมดลูก ขับน้ำคาวปลาหลังคลอดบุตร แก้ปัสสาวะออกเป็นโลหิต แก้โลหิต

ดอก แก้ไข้ ไข้จับสั่นผอมเหลือง ไข้ตัวเย็น แก้ไข้ผอมเหลือง แก้ลมบำรุงธาตุ แก้ไข้ต่าง ๆ[๖]

กระเทียม

กระเทียมขาว, เทียม, หัวเทียม, หอมเทียม[๕]

Allium sativum L.

Amaryllidaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก สูง ๓๐-๖๐ ซม. มีกลิ่นแรง ***หัวใต้ดิน*** ลักษณะกลมแป้น เส้นผ่านศูนย์กลาง ๒-๔(-๗) ซม. มีแผ่นเยื่อสีขาวหรือสีม่วงแกมชมพูซึ่งลอกออกได้หุ้มอยู่ ๓-๔ ชั้น แต่ละหัวมี ๖-๑๐(-๑๕) กลีบ กลีบเกิดจากตาซอกใบของใบอ่อน ลำต้นลดรูปลงไปมาก ***ใบ*** เป็นใบเดี่ยว เรียงซ้อนสลับ รูปแถบ แบน กว้าง ๐.๕-๒.๕ ซม. ยาว ๓๐-๖๐ ซม. ปลายแหลม โคนแผ่และเชื่อมติดกันเป็นหลอดหุ้มรอบโคนใบของใบที่อ่อนกว่าและก้านช่อดอกทำให้เกิดเป็นลำต้นเทียม ขอบเรียบ ส่วนค่อนทางปลายใบสีเขียวและสีจะค่อย ๆ จางลงจนกระทั่งถึงโคนใบ ส่วนที่หุ้มหัวอยู่มีสีขาวหรือสีขาวอมเขียว ***ช่อดอก*** แบบช่อซี่ร่ม ก้านช่อดอกแบบก้านโดด ออกตรงกลางระหว่างใบชั้นในสุด รูปทรงกระบอก ตัน ยาว (๒๕-)๔๐-๖๐ ซม. มีโคนใบที่เชื่อมต่อกันเป็นหลอดหุ้มก้านช่อดอกไว้ประมาณครึ่งของความยาวก้าน แต่ละช่อประกอบด้วยดอกเล็ก ๆ หลายดอกอยู่ปะปนกับหัวย่อยรูปไข่ขนาดเล็กจำนวนมาก มีใบประดับใหญ่ ๑ ใบ ยาว ๗-๑๐(-๒๐) ซม. ลักษณะบาง ใส แห้งง่าย หุ้มช่อดอกขณะที่ยังตูมอยู่ แต่เมื่อช่อดอกบานใบประดับจะเปิดอ้าออกด้านหนึ่ง ปลายเป็นจะงอยแหลมและมักห้อยลง ***ดอก*** เล็ก สีขาวหรือขาวอมชมพูแกมเขียวถึงสีออกม่วง กลีบรวม ๖ กลีบ แยกกันหรือติดกันที่โคน รูปใบหอกแกมรูปไข่ ปลายแหลม กว้างประมาณ ๑.๔ มม. ยาว ๓-๖ มม. เกสรเพศผู้ ๖ อัน อับเรณู และยอดเกสรเพศเมียยาวยื่นพ้นส่วนอื่น ๆ ของดอก รังไข่เหนือวงกลีบ มี ๓ ช่อง แต่ละช่องมีออวุล ๑-๒ เม็ด ***ผล*** แบบผลแห้งแตก ขนาดเล็ก เป็นกระเปาะสั้น ๆ รูปไข่หรือรูปค่อนข้างกลม มี ๓ พู ***เมล็ด*** เล็ก สีดำ หรือผลมักฝ่อไม่มีเมล็ด[๕]

สรรพคุณ

หัว ขับเสมหะ รักษาปอด แก้ปอดพิการ รักษาแผลเรื้อรัง ขับลมในลำไส้ แก้อุจจาระเป็นมูกเลือด รักษากลากเกลื้อน บำรุงธาตุ กระจายโลหิต แก้ลม ขับปัสสาวะ แก้บวมพุพอง ขับพยาธิ แก้ตาปลา แก้ท้องอืดท้องเฟ้อ แก้ตาแดง น้ำตาไหล ตาฟาง รักษาโรคลักปิดลักเปิด รักษามะเร็งคุด รักษาริดสีดวง แก้ไอ เป็นต้น[๖]

กระวาน

กระวานขาว, กระวานจันท์, กระวานดำ, กระวานแดง, กระวานโพธิสัตว์[๗]

Amomum testaceum Ridl.

Zingiberaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก มีเหง้าทอดไปตามพื้นดิน กาบใบหุ้มซ้อนกันเป็นลำต้นเทียม สูง ๑.๕-๒(-๓) ม. มีลิ้นใบ ***ใบ*** เดี่ยว เรียงสลับระนาบเดียว รูปใบหอกแกมรูปขอบขนาน กว้าง ๖-๑๒ ซม. ยาว ๑๕-๒๕(-๖๐) ซม. ปลายแหลมหรือเป็นติ่งแหลม โคนมน ขอบเรียบ ผิวใบเกลี้ยง ***ช่อดอก*** แบบช่อเชิงลด ออกจากเหง้าชูขึ้นมาเหนือพื้นดิน รูปทรงกระบอกหรือรูปไข่กลับ ยาว ๖-๑๕ ซม. ก้านช่อดอก ยาว ๕-๑๕ ซม. ใบประดับบาง สีน้ำตาลอ่อน มีขนคาย รูปขอบขนาน หรือรูปไข่ ยาวประมาณ ๔ ซม. ปลายแหลม เรียงซ้อนสลับกัน ตลอดช่อ ในซอกใบประดับมีดอก ๑-๓ ดอก *ดอก* สีเหลือง กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอดยาวประมาณ ๒ ซม. ปลายแยกเป็น ๓ แฉก แฉกยาวประมาณ ๒ มม. มีขนนุ่มคล้ายไหม กลีบดอกโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอดแคบและยาวกว่าความยาวของหลอดกลีบเลี้ยงเล็กน้อย ปลายแยกเป็น ๓ แฉก รูปขอบขนานแกมรูปแถบ ยาวประมาณ ๑.๒ ซม. เกสรเพศผู้ที่เป็นหมันเปลี่ยนไปคล้ายกลีบดอกขนาดใหญ่ รูปช้อน ปลายมน สีขาว มีแถบสีเหลืองกลางกลีบ เกสรเพศผู้ที่สมบูรณ์ ๑ อัน ก้านชูอับเรณูยาวประมาณ ๘ มม. อับเรณูรูปสี่เหลี่ยม กว้างประมาณ ๔ มม. ยาวประมาณ ๕ มม. ปลายอับเรณูมีรยางค์คล้ายปีก ๓ ปีก ปีกข้างรูปสี่เหลี่ยม ปลายมนหรือตัด กว้างประมาณ ๓ มม. ยาวประมาณ ๕ มม. ปีกกลางรูปสี่เหลี่ยมปลายตัด ยาวประมาณ ๕ มม. รังไข่ใต้วงกลีบ มี ๓ ช่อง แต่ละช่องมีออวุลจำนวนมาก ***ผล*** แบบผลแห้งแตก รูปค่อนข้างกลม อาจเป็นสันเล็กน้อย เส้นผ่านศูนย์กลาง ๑-๑.๕ ซม. สีนวล มี ๓ พู ผลอ่อนมีขน ผลแก่เกลี้ยง ***เมล็ด*** เล็ก มีจำนวนมาก เมื่ออ่อนสีขาว แก่สีน้ำตาลดำ มีเยื่อหุ้ม[๗]

สรรพคุณ

ผล แก้ลม ขับลม แก้จุกเสียดแน่นเฟ้อ แก้ลมและเสมหะให้ปิดธาตุ แก้ลมในลำไส้ แก้คลื่นเหียน อาเจียน แก้เสมหะ แก้ลมในอก บำรุงธาตุโลหิตและเจริญอาหาร แก้รำมะนาด แก้สะอึก แก้ธาตุไม่ปกติ รักษาตะมอยหรือตาเดือน แก้อัมพาต[๖]

กฤษณา

เนื้อไม้, ไม้หอม[๘]

Aquilaria crassna Pierre ex Lecomte หรือ *A. malaccensis* Lam.

Thymelaeaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

๑. กฤษณาชนิด *Aquilaria malaccensis* Lam. เป็นไม้ต้น สูงได้ถึง ๔๐ ม. ลำต้นเปลา เปลือกเรียบ สีเทาหรือขาว ***ใบ*** เดี่ยว เรียงสลับ รูปรีหรือรูปไข่กลับ กว้าง ๒.๕-๕ ซม. ยาว ๕-๙ ซม. ปลายเรียวแหลม โคนมนหรือรูปลิ่ม ขอบเป็นคลื่นม้วนลงเล็กน้อย แผ่นใบบางและเรียบ ด้านบนเป็นมัน เส้นแขนงใบข้างละ ๑๒-๑๖ เส้น ก้านใบยาว ๓-๖ มม. ***ช่อดอก*** แบบช่อซี่ร่ม ออกตามซอกใบหรือปลายกิ่ง มี ๘-๑๐ ดอก ก้านช่อดอกยาว ๐.๔-๑ ซม. ดอกขนาดเล็ก สีเขียวแกมสีเหลือง ก้านดอก ยาว ๒-๕ มม. กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด ยาว ๓-๕ มม. ด้านนอกมีขนประปราย ด้านในค่อนข้างเกลี้ยง ปลายแยก ๕ แฉก กว้างประมาณ ๒ มม. ยาว ๒-๓ มม. มีขนประปรายทั้ง ๒ ด้าน กลีบดอก ๕ กลีบ รูปรีหรือรูปไข่ มีขนยาวห่าง ติดอยู่ที่คอของหลอดกลีบเลี้ยง สลับกับแฉกกลีบเลี้ยง เกสรเพศผู้ ๑๐ อัน รังไข่เหนือวงกลีบ มีขน มี ๒ ช่อง ยอดเกสรเพศเมียกลม ***ผล*** แบบผลแห้งแตก แตกกลางพู รูปขอบขนาน กว้าง ๑.๕-๒.๕ ซม. ยาว ๒.๕-๔ ซม. ผิวมีขนสั้น นุ่ม ที่โคนผลมีกลีบเลี้ยงติดทน ***เมล็ด*** รูปไข่ กว้างประมาณ ๖ มม. ยาวประมาณ ๑ ซม. มีขนสีแดง ปลายเป็นจะงอยยาว ๔ มม.

๒. กฤษณาชนิด *A. crassna* Pierre ex Lecomte เป็นไม้ต้น ใบและดอกมีลักษณะเหมือนชนิด *A. malaccensis* Lam. แต่ก้านดอกยาวกว่า กลีบเลี้ยงขนาดใหญ่กว่า ยาวได้ถึง ๑.๕ ซม. ***ผล*** ค่อนข้างกลม และมีขนประปราย กว้าง ๒-๒.๕ ซม. ยาว ๒.๕-๓.๕ ซม. ที่โคนผลมีกลีบเลี้ยงติดทน ***เมล็ด*** กว้างประมาณ ๕ มม. ยาวประมาณ ๑ ซม.[๘]

สรรพคุณ

เนื้อไม้ เป็นเครื่องยาที่มีรสขม หอม เย็น บำรุงหัวใจ บำรุงตับ ปอด บำรุงโลหิตในหัวใจ ปรุงเป็นยาหอม แก้ลมวิงเวียน หน้ามืด รับประทานทำให้ชุ่มชื่นหัวใจ สุมศีรษะเด็กแก้ลมทราง

น้ำมัน น้ำมันจากเมล็ดรักษาโรคเรื้อนและโรคผิวหนังได้[๙]

กานพลู

กรานพูล, กรามพูล, กรานพลู, กรามพลู[๗]

Syzygium aromaticum (L.) Merr. & L. M. Perry

Myrtaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ต้น สูง ๙-๒๐ ม. กิ่งก้านรูปทรงกระบอก แตกกิ่งต่ำ ลำต้นตั้งตรง เปลือกเรียบ สีเทาออกขาว ***ใบ*** เดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปใบหอก รูปรีแคบ หรือรูปไข่กลับแคบ กว้าง ๒.๕-๕.๕ ซม. ยาว ๖-๑๓.๕ ซม. ปลายแหลมหรือเรียวแหลม โคนสอบแคบยาว ขอบเรียบ แผ่นใบด้านบนเป็นมัน มีต่อมน้ำมันมาก เส้นแขนงใบข้างละ ๑๕-๒๐ เส้น ปลายเส้นโค้งจดกับเส้นถัดไปก่อนถึงขอบใบ ก้านใบเล็กเรียว ยาว ๑-๒.๕ ซม. ***ช่อดอก*** แบบช่อกระจุกแยกแขนง ออกที่ปลายกิ่ง ยาวได้ถึง ๕ ซม. ช่อย่อยแบบช่อเชิงหลั่น แต่ละช่อมี ๓ ดอก ก้านช่อดอกสั้นมากหรือยาวได้ถึง ๑ ซม. ใบประดับและใบประดับย่อย รูปสามเหลี่ยม ยาว ๒-๓ มม. ***ดอก*** สีขาวอมเขียว สีเหลืองอ่อน หรือสีเหลืองอมเขียว ก้านดอกยาว ๓-๗ มม. ฐานดอกรูปทรงกระบอกแคบ ยาวประมาณ ๑ ซม. เป็นสัน โคนค่อนข้างแคบ กลีบเลี้ยงสีเขียวและเปลี่ยนเป็นสีแดงเมื่อดอกบาน โคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด ยาว ๕-๗ มม. ปลายแยก ๔ แฉก รูปไข่แคบ ยาว ๓-๔ มม. ปลายแหลม ขอบเรียบใส กลีบดอกมี ๔ กลีบ รูปขอบขนานหรือกลม ยาว ๗-๘ มม. ขอบเรียบ ใส มีต่อมน้ำมันมาก ร่วงง่าย เกสรเพศผู้มีจำนวนมาก ร่วงง่าย ก้านชูอับเรณู ยาว ๗.๑-๗.๔ มม. อับเรณูรูปไข่หรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่ ยาวประมาณ ๐.๕ มม. รังไข่กึ่งใต้วงกลีบ มี ๒ ช่อง แต่ละช่องมีออวุลจำนวนมาก ก้านยอดเกสรเพศเมียยาวประมาณ ๔ มม. ***ผล*** แบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปขอบขนานแกมรูปไข่กลับ กว้างประมาณ ๑.๕ ซม. ยาว ๒-๒.๕ ซม. มักมีกลีบเลี้ยงติดทนที่ปลายผล แก่จัดสีแดง ***เมล็ด*** มี ๑ เมล็ด รูปขอบขนาน ยาวประมาณ ๑.๕ ซม. มีร่องด้านเดียว[๗]

สรรพคุณ

ดอก แก้ปวดท้อง แก้ท้องเสีย แก้ท้องขึ้น ขับลมในลำไส้ แก้ลม แก้เหน็บชา แก้พิษเลือด น้ำเหลืองและน้ำคาวปลา แก้ธาตุพิการ บำรุงธาตุ ฟอกโลหิต ขับเสมหะ แก้อุจจาระให้ปกติ แก้รัตตะปิตตะโรค แก้หืด กระทำให้อาหารงวด แก้ไอ ระงับกระตุก

แก้ปากเหม็น แก้เลือดออกตามไรฟัน ดับกลิ่นเหล้า แก้ปวดฟัน แก้รำมะนาด กระจายลม กระจายเสมหะอันขึ้น[๖]

การบูร

กรปูร, Camphor tree, Japanese camphor tree, Formosa camphor, gum camphor, laurel camphor[๗]

Cinnamomum camphora (L.) J. Presl

Lauraceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ต้น สูง ๑๐-๑๕ ม. อาจสูงได้ถึง ๓๐ ม. ลำต้นและกิ่งเรียบ ทุกส่วนมีกลิ่นหอมของการบูร โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่รากและโคนต้นจะมีกลิ่นหอมมากกว่าส่วนอื่น ๆ ***ใบ*** เดี่ยว เรียงสลับ รูปไข่ รูปไข่กว้าง หรือรูปรี กว้าง ๒-๗ ซม. ยาว ๕-๑๑ ซม. ปลายเรียวแหลม โคนสอบ ขอบเรียบ แผ่นใบค่อนข้างเหนียว ด้านบนเป็นมัน ด้านล่างมีนวล เส้นแขนงใบข้างละ ๒-๓ เส้น คู่ล่างออกใกล้โคนใบและเห็นชัดกว่าคู่บน มีต่อม ๒ ต่อมที่ซอกใบคู่ล่างก้านใบ ยาว ๑.๕-๒.๕ ซม. ตาใบมีเกล็ดซ้อนเหลื่อมหุ้มอยู่ เกล็ดชั้นนอกเล็กกว่าเกล็ดชั้นในตามลำดับ ***ช่อดอก*** แบบช่อแยกแขนง ออกตามซอกใบ ยาวประมาณ ๗ ซม. ใบประดับเรียวยาว ร่วงง่าย มีขนอ่อนนุ่ม ***ดอก*** มีขนาดเล็ก สีเหลืองอ่อน ก้านดอกสั้นมาก กลีบรวม ๖ กลีบ รูปรี ปลายมน ยาวประมาณ ๒ มม. โคนเชื่อมติดกันเป็นหลอดสั้น ๆ ด้านในมีขนนุ่ม เกสรเพศผู้ ๙ อัน เรียงเป็น ๓ วง วงนอกและวงกลางแยกกัน มีขนนุ่มประปราย วงในมีขนและมีต่อม ไม่มีก้าน รูปหัวใจ รังไข่เหนือวงกลีบ มี ๑ ช่อง มีออวุล ๑ เม็ด ก้านเกสรเพศเมียยาวประมาณ ๒ มม. ***ผล*** แบบผลผนังชั้นในแข็ง ค่อนข้างกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง ๐.๗-๑.๒ ซม. สีเขียวเข้ม ผลสุกสีดำ ***เมล็ด*** มี ๑ เมล็ด[๗]

สรรพคุณ

แก่น แก้ปวดท้อง แก้ท้องเสีย แก้ธาตุพิการ บำรุงธาตุ บำรุงกำลัง บำรุงหัวใจ แก้โรคอหิวาต์ แก้จุกแน่นเฟ้อ ขับผายลม ขับเสมหะ ป้องกันหวัด แก้ปวดหลัง ขับน้ำเหลือง แก้เลือดลม แก้ปวดร้าวตามเส้นประสาท แก้เส้นกระตุก ปวดข้อ ข้อบวมเป็นพิษ เกลื่อนฝี ฆ่าเชื้อ ขับเหงื่อ บำรุงกำหนัด ถอนพิษ แก้คัน แก้ไอ แก้เคล็ดบวม ขัดยอก ปวดเมื่อย กระตุ้นหัวใจ ทำให้อาหารงวด แก้โรคตา กระจายลม รับประทานมากอาจเกิดโทษ[๖]

โกฐเขมา

โกฐหอม, ซังตุ๊ก, ชางจู๋[๗]

Atractylodes lancea (Thunb.) DC.

Compositae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก อายุหลายปี สูง (๑๕-)๓๐-๑๐๐ ซม. ***เหง้า*** ทอดนอนหรือตั้งขึ้น มีราก พิเศษขนาดเท่า ๆ กันจำนวนมาก ***ลำต้น*** ขึ้นเดี่ยวหรือเป็นกระจุก ไม่แตกกิ่งหรือแตกกิ่งเฉพาะตอนบน มีขนคล้ายใยแมงมุมเล็กน้อยหรือเกลี้ยง ***ใบ*** เดี่ยว เรียงเวียน แผ่นใบบาง คล้ายกระดาษ มีหลายรูปแบบ ขอบมีขนครุยหรือหยักซี่ฟัน ใบใกล้โคนต้นรูปไข่ กว้าง ๕-๘ ซม. ยาว ๘-๑๒ ซม. ขอบเรียบหรือหยักแบบขนนก ๓-๕(-๙) แฉก แฉกข้างรูปรีหรือรูปไข่กลับแกมรูปรี แฉกปลายรูปกลม รูปไข่กลับ รูปไข่ หรือรูปรี ก้านใบสั้นหรืออาจยาวได้ถึง ๓.๕ ซม. ใบบริเวณกลางต้นรูปไข่กลับ รูปไข่กลับแกมรูปรี รูปรีแคบ หรือรูปใบหอกกลับ โคนรูปลิ่มแกมสอบเรียว ขอบเรียบหรือหยักเป็นรูปสามเหลี่ยมปลายแหลม ๑-๒ แฉก ใกล้โคนใบ ใบบริเวณปลายต้นอาจมีขอบหยักแหลม ๑-๒ แฉก ก้านใบยาว ๐.๕-๒.๕ ซม. ***ช่อดอก*** แบบช่อกระจุกแน่น มี ๑ ถึงหลายช่อ ออกที่ปลายกิ่ง วงใบประดับซ้อนกันแน่น รูประฆัง เส้นผ่านศูนย์กลาง ๑-๑.๕ ซม. ใบประดับมี ๕-๗ วง ขอบมีขนคล้ายใยแมงมุมเล็กน้อย ปลายมน ใบประดับวงนอกรูปไข่ถึงรูปไข่แกมรูปใบหอก กว้าง ๒-๓ มม. ยาว ๓-๖ มม. ใบประดับวงกลางรูปไข่ถึงรูปไข่แกมรูปรี หรือรูปรี กว้าง ๓-๔ มม. ยาว ๐.๖-๑ ซม. ใบประดับวงในรูปรีถึงรูปแถบ กว้าง ๒-๓ มม. ยาว ๑.๑-๑.๒ ซม. ใบประดับวงในสุดอาจมีสีแดง ด้านบนของฐานดอกร่วมแบน *ดอก* สีขาว เป็นดอกสมบูรณ์เพศหรือดอกเพศเมียที่มีเกสรเพศผู้ลดรูป กลีบเลี้ยงเป็นขน สีน้ำตาลถึงสีขาวหม่น มี ๑ แถว โคนติดกันเป็นวง ยาว ๗-๘ มม. กลีบดอกยาวประมาณ ๙ มม. ปลายเป็น ๕ หยัก เกสรเพศผู้ ๕ อัน ติดที่หลอดกลีบดอก รังไข่ใต้วงกลีบ มี ๑ ช่อง มีออวุล ๑ เม็ด ก้านเกสรเพศเมียสั้น ยอดเกสรเพศเมียรูปสามเหลี่ยม มีขนนุ่ม ***ผล*** แบบผลแห้งเมล็ดล่อน รูปไข่กลับ[๗]

สรรพคุณ

ราก แก้โรคลม ขับปัสสาวะ

เหง้า แก้โรคลม ขับปัสสาวะ แก้หอบ แก้เสียดแทงสองราวข้าง แก้จุกแน่น แก้โรคในปากคอเป็นแผลเน่าเปื่อย[๖]

บทที่ ๓

โกฐสอ

โกฐสอจีน, แปะจี้, ป่ายจื่อ[๗]

Angelica dahurica (Hoffm.) Benth. & Hook.f. ex Franch. & Sav. var. *dahurica*[๑๐]

Umbelliferae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก อายุหลายปี สูง ๑-๒.๕ ม. ***ราก*** อวบใหญ่ เนื้อแข็ง รูปกรวยยาว เส้นผ่านศูนย์กลาง ๓-๕ ซม. อาจยาวได้ถึง ๓๐ ซม. หรือมากกว่า อาจแยกแขนงที่ปลาย มีกลิ่นหอมจัด ลำต้น ตั้งตรง เป็นร่องตามยาว สีเขียวแกมสีม่วง โคนต้นเส้นผ่านศูนย์กลาง ๒-๕(-๗-๘) ซม. ***ใบ*** ประกอบแบบขนนก ๒-๓ ชั้น เรียงเวียน รูปไข่แกมรูปสามเหลี่ยม กว้างได้ถึง ๔๐ ซม. ยาวได้ถึง ๕๐ ซม. ก้านใบยาว โคนแผ่เป็นกาบ ใบย่อยไม่มีก้าน รูปรีแคบถึงรูปใบหอกแกมรูปขอบขนาน กว้าง ๑-๔ ซม. ยาว ๔-๑๐ ซม. ปลายแหลม โคนเป็นครีบเล็กน้อย ขอบจักฟันเลื่อยห่าง ๆ ใบตอนบนลดรูปเป็นกาบ ***ช่อดอก*** แบบช่อซี่ร่ม เชิงประกอบ ออกตามซอกใบและปลายกิ่ง เส้นผ่านศูนย์กลาง ๑๐-๓๐ ซม. สีขาว ใบประดับไม่มีหรือมีไม่เกิน ๒ ใบ คล้ายกาบ หุ้มช่อดอกเมื่อยังอ่อนอยู่ มีช่อย่อย ๑๘-๔๐(-๗๐) ช่อ มีขนสั้น ๆ ใบประดับย่อยรูปใบหอกแกมรูปแถบ กลีบเลี้ยงลดรูป กลีบดอก ๕ กลีบ รูปไข่กลับ ขนาดเล็ก ปลายเว้าตื้น เกสรเพศผู้ ๕ อัน รังไข่เหนือวงกลีบ มี ๒ ช่อง แต่ละช่องมีออวุล ๑ เม็ด โคนก้านเกสรเพศเมียเป็นรูปกรวยสั้น ***ผล*** แบบผลแห้งแล้วแตก รูปรี กว้างถึงเกือบกลม ด้านล่างแบนราบ กว้าง ๔-๖ ซม. ยาว ๔-๗ ซม. สันด้านล่างหนากว่าร่อง สันด้านข้างแผ่เป็นปีกกว้าง ตามร่องมีท่อน้ำมัน ๑ ท่อ ตามสันมีท่อน้ำมัน ๒ ท่อ[๗]

สรรพคุณ

ราก แก้ไข้ แก้ไอ แก้หืด บำรุงหัวใจให้ชุ่มชื่น[๖]

โกฐเชียง

กุยบ้วย, กุยเหว่ย[๗]

Angelica sinensis (Oliv.) Diels

Umbelliferae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก อายุหลายปี ***ลำต้น*** ตั้งตรง สีเขียวแกมสีม่วง สูง ๐.๔-๑ ม. ราก อวบหนา รูปทรงกระบอก แยกเป็นรากแขนงหลายราก มีกลิ่นหอมมาก ลำต้น สีเขียวแกมสีม่วง มีร่องตามยาว แตกกิ่งตอนบน ***ใบ*** หยักลึกแบบขนนก ๒-๓ ชั้น รูปไข่ กว้าง ๑๒-๒๕ ซม. ยาว ๑๐-๓๐ ซม. แฉกใบมีก้านเห็นได้ชัดเจน รูปไข่ถึงรูปใบหอกแกมรูปไข่ กว้าง ๐.๘-๒.๕ ซม. ยาว ๒-๓.๕ ซม. มักแยกเป็นแฉกย่อย ๒-๓ แฉก ขอบใบจักฟันเลื่อยแบบ ไม่สม่ำเสมอ ก้านใบยาว ๕-๒๐ ซม. โคนแผ่เป็นครีบแคบ ๆ สีเขียวแกมสีม่วง ช่อดอก แบบช่อซี่ร่มเชิงประกอบ ออกตามปลายกิ่งหรือซอกใบ มีช่อย่อยขนาดไม่เท่ากัน ๑๐-๓๐ ช่อ ก้านช่อดอกยาว ๘-๒๐ ซม. มีขนหรือเกือบเกลี้ยง ใบประดับมี ๒ ใบหรืออาจไม่มี รูปแถบ ขนาดไม่เท่ากัน ใบประดับย่อย ๒-๔ ใบ รูปแถบ ยาว ๓-๕ มม. มีดอก ๑๓-๓๖ ดอก ***ดอก*** สีขาวหรือสีแดงแกมสีม่วง ก้านดอกเรียว ยาว ๑-๓ ซม. (เมื่อเป็นผล) กลีบเลี้ยงลดรูป กลีบดอก ๕ กลีบ รูปไข่กลับ ปลายเว้าตื้น เกสรเพศผู้ ๕ อัน รังไข่ใต้วงกลีบ มี ๒ ช่อง แต่ละช่องมีออวุล ๑ เม็ด โคนก้านเกสรเพศเมียกลมแบน ขอบแผ่เป็นปีกยื่นออก ***ผล*** แบบผลแห้งแยก รูปรี รูปไข่ รูปไข่กลับ หรือรูปเกือบกลม กว้าง ๓-๔ มม. ยาว ๔-๖ มม. สันด้านล่างหนาแคบ ด้านข้างมีปีกบาง กว้างเท่ากับความกว้างของผล อาจมีหรือไม่มีท่อน้ำมันตามร่อง[๗]

สรรพคุณ

ราก, หัว แก้ไข้ แก้สะอึก แก้เสียดแทงสองราวข้าง กระจายโลหิต บำรุงโลหิต[๖]

บทที่ ๓

ขิง

กังเกีย, กานเจียง[๗]

Zingiber officinale Roscoe

Zingiberaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก อายุหลายปี ***เหง้า*** อวบหนา ผิวนอกสีน้ำตาลอ่อน เนื้อในสีเหลืองอ่อน กาบใบเรียงสลับโอบกันแน่นชูเหนือดินเป็นลำต้นเทียม สูง ๐.๕-๑ ม. แตกกอ ***ใบ*** เดี่ยว เรียงสลับ รูปแถบ กว้าง ๑.๕-๒.๕ ซม. ยาว ๑๕-๒๓ ซม. ปลายเป็นติ่งยาว โคนสอบ ผิวใบด้านล่างมีขน ก้านใบยาวประมาณ ๓ มม. ลิ้นใบเป็น ๒ แฉกตื้น ยาว ๓-๕ มม. ผิวเกลี้ยง ปลายตัด ***ช่อดอก*** แบบช่อเชิงลด ออกจากเหง้า ก้านช่อตั้งตรงขึ้นเหนือดิน ยาว ๑๕-๒๐(-๓๐) ซม. รูปรีหรือรูปทรงกระบอก กว้าง ๑.๕-๒ ซม. ยาว ๔-๕ ซม. ใบประดับเรียงซ้อนกันแน่น สีเขียวอ่อน รูปไข่กลับ กว้าง ๑.๕-๒ ซม. ยาว ๒-๓ ซม. ผิวเกลี้ยง ปลายมีติ่งหนาม ขอบโค้งเข้า ใบประดับย่อยรูปรี กว้างประมาณ ๑.๓ ซม. ยาวประมาณ ๒.๕ ซม. กลีบเลี้ยงโคนติดกันเป็นหลอด สีขาว ยาวประมาณ ๑ ซม. ปลายแยกเป็นสองแฉกและแยกลึกลงด้านเดียว กลีบดอกสีเหลืองอ่อน โคนติดกันเป็นหลอด ยาว ๒-๒.๕ ซม. ปลายแยกเป็น ๓ แฉก แฉกบนรูปใบหอก กว้างประมาณ ๘ มม. ยาวประมาณ ๑.๘ ซม. แฉกข้าง ๒ แฉกเหมือนกัน รูปแถบ ยาวเท่ากับแฉกบน แต่แคบกว่าประมาณครึ่งหนึ่ง เกสรเพศผู้เป็นหมันที่เปลี่ยนไปเป็นกลีบปากรูปไข่กลับ สีม่วงและมีแต้มสีเหลืองตรงกลาง เกสรเพศผู้เป็นหมันที่เหลือรูปไข่ สีเดียวกับกลีบปาก ขนาบ ๒ ข้างของโคนกลีบปากและเชื่อมเป็นแผ่นเดียวกัน เกสรเพศผู้สมบูรณ์มี ๑ อัน ก้านชูอับเรณูสั้นมาก อับเรณูสีนวล ยาวประมาณ ๘ มม. ปลายมีหงอนยาวและโค้งหุ้มก้านเกสรเพศเมียที่ยาวขึ้นไปเหนืออับเรณู รังไข่ใต้วงกลีบ ยาวประมาณ ๒ มม. มี ๓ ช่อง แต่ละช่องมีออวุลจำนวนมาก ***ผล*** แบบผลแห้งแตก รูปค่อนข้างกลม สุกสีแดง ***เมล็ด*** รูปรี สีน้ำตาลเข้ม โคนมีครุยเป็นถุงบางใส[๗]

สรรพคุณ

เหง้า เจริญอากาศธาตุ แก้ไข้ แก้พรรดึก แก้นอนไม่หลับ แก้ลมพานไส้ แก้คลื่นเหียนอาเจียน แก้ท้องเสีย แก้นิ่ว ขับเสมหะ แก้อากาศธาตุ ๑๐ ประการ แก้ปวดท้อง ย่อยอาหาร แก้ลม แก้ลมป่วงทุกชนิด แก้เสมหะและลมอัณฑพฤกษ์ แก้โรคในปาก แก้ธาตุพิการ เจริญอาหาร แก้โรคอันบังเกิดแต่ทรวง แก้บิด แก้ลมปั่นป่วนในท้อง ทำให้ผิวสดชื่น แก้ไข้ผอมเหลือง แก้โรคในคอพอกแผลที่ถูกตะปูตำ แก้ไข้หวัดใหญ่ แก้ไอ แก้หอบ ขับปัสสาวะ แก้ปู ปลา นก และสัตว์อื่นอันมีพิษ ถูนวดให้ร้อนแดง แก้สะอึก รักษาลำไส้อักเสบ

เปลือกเหง้า ขับลม ขับปัสสาวะ แก้บวมน้ำ ท้องอืดแน่น แก้แผลบวมมีหนองและโรคผิวหนังกลากเกลื้อน

ต้น ขับลม แก้นิ่ว แก้น้ำเบาหยดย้อย แก้ลมป่วงทุกชนิด แก้ท้องร่วงอย่างแรง แก้อาเจียน แก้คอเปื่อย บำรุงธาตุไฟ ช่วยย่อยอาหาร ฆ่าพยาธิ แก้โรคตา แก้บิด

ใบ แก้กำเดาให้บริบูรณ์ ขับลม ช่วยย่อยอาหาร แก้ฟกช้ำจากการหกล้มหรือกระทบกระแทก แก้นิ่ว แก้น้ำเบาหยดย้อย แก้คอเปื่อย บำรุงธาตุไฟ ช่วยย่อยอาหาร ฆ่าพยาธิ แก้โรคตา แก้บิด

ดอก แก้โรคอันบังเกิดแต่ดวงหทัย บำรุงหัวใจ แก้โรคตา แก้คอเปื่อย บำรุงธาตุไฟ ช่วยย่อยอาหาร ฆ่าพยาธิ แก้โรคตา แก้บิด[๖]

ขิงแห้ง

ขิงแห้ง[๑๑]

Zingiber ligulatum Roxb.

Zingiberaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

พืชล้มลุก ***ลำต้น*** ใต้ดินเป็นเหง้าแข็ง ลำต้นเหนือดินสูง ๕๐-๙๐ ซม. ***ใบ*** ๑๖-๒๒ ใบ เรียงสลับระนาบเดียวกัน แผ่นใบรูปขอบขนาน กว้าง ๓.๕-๔ ซม. ยาว ๑๖-๑๙ ซม. ปลายเรียวแหลม โคนสอบ ขอบเรียบ ก้านใบยาว ๔-๕ มม. ลิ้นใบรูปแถบยาว แนบอยู่บนลำต้น ยาว ๑.๗-๒.๕ ซม. สีน้ำตาล แห้งและกรอบ ***ช่อดอก*** แบบช่อเชิงลด กว้างและยาว ๔ ซม. ก้านช่อยาว ๑-๓ ซม. ***ดอก*** สีขาวหรือสีนวล ใบประดับรูปใบหอก ยาว ๓ ซม. ปลายแหลม ใบประดับย่อยรูปรี กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด ยาว ๙ มม. ปลายแยก

เป็นแฉกลึกด้านเดียว ยาว ๑.๓-๑.๕ ซม. กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ยาว ๒.๗-๒.๙ ซม. ปลายแยกเป็นสามแฉก รูปใบหอกถึงรูปขอบขนานแกมรูปไข่ ยาว ๒.๓ ซม. กลีบปากสีเหลืองอ่อนหรือสีขาวนวล รูปเกือบกลม ยาว ๒.๓ ซม. กลีบคู่ข้างลดรูปจนเกือบไม่มี เกสรเพศผู้มีจะงอยสีเหลืองเข้ม ยาว ๑ ซม. ***รังไข่*** ยาวได้ถึง ๕ มม. ***ผล*** แบบผลแห้งแตก[๑๑]

ขี้เหล็ก

ใบขี้เหล็กบ้าน, ใบขี้เหล็กหลวง, ใบขี้เหล็กใหญ่[๕]

Senna siamea (Lam.) H. S. Irwin & Barneby

Fabaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ต้นขนาดกลาง ผลัดใบ ผลิใบใหม่เร็ว สูงได้ถึง ๒๐ ม. ลำต้นมักคดงอเป็นปุ่มปม เปลือกสีเทาถึงน้ำตาลดำ ***ใบ*** เป็นใบประกอบแบบขนนกปลายคู่ เรียงสลับ ใบย่อยมี ๗-๑๐(-๑๕) คู่ เรียงตรงข้าม รูปขอบขนานแกมรูปไข่ กว้าง ๑-๒ ซม. ยาว ๓-๗ ซม. เกลี้ยง ปลายมน เว้าตื้น หรือแหลม มีติ่งหนามสั้น โคนมน ขอบเรียบ ผิวด้านบนเกลี้ยง ผิวด้านล่างมีขนนุ่ม ***ช่อดอก*** แบบช่อแยกแขนงขนาดใหญ่ ออกตามปลายกิ่ง สีเหลือง ก้านช่อยาว ๕-๗ ซม. ใบประดับรูปไข่กลับ มีปลายแหลมยาวประมาณ ๕ มม. ก้านดอกยาว ๒-๓ ซม. กลีบเลี้ยง ๕ กลีบ รูปกลม เนื้อหนา ขนาดไม่เท่ากัน กลีบนอก ๒ กลีบ มีขนาดเล็ก ยาวประมาณ ๕ มม. กลีบใน ๓ กลีบ ยาวได้ถึง ๙ มม. มีขนทางด้านนอก กลีบดอก ๕ กลีบ รูปไข่กลับ กว้าง ยาว ๑.๕-๒ ซม. มีก้านสั้น เกสรเพศผู้มี ๑๐ อัน ยาวไม่เท่ากัน มี ๒ อันที่มีก้านชูอับเรณูยาวประมาณ ๑ ซม. และ ๖-๗ มม. ตั้งตรง ส่วนอีก ๔-๕ อันมีก้านชูอับเรณูยาว ๒-๔ มม. เกสรเพศผู้ลดรูป ๓ อัน ยาว ๒-๔ มม. รังไข่ใต้วงกลีบ รูปรี มีขนนุ่ม ก้านเกสรเพศเมียเห็นไม่ชัด ***ผล*** แบบผลแห้งแตก เป็นฝักแบน กว้าง ๑-๕ ซม. อาจยาวได้ถึง ๓๐ ซม. เมื่ออ่อนสีเขียว แก่สีน้ำตาล ***เมล็ด*** รูปไข่ แบน สีน้ำตาลอ่อน เรียงตามขวาง มี ๒๐-๓๐ เมล็ด[๕]

สรรพคุณ

ราก ถ่ายพิษไข้ แก้ไข้กลับซ้ำ แก้ไข้หนาว ๆ ร้อน ๆ เจริญไฟธาตุ แก้ชักในเด็ก แก้ไข้ผิดสำแดง แก้โรคอันเป็นชินธาตุ แก้โรคอันเป็นอชินธาตุ แก้เหน็บชา บำรุงธาตุ

ต้น รักษาโรคผิวหนัง เป็นยาระบาย

เปลือก แก้ริดสีดวง แก้กระษัย แก้พิษไข้ พิษเสมหะ ทำให้เส้นเอ็นหย่อน

กระพี้ แก้ร้อนกระสับกระส่าย แก้โลหิตอันกระทำให้กระสับกระส่าย ขับถ่ายโลหิตเสีย แก้กระษัย แก้เส้นเอ็นพิการ แก้ไข้ บำรุงโลหิต แก้จุกกะผามม้ามย้อย แก้โลหิตขึ้นเบื้องบน คุมกำเนิด

แก่น แก้กามโรค แก้ไฟธาตุ ทำให้ตัวเย็น แก้แสบตา แก้เส้น แก้กระษัย ถ่ายในโรคม้ามย้อย ถ่ายโรคเหน็บชา ถ่ายพิษทั้งปวง แก้โลหิตอันกระทำให้กระสับกระส่ายในท้อง แก้โลหิตอันทำให้แสบในจักษุทวาร แก้โลหิตขึ้นเบื้องบน บำรุงโลหิต แก้โรคลม แก้โรคลมเบื้องสูงลดลง แก้ลมอันกระทำให้เย็นทั่วร่างกาย แก้พยาธิในท้องให้ตก เป็นยาระบายฟอกโลหิตสตรี ขับน้ำคาวปลา ขับถ่ายโลหิตเสีย ถอนพิษผิดสำแดง แก้กร่อน แก้บวม แก้ไตพิการ แก้จุกเสียด คุมกำเนิด แก้เบาหวาน แก้โรคกำเดา

ใบ แก้ระดูขาว ขับปัสสาวะ แก้นิ่ว แก้นอนไม่หลับ เป็นยาระบาย แก้โรคเหน็บชา ถ่ายกระษัย แก้โรคกำเดา ถอนพิษ แก้พยาธิ แก้สะอึก เจริญอาหาร ลดความดันโลหิตสูง ถ่ายพิษไข้ พิษเสมหะ พอกฝีมะม่วง แก้บิด

ดอก แก้นอนไม่หลับ แก้โลหิต แก้หืด แก้รังแค ผายธาตุ ขับพยาธิ เป็นยาระบาย เจริญอาหาร บำรุงประสาท

ฝัก แก้ไข้เพื่อปัตตะ ไข้เพื่อเสมหะ

เปลือกฝัก แก้เส้นเอ็นพิการ[๖]

จันทน์เทศ

ดอกจันทน์เทศ, รกจันทน์[๕]

Myristica fragrans Houtt.

Myristicaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ต้น ***ใบ*** เดี่ยว เรียงเวียน รูปไข่ รูปรี หรือรูปขอบขนาน กว้าง ๓-๗ ซม. ยาว ๕-๑๕ ซม. ปลายแหลม โคนสอบ ขอบเรียบ เส้นกลางใบเห็นชัดทางด้านบน เส้นแขนงใบข้างละ ๖-๑๒ เส้น ก้านใบยาวประมาณ ๑ ซม. ***ดอก*** แยกเพศ ส่วนมากมักอยู่ต่างต้น สีเหลืองอ่อน กลิ่นหอม ดอกเพศผู้เป็นช่อแบบช่อเชิงหลั่น ออกตามกิ่งหรือซอกใบ อาจมีได้ถึง ๒๐ ดอก ก้านช่อยาวได้ถึง ๒ ซม. ก้านดอกยาวประมาณ ๑ ซม. กลีบเลี้ยงโคนติดกัน

เป็นรูปคล้ายคนโท ยาว ๗-๙ มม. ปลายแยกเป็นแฉกเล็ก ไม่มีกลีบดอก เกสรเพศผู้ ๘-๑๒ อัน เชื่อมติดกัน ดอกเพศเมียออกกระจายตามกิ่ง เป็นดอกเดี่ยวหรือเป็นกระจุก ก้านดอกยาว ๑-๑.๕ ซม. กลีบเลี้ยงโคนติดกันเป็นรูปคนโท ยาวประมาณ ๑ ซม. ปลายแยกเป็นแฉกเล็ก ไม่มีกลีบดอก รังไข่เหนือวงกลีบ มี ๑ ช่อง ออวุล ๑ เม็ด ยอดเกสรเพศเมียแยกเป็นแฉกสั้น ๒ แฉก ***ผล*** แบบผลผนังชั้นในแข็ง รูปไข่ค่อนข้างกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง ๕-๘ ซม. สีเขียวอมเหลือง แก่แตก ๒ ซีก ๑ ***เมล็ด*** เยื่อหุ้มเมล็ดเป็นริ้วสีแดง เปลือกเมล็ดแข็งสีน้ำตาลดำ[๕]

สรรพคุณ

ผล แก้ลม แก้โรคลม แก้ปวดมดลูก บำรุงโลหิต แก้ลมจุกเสียด แน่นจุกเสียด แก้จุกเสียด เสมหะอันผูก แก้สะอึก ขับเสมหะ ขับลม บำรุงธาตุ คุมกำเนิด แก้ปวดรัดมูก แก้เสมหะและโลหิต บำรุงกำลัง แก้กำเดา แก้ท้องร่วง แก้กระหายน้ำ ขับลมในลำไส้ แก้ปวดรัดมดลูก แก้บิด แก้ธาตุพิการ[๖]

จิงจ้อ

Aniseia martinicensis (Jacq.) Choisy[๖]

Convolvulaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้เถา ***ใบ*** เดี่ยว ใบรูปขอบขนานแคบ ปลายเป็นติ่ง มีปลายใบทู่ แต่ไม่มาก ***ดอก*** เดี่ยวสีขาวมีใบประดับ รูปหอกแคบ กลีบเลี้ยง ๓ กลีบ กลีบดอกเป็นรูปปากแตรสีขาว มีขน ***ผล*** เป็นผลแห้ง รูปไข่ ภายในมีเมล็ดไม่เกิน ๔ เมล็ด มีขนปกคลุม[๖]

สรรพคุณ

ราก แก้พิษ แก้ลมบาดทะจิต แก้เสมหะ ลมและดี ช่วยย่อยอาหาร แก้ไข้ คลื่นเหียนอาเจียน ประหารเสียซึ่งเตโชอันกล้าให้อ่อนลง[๖]

ช้าพลู

ผักปูนา, ผักพลูนก, พลูลิง, นมวา[๙]

Piper sarmentosum Roxb.

Piperaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก สูง ๓๐-๘๐ ซม. ลำต้นสีเขียว มีไหลงอกเป็นต้นใหม่ มีรากออกตามข้อ ***ใบ*** เดี่ยว เรียงสลับ แผ่นใบบาง ผิวใบสีเขียวเข้มเป็นมัน ใบรูปหัวใจ กว้าง ๕-๑๐ ซม. ยาว ๗-๑๕ ซม. ปลายใบแหลม โคนเว้า ***ดอก*** ช่อ อันแน่นบนแกนรูปทรงกระบอก ดอกย่อย แยกเพศ สีขาว ขนาดเล็ก ***ผล*** มีเนื้อ กลมอัดแน่นอยู่บนแกน[๙]

สรรพคุณ

ราก แก้ธาตุพิการ แก้เบาเหลือง ขัดเบาปวดเจ็บ ช่วยเจริญอาหาร บำรุงธาตุ แก้ลมในกระเพาะอาหารและลำไส้ แก้ปวดท้อง ท้องเสีย แก้เสมหะ แก้คูถเสมหะ แก้เมื่อย ขบ แก้ลม แก้อาโปธาตุ ๑๒ ประการ แก้ท้องอืดท้องเฟ้อ แก้อุระเสมหะ แก้ปัสสาวะรดที่นอน แก้สะอึก

ต้น ขับผายลม แก้ลมจุกแน่นในท้อง แก้เสมหะในทรวงอก แก้เสมหะในอุจจาระ แก้ปัสสาวะรดที่นอน

ใบ ทำให้เสมหะงวด และแห้งเข้า แก้ธาตุพิการ บำรุงธาตุ แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ จุกเสียด แก้ปัสสาวะรดที่นอน

ดอก แก้เสมหะในลำคอ ขับลมในลำไส้ แก้ท้องขึ้น ท้องอืด ท้องเฟ้อ แก้ปวดเมื่อย

ผล ขับลม แก้เสมหะในลำคอ ช่วยย่อยอาหาร แก้ไอ[๖]

ดองดึง

ดองดึงหัวขวาน, ดาวดึงส์, ว่านก้ามปู[๙]

Gloriosa superba L.

Colchicaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้เถาล้มลุก อายุหลายปี มีเหง้าใต้ดิน ***ใบ*** เดี่ยว เรียงสลับ ใบรูปขอบขนานแกมรูปใบหอก ปลายใบยืดยาวเป็นมือเกาะ ไม่มีก้านใบ ***ดอก*** เดี่ยว ออกตามซอกใบ กลีบยาว ๖-๑๐ ซม. โคนสีเขียวแกมสีเหลือง ปลายสีแดง เมื่อแก่จัดเปลี่ยนเป็นสีแดงทั้งดอก เกสรเพศผู้ ๖ อัน โค้งขึ้น รังไข่รูปขอบขนาน สีเขียวเข้ม มีรอยตามยาว ***ผล*** รูปขอบขนาน ยาวประมาณ ๕-๑๐ ซม. แตกตามรอย ***เมล็ด*** จำนวนมาก รูปกลมสีแดงส้ม

สรรพคุณ

เหง้า หรือเรียกว่าหัว รับประทาน แก้ลมพรรดึก แก้เสมหะ ผสมในตำรับธรณีสัณฑฆาต และขับผายลม แก้โรคเรื้อนและคุดทะราด แก้ลมจับโปง ลมเข้าข้อ (รูมาติสซึ่ม) หัวเข่าบวมปวด ฝนทาแก้พิษงู พิษตะขาบ แมงป่อง และแก้โรคผิวหนัง

ราก แป้งที่ได้จากราก สรรพคุณแก้หนองใน[๙]

ดีปลี

ดีปลีเชือก[๕]

Piper retrofractum Vahl

Piperaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้เถา อายุหลายปี มักเลื้อยพันไม้อื่น ***ลำต้น*** รูปทรงกระบอก อวบหนา เกลี้ยง มีข้อโป่งพองออกเป็นช่วง ๆ อาจมีรากออกตามข้อสำหรับยึดเกาะ ทั้งต้นมีกลิ่น ***ใบ*** เดี่ยว เรียงสลับ กว้าง ๓-๖.๘ ซม. ยาว ๙-๑๓.๕ ซม. ใบใกล้โคนต้นรูปไข่หรือรูปใบหอก โคนรูปหัวใจ ใบถัดขึ้นมาถึงปลายยอดรูปไข่แกมรูปขอบขนานถึงรูปขอบขนาน ปลายแหลมหรือเรียวแหลม โคนเบี้ยว มน รูปหัวใจ หรือรูปลิ่ม ขอบเรียบ เส้นแขนงใบมีข้างละ ๓-๖ คู่ ผิวใบเกลี้ยงทั้ง ๒ ด้าน ก้านใบใกล้โคนต้นยาว ๑.๕-๓ ซม. ก้านใบที่อยู่เหนือขึ้นมาสั้นกว่า

ยาว ๐.๕-๑.๕ ซม. หูใบบางเป็นเยื่อ รูปใบหอก ยาว ๑-๑.๕ ซม. ปลายมน หุ้มตาไว้หลุดร่วงง่าย ***ช่อดอก*** แบบช่อเชิงลด ตั้งขึ้นหรือกางออก มีช่อดอกเพศผู้และช่อดอกสมบูรณ์เพศ ใบประดับรูปไข่กว้างแกมรูปไข่ รูปเกือบกลม หรือรูปโล่ ยาว ๑.๕-๒ มม. ช่อดอกเพศผู้ กว้าง ๑.๕-๒ มม. ยาว ๑-๒.๕ ซม. สีขาวถึงสีขาวแกมสีเหลือง ก้านช่อยาว ๔-๘ ซม. ดอกไม่มีกลีบเลี้ยงและกลีบดอก เกสรเพศผู้ ๒ อัน มีน้อยมากที่มี ๓ อัน ก้านชูอับเรณู ยาว ๕-๗ มม. อับเรณู ยาว ๐.๘-๑ มม. ช่อดอกเพศเมีย ยาว ๑.๗-๔.๕ ซม. รังไข่ค่อนข้างกลม เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๑.๗ มม. ก้านเกสรเพศเมีย ยาวประมาณ ๐.๒ มม. ยอดเกสรเพศเมียมี ๓ แฉก ปลายมน ติดทน ***ผล*** เป็นช่ออวบ รูปทรงกระบอก ปลายมน ผลย่อยแบบผลมีเนื้อหลายเมล็ด รูปกลมกว้าง อัดกันแน่นและเชื่อมติดกัน ยอดเกสรเพศเมียติดทนที่ปลายผล เมื่ออ่อนจะแข็งและมีสีเขียวเข้ม แก่จัดจะมีสีส้มแดง เมื่อสุกจะนิ่ม มีสีแดงเข้ม ***เมล็ด*** เส้นผ่านศูนย์กลาง ๒-๒.๕ มม.[๕]

สรรพคุณ

ราก บำรุงธาตุ แก้ลม แก้ตัวร้อน แก้คุดทะราด ให้ปิดธาตุ ให้แก้เส้นอัมพฤกษ์ แก้อัมพาต ดับพิษปัตตะฆาต แก้เส้นปัตตะฆาต แก้พิษอัมพฤกษ์ แก้พิษอัมพาต แก้พิษอัณฑพฤกก แก้มุตฆาต

เถา บำรุงเสมหะ แก้เสมหะพิการ แก้เส้นอัมพฤกษ์ แก้เส้นมุตตะฆาต แก้ปวดท้อง แก้ปวดฟัน แก้จุกเสียด แก้ท้องขึ้น แก้อืดเฟ้อ แก้ท้องร่วง ฝนน้ำทาแก้ฟกช้ำ แก้ปวดเมื่อยตามตัว แก้ทางเดินปัสสาวะไม่ปกติ แก้ลมอัมพฤกษ์

ใบ แก้เส้นสุมนา แก้เส้นอัศดากาส แก้ลมเจริญไฟธาตุ แก้หืดไอ แก้ปวดเมื่อย แก้เส้นเอ็น

ผล แก้อัมพาต แก้เส้นปัตตะฆาต แก้เส้นอัมพฤกษ์ แก้คุดทะราด ให้ปิดธาตุ แก้โรคหลอดลมอักเสบ เป็นยาขับระดู เป็นยาธาตุ ทาแก้ปวดอักเสบของกล้ามเนื้อ ระงับอชิณโรค บำรุงธาตุ ขับลมให้กระจาย ขับลม ขับผายลม แก้ลม ขับลมในลำไส้ แก้ท้องร่วง แก้ธาตุพิการ แก้ธาตุไม่ปกติ แก้ปฐวีธาตุพิการ แก้วิสติปัฏฐี บำรุงร่างกาย เจริญอาหาร แก้จุกเสียด เจริญไฟธาตุ แก้ปวดท้อง ขับเสมหะในโรคหืด แก้อุระเสมหะ เป็นยาขับรกให้ออกง่าย แก้หืดไอ แก้ลมวิงเวียน แก้ริดสีดวงทวาร แก้คุดทะราด แก้คลื่นไส้[๑๒]

เถาวัลย์เปรียง

เครือเขาหนัง, เถาตาปลา, พานไสน[๗]

Solori scandens (Roxb.) Sirich & Adema (*Derris scandens* (Roxb.) Benth.)[๑๐]

Leguminosae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้เถาหรือไม้พุ่มรอเลื้อย ยาวได้ถึง ๓๐ ม. อาจมีเส้นผ่านศูนย์กลางถึง ๔๐ ซม. กิ่งห้อยลง เถามีขนสั้น นุ่ม หูใบขนาดเล็ก ยาวประมาณ ๒ มม. อาจมีหูใบย่อย ยาวประมาณ ๑ มม. ***ใบ*** เป็นใบประกอบแบบขนนกปลายคี่ เรียงสลับ ใบย่อยเรียงตรงข้าม มี ๗-๑๓ ใบ รูปไข่หรือรูปรี กว้าง ๑-๒.๕ ซม. ยาว ๓-๕ ซม. ปลายแหลมหรือมน โคนโค้งกว้าง ผิวใบด้านล่างมีขนประปราย ***ช่อดอก*** แบบช่อกระจะเทียมหรือแบบช่อแยกแขนงเทียม ยาว ๘-๔๕ ซม. ออกตามซอกใบหรือปลายกิ่ง ***ดอก*** เป็นดอกสมบูรณ์เพศ ดอกย่อยรูปดอกถั่ว กลีบเลี้ยงเชื่อมติดกันเป็นรูปถ้วย สีม่วง ปลายหยักซี่ฟัน มีขนประปราย กลีบดอกมี ๕ กลีบ สีขาว สีชมพู หรือสีออกม่วง ยาวพ้นกลีบเลี้ยงมาก กลีบกลางเกลี้ยงหรือมีขนด้านล่าง โคนกลีบกลางมักมีสีเขียว กลีบคู่ข้างติดกับกลีบคู่ล่าง เกสรเพศผู้มี ๑๐ อัน เชื่อมติดกันเป็นหลอด รังไข่เหนือวงกลีบ มี ๑ ช่อง มีออวุล (๖-)๙-๑๐ เม็ด ก้านเกสรเพศเมียโค้งเรียวแหลม ยอดเกสรเพศเมียเล็กมาก ***ผล*** เป็นฝัก แบน รูปไข่หรือรูปรีถึงรูปขอบขนานแกมรูปแถบ กว้าง ๐.๘-๑.๕ ซม. ยาว ๓-๙ ซม. โคนสอบแคบ ปลายแหลมแก่ไม่แตก มีปีกแคบด้านเดียว ***เมล็ด*** มี ๑-๓ เมล็ด รูปไต เกลี้ยงหรือมีรอยย่น[๕]

สรรพคุณ

ราก แก้กระษัยเหน็บชา

เถา ขับปัสสาวะ ถ่ายเส้นเอ็น ถ่ายกระษัย แก้เส้นเอ็นขอด แก้เมื่อยขบ ทำให้เส้นเอ็นหย่อน แก้ปวด แก้ปัสสาวะพิการ แก้โรคบิด แก้โรคหวัด แก้ไอ ถ่ายเสมหะ ขับเสมหะ ถ่ายอุจจาระ ขับระดู บีบมดลูก[๑๒]

เทียนขาว

ยี่หร่า[๑๐]

Cuminum cyminum L.

Umbelliferae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุกฤดูเดียว ลำต้นตั้งตรง แตกกิ่งก้านมาก เมื่อขยี้จะมีกลิ่นหอม สูง ๑๕-๒๐ ซม. ***ใบ*** ประกอบแบบขนนก ๒ ชั้น เรียงสลับ ใบย่อยรูปแถบ ดอกช่อแบบซี่ร่วม ออกที่ปลายยอดหรือตรงข้ามใบ ดอกย่อย ๓-๗ ดอก กลีบดอกสีขาวหรือแดง ***ผล*** แห้งคล้ายลูกผักชี มีกลิ่นหอมมาก[๑๓]

สรรพคุณ

ผล ผลแก่แห้ง รูปทรงกระบอกยาวรี สีน้ำตาล ขนาดกว้าง ๑.๓-๒ มม. และยาว ๔.๕-๖.๗ มม. สันตามยาวของผล เปลือกมีขนสั้นแข็งปกคลุม เมื่อผลแก่จัด แตกเป็น ๒ ซีก โดยแต่ละซีกมี ๑ เมล็ด มีกลิ่นหอม น้ำมันหอมระเหยที่ได้จากการกลั่นผล มีรสชาติเผ็ดร้อน และมีรสขม แก้ลม แก้ดีพิการ ขับเสมหะแก้นิ่ว ขับระดูขาว[๙]

เทียนดำ

เทียนแดง, Black cumin[๑๐]

Nigella sativa L.

Ranunculaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

พืชล้มลุก ใบประกอบแยก ใบเป็นแฉกย่อย ๆ รูปขนนก แต่ละแฉก รูปใบหอกเรียว ดอกสีฟ้าอ่อน เมล็ดรูปสามเหลี่ยมสีดำ[๑๒]

สรรพคุณ

ราก รักษาดีพิการ รักษามะเร็งคุด รักษามะเร็งเพลิง

เปลือกราก ทำให้ประจำเดือนมาตามปกติ

ต้น แก้หนองใน รักษาริดสีดวงทวาร ขับระดู

เปลือกต้น ขับระดู

ใบ แก้หนองใน ขับปัสสาวะ ขับระดู รักษาริดสีดวงทวาร บีบมดลูก

เมล็ด ขับน้ำนม แก้คลื่นไส้ อาเจียน ขับปัสสาวะ ขับระดู บีบมดลูก รักษามะเร็ง เพลิง แก้โรคลม แก้เสมหะ น้ำลายเหนียว แก้ไอ ขับพยาธิ ทำให้ประจำเดือนมามากขึ้น ทำให้แท้งได้ ขับเสมหะในร่างกายให้ลงสู่คูถทวาร ขับลมในลำไส้ แก้น้ำลายเหนียว บำรุงโลหิตให้บริบูรณ์ แก้คลื่นเหียนอาเจียน[๑๒]

เปราะหอม

ว่านหอม, ว่านตีนดิน, ว่านแผ่นดินเย็น, หอมเปราะ, เปราะหอมขาว[๑๒]

Kaempferia galanga L.

Zingiberaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก มีเหง้าใต้ดิน ***ใบ*** เดี่ยวแทงออกจากเหง้า รูปค่อนข้างกลม แผ่ราบไปบนดิน ท้องใบมีขน เนื้อใบค่อนข้างหนา ดอกช่อดอกออกตรงกลางระหว่างใบ สีขาวแต้มม่วง ***ผล*** เป็นผลแห้ง แตกได้[๑๒]

สรรพคุณ

หัวใต้ดิน รสเผ็ดขม สุมศีรษะเด็ก แก้หวัดคัดจมูก ขับลมในลำไส้ แก้เสมหะ เจริญไฟธาตุ แก้ลงท้อง

ดอก แก้เด็กนอนสะดุ้งผวา ร้องไห้ และชัก(ตาเหลือก ตาช้อนดูหลังคา) ใช้ใน ๕๓ ตำรับ เพื่อช่วยในการเดินลม

ต้น ขับเลือดเสียของสตรี[๙]

เปล้าน้อย

Croton stellatopilosus H. Ohba

Euphorbiaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้พุ่ม สูงถึง ๖ ม.แตกกิ่งที่โคนต้น เปลือกกิ่งมีขนรูปดาวสีน้ำตาลแกมเหลืองครีม *ใบ* เดี่ยว เรียงสลับ เนื้อใบคล้ายแผ่นหนัง แผ่นใบรูปไข่กลับ กว้าง ๓-๗ ซม. ยาว

๖-๑๘ ซม. โคนใบสอบเรียว ขอบใบหยักซี่ฟัน ปลายใบแหลมถึงเรียวแหลมสั้น ผิวใบด้านบนเกลี้ยง ด้านล่างมีขนสีเข้ม *ดอก* ช่อแบบช่อกระจุกแยกแขนง ออกที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกแยกเพศ สีขาวนวล อยู่ในช่อเดียวกัน *ผล* แห้งแตกเป็น ๓ พู

สรรพคุณ

เปลือกและใบ รักษาอาการท้องเสีย บำรุงโลหิต ประจำเดือน ใบสีสาร Plaunotol สมานแผลในทางเดินอาหาร

ดอก ขับพยาธิ

ราก แก้คัน รักษาโรคผิวหนัง กลาก เกลื้อน

ผล แก้โรคน้ำเหลืองเสีย

แก่น ขับโลหิต ขับผายลม[๙]

เปล้าใหญ่

เปล้า, เปล้าหลวง, เปาะ, เปล้าหัวขวาน[๙]

Croton persimilis Müll. Arg.

Euphorbiaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ต้น สูงถึง ๑๐ ม. ผลัดใบ ***ใบ*** เดี่ยว เรียงสลับ เมื่ออ่อนมีสีน้ำตาล แผ่นใบรูปขอบขนาน กว้าง ๕-๑๐ ซม. ยาว ๙-๓๐ ซม. ***ดอก*** ช่อออกที่ปลายกิ่ง ดอกแยกเพศร่วมต้นหรือแยกต้น กลีบดอกสีเหลืองแกมเขียว ***ผล*** แห้งแตกเป็น ๓ พู รูปทรงกลม[๙]

สรรพคุณ

ราก แก้น้ำเหลืองเสีย แก้โรคผิวหนัง รักษาคุดทะราด แก้มะเร็ง แก้โรคเรื้อน แก้คัน ขับระดู ขับลม กระจายลม แก้ลมในท้องเป็นเถาดาน บำรุงกำลัง แก้กระหายน้ำ แก้เสมหะและลม

เปลือก ช่วยย่อยอาหาร ทำให้เลือดเย็น (ลดไข้) ทำให้อาหารงวด แก้เสมหะให้ตก แก้อาจมเป็นก้อนให้กระจาย ขับเสมหะ ขับลม แก้โลหิตในท้องให้ตก แก้โรคผิวหนัง แก้เลือดร้อน แก้ดีพิการ แก้เสมหะพิการ

กระพี้ ทำให้เลือดเย็น (ลดไข้) ทำให้อาหารงวด แก้เสมหะให้ตก แก้เลือดร้อน

แก่น ขับเลือด หนองให้ตก ขับพยาธิไส้เดือน ขับลม แก้ลม กระจายลม ทำให้อาหารงวด

ใบ แก้ธาตุไม่ปกติ บำรุงธาตุ แก้คันตามตัว ฆ่าพยาธิ ฆ่าแม่พยาธิ รักษามะเร็งเพลิง แก้ลมจุกเสียด บำรุงกำลัง แก้กระหาย แก้เสมหะและลม

ดอก แก้พยาธิ ฆ่าแม่พยาธิ ทำลายเชื้อโรค

ผล แก้ไข้สตรีในเรือนไฟ ขับโลหิตระดู ขับหนองให้กระจาย[๑๒]

ผักชีลา

ผักชี, ผักหอมป้อม, ผักหอม, ผักหอมน้อย, ยำแย้[๙]

Coriandrum sativum L.

Apiaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุกปีเดียว ลำต้นเรียวยาว กว้าง ๑๐ ซม. ยาว ๔๐ ซม. มีริ้วประดับแตกกิ่งก้านบน ***ใบ*** เดี่ยว เรียงสลับ แผ่นใบรูปแถบ เป็นติ่งคล้ายหนามสั้น ก้านใบมีกาบสีขาว ***ดอก*** ช่อแบบช่อซี่ร่ม ดอกย่อยมี ๒-๖ ดอก ขนาดไม่เท่ากัน ขนาด ๐.๕-๒ ซม. กลีบดอกแบ่งเป็น ๒ ชั้น ชั้นนอกมีขนาดใหญ่กว่ากลีบชั้นใน ***ผล*** แห้งแล้วแตก สีน้ำตาลอ่อน[๙]

สรรพคุณ

ราก กระทุ้งพิษไข้หัว แก้ไอเนื่องจากเม็ดยอดขึ้นในปากในลำคอ

ใบ แก้กระหายน้ำ

ผล ขับลมในลำไส้ แก้หอบ บำรุงปอด แก้ไอ แก้ธาตุพิการ บำรุงธาตุ แก้คลื่นเหียนอาเจียน แก้กระหายน้ำ แก้สะอึก แก้ไข้ แก้ไข้เนื่องจากซาง แก้โรคไตพิการ แก้โรคเกี่ยวกับตา แก้รำมะนาด แก้ลมพิษ แก้พิษตานซาง แก้โรคในอก บำรุงมันในกระดูก แก้คาวคอ แก้ร้อนใน แก้หัด บำรุงกระเพาะอาหาร แก้บิด แก้ริดสีดวงทวาร แก้ริดสีดวง

เมล็ด ขับลมในลำไส้ แก้ธาตุพิการ แก้โรคไตพิการ บำรุงธาตุ แก้ธาตุพิการ แก้หอบ บำรุงปอด แก้ไอ[๑๔]

พริกไทย

พริกไท, พริกไทยดำ[๗]

Piper nigrum L.

Piperaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้เถา เนื้อแข็ง ทั้งต้น มีกลิ่นหอม ลำต้นยาว มีข้อบริเวณข้อพองออกและมีราก มัดท่อลำเลียงชั้นนอกเรียงเป็นวง ชั้นในกระจายเป็น ๑ หรือ ๒ ชุด มีโพรฟิลล์และมักเชื่อมติดกับก้านใบ ก้านใบหลุดร่วงง่าย ทำให้เกิดรอยแผลเป็นวงรอบข้อ ***ใบ*** เดี่ยว เรียงสลับ รูปไข่ถึงรูปไข่แกมรูปขอบขนาน กว้าง ๕-๙ ซม. ยาว ๑๐-๑๕ ซม. หนาหรือค่อนข้างเหนียวเกลี้ยง โคนใบโค้งกว้าง มักเบี้ยวเล็กน้อย ปลายใบแหลม ขอบใบเรียบ ด้านล่างอาจมีนวล เส้นใบมี ๕-๗(-๙) เส้น เส้นใบ ๒ เส้นบนเรียงสลับ เส้นใบอื่นออกจากโคนใบ เส้นใบย่อยแตกเป็นร่างแห เห็นได้ชัดเจน ก้านใบยาว ๑.๒-๓.๗ ซม. อวบหนา ***ช่อดอก*** แบบช่อเชิงลด ออกตรงข้ามใบ ยาวเกือบเท่าความยาวของใบ เกลี้ยง มีดอกเพศเดียวและดอกสมบูรณ์เพศร่วมต้น ส่วนใหญ่ดอกแยกเพศอยู่ร่วมต้น ใบประดับรูปช้อน แกมรูปขอบขนาน กว้างประมาณ ๐.๘ มม. ยาว ๓-๓.๕ มม. โคนเชื่อมติดกับแกนกลางช่อดอก ปลายโค้งกว้างและบุ๋มเล็กน้อย เกสรเพศผู้มี ๒ อัน อยู่สองข้างของรังไข่ ก้านชูอับเรณูสั้น อวบหนา อับเรณูรูปไต รังไข่กลม มีออวุล ๑ เม็ด ยอดเกสรเพศเมียมี ๓-๔(-๕) อัน ***ผล*** แบบผลผนังชั้นในแข็ง ผิวเกลี้ยง ไม่มีก้าน ผลอ่อนสีเขียว ผลสุกสีแดง เมื่อแห้งจะเป็นสีดำ รูปกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง ๔-๖ มม.[๗]

สรรพคุณ

ใบ แก้ลม แก้ลมจุกเสียดแน่น แก้ปวดมวนในท้อง บำรุงธาตุ แก้นอนไม่หลับ แก้ลม ๖ จำพวก แก้ลมอัมพฤกษ์ แก้ลมมุตฆาต ดับเสมหะ

ดอก แก้ตาแดงอันเนื่องจากความดันโลหิตสูง

เถา ขับลมในท้อง บำรุงธาตุ แก้ลมอัมพฤกษ์ ช่วยย่อยอาหาร แก้อติสารโรค แก้เสมหะในทรวงอก แก้เสมหะ

เมล็ด แก้จุกเสียด แน่นท้อง ขับลมในลำไส้ให้ผายเรอ ช่วยเจริญอาหาร แก้กองลม บำรุงธาตุ แก้ลมอัมพฤกษ์ แก้มุตตกิต แก้ลมสัตถกะวาตะ แก้ลมอันเนื่องจากอวัยวะสืบพันธุ์ แก้ลมมุตตฆาต แก้เสมหะ[๑๔]

พิมเสน

พรมเสน, พิมเสนเกร็ด, พิมเสนตรังกานู, Kapur[๗]

Dryobalanops aromatica C. F. Gaertn.

Dipterocarpaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ต้นขนาดใหญ่ ตามกิ่ง ช่อดอก หูใบ ก้านใบ และใบด้านล่าง เมื่ออ่อนมีเกล็ดรังแคอยู่ทั่วไป เมื่อแก่เกลี้ยง ตาใบรูปใบหอกแคบ กว้าง ๑-๑.๕ มม. ยาว ๒-๕ มม. มักจะแบน หูใบเล็ก รูปแถบ ยาว ๕-๘ มม. ***ใบ*** เดี่ยว เรียงสลับ รูปไข่กว้าง กว้าง ๒-๔ ซม. ยาว ๔-๖ ซม. ปลายเรียวแหลม ยาวถึง ๑.๕ ซม. โคนสอบแคบหรือมนกว้าง ขอบเรียบ เส้นกลางใบเป็นร่องลึก นูนชัดด้านล่าง เส้นใบเห็น ไม่ชัด ก้านใบเรียว ยาว ๐.๕-๑ ซม. ***ช่อดอก*** แบบช่อแยกแขนง โปร่ง ออกที่ปลายยอดหรือตามซอกใบ ยาวถึง ๗ ซม. ตาดอกรูปกระสวย กว้างประมาณ ๔ มม. ยาวประมาณ ๙ มม. ปลายมน กลีบเลี้ยงมี ๕ กลีบ โคนกลีบเชื่อมติดกัน ปลายจักเป็นพูไม่เท่ากัน พูรูปใบหอก ปลายมน เกลี้ยง กลีบดอกมี ๕ กลีบ สีขาว รูปขอบขนาน โคนกลีบเชื่อมติดกัน ปลายแหลม เกลี้ยง เกสรเพศผู้มีประมาณ ๓๐ อัน ขนาดไม่เท่ากัน ก้านชูอับเรณูเล็กเรียว โคนเชื่อมติดกัน อับเรณูรูปแถบ มีรยางค์แคบสั้น รังไข่เหนือวงกลีบ รูปไข่เกลี้ยง มี ๑ ช่อง มีออวุล ๑ เม็ด ก้านเกสรเพศเมียคล้ายเส้นด้าย เกลี้ยง ยาวเป็น ๒ เท่าของรังไข่ และยาวกว่าก้านชูอับเรณู ***ผล*** แบบผลเปลือกแข็ง รูปไข่ กว้างประมาณ ๑.๕ ซม. ยาวประมาณ ๓ ซม. เกลี้ยง มีก้านเกสรเพศเมีย ติดอยู่ กลีบเลี้ยงขยายใหญ่เป็นรูปถ้วยปลายคอด เส้นผ่านศูนย์กลาง ๐.๘-๑.๕ ซม. สูง ๖-๘ มม. ส่วนปลายถ้วยมีพูรูปช้อนปลายมน ๕ พูเท่ากัน กว้าง ๐.๘-๒ ซม. ยาว ๔-๖ ซม. สูง ๖-๘ มม. ส่วนปลายถ้วยมีพูรูปช้อนปลายมน ๕ พูเท่ากัน กว้าง ๐.๘-๒ ซม. ยาว ๔-๖ ซม.[๗]

สรรพคุณ

ใบ แก้ไข้ทุกชนิด ดับพิษร้อน ถอนพิษไข้ ทำให้ความร้อนในร่างกายลดลง แก้ลม บำรุงหัวใจ บำรุงหัวใจ บำรุงธาตุ แก้โลหิตพิการ

ราก ดับพิษ ถอนพิษไข้ แก้ริดสีดวงจมูก กระจายลม

เนื้อไม้ ขับลม ฆ่าเชื้อ กระตุ้นหัวใจ[๑๖]

ไพล

ปูลอย, ปูเลย, ว่านปอบ, ว่านไฟ[๙]

Zingiber montanum (J. Köenig) Link ex A. Dietr.

Zingiberaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก อายุหลายปี เหง้าอวบหนา ผิวนอกสีน้ำตาลอ่อน เนื้อในสีเหลืองแกมสีส้ม มีกลิ่นเฉพาะ กาบใบเรียงสลับโอบกันแน่นชูเหนือดินเป็นลำต้นเทียม สูง ๑.๒-๑.๘ ม. แตกกอ กาบใบเกลี้ยงหรือมีขนตามขอบ ***ใบ*** เดี่ยว เรียงสลับระนาบเดียว รูปแถบ กว้าง ๒-๔ ซม. ยาว ๒๐-๓๕ ซม. ปลายเรียวยาว โคนสอบ ผิวใบด้านล่างมีขนนุ่ม ก้านใบยาวประมาณ ๓ มม. ลิ้นใบเป็น ๒ แฉกตื้น ยาวประมาณ ๒ มม. มีขน ***ช่อดอก*** แบบช่อเชิงลด ออกจากเหง้า ก้านช่อตั้งตรงขึ้นเหนือดินยาว ๒๐-๒๕ ซม. รูปกระสวยถึงรูปไข่ กว้าง ๓-๔ ซม. ยาว ๑๐-๑๕ ซม. ใบประดับเรียงซ้อนกันแน่น สีน้ำตาลขอบสีเขียวอ่อน รูปไข่ ยาว ๓-๓.๕ ซม. ผิวมีขนนุ่ม ปลายแหลม ใบประดับย่อยยาว ๑-๑.๕ ซม. กลีบเลี้ยงโคนติดกันเป็นหลอด สีขาว ยาวประมาณ ๑.๒ ซม. กลีบดอกสีเหลืองอ่อน โคนติดกันเป็นหลอด ยาวประมาณ ๖ ซม. ปลายแยกเป็นสามแฉก เกสรเพศผู้เป็นหมันที่เปลี่ยนไปเป็นกลีบปาก ยาวประมาณ ๖ ซม. รูปเกือบกลม สีขาว ปลายแยกเป็น ๒ แฉก และจะแยกออกลึกขึ้นเมื่อดอกใกล้โรย เกสรเพศผู้เป็นหมันที่เหลือรูปขอบขนาน สีเดียวกับกลีบปาก ขนาบ ๒ ข้างของโคนกลีบปากและเชื่อมเป็นแผ่นเดียวกัน เกสรเพศผู้สมบูรณ์ ๑ อัน ก้านชูอับเรณูสั้นมาก อับเรณูเป็นหงอนยาวและโค้งหุ้มก้านยอดเกสรเพศเมียที่ยาวขึ้นไปเหนืออับเรณู รังไข่ใต้วงกลีบ ยาวประมาณ ๒ มม. มี ๓ ช่อง แต่ละช่องมีออวุลจำนวนมาก ***ผล*** แบบผลแห้งแตก รูปกลม[๕, ๑๕-๑๘]

สรรพคุณ

เหง้า แก้ปวดเมื่อย ฝนเอาน้ำทา แก้ฟกบวมเคล็ดยอก น้ำคั้น ทาถูนวด แก้เหน็บชา เส้นตึง ขับลม ขับประจำเดือน แก้บิด โดยผสมเกลือสะตุ ๑ ช้อนโต๊ะ หรือหมกไฟคั้นเอาน้ำรับประทาน เป็นส่วนประกอบหลักของยาประสะไพล

ใบ แก้ครั่นเนื้อตัว แก้เมื่อย

ดอก กระจายเลือดอันเป็นลิ่มก้อนอยู่

ราก แก้เลือดกำเดาออกทางจมูก แก้อาเจียนเป็นเลือด[๙]

บทที่ ๓

มหาหิงคุ์

Ferula assa-foetida L.

Umbelliferae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

มหาหิงคุ์ จัดเป็นพรรณไม้พุ่มขนาดเล็ก ความสูง ประมาณ ๒ ม. มีหัวอยู่ใต้ดิน และมีรากขนาดใหญ่ ลำต้นมีลักษณะตั้งตรง ผิวลำต้นแตกเป็นร่อง ๆ ที่โคนต้นจะมีใบแทงขึ้นมาจากรากใต้ดิน มหาหิงคุ์ คือ ชันน้ำมันหรือยางที่ได้มาจากหัวรากใต้ดินหรือลำต้นของพืชในตระกูล Ferula เป็นสีเหลืองอมสีน้ำตาลและมีกลิ่นฉุน ***ใบ*** เป็นใบประกอบแบบขนนก ๓-๔ คู่ แต่ช่วงบนของลำต้นของใบจะเป็น ๑-๒ คู่ ใบหนาและร่วงได้ง่าย ลักษณะของใบย่อยเป็นรูปกลมรีหรือรูปไข่รียาว เป็นสีเขียวแกมสีเทา ขอบใบมีฟันเลื่อยเล็ก ส่วนก้านใบ ยาวประมาณ ๕๐ ซม. ***ดอก*** ออกดอกเป็นช่อคล้ายซี่ร่ม ช่อหนึ่งมีก้านดอกย่อยประมาณ ๒๐-๓๐ ก้านเล็ก ในแต่ละก้านจะแยกออกจากกัน ดอกเพศเมียเป็นสีเหลือง ส่วนดอกเพศผู้เป็นสีขาว มีกลีบ ๕ กลีบและจะอยู่ต่างช่อกัน ดอกมีเกสรเพศผู้ ๕ ก้าน มีรังไข่ ๒ อัน และมีขนปกคลุม ***ผล*** เป็นผลคู่แบบแบน ลักษณะเป็นรูปไข่ ยาวรี[๑๙]

สรรพคุณ

ยางจากรากหรือลำต้น รสเผ็ดขม กลิ่นฉุน เป็นยาอุ่น ออกฤทธิ์ต่อกระเพาะลำไส้ ตับ และม้าม ช่วยบำรุงธาตุในร่างกาย ใช้เป็นยาขับลม แก้อาการจุกเสียดแน่นท้อง ท้องอืดท้องเฟ้อ แก้อาหารไม่ย่อย[๒๐]

มะกรูด

ส้มกรูด, ส้มมั่วผี[๕]

Citrus hystrix DC.

Rutaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ต้น สูงได้ถึง ๑๒ ม. มีหนามแหลม ยาว ๐.๕-๑.๕ ซม. กิ่งขณะอ่อนค่อนข้างแบนและมักเป็นเหลี่ยม ***ใบ*** เป็นใบประกอบที่มีใบย่อยใบเดียว เรียงเวียน รูปไข่แกมรูปกลมถึงรูปไข่แกมรูปขอบขนาน กว้าง ๒-๖ ซม. ยาว ๓-๑๕ ซม. ปลายแหลมหรือมน โคนมน

ขอบหยัก เส้นกลางใบเห็นเด่นชัด เส้นแขนงใบเห็นไม่ชัดเจน แผ่นใบหนาและเป็นมัน มีจุดโปร่งแสง มีกลิ่นหอม ก้านใบส่วนล่างมีลักษณะเป็นก้านใบชัดเจน ยาวประมาณ ๕ มม. ส่วนเหนือขึ้นไปเป็นก้านใบที่มีครีบข้างลักษณะคล้ายแผ่นใบ รูปรี รูปไข่กลับถึงรูปหัวใจกลับ แกมรูปขอบขนาน กว้าง ๑-๕ ซม. ยาว ๑-๘ ซม. ***ช่อดอก*** แบบช่อกระจะสั้น ออกที่ปลายกิ่งหรือตามง่ามใบ กลีบเลี้ยงเล็กมาก โคนติดกันคล้ายถ้วยที่มีขอบหยัก ๔ แฉก ยาวประมาณ ๑ มม. กลีบดอก ๔-๕ กลีบ สีขาวอมเหลือง รูปไข่ ถึงรูปไข่แกมรูปขอบขนาน กว้าง ๓-๕ มม. ยาว ๐.๗-๑ ซม. ปลายแหลม เกสรเพศผู้จำนวนมาก ก้านชูอับเรณูยาว ๓-๖ มม. อับเรณูเล็กมาก รูปไข่ถึงรูปขอบขนาน รังไข่เหนือวงกลีบ มีหลายช่อง แต่ละช่องมีออวุลหลายเม็ด ก้านเกสรเพศเมียเกลี้ยง ยาวประมาณ ๑ มม. ยอดเกสรเพศเมียเป็นตุ่ม ***ผล*** แบบผลส้ม รูปรีถึงรูปค่อนข้างกลม กว้าง ๕-๗ ซม. ผิวเป็นมัน ขรุขระเป็นคลื่นและปุ่มนูน และมีต่อมน้ำมัน มีกลิ่นหอม ผลแก่สีเขียวเข้ม สุกสีเหลืองแกมสีส้ม น้ำในผลมีรสเปรี้ยว[๕, ๒๑-๒๒]

สรรพคุณ

ผล ดองเปรี้ยวเค็ม ผสมในตำรับยาฟอกล้างและบำรุงโลหิตระดู เช่น ยาดองมะกรูด

ผิวผล ใช้ปรุงเป็นยาลม ขับลมในลำไส้ ขับประจำเดือน และใช้ภายนอกแก้หวัด คัดจมูก

น้ำในผล แก้ไอ ใช้ในการย้อมผ้าเหลืองพระ และสระผมกันรังแค

ทั้งผล แก้จุกเสียด โดยนำผลมาตัดจุกคว้านเอาไส้กลางออก เอามหาหิงคุ์ใส่ตรงกลาง แล้วปิดจุก สุมไฟให้เกรียมดำกรอบ บดให้เป็นผงละลายน้ำกับน้ำผึ้ง ป้ายลิ้นเด็กอ่อน ตั้งแต่แรกคลอดเป็นยาขับขี้เทา ขับผายลม แก้ปวดท้อง

ราก กระทุ้งพิษ แก้พิษฝีภายใน แก้เสมหะเป็นโทษ ถอนพิษสำแดง เป็นตัวยาช่วยในตำรับแก้ไข้

ใบ ใช้ปรุงอาหารดับกลิ่นคาว[๙]

มะกา

ใบมะกา, กอง, ซำซามะกา, ก้องแกบ, ขี้เหล้ามาดกา, ซำซา, มัดกา, มาดกา, ไขมะกา, ส้มกา[๙]

Bridelia ovata Decne.

Euphorbiaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ต้น สูงถึง ๘ ม.กิ่งอ่อนมีขนสั้นนุ่ม ***ใบ*** เดี่ยว เรียงสลับ แผ่นใบรูปรี กว้าง ๒-๘ ซม. ยาว ๕-๑๘ ซม. ปลายมนถึงกลม โคนใบมน ขอบใบเรียบ ***ดอก*** ช่อแบบคล้ายช่อเชิงลด ออกที่ซอกใบ ดอกย่อยแยกเพศร่วมต้น กลีบดอกสีเขียวแกมเหลือง ***ผล*** เมล็ดเดียวแข็ง คล้ายรูปรี มี ๒ พู *เมล็ด* รูปเกือบทรงกลม สีดำแดง[๙]

สรรพคุณ

ราก แก้ธาตุไม่ปกติ แก้โรคกำเดา

ใบ ถ่ายเสมหะ ถ่ายพิษโลหิต ชักลมเบื้องสูงให้ต่ำ แก้โรคลม เป็นยาระบายอ่อน ๆ ขับลมในลำไส้ ถ่ายพิษไข้ ถ่ายพิษตานซางในเด็ก ถ่ายน้ำเหลืองเสีย คุมกำเนิด แก้สะอึก แก้ไข้ แก้ระดู แก้มุตกิด แก้เหน็บชา บำรุงน้ำเหลือง บำรุงธาตุไฟ ช่วยย่อยอาหาร ถ่ายพิษตานขโมย แก้กระษัย บำรุงน้ำดี

เปลือกต้น สมานลำไส้ แก้กระษัย แก้ท้องเสีย ทำให้เส้นเอ็นหย่อน บำรุงน้ำดี ระบายท้อง

แก่น แก้กระษัย แก้ไข้

เถา แก้บิด แก้พยาธิ[๑๔]

มะตูม

มะปิน, กะทันตาเถร, ตุ่มตัง, ตูม[๕]

Aegle marmelos (L.) Corrêa

Rutaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ต้น ขนาดเล็กถึงขนาดกลาง ผลัดใบ สูง ๖-๑๒ ม. โคนต้นและกิ่งก้านมีหนามยาว แข็ง หนามเดี่ยวหรือเป็นคู่ ยาว ๑-๒(-๔) ซม. ***ใบ*** เป็นใบประกอบ เรียงสลับ มีใบย่อย ๓ ใบ ใบย่อยรูปรีหรือรูปไข่แกมรูปใบหอก ใบกลางกว้าง ๒-๗ ซม. ยาว ๔-๑๓ ซม. ปลายแหลม โคนมน ขอบหยักเป็นซี่ฟันละเอียดและเป็นคลื่น เกลี้ยง เนื้อบาง เมื่อส่องดูจะเห็นจุดโปร่งแสงอยู่ทั่วไป ใบข้างรูปร่างคล้ายใบกลาง แต่ขนาดเล็กกว่า เรียงตรงข้าม ***ดอก*** ออกเป็นกระจุกมี ๒-๓ ดอก หรือเป็นช่อแบบกระจายตามกิ่งหรือซอกใบ ยาว ๔-๕ ซม. ดอกสมบูรณ์เพศ กลิ่นหอม กลีบเลี้ยงมี ๔ กลีบ โคนเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็นแฉกรูปสามเหลี่ยม กว้างและยาวประมาณ ๑.๕ มม. ร่วงง่าย กลีบดอก ๔ กลีบ รูปไข่กลับแกมรูปขอบขนาน เกลี้ยง กว้างประมาณ ๘ มม. ยาวประมาณ ๑.๔ ซม. สีขาวแกมสีเขียว เกสรเพศผู้มีจำนวนมาก สีขาว ติดรอบจานฐานดอก ก้านชูอับเรณูรูปลิ่มแคบ อับเรณูรูปใบหอกแคบ โคนรูปเงี่ยงลูกศร มีขน รังไข่เหนือวงกลีบ เกลี้ยง มีหลายช่อง แต่ละช่องมีออวุลหลายเม็ดเรียงเป็น ๒ แถว ก้านเกสรเพศเมียสั้นมาก ***ผล*** แบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปค่อนข้างกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง ๘-๑๐ ซม. ผิวเรียบและแข็ง เนื้อผลมีลักษณะใสเหนียว ภายในแบ่งออกเป็น ๘–๑๖(-๒๐) ช่อง มี ๖-๑๐ เมล็ด ***เมล็ด*** รูปขอบขนานแบน ยาวประมาณ ๑ ซม. มีขนอ่อนนุ่มปกคลุม อยู่ในช่องมีสารเมือกล้อมรอบ สารเมือกแข็งตัวเมื่อแห้ง เยื่อหุ้มเมล็ดสีขาว[๕]

สรรพคุณ

ราก แก้พิษฝี แก้พิษไข้ แก้สติเผลอ รักษาน้ำดี แก้หืดหอบ ไอ แก้ไข้ตัวร้อน แก้ลมอัดแน่นในอก แก้มุตกิด มุตฆาต แก้เสมหะ แก้ดี แก้ปวดหัวตาลาย แก้สะอึก แก้อชิณโรค แก้ลม แก้ลงท้อง แก้ฝีเปื่อยพัง แก้บวม แก้ตัวพยาธิ แก้ตกโลหิต ขับปัสสาวะ แก้กระษัย แก้ซางตะกั่ว

เปลือกราก แก้ไข้จับสั่น ขับลมในลำไส้

เปลือกต้น แก้ไข้จับสั่น ขับลมในลำไส้ แก้ลงท้อง แก้พยาธิ แก้บิด แก้ฝีเปื่อยพัง แก้บวม แก้ตกโลหิต

แก่น แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ จุกเสียด

ใบ แก้ตาเจ็บ แก้เยื่อตาอักเสบ แก้หลอดลมอักเสบ แก้หวัด แก้เลือดเป็นพิษ แก้ไข้ แก้หืด แก้เสมหะเหนียว แก้บวม แก้ลงท้อง แก้ฝีเปื่อยพัง แก้ตัวพยาธิ แก้ตกโลหิต บำรุงธาตุ เจริญอาหาร แก้เสมหะ แก้มูกเลือด แก้กระหายน้ำ

ดอก แก้ลงท้อง แก้ฝีเปื่อยพัง แก้บวม แก้ตัวพยาธิ แก้ตกโลหิต

ผล แก้ลม แก้เสมหะ แก้โลหิต ขับหนอง แก้สะอึก แก้กระหายน้ำ ขับผายลม ขับเสมหะ แก้ลมเสียดแทงในท้อง แก้ท้องเดิน บำรุงธาตุ ชูกำลัง บำรุงธาตุไฟ แก้มูกเลือด แก้ธาตุพิการ เป็นยาอายุวัฒนะ รักษาโรคกระเพาะ แก้โรคลำไส้ เป็นยาระบาย แก้น้ำเหลืองเสีย แก้ตับโตตับดับ คุมกำเนิด สมานแผล แก้ไข้ตรีโทษ แก้ฝีเปื่อยพัง แก้บวม แก้ตัวพยาธิ แก้ตกโลหิต

หนาม แก้พิษฝีต่าง ๆ แก้ไข้ ลดความร้อน แก้ไข้พิษ แก้ไข้กาฬ[๑๔]

มะนาว

ส้มมะนาว, มะลิว[๙]

Citrus aurantiifolia (Christm.) Swingle

Rutaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้พุ่ม สูง ๒-๔ ม. กิ่งอ่อนมีหนามแหลม เปลือกต้นเรียบ สีน้ำตาลแกมเทา ***ใบ*** ประกอบ เรียงสลับ ใบย่อยใบเดียว แผ่นใบรูปไข่ ผิวใบมีต่อมน้ำมัน ***ดอก*** เดี่ยวหรือออกเป็นช่อมี ๕-๗ ดอกย่อย ออกที่ซอกใบใกล้ปลายกิ่ง กลีบดอกสีขาว ***ผล*** สด รูปทรงกลม ผิวเรียบเกลี้ยง สีเขียวเข้ม เมื่อแก่สีเหลือง[๙]

สรรพคุณ

ราก แก้คลั่ง เพ้อ สติลอย ตาลอย แก้ปวด ขับสิ่งหมักหมม แก้ฟกช้ำจากการหกล้ม กระแทก แก้พิษสุนัขบ้ากัด กระทุ้งพิษ กระทุ้งพิษไข้ แก้ไข้พิษ แก้ไข้หัว แก้ไข้กาฬ ถอนพิษผิดสำแดง ถอนพิษไข้กลับซ้ำ แก้บิด ลดความร้อนในร่างกาย แก้ร้อนในกระหายน้ำ รักษาฝี แก้ปวดฝี

เปลือกราก แก้ไข้

ใบ แก้ปวดหัว แก้ปวดท้อง แก้ไข้ แก้ดีซ่าน แก้ตับทรุด ละลายเสมหะ แก้ไอ เจริญอาหาร ขับลม แก้ท้องเสีย แก้เหงือกบวม เป็นหนอง กัดโลหิตฟอกระดู

ผล กัดเสมหะ ฟอกโลหิต แก้โรคลักปิดลักเปิด แก้ไอ บำรุงโลหิต แก้ปวดหัว แก้อาการเมาเหล้า แก้สิว แก้ส้นเท้าแตก รักษาโรคผิวหนังตกสะเก็ด รักษาโรคน้ำกัดเท้า รักษาบาดแผลเรื้อรัง แก้พิษสัตว์กัดต่อย รักษาเกลื้อน ล้างละออง ขับเสมหะ แก้เสมหะ บำรุงเสียง ฆ่าพยาธิในท้อง ขับลม แก้ริดสีดวง พอกหัวโนทำให้ยุบ ดับพิษปวดแสบปวดร้อน จากไฟลวก น้ำร้อนลวก แก้ปวดหลัง กระเบนเหน็บ บำรุงกำลัง แก้โรคหละ แก้สะอึก กำจัดกลิ่นตัว คุมกำเนิด ช่วยเจริญอาหาร

เมล็ด แก้ซางเด็ก แก้เม็ดยอดในปาก ขับเสมหะ แก้ไข้ แก้อาเจียน แก้พิษฝีภายใน

ผิว แก้ลมท้องขึ้นท้องเฟ้อ แก้ลมวิงเวียน แก้ปวดท้อง จุกเสียดแน่น ขับเสมหะ แก้เบื่ออาหาร บำรุงกระเพาะ[๑๔]

บทที่ ๓

ยาดำ

Aloe vera (L.) Burm.f.[๙]

Aloeaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ของแข็งสีดำ มีกลิ่นเฉพาะตัว รสขม เอียน เปรี้ยว ได้จากยางเหลืองของว่านหางจระเข้ เคี่ยวจนเข้มข้น ทิ้งให้แห้งโดยไม่ใช้ความร้อน ในยาดำมีสารแอนทราซีนไกลโคไซด์ (Anthracene glycosides) ซึ่งส่วนใหญ่ ได้แก่ Barbaloin A และ Barbaloin B (หนังสือบางเล่มเรียกว่า Aloin) เมื่อรับประทานเข้าไปสาร Barbaloin จะถูกเปลี่ยนแปลงโดยแบคทีเรียบริเวณลำไส้เล็กเป็นสารออกฤทธิ์ คือ Aloe-emodin-9-anthrone ยาดำ มี ๒ ชนิด คือ

๑. Cape Aloe หมายถึง ยาดำที่ได้จากสายพันธุ์ *Aloe ferox* Mill หรือ สายพันธุ์ผสมกับ *A. Africana* Mill หรือ *A. spicata* Baker ข้อกำหนดมาตรฐานใน WHO monograph ระบุให้ยาดำชนิดนี้ มีสารแอนทราซีนไกลโคไซด์ คำนวณรูปของ Barbaloin ไม่น้อยกว่า ๑๘% ขนาดที่ใช้ วันละ ๖๐-๑๗๐ มิลลิกรัม ก่อนนอน

๒. Curacao aloe หมายถึง ยาดำที่จากสายพันธุ์ *Aloe vera* ข้อกำหนดมาตรฐานใน WHO monograph ระบุให้ยาดำชนิดนี้ มีสารแอนทราซีนไกลโคไซด์ คำนวณรูปของ Barbaloin ไม่น้อยกว่า ๒๘% ขนาดที่ใช้ วันละ ๔๐-๑๑๐ มิลลิกรัม ก่อนนอน[๙]

สรรพคุณ

ยาดำ เป็นยาถ่าย ถ่ายพิษไข้ ถ่ายพยาธิไส้เดือน พยาธิตัวตืด ถ่ายเสมหะและโลหิต ถ่ายลมเบื้องสูงให้ลงสู่เบื้องต่ำ ขับน้ำดี ถ่ายน้ำเหลืองเสีย แก้อาการฟกบวมของหัวฝี ประจุเลือดร้ายทั้งปวง ถ่ายเลือด ขับปัสสาวะ ขับระดู แก้โรคลักปิดลักเปิด[๑๓]

ว่านน้ำ

คงเจี้ยงจี้, ผมผา, ส้มชื่น, ฮางคาวน้ำ, ฮางคาวบ้าน, ว่านน้ำเล็ก, ฮางคาวผา, ตะไคร้น้ำ, ไคร้น้ำ[๘]

Acorus calamus L.

Acoracease

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก อายุหลายปี มีเหง้า แยกแขนง มักมีรากฝอยอยู่จำนวนมากข้อ ส่วนเหนือดินเป็นลำต้นสั้น ๆ ที่มีใบเรียงถี่ บางครั้งดูคล้ายเป็นกอ สูงได้ถึง ๑.๕ ม. ***ใบ*** เป็นใบเดี่ยว เรียงเวียนหรือเรียงสลับสองแถว รูปแถบกว้าง ๐.๖-๑.๕ ซม. ยาว ๕๐-๘๐ ซม. ปลายแหลมหรือเรียวแหลม โคนแผ่เป็นกาบโอบข้อ แผ่นใบแบนสีเขียวเข้ม เกลี้ยง เป็นมัน เส้นกลางใบเห็นชัด เส้นแขนงใบแบบเส้นขนาน จำนวนมากเห็นไม่ชัด ไม่มีก้านใบ ***ช่อดอก*** แบบช่อเชิงลด รูปทรงกระบอก กว้าง ๐.๖-๑ ซม. ยาว ๓-๗ ซม. ออกจากต้นเป็นช่อก้านโดดคล้ายใบ ยาว ๒๐-๒๕ ซม. และมีใบประดับรูปคล้ายใบแต่มีขนาดเล็กกว่า กว้าง ๐.๕-๑ ซม. ยาว ๒๐-๔๐ ซม. ในช่อดอกมีดอกจำนวนมาก สีเหลืองอมเขียว ขนาดเล็กมาก เรียงแน่นรอบแกนช่อ กลีบรวม ๖ กลีบ เรียง ๒ ชั้น ชั้นละ ๓ กลีบ รูปขอบขนาน ขนาดเล็กมาก ยาว ๑-๓ มม. โคนอาจเชื่อมติดกันเล็กน้อย เกสรเพศผู้ ๖ อัน ก้านชูอับเรณูยาวประมาณ ๒ มม. อับเรณูเล็กมาก รังไข่เหนือวงกลีบ มี ๒-๓ ช่อง แต่ละช่องมีออวุลจำนวนมาก ก้านเกสรเพศเมียสั้นมาก ยอดเกสเพศเมียเป็นตุ่มเล็กมาก ***ผล*** แบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด สีแดง รูปขอบขนาน ***เมล็ด*** รูปรี เล็กมาก[๘]

สรรพคุณ

ราก แก้ไข้มาลาเรีย แก้หวัด แก้เจ็บคอ เป็นยาระบาย แก้เส้นกระตุก บำรุงหัวใจ แก้หืด แก้เสมหะ ถอนพิษสลอด แก้ปวดศีรษะ แก้ลงท้อง พอกแก้ปวดตามข้อและกล้ามเนื้อ แก้บิด แก้ไอ ทาหน้าอกเด็ก เป็นยาดูดพิษหลอดลมและปอดอักเสบ แก้ปวดท้อง แก้จุกเสียด ขับลมในลำไส้ แก้ธาตุพิการ รับประทานมากทำให้อาเจียน

หัว ขับลมในท้อง แก้ท้องขึ้นท้องเฟ้อ แน่น จุกเสียด ช่วยย่อยอาหาร แก้โรคกระเพาะอาหาร แก้ธาตุพิการ แก้ลมจุกแน่นทรวงอก แก้ลมที่อยู่ในท้อง แต่นอกกระเพาะและลำไส้ บำรุงธาตุน้ำ แก้ข้อกระดูกหักแพลง บำรุงธาตุ ขับเสมหะ แก้ปวดท้อง แก้ท้องเสีย ทำให้เจริญอาหาร แก้บิด ขับพยาธิ กินมากทำให้อาเจียน บำรุงกำลัง แก้โรคลม แก้ปวดข้อ ปวดกล้ามเนื้อ แก้ปอดและหลอดลมอักเสบในเด็ก

ใบ พอกแก้ปวดกล้ามเนื้อ และข้อ แก้ปวดศีรษะ แก้หวัดคัดจมูก[๑๓]

สมอไทย

สมออัพยา[๙]

Terminalia chebula Retz.

Combretaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ต้น ผลัดใบ สูง ๑๕-๒๕ ม. ลำต้นค่อนข้างเปลา ตรง ไม่มีพูพอนหรืออาจมีบ้างเล็กน้อยช่วงโคนต้น เปลือกหนา ขรุขระ สีน้ำตาลแก่ค่อนข้างดำ แตกปริเป็นร่องลึกตามยาว เปลือกในสีน้ำตาลแดง เรือนยอดเป็นพุ่มรูปไข่ ค่อนข้างโปร่ง กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนสีน้ำตาลแดง ***ใบ*** เดี่ยว เรียงตรงข้ามหรือเยื้องกันเล็กน้อย รูปรี รูปไข่ หรือรูปไข่แกมรูปขอบขนาน กว้าง ๑๐-๑๓ ซม. ยาว ๑๘-๒๘ ซม. ปลายเป็นติ่งแหลม โคนมนและมักเบี้ยวเล็กน้อย ขอบเรียบ มีตุ่มหูด ๑ คู่บริเวณขอบใกล้โคนใบ แผ่นใบค่อนข้างหนา ด้านบนสีเขียวเข้ม มีขนสีขาว ด้านล่างสีอ่อนกว่า มีขนนุ่มสีน้ำตาลอ่อน และจะหลุดร่วงไปหมดหรือเกือบหมดเมื่อใบแก่จัด ก้านใบ ยาว ๒-๒.๕ ซม. ***ช่อดอก*** แบบช่อเชิงลด ไม่แยกแขนง แต่ออกเป็นกระจุก กระจุกละ ๔-๗ ช่อ ปลายช่อห้อยลง มักออกเป็นช่อยาวตามรอยแผลใบใกล้ปลายกิ่ง ***ดอก*** เป็นดอกสมบูรณ์เพศ กลีบเลี้ยง ๕ กลีบ โคนเชื่อมติดกันเป็นรูปถ้วย ด้านในมีขนแน่น เมื่อดอกบานเต็มที่ กว้าง ๓-๔ มม. ไม่มีกลีบดอก เกสรเพศผู้มี ๑๐ อัน เรียงเป็น ๒ แถว รอบรังไข่ รังไข่ใต้วงกลีบ รูปไข่ เกลี้ยง มี ๑ ช่อง มีออวุล ๒ เม็ด ***ผล*** แบบผลผนังชั้นในแข็ง รูปกลมป้อมหรือรูปกระสวย กว้าง ๒-๓ ซม. ยาว ๓-๔ ซม. อาจมีพูหรือสันตามความยาวได้หลายเหลี่ยม หรืออาจไม่มีเหลี่ยม เนื้อหนา ผลแก่สีเขียวแกมเหลือง เมื่อแห้งจะเปลี่ยนเป็นสีดำ ***เมล็ด*** มี ๑ เมล็ด รูปรี ผิวขรุขระ กว้าง ๕-๗ มม. ยาว ๑.๕-๒ ซม.[๗]

บทที่ ๓

สรรพคุณ

เปลือกต้น ถ่ายน้ำเหลือง

แก่น แก้ตาอักเสบ แก้ไข้

ใบ ระบายอ่อน ๆ แก้พิษร้อนใน แก้กระหายน้ำ รู้ถ่ายรู้ปิดเอง คุมธาตุ แก้ไข้เพื่อเสมหะ แก้ลมจุกเสียด ผายธาตุ

ผล ระบายอ่อน ๆ รู้ถ่ายรู้ปิดเอง คุมธาตุ ฝาดสมาน แก้บิด แก้ไข้ แก้เสมหะพิการ แก้ดีพิการ ดีพลุ่ง ดีเดือด แก้กษัย แก้อ่อนเพลีย เบื่ออาหาร แก้ไข้เพื่อลม แก้คูถเสมหะ แก้ริดสีดวงทวาร แก้ไข้เพื่อดี แก้เจ็บคอ แก้โรคลม แก้ลมจุกเสียด ผายธาตุ แก้ในกองลม ใช้ระบายในโรคป่วงหรือลมป่วงต่าง ๆ แก้ไข้เพื่อเสมหะ แก้เสมหะ แก้โลหิตและดี ถ่ายพิษไข้ แก้พิษร้อนภายใน แก้กระหายน้ำ แก้โลหิตในท้อง บำรุงธาตุ แก้ไข้เพื่อโลหิต

ก้อนแข็งจากใบและยอดอ่อน แก้อุจจาระ ธาตุพิการ แก้อติสาร แก้บิด มูกเลือด คุมธาตุ แก้ไข้ในกองอติสารและอุจจาระธาตุ แก้ไข้เนื่องจากลำไส้อักเสบ แก้ไข้พิษ แก้พิษทำให้ร้อน แก้อาเจียน แก้เสมหะพิการ แก้เม็ดยอดภายใน สมานแผล[๑๓]

สมุลแว้ง

เชียกใหญ่, จวงดง, เฉียด, ฝนแสนห่า, พะแว, มหาปราบ, โมงหอม, อบเชย[๙]

Cinnamomum bejolghota (Buch.-Ham.) Sweet

Lauraceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ต้นขนาดกลาง สูง ๑๐-๒๐ ม.เปลือกสีน้ำตาล ***ใบ*** เดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปขอบขนาน เนื้อใบหนา แข็งและกรอบ มีเส้นแขนงจากโคน ใบ ๓ เส้น ***ดอก*** ช่อ ดอกย่อยขนาดเล็กสีเหลืองอ่อน หรือสีเขียวอ่อน ออก ตามปลายกิ่ง ***ผล*** แข็ง รูปไข่กลับ เมล็ดเดียว ขนาดเล็ก[๙]

สรรพคุณ

เปลือกต้น หอมฉุนปร่า แก้ลมวิงเวียน และลม ทำให้ใจสั่น แก้พิษหวัด กำเดา ขับลมในลำไส้ แก้ธาตุพิการ

แก่น แก้ธาตุพิการ แก้จุกเสียด[๑๓]

สะค้าน

จะค้าน, ตะค้าน, หนามแน่[๘]

Piper wallichii (Miq.) Hand.-Mazz.

Piperaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้เถา เนื้อแข็ง แยกเพศ ลำต้นอวบอ้วน เปลือกไม่เรียบ มีตุ่มเล็กกระจายอยู่ทั่วไป แตกกิ่งก้านสาขามาก ข้อโป่งนูนเห็นได้ชัดเจน ***ใบ*** เป็นใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปรีแกมขอบขนาน หรือรูปไข่ กว้าง ๔-๑๐ ซม. ยาว ๒-๒๔ ซม. โคนเบี้ยว ปลายแหลม เรียวแหลม หรือเว้าเป็นรูปหัวใจ ขอบเป็นคลื่น เนื้อบางคล้ายกระดาษ ด้านบนสีเขียวเข้ม ด้านล่างสีเขียวนวล มีขนประปราย เส้นใบกึ่งขนนก ๒-๓ คู่ ก้านใบ ยาว ๐.๘-๑.๑ ซม. หูใบรูปใบหอกแกมขอบขนาน มีขน ***ช่อดอก*** แบบช่อเชิงลด ออกตรงข้ามกับใบที่อยู่บริเวณปลายยอด ห้อยลง รูปทรงกระบอก สีเหลืองหรือสีเหลืองแกมสีเขียว แกนช่อเส้นผ่านศูนย์กลาง ๐.๘-๑ มม. มีขนดอกย่อยอัดแน่น ใบประดับกลม มีสีเหลืองหรือสีเหลืองแกมสีเขียว มีก้านสั้นติดกันแบบก้นปิด ที่ก้านมีขน ไม่มีกลีบเลี้ยงและกลีบดอก ช่อดอกเพศผู้ กว้าง ๓-๔ มม. ยาว ๕.๓-๗.๒ ซม. ก้านช่อดอก ยาว ๐.๗-๑.๖ ซม. เกสรเพศผู้ ๒ อัน ก้านชูอับเรณู ยาวประมาณ ๐.๔ มม. อับเรณู ยาวประมาณ ๐.๕ มม. มี ๒ พู แตกตามยาว ช่อร่วม ส่วนมากเป็นดอกสมบูรณ์เพศและมีดอกเพศผู้อยู่ปลายช่อ กว้าง ๒-๓ มม. ยาว ๔-๕ ซม. ก้านช่อดอก ยาว ๔-๕ มม. มีขน เกสรเพศผู้เหมือนในดอกเพศผู้ รังไข่ค่อนข้างกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง ๐.๘-๑ มม. ยอดเกสรเพศเมียแยกเป็น ๓-๔ แฉก มีขนบริเวณยอด ***ช่อผล*** รูปทรงกระบอก คดงอ ห้อยลง กว้าง ๐.๙-๑.๒ ซม. ยาว ๑๐.๕-๑๗ ซม. ก้านยาว ๑-๔ ซม. มีขนประปราย ***ผล*** แบบผลเมล็ดเดียวแข็งรูปกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง ๔-๕ มม. ไม่มีก้าน เรียงตัวค่อนข้างแน่น ยอดเกสรเพศเมียและใบประดับติดทน เมื่อสุกสีส้มหรือสีแดง[๘]

สรรพคุณ

ราก แก้ไข้อันประกอบด้วยหืด แก้ไข้ แก้หืด ขับเหงื่อ แก้ลมอันเกิดจากกองธาตุพิการ

เถา ขับลม แก้จุกเสียด แก้ในกองลม แก้ลมอันเกิดในกองธาตุและสมุฏฐาน แก้วาโยธาตุ ๖ ประการ แก้เสมหะและวาโย แก้ลมในกองเสมหะและเลือด แก้ธาตุพิการ แก้ท้องเสีย แก้ปวดท้อง เจริญอาหาร บำรุงธาตุ

ดอก แก้ลมอันมีพิษ ได้แก่ ลมอัมพฤกษ์ ลมปัตคาด ลมพรรดึก

ผล แก้ลมอันแน่นในทรวงอก บำรุงธาตุ ขับเสมหะ[๑๓]

แสมทะเล

ปีปีดำ[๑๓]

Avicennia marina (Forssk.) Vierh.

Avicenniaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ยืนต้นหรือไม้พุ่ม แตกกิ่งก้านมาก สูงได้ถึง ๑๐ ม. รากหายใจลักษณะคล้ายนิ้วมือหรือดินสอ ยาวประมาณ ๑๐ ซม. ***ใบ*** เดี่ยว เรียงข้ามรูปหัวใจ หรือรูปใบหอกถึงรูปใบหอกแกมขอบขนานหรือรูปวงรี กว้าง ๑.๓-๕ ซม. ยาว ๓.๕-๑๒ ซม. ปลายใบแหลมโคนใบแหลมหรือเรียวแหลม ขอบใบเรียบ ก้านใบ ยาว ๓-๑๔ ซม. ***ดอก*** ช่อกระจุกแน่นหรือเกือบแน่นออกที่ซอกใบและปลายกิ่ง กว้าง ๗-๑๕ ซม. ยาว ๑.๕-๕ ซม. หรือออกเป็นช่อเชิงลดสั้น ๆ ใกล้ปลายกิ่ง ดอกช่อที่ปลายมักออกเป็นช่อเดี่ยว ก้านช่อดอก ยาว ๐.๖-๔ ซม. กลีบเลี้ยงรูปคนโทขนาดเล็ก ยาวเท่า ๆ กลีบดอก สีเขียว โคนกลีบเชื่อมเป็นหลอดสั้น ๆ ปลายแยกเป็นพู รูปไข่แกมรูปกลม หรือรูปไข่กว้างถึงรูปวงรี ยาว ๒-๔ มม. ปลายกลม ผิวด้านในเกลี้ยง ผิวด้านนอกมีขน ขอบกลีบมีขนยาว กลีบดอกสีขาวแล้วเปลี่ยนเป็นสีเหลือง เหลืองแกมส้มหรือส้มถึงส้มเข้ม หรือส้มแดง ***ผล*** สดรูปไข่ หรือรูปกรวย สีเขียวแกมเหลือง หรือเขียวหม่นถึงเขียวแกมเทา กว้าง ๗-๒๐ มม. ยาว ๑.๒-๒.๕ ซม. มีเมล็ดเดียว ขนาดใหญ่ แบน

สรรพคุณ

แก่น แก้ลมในกระดูก แก้กระษัย ขับโลหิตระดูสตรี แก้ปวดเมื่อยตามเส้นเอ็น ถ่ายเสมหะ ถ่ายโลหิต แก้ปัสสาวะพิการ แก้หืดไอ แก้มองคร่อ แก้ไอกรน แก้ฝีในท้อง แก้ท้องมาน แก้ริดสีดวง

เปลือก เป็นยาบำรุงกำหนัด แก้ปวดฟัน

กระพี้ แก้งูกัด ทำให้เป็นหมัน

เมล็ด ตำพอกเร่งฝี พอกฝีที่แตกแล้วให้ตกสะเก็ดเร็ว[๑๓]

หนาด

คำพอง, จะบอ, หนาดหลวง, ตั้งโฮงเช้า, ใบหลม, ผักชีช้าง, พ็อบกวา, พิมเสน[๒๓]

Blumea balsamifera (L.) DC.

Asteraceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้พุ่ม อายุหลายปี หรือไม้ล้มลุกมีเนื้อไม้ที่โคน สูง ๐.๕-๔ ม. ลำต้นตั้งตรง แตกกิ่งก้าน มีขนปุกปุยหนาแน่นสีขาวแกมเหลือง เปลือกต้นเรียบสีน้ำตาลแกมเทา ***ใบ*** เดี่ยว เรียงสลับ รูปขอบขนาน แกมใบหอกแคบหรือรูปขอบขนาน แกมรูปไข่ถึงรูปขอบขนานแกมไข่กลับ กว้าง ๑.๕-๑๒ ซม. ยาว ๖-๓๐ ซม. ปลายใบแหลมหรือมีติ่งหนาม โคนใบสอบ ขอบใบจักฟันเลื่อนถึงฟันเลื่อยละเอียด ***ดอก*** ช่อกระจุกแน่นออกเป็นช่อแยกแขนงขนาดใหญ่ที่ปลายกิ่ง กว้าง ๖-๓๐ ซม. ยาว ๑๐-๕๐ ซม. ก้านช่อดอก ยาว ๓-๑๐ ซม. ชั้นใบประดับยาวกว่าดอกย่อย ยาว ๑-๙ มม. รูปแถบ ปลายแหลม ด้านนอกมีขน กลีบดอกสีเหลือง เชื่อมติดกันเป็นหลอดยาวได้ถึง ๖ มม. ***ผล*** แห้งเมล็ดเดียว รูปขอบขนาน มีสัน สีน้ำตาล ผิวมัน[๒๓]

สรรพคุณ

ราก ขับลม ทำให้การไหลเวียนของเลือดดี ขับถ่ายของเสีย แก้ปวดท้อง ท้องร่วง แก้บวม ปวดข้อ รักษาแผลฟกช้ำ แก้ปวดเมื่อยหลังคลอด

ใบ บำรุงกำลัง ทำให้การไหลเวียนของเลือดดี แก้บวม แผลฟกช้ำ แก้ปวดข้อและกระดูก แก้กลาก แก้บิด ขับลม แก้ปวดท้อง แก้ท้องร่วง ขับพยาธิ แก้ไข้ แก้ปวดศีรษะ ห้ามเลือด ขับเหงื่อ ขับเสมหะ แก้ริดสีดวงจมูก

ต้น ขับเสมหะ

ทั้งต้น ขับปัสสาวะ[๒๓]

อบเชยเทศ

การบูร, อบเชยเทศ[๒๓]

Cinnamomum verum J. Presl.

Lauraceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ต้น สูง ๒๐-๒๕ ม. เปลือกต้นและใบมีกลิ่นหอม กิ่งอ่อนมีขนสั้น ๆ ***ใบ*** เดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปไข่หรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่กว้าง กว้าง ๔.๕-๕.๕ ซม. ยาว ๑๑-๑๖ ซม. ปลายใบมน โคนใบแหลม ขอบใบเรียบ ผิวใบด้านบนเกลี้ยงเป็นมัน ด้านล่างมีคราบสีขาวเล็กน้อย มีเส้นใบ ๓ เส้น ออกจากโคนใบไปเกือบจรดปลายใบ ก้านใบ ยาวประมาณ ๒ ซม. ***ดอก*** ช่อแยกแขนงออกที่ซอกใบและปลายกิ่ง ยาว ๑๐-๑๒ ซม. กลีบรวม ๖ กลีบ สีขาวแกมเหลือง ด้านนอกมีขนหนาแน่น เกสรตัวผู้มี ๙ อัน เรียงเป็นวง ๓ วง ผลสดรูปวงรี ยาว ๘-๑๔ มม. มีกลีบรวมติดอยู่[๒๓]

สรรพคุณ

ราก แก้อ่อนเพลีย บำรุงธาตุ แก้ไข้ รักษาโรคกำเดา ปลุกธาตุอันดับให้เจริญ แก้ไข้สันนิบาต แก้พิษร้อน บำรุงดวงจิต

เปลือกต้น ขับลม ขับเสมหะ บำรุงธาตุ บำรุงกำลัง แก้โทษน้ำคาวปลา[๒๓]

กระชาย

Boesenbergia rotunda (L.) Mansf.

บทที่ ๓

กระเทียม

Allium sativum L.

กระวาน

Amomum testaceum Ridl.

กฤษณา

Aquilaria crassna Pierre ex Lecomte

กะทือ

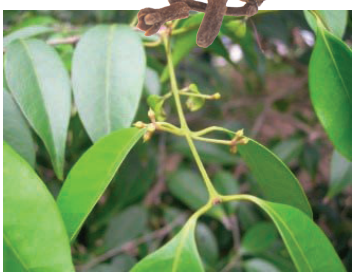
Zingiber zerumbet (L.) Roscoe ex Sm.

กานพลู

Syzygium aromaticum (L.) Merr. & L. M. Perry

บทที่ ๓

การบูร

Cinnamomum camphora (L.) J. Presl

โกฐเขมา

Atractylodes lancea (Thunb.) DC.

โกฐสอ

Angelica dahurica (Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. var. *dahurica*

ขมิ้นอ้อย

Curcuma sp.

ขิง

Zingiber officinale Roscoe

ขิงแห้ง

Zingiber ligulatum Roxb.

ขี้เหล็ก

Senna siamea (Lam.) H. S. Irwin & Barneby

บทที่ ๓

จันทน์เทศ

Myristica fragrans Houtt.

ช้าพูล

Piper sarmentosum Roxb.

ดองดึง

Gloriosa superba L.

ดีปลี

Piper retrofractum Vahl

เถาวัลย์เปรียง

Solori scandens (Roxb.) Sirich & Adema

(*Derris scandens* (Roxb.) Benth.)

เทียนขาว

Cuminum cyminum L.

บทที่ ๓

เทียนดำ

Nigella sativa L.

เปราะหอม

Kaempferia galanga L.

เปล้าน้อย

Croton stellatopilosus H. Ohba

เปล้าใหญ่

Croton persimilis Müll. Arg.

ผักชีลา

Coriandrum sativum L.

พริกไทย

Piper nigrum L.

บทที่ ๓

พิมเสน

Dryobalanops aromatica

C. F. Gaertn.

*ภาพจากคณะอนุกรรมการจัดทำตำราอ้างอิงสมุนไพรในคณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

ไพล

Zingiber montanum (J. Köenig) Link ex A. Dietr.

มหาหิงคุ์

Ferula assa-foetida L.

มะกรูด

Citrus hystrix DC.

มะกา

Bridelia ovata Decne.

มะตูม

Aegle marmelos (L.) Corrêa

มะนาว

Citrus aurantiifolia (Christm.) Swingle

ยาดำ

Aloe vera (L.) Burm. f.

ว่านน้ำ

Acorus calamus L.

ส้มซ่า

Citrus x aurantium L.

บทที่ ๓

สมอไทย

Terminalia chebula Retz.

สมุลแว้ง

Cinnamomum bejolghota (Buch. -Ham.) Sweet

สะค้าน

Piper wallichii (Miq.) Hand.-Mazz.

แสมทะเล

Avicennia marina (Forssk.) Vierh.

บทที่ ๓

อบเชยเทศ

Cinnamomum verum J. Presl.

สัตว์วัตถุ

ผึ้ง

ธาตุวัตถุ

เกลือสินเธาว์

สารส้ม

เอกสารอ้างอิง

๑. ประตูสู่ธรรม. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร. นิตยสารธรรมจักษุ [ออนไลน์]. เมษายน ๒๕๔๐ [๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๐]; ๘๐(๑๒): ที่มา: http://www.dharma-gateway.com/monk/monk_biography/monk-raja/krompraya_vajirayarn-hist.htm

๒. สำนักงานข้อมูลและคลังความรู้ กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข. การจัดหมวดหมู่และรหัสมาตรฐานภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย เล่ม ๑ (Thai Traditional Knowledge Classification, Volume 1). กรุงเทพฯ: บริษัท โอ-วิทย์; ๒๕๕๙. ๑๖๔ หน้า.

๓. รัชนี จันทร์เกษ, อุษา กลิ่นหอม, ยงศักดิ์ ตันติปิฎก, ปารณัฐ สุขสุทธิ, ศรัณยา จันษร และวนิดา คำหงษา. การพัฒนาการจัดหมวดหมู่และรหัสมาตรฐานภูมิปัญญาการแพทย์ แผนไทยของประเทศไทย. วารสารการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. ๒๕๖๐; ๑๕(๒): ๑๗๕-๑๙๑.

๔. กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. พจนานุกรมศัพท์แพทย์และเภสัชกรรมแผนไทย ฉบับราชบัณฑิตยสภา พ.ศ. ๒๕๕๙. นนทบุรี: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ; ๒๕๖๐.

๕. คณะอนุกรรมการจัดทำตำราอ้างอิงยาสมุนไพร ในคณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย. ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย เล่ม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จากัด; ๒๕๕๘. ๓๖๐ หน้า.

๖. นันทวัน บุณยะประภัศร, อรนุช โชคชัยเจริญพร, บรรณาธิการ. สมุนไพรไม้พื้นบ้าน ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชน จำกัด; ๒๕๓๙. ๘๙๕ หน้า.

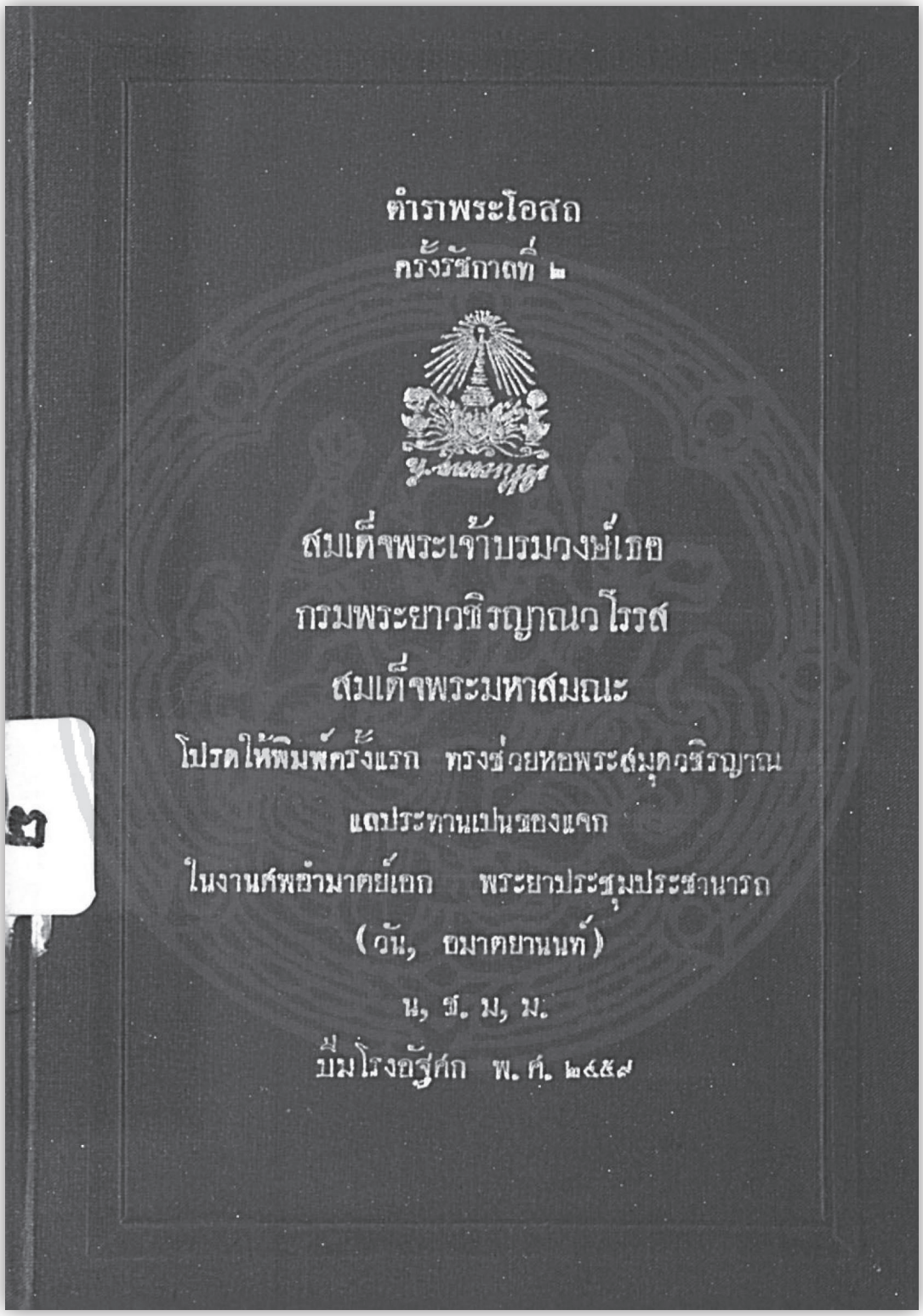
๗. คณะอนุกรรมการจัดทำตำราอ้างอิงยาสมุนไพร ในคณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย. ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด; ๒๕๕๒. ๓๒๖ หน้า.

๘. คณะอนุกรรมการจัดทำตำราอ้างอิงยาสมุนไพร ในคณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย. ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย เล่ม ๓. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย; ๒๕๖๐. ๔๐๘ หน้า.

๙. ภาควิชาเภสัชพฤกศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. สมุนไพรและเครื่องยาไทยในยาสามัญประจำบ้าน. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: หจก.สามลดา; ๒๕๕๗. ๓๖๙ หน้า.

๑๐. Department of Medical Science, Ministry of Public Health. Thai Herbal Pharmacopoeia 2017. Bangkok: The Agricultural Co-operative Federation of Thailand., Ltd.; 2017. 698 p.
๑๑. พัชรียา บุญกอแก้ว. บัญชีรายการทรัพย์สินชีวภาพ พืชวงศ์ขิง. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (องค์การมหาชน); ๒๕๕๖. หน้า ๒๓๐.
๑๒. นันทวัน บุณยะประภัศร, อรนุช โชคชัยเจริญพร, บรรณาธิการ. สมุนไพรไม้พื้นบ้าน ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชน จำกัด; ๒๕๓๙. ๖๔๐ หน้า.
๑๓. นันทวัน บุณยะประภัศร, อรนุช โชคชัยเจริญพร, บรรณาธิการ. สมุนไพรไม้พื้นบ้าน ๔. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชน จำกัด; ๒๕๔๓. ๗๔๐ หน้า.
๑๔. นันทวัน บุณยะประภัศร, อรนุช โชคชัยเจริญพร, บรรณาธิการ. สมุนไพรไม้พื้นบ้าน ๓. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชน จำกัด; ๒๕๓๙. ๘๒๓ หน้า.
๑๕. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ชวลิต, วิเชียร จิรวงศ์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา มหาราชา ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๒. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์และมูลนิธิภูมิปัญญา; ๒๕๔๘. หน้า ๕๑๑-๒.
๑๖. Thai Herbal Pharmacopoeia. Vol. I. Nonthaburi: Department of Medical Sciences, Ministry of Public Health. 1995. p. 51-6.
๑๗. Faculty of Pharmacy, Mahidol University. Specification of Thai Medicinal Plants. Volume 1. Bangkok: Aksornsampan Press; 1986. p. 108-11.
๑๘. Theilade I. A synopsis of the genus Zingiber (Zingiberaceae) in Thailand. Nord J Bot. 1999; 19(4): p. 389-410.
๑๙. วิทยา บุญวรพัฒน์. สารานุกรมสมุนไพรไทย-จีน ที่ใช้บ่อยในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สมาคมศาสตร์การแพทย์แผนจีนในประเทศไทย; ๒๕๕๔. หน้า ๔๑๘.
๒๐. คมสัน ทินกร ณ อยุธยา. ตำรับยาเบ็ญจะอำมฤตย์. อาจารย์คมสัน ทินกร ณ อยุธยา [ออนไลน์]. มิถุนายน ๒๕๕๙ [มกราคม ๒๕๖๑]; [๒ หน้า]. ที่มา: https://www.facebook.com/komsondinakara/posts/511939375662070
๒๑. Backer CA, Bakhuizen van den Brink RC. Euphorbiaceae. Flora of Java. Vol. 2. Groningen (The Netherlands): N.V.P. Noordhoff; 1965. p. 107-8.
๒๒. Stone BC. In: Dassanayake MD, Forsberg FR, editors. A Revised Handbook to the Flora of Ceylon. Vol. 5. Rotterdam: A.A. Balkema; p. 432-3.
๒๓. นันทวัน บุณยะประภัศร, อรนุช โชคชัยเจริญพร, บรรณาธิการ. สมุนไพรไม้พื้นบ้าน ๕. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชน จำกัด; ๒๕๓๙. ๕๐๘ หน้า.

ภาคผนวก

ตำราพระโอสถ
ครั้งรัชกาลที่ ๒
สมเด็จพระเจ้าบรมวงษ์เธอ
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
สมเด็จพระมหาสมณะ
โปรดให้พิมพ์ครั้งแรก ทรงช่วยหอพระสมุดวชิรญาณ
แดประทานเปนของแจก
ในงานศพอำมาตย์เอก พระยาประชุมประชานารถ
(วัน, อมาตยานนท์)
น, ช. ม, ม.
ปีมโรงอัฐศก พ. ศ. ๒๔๕๙

หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

ตำราพระโอสถ
ครั้งรัชกาลที่ ๒

สมเด็จพระเจ้าบรมวงษ์เธอ
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
สมเด็จพระมหาสมณะ
โปรดให้พิมพ์ครั้งแรก ทรงช่วยหอพระสมุดวชิรญาณ
แจกประทานเป็นของแจก
ในงานศพอำมาตย์เอก พระยาประชุมประชานารถ
(วัน, อมาตยานนท์)
น, ช. ม, ม.
ปีมโรงอัฐศก พ. ศ. ๒๔๕๙

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ โสภณพิพรรฒธนากร ถนนราชบพิธ
กรุงเทพ ฯ

RamaTexBook.indd 223 4/18/2561 BE 1:20 AM

คำนำ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงษ์เธอ กรมพระยาชิรญาณวโรรส ฯ สมเด็จพระมหาสมณะ ทรงพระปรารภจะรับพิมพ์หนังสือช่วยหอพระสมุดวชิรญาณ เปนการอุดหนุนความพยายามของกรรมการหอพระสมุด ฯ ซึ่งขวนขวายพิมพ์รักษาหนังสือเก่า ให้ความรู้เจริญแพร่หลาย ในขณะเมื่อทรงปรารภอยู่นั้น พอท่านหุ้นอมาตยานนท์ ซึ่งเปนพระญาติ ไปเฝ้ากราบทูลหารือถึงเรื่องหนังสืออันมีประสงค์จะพิมพ์แจกในงานปลงศพอำมาตย์เอก พระยาประชุมประชานารถ (วัน, อมาตยานนท์) น. ช., ม. ม. ผู้สามี จึงมีรับสั่งแจ้งพระประสงค์มายังกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ ให้กรรมการเลือกเรื่องหนังสือ ซึ่งเห็นสมควรจะทรงสร้างแด่ให้จัดการพิมพ์หนังสือนั้นถวายเปนของส่วนพระองค์ ประทานแก่หอพระสมุดวชิรญาณส่วน ๑ ประทานท่านหุ้นช่วยในงานปลงศพพระยาประชุม ฯ ส่วน ๑

(ข)

กรรมการหอพระสมุด ฯ มีความยินดี ที่สมเด็จพระมหาสมณะ ทรงอุดหนุนการพิมพ์หนังสือในหอพระสมุดวชิรญาณ เพราะจะเปนพยานปรากฏแก่คนทั้งหลายทั่วไป ว่าที่กรรมการขวนขวายในเรื่องพิมพ์หนังสือเก่าให้แพร่หลาย ได้รับความอุดหนุน โดยนิยมว่าเปนสาระประโยชน์ทั้งในฝ่ายพุทธจักรแลอาณาจักร

ข้าพเจ้าเปนผู้ตรวจหาเรื่องหนังสือถวายสมเด็จพระมหาสมณะในคราวนี้ มาคิดว่า ถ้าจะเลือกหาเรื่องหนังสือในทางธรรมบรรยายไม่เหมาะ ด้วยพระองค์ทรงบำเพ็ญธรรมทานอยู่เปนเนืองนิจแล้ว ข้าพเจ้าได้อ่านพระธรรมเทศนา ซึ่งพระองค์ทรงแสดงเมื่อเร็ว ๆ นี้ ทรงแสดงธัมมบท ๑ ว่า "อโรคิยาปรมาลาภา ความปราศจากโรค เปนลาภอันประเสริฐ" รำฦกขึ้นถึงธัมมที่ทรงแสดงข้อนี้ จึงมาคิดเห็นว่า เลือกหนังสือซึ่งเปนประโยชน์ในทางข้างบำบัดพยาธิ เปนสุขทานแก่มหาชนเห็นจะดี ข้าพเจ้าจึงตรวจดูในหนังสือจำพวก

RamaTexBook.indd 225 4/18/2561 BE 1:20 AM

(ค)

เวชสาตร ซึ่งมีอยู่ในหอพระสมุดวชิรญาณ พบตำรา พระโอสถของเก่า เห็นว่าเปนหนังสือดี ควรสมเด็จ พระมหาสมณะจะทรงสร้างได้ ข้าพเจ้าได้นำความคิด ทั้งนี้ไปกราบทูล พระองค์ก็ทรงพระดำริห์เห็นชอบด้วย จึ่งพิมพ์หนังสือตำราพระโอสถเล่มนี้เปนครั้งแรก

เรื่องหนังสือที่พิมพ์ในตำราพระโอสถเล่มนี้ ที่จริง เปนหนังสือ ๒ เรื่อง แต่เนื่องกัน คือ ตำรายาในโรง พระโอสถเรื่อง ๑ ตำราพระโอสถเรื่อง ๑ ข้าพเจ้า ขนานนามสมุดเล่มนี้แต่ว่า “ตำราพระโอสถ” เพื่อจะ ให้เรียกง่าย

เรื่องตำรายาในโรงพระโอสถ ซึ่งพิมพ์ไว้ข้าง ตอนต้นมีตำนานปรากฏ ว่าเมื่อในรัชกาลที่ ๒ ปีวอก จัตวาศก จุลศักราช ๑๑๗๔ พ.ศ. ๒๓๕๕ พระบาท สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลยทรงพระราชปรารภ ว่า ตำรายาในโรงพระโอสถยังบกพร่องนัก จึ่งโปรดให้ พระพงษ์นรินทร์ ราชนิกูล ซึ่งเปนโอรสของพระเจ้า

(ฆ)

กรุงธนบุรี เวลานั้นรับราชการเปนใหญ่อยู่ในกรมหมอ เปนผู้รับกระแสรับสั่ง สืบถามตามพระราชาคณะแต ข้าราชการ ตลอดจนราษฎร ผู้ใดมีตำรายาดี ขอให้ จดสรรพคุณยานั้น ๆ มาถวาย เพื่อจะได้ตรวจสอบ จดลงเปนตำราไว้ในโรงพระโอสถ ครั้งนั้นมีผู้จดตำรายา ซึ่งเคยใช้ เคยเห็นคุณ ถวายตามพระราชประสงค์มาก กรมหมอหลวงคงจะได้สอบสวน เลือกแต่ที่เชื่อว่าดีจริง จดลงไว้ในตำราหลวงสำหรับโรงพระโอสถ ตำรานั้น มีฉบับหลวงอยู่ในห้องอาลักษณ พระเจ้าบรมวงษ์เธอ ชั้น ๔ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ประทานมาให้คัดสำเนา ไว้ในหอพระสมุดวชิรญาณ ได้คัดเฉภาะที่มีชื่อผู้ถวาย ปรากฏอยู่ในฉบับหลวง มาพิมพ์ไว้ในสมุดเล่มนี้ข้าง ตอนต้น

ตอนที่ ๒ ในเล่มนี้ ที่เปนตัวตำราพระโอสถ ซึ่ง ได้เคยประกอบถวายจริง บางขนานได้จดหมายบอก วันที่ได้ตั้งพระโอสถนั้น สอบศักราชได้ความว่า เมื่อใน รัชกาลที่ ๒ จึงว่าเนื่องกับเรื่องข้างตอนต้น ตำราพระ

RamaTexBook.indd 227 4/18/2561 BE 1:20 AM

(ง)

โอสถนี้ หอพระสมุดวชิรญาณได้ต้นฉบับมา ๓ เล่ม สมุดไทยขนาดบาง น่าเสียดายที่หนังสือ ๓ เล่มนี้ เล่ม ๑ จะเปนด้วยปลวกกัดหรือไฟไหม้ ข้างปลายสมุดขาดไปน่อย ๑ แต่เฉภาะทำให้ตัวหนังสือข้างท้ายบันทัดขาดหายไปเสียมากบ้างน้อยบ้างทุกน่าสมุด ถ้าจะใช้จำต้องเดาคำที่ขาดว่าจะเปนอย่างไร การเดาตำรายา ข้าพเจ้าเห็นว่าเปนของไม่ควรทำ ด้วยพลาดพลั้งอาจจะเปนอันตรายแก่ผู้อื่น จึงยกทิ้งเสียทั้งเล่ม คงใช้ได้แต่ ๒ เล่ม หนังสือชุดนี้เดิมเปนของพระเจ้าบรมวงษ์เธอชั้น ๒ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท เปนมรดกตกอยู่กับพระวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงษ์ แล้วได้มาแก่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นไชยนาทนเรนทร ประทานมายังหอพระสมุดวชิรญาณเมื่อเร็ว ๆ นี้

กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ได้ทรงศึกษาวิชาแพทย์มาแต่ในรัชกาลที่ ๒ ได้ทรงรับรักษาไข้ จนปรากฏพระเกียรติคุณเมื่อในรัชกาลที่ ๓ ในปลายรัชกาลนั้น

(๑)

โปรดให้ทรงกำกับกรมหมอ แลได้กำกับต่อมาในรัชกาลที่ ๕ จนประชวรเปนอัมพาต พระเจ้าบรมวงษ์เธอชั้น ๒ กรมขุนวรจักรธรานุภาพ จึงได้ทรงรับน่าที่กำกับกรมหมอต่อมา เพราะเหตุที่กรมหลวงวงษาธิราชสนิททรงชำนาญวิชาแพทย์ แลได้รับราชการกรมหมอมาช้านาน จึงทรงสะสมตำราแพทย์ไว้มาก แต่ทราบว่าเมื่อสิ้นพระชนม์ ตำราแตกกระจายไปเสียหลายแห่ง พระองค์เจ้าสายสนิทวงษ์ไม่ได้มาหมด แม้ที่ได้มาน่าเสียดายที่การรักษาในตอนหลัง หนังสือถูกฝนแปลกกัดชำรุดเสียมาก เมื่อกรมหมื่นไชยนาทนเรนทรได้มา ทรงเกรงว่าหนังสือเก่าจะเปนอันตรายเสียหมด จึงรับสั่งให้รีบส่งมาไว้ในหอพระสมุด ฯ สำหรับพระนครเพื่อรักษาไว้ให้อยู่ถาวรสำหรับชาติไทยต่อไป

ข้างท้ายตอนตำรายาโรงพระโอสถ ข้าพเจ้าได้ลงตำรายาหอมเพิ่มเติมไว้อีก ๒ ขนาน เรียกว่ายาเทพมงคล ขนาน ๑ ยาอินทโอสถขนาน ๑ ยา ๒ ขนานนี้ นายพันโท หม่อมเจ้ากรรมสิทธิ ในพระเจ้าบรมวงษ์เธอ

RamaTexBook.indd 229 4/18/2561 BE 1:20 AM

(ฉ)

กรมขุนวรจักรธรานุภาพ มารักษาไข้ที่บ้านข้าพเจ้า ได้วางยา ๒ ขนานนี้ แก้คนไข้เวลามีอาการกระวนกระวาย ด้วยเสลดดีขึ้นขัดทางหายใจ ระงับทุกขเวทนาได้จริง ข้าพเจ้าได้แลเห็นคุณเอง จึงขอตำราไว้ หม่อมเจ้ากรรมสิทธิคัดให้ แลได้อนุญาตในคราวนี้ ให้พิมพ์รักษาไว้ในสมุดเล่มนี้ด้วย

เมื่อได้กล่าวถึงตัวตำราที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้เสร็จแล้ว ยังมีความอีกข้อ ๑ ซึ่งข้าพเจ้าเห็นควรจะตักเตือนผู้อ่านหนังสือเล่มนี้ไว้ ข้าพเจ้าเชื่อว่าบรรดาผู้ที่ได้รับแลได้อ่านหนังสือตำราพระโอสถเล่มนี้จะพอใจ แลจะอนุโมทนาในพระกุศล ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณะได้ทรงสร้างหนังสือเรื่องนี้ให้ได้ทราบกันแพร่หลาย แต่ความจริงมีอยู่อีกอย่าง ๑ ซึ่งจะลืมเสียไม่ได้ ว่าตำรายาไม่ได้ทำให้เจ้าของเป็นหมอ ผู้ที่มีแต่ตำรายา ถ้ามิได้รู้วิชาแพทย์ เอาไปประกอบใช้รักษาโรคโดยพละการ อาจจะเป็นเหตุให้เกิดอันตราย หรือไม่เป็นประโยชน์

(ช)

ได้ดังความมุ่งหมาย ท่านทั้งหลายผู้มีตำราเล่มนี้ ถ้าประสงค์จะใช้รักษาโรค อย่าลืมความที่กล่าวข้อหลังนี้ ถ้าแลมิได้เป็นหมอเอง ควรจะปฤกษาหารือผู้เป็นหมอเสียก่อน อย่าประกอบยา แม้มีจดหมายเหตุว่า เคยตั้งถวายเป็นพระโอสถ เอาแต่โดยพละการ จึ่งจะเป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในความประมาท ฯ

กรมหลวงชุมพร

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๑ เมษายน พ. ศ. ๒๔๕๙

RamaTexBook.indd 231 4/18/2561 BE 1:20 AM

ประวัติ

พระยาประชุมประชานารถ (วัน, อมาตยานนท์) เกิดในรัชกาลที่ ๓ เมื่อณวันอังคาร เดือน ๗ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีชวดโทศก จุลศักราช ๑๒๐๒ พ.ศ. ๒๓๘๓ เปนบุตรจมื่นราชนาคา (เข็ม) ๆ เปนบุตรพระยามหาอำมาตย์ (จุ้ย) ได้เล่าเรียนในสำนักสมเด็จพระวันรัต (แดง) แต่ยังเปนเปรียญอยู่วัดสุทัศน์ แลได้อุปสมบทที่วัดนั้น ถวายตัวทำราชการเปนมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๔ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเปนนายรองพิจิตรสรรพการ เมื่อปีขาลอัฐศก พ.ศ. ๒๔๐๘ รับราชการในตำแหน่งนั้นอยู่จนตลอดรัชกาล

ถึงรัชกาลที่ ๕ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนขึ้นเปนนายสุดจินดา หุ้มแพร เมื่อปีกุญสัปตศก พ.ศ. ๒๔๑๗ รับราชการในกรมมหาดเล็กต่อมาอีก ๓ ปี ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเปนที่พระอนุรักษ์โยธา เจ้ากรมทวนทองซ้าย ในกระทรวงกลาโหม เมื่อปีขาลสัมฤทธิศก

(ฌ)

พ.ศ. ๒๔๒๑ เมื่อเปนพระอนุรักษ์โยธา ได้ออกไปรับราชการเปนข้าหลวงรอง ประจำอยู่ณเมืองภูเก็จ ๒ ปี ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนขึ้นเปนพระยาพิไชยชาญฤทธิ เมื่อปีจออัฐศก พ.ศ. ๒๔๒๙ ต่อมาได้ขึ้นไปรับราชการเปนข้าหลวงรองในมณฑลพายัพ ประจำอยู่ที่เมืองน่าน ในเวลารับราชการอยู่ที่นั้น ได้ช่วยราชการปราบฮ่อ ซึ่งมาตีเมืองหลวงพระบาง แต่จัดการรักษาเมืองสิงค์ในสิบสองปันนา เมื่อเข้ามาสามิภักดิ์พึ่งพระบรมโพธิสมภาร. รับราชการอยู่ในมณฑลภาคพายัพ ๔ ปี จนปีชาลโทศก พ.ศ. ๒๔๓๓ จึงได้กลับมารับราชการกรุงเทพ ฯ ถึงปีมเส็งเบญจศก พ.ศ. ๒๔๓๖ เมื่อเกิดเหตุอริกับฝรั่งเศสทางฝ่ายตวันออก พระยาพิไชยชาญฤทธิได้เปนข้าหลวงออกไปตั้งจัดเสบียงพาหนะส่งกองทัพอิกคราว ๑ เปนคราวที่สุดซึ่งได้ออกไปรับราชการหัวเมือง แต่นั้นก็เข้ามารับราชการประจำอยู่ในกรุงเทพ ฯ จนปีมเส็งสัปตศก พ.ศ. ๒๔๔๘ มี

RamaTexBook.indd 233 4/18/2561 BE 1:20 AM

(ญ)

ความชราทุพลภาพจะรับราชการไม่แข็งแรงได้ดังแต่ก่อน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตร เลื่อนเปนพระยาประชุมประชานารถ ตำแหน่งในกรมพระสุรัสวดีเปนเกียรติศักดิ์พิเศษ ด้วยเปนผู้ที่ได้ทรงคุ้นเคยมาแต่ในรัชกาลที่ ๔ ทั้งได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณลำบากยากรำมาตามหัวเมืองมาก ไม่ต้องมีน่าที่ทำราชการอย่างใด ต่อมาพระยาประชุมประชานารถจับป่วยด้วยโรคชรามาแต่ปีกุญตรีศก พ.ศ. ๒๔๕๔ ป่วยอยู่ ๒ ปี ถึงอนิจกรรมเมื่อปีฉลูเบญจศก พ.ศ. ๒๔๕๖ อายุได้ ๗๓ ปี ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์แลเลื่อนชั้นขึ้นโดยลำดับตามบำเหน็จความชอบ จนถึงเครื่องราชอิศริยาภรณ์ นิภาภรณ์ช้างเผือกชั้นที่ ๓ มัณฑนาภรณ์มงกุฎสยามชั้นที่ ๓ เหรียญรัตนาภรณ์รัชกาลที่ ๔ ชั้นที่ ๕ เหรียญปราบฮ่อ เหรียญจักรพรรดิมาลา แลเหรียญที่ระฦกต่าง ๆ ตามบันดาศักดิ

(ฎ)

พระยาประชุมประชานารถ ได้หุ่นเกตุทัต ชิดา พระยาเพ็ชรพิไชย (หนู เกตุทัต) เปนภรรยา มีบุตร ชิดาด้วยกัน ๑๐ คน หลวงพจนาดถ์วินิจฉัย (ชื่น อมาตยานนท์) เปนบุตรคนใหญ่ รองลงมาหลวง อำไพพิจารณ์กิจ (แก้ว อมาตยานนท์) เล็ก ชิดา คนที่ ๕ เปนภรรยาพระยาศรีธรรมศุกราช (เจริญ จารุจินดา) ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์ ตติยจุลจอมเกล้าฝ่ายใน ปลั่ม ชิดาที่ ๖ เปนหม่อมห้าม ในพระเจ้าบรมวงษ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ น่าน ชิดาที่ ๑๐ เปนภรรยาหลวงนิพัทธชนานุกูล (ยู่โง้ย ณระนอง) ปลัดเมืองระนอง

ความเพิ่มเติมในประวัติของพระยาประชุมประชานารถ ควรกล่าวอีก ๒ ข้อ คือ

พระยาประชุมประชานารถ ได้ผีกหัดเปนช่างกลึง ผีมือดีมาแต่ยังหนุ่ม แปลกกว่าช่างกลึงอื่นที่กลึงได้ ทั้งไม้ ทั้งงา แลศิลา เมื่อเปนมหาดเล็กอยู่ในรัชกาลที่ ๕

RamaTexBook.indd 235 4/18/2561 BE 1:20 AM

(ฏ)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กลิ้งสิ่งของต่าง ๆ ถวายที่ในพระราชวังเสมอ เปนต้นแต่กลิ้งพระเต้าศีลา กลิ้งพระเจดีย์ศีลา เข้าใจว่าเครื่องยศศีลาอ่อนทั้งสำรับ ซึ่งพระราชทานพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงผนวชสามเณร ก็เปนมือพระยาประชุมประชานารถกลิ้ง ส่วนเจ้านายพระเจ้าลูกเธอ ที่ได้ทรงรู้จักคุ้นเคยกับพระยาประชุมประชานารถแต่ครั้งนั้น ก็เพราะโปรดให้กลิ้งงาช้างเผือกพระราชทานเปนลูกสกดผูกข้อพระหัตถ์ กระบวนไปตักเตือนแลไปดูกลิ้งเปนเหตุให้ทรงคุ้นเคย ประกอบกับอัธยาไศรยของพระยาประชุม ฯ ซึ่งอยู่ในจำพวกมหาดเล็กที่รับเสด็จแลปฏิบัติพระเจ้าลูกเธอที่ยังทรงพระเยาว์ เจ้านายชั้นพระเจ้าลูกเธอในรัชกาลนั้น จึงมีไมตรีจิตรติดต่อกับพระยาประชุม ฯ มาแทบทุกพระองค์ แม้ในรัชกาลที่ ๕ พระยาประชุมฯ ก็ยังรับราชการเปนช่างกลิ้งสิ่งของต่าง ๆ ถวายต่อมา จนไปจากกรมมหาดเล็ก เมื่อพระยาประชุมฯ

(ฐ)

เปนข้าหลวงออกไปรับราชการอยู่หัวเมือง เวลากลับมา กรุงเทพฯ ก็ยังกลิ่งสิ่งของเข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวาย ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แลถวายตามเจ้านายถูกเธอ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ใคร่ขาด อิกประการ ๑ นั้นพระยาประชุมประชานารถ เปนข้าราชการคน ๑ ซึ่งหมั่นเฝ้าอย่างที่สุด ตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๔ มาจนในรัชกาลที่ ๕ ดูเปนไม่รู้จักขาดเฝ้าเสียทีเดียว จนถึงเปนเครื่องถามกันเล่นในเจ้านาย เมื่ออยากทรงทราบว่ามีผู้คนไปมากหรือน้อย มักจะถามกันว่า พระยาประชุม ฯ ไปหรือเปล่า เปนของเล่นกันมาอย่างนี้ พึ่งเลิกเมื่อพระยาประชุม ฯ เข้าวังไม่ไหว ด้วยเรื่องราวมีมาดังนี้ นอกจากคุณวุฒิในราชการ ควรยกย่องได้อิกอย่าง ๑ ว่าพระยาประชุม ฯ เปนผู้ที่เจ้านายบรรดาได้ทรงคุ้นเคย ย่อมทรงพระเมตตาแทบทั่วทุกพระองค์

RamaTexBook.indd 237 4/18/2561 BE 1:20 AM

สารบาน

บานแพนก		น่าต้น
ตำรายาโรงพระโอสถ		น่า ๑
ยาสรรพคุณวุฒิ	แก้ต้อ	,, ๑
ยากลิ่นธรณี	แก้ต้อหมอก	,, ๒
ยาเพ็ญสมุท	แก้ต้อหมอก	,, ๒
ยาอินทประทาน	แก้ตาช้ำ ตาแดง ตาริดสีดวง ต้อหมอก ต้อดง	,, ๒
ยามหาอาวุธ	แก้ตาริดสีดวง แลต้อทั้งปวง	,, ๒
ยาสุริยองครักษ์	แก้ไข้ลำบองราหู แลต้องแม่ซื้อ	,, ๓
ยารมผ้าอ้อม		,, ๔
ยามหาระรันพิศ	แก้พิศม์ลำบองราหู	,, ๔
ยาสหัสรังษี	ทาแก้ลำบองราหู	,, ๕
ยาพรหมภักตร	แก้โลหิตเน่าร้าย	,, ๕

(ฒ)

ยากำลังราชสีห์	บำรุงโลหิต	น่า	๖
ยาขับโลหิตเน่าร้าย		,,	๖
ยาบำรุงโลหิตให้งาม		,,	๗
ยาสุรามะฮิคุณ	ขับโลหิต	,,	๘
ยาหนูกัด	ขับโลหิตอยู่ไฟ	,,	๘
ยาเพลิงกรด	ขับโลหิตอยู่ไฟ	,,	๘
ยาจักรรัตนทิพย์	แก้โลหิตอยู่ไฟ	,,	๙
ยาประสะไพล	แก้ลมทราง ๗ จำพวก	,,	๑๐
ยาประสะขาว	แก้พิศม์ลมทราง ๗ จำพวก	,,	๑๐
ยามหาเปราะ	แก้พิศม์ลมทราง ๗ จำพวก	,,	๑๑
ยาประสะกระดูก	แก้ลมทราง ๗ จำพวก	,,	๑๑
ยาแก้ลมทรางทั้ง ๗ จำพวก		,,	๑๒
ยาแดงวัดสุขา	แก้ตาแดง ตาแตกร้าว เปื่อยเน่า	,,	๑๒

RamaTexBook.indd 239 4/18/2561 BE 1:20 AM

(ณ)

ยามหาสุขุม	แก้ต้อ แก้ริดสีดวง	น่า	๑๒
ยามหาอุดม	แก้ต้อ แก้ริดสีดวง	,,	๑๓
ยาสุริยาธิจร	ชูผิวจักษุ จำเริญ น้ำเลี้ยงจักษุ	,,	๑๓
ยาเทวจักษุ	แก้ต้อเนื้อ ต้อลาย แก้ตาแดง	,,	๑๔
ยาอินทจักษุ	แก้ริดสีดวงถมชิ้นจักษุ	,,	๑๔
ยาเทพยจักษุ	แก้ต้อต่าง ๆ	,,	๑๕
ยาสังขรัศมี	แก้ต้อ แก้ผีดาดชันตา	,,	๑๕
ยาแผ่วไนยนา	แผ่วจักษุ	,,	๑๖
ยาอินทโชติ	แก้ต้อ	,,	๑๖
ยารัตนโรค	แก้ต้อหมอก แก้ตาช้ำ	,,	๑๗
ยาสุวรรณไกรลาศ	แก้ต้อปวดเคือง	,,	๑๗
ยาแผ่วอากาศ	แก้ต้อ แก้ตาช้ำตามัว	,,	๑๘
ยาประสะเกลือ	แก้หืด	,,	๑๘
ยาประสะน้ำมะนาว	แก้หืด	,,	๑๘

(ต)

ยาแก้หืด		น่า	๑๙
ยาแก้หืด		,,	๒๐
ยาแดงใหญ่	แก้ต้อ แก้ตาแดง	,,	๒๐
ยาสังขรัศมี	แก้เจ็บตา ตาแดง	,,	๒๑
ยาตรีสวัสดิผลา	แก้ลมพรรดึก	,,	๒๒
ยาทำลายเมฆ	แก้ลมในกองพรรดึก	,,	๒๓
ยามหาวายุเวก	แก้ลมในกองพรรดึก	,,	๒๓
ยาตรีผลาใหญ่	แก้ลมพรรดึก อันเกิดในกองปัตฆาฏ รัตฆาฏ	,,	๒๔
ยาแก้ลมขึ้นสูง		,,	๒๕
,, ,,		,,	๒๕
,, ,,	แก้อุทธังคมาวาตกล้า ทำให้คลุ้มคลั่ง	,,	๒๕
ยาแก้วิทยาธิโรค	แก้พิศม์ผีซึ่งทำให้คลั่ง	,,	๒๗
ยาพอกแก้พิศม์ผี		,,	๒๗
,, ,,		,,	๒๗

RamaTexBook.indd 241 4/18/2561 BE 1:20 AM

(๓)

ยาพอกแก้พิศม์ผี		น่า ๒๗
,, ,,		,, ๒๘
,, ,,		,, ๒๘
ยาแก้บ่วง ๕ ประการ		,, ๒๙
ยาแก้บ่วง		,, ๒๙
,, ,,		,, ๒๙
,, ,,		,, ๒๙
,, ,,		,, ๒๙
,, ,,		,, ๓๐
ยาอินทโอสถ	แก้ไข้ แก้สลบ แก้หืด ริดสีดวง วรรณโรค	,, ๓๑
ยาเทพมงคล	แก้หอบ แก้ชัก แก้สลบต่าง ๆ	,, ๓๒
หมายรับสั่ง	ยกขวัญเข้าครูหมอ	,, ๓๓
วิธีแก้ไข้จับ	แลว่าด้วยยาควินน	,, ๓๔

(ถ)

ตำราพระโอสถ		น่า ๓๕
พระตำรามหาไชยเวก	แก้ลม ๑๕ ประการ	,, ๓๕
ยาไวยเทพี่	แก้เสมหะแห้ง	
	แก้ลมปัตฆาฏ อัมพฤก	
	ลมกล่อน	,, ๓๖
พระตำรามหาวาโย	แก้ลม แก้โลหิต	
	หิดไอ กล่อน	
	ไส้เลื่อน	,, ๓๗
พระโอสถทรงสูบ		,, ๓๘
พระโอสถกัณฐ์ศิวเวก		,, ๓๘
พระตำราน้ำดับพิศม์		,, ๓๙
พระโอสถมหาจักรใหญ่	แก้ลมพรรดึก	
	ลมปัตฆาฏ	
	ลมเมื่อยขบ	,, ๓๙
พระโอสถทรงรม		,, ๔๐
ตำราขี้ผึ้งตำราหลวง		,, ๔๐

RamaTexBook.indd 243 4/18/2561 BE 1:20 AM

(ท)

พระตำราวิสัมพยา	แก้ลม แก้ไข้ บิ๋ศสาวะไหล แก้สันนิบาต จุกเสียด น่า	๔๑
พระตำรายาเขียว	แก้ไข้ลาดสาด	,, ๔๓
พระโอสถน้ำมัน	แก้เหน็บชา เมื่อยขบ ฟกบวม	,, ๔๒
พระโอสถแก้ ริดสีดวงงอก	แก้เม็ดยอดลำโลงธาตุ	,, ๔๒
พระโอสถทุเลา		,, ๔๓
พระโอสถทรงรม		,, ๔๔
ตำราพระโอสถตั้งประจำเวลา		,, ๔๔
พระโอสถถวายเวลาเช้า		,, ๔๔
พระโอสถถวายเวลาสี่โมงเช้า		,, ๔๔
พระโอสถถวายเวลาบ่าย ๒ โมง		,, ๔๕
พระโอสถถวายเวลาทุ่มเศษ		,, ๔๕
พระโอสถถวายเวลา ๒ ยาม		,, ๔๖

(ข)

พระโอสถหิงคุ์	แก้พระวาโยบัติฆาฏ	น่า ๔๖
พระโอสถหิงษธาตุ	แก้พระวาโยกล่อน บัติฆาฏ	,, ๔๗
พระโอสถวิปูระธาตุเตโช	บำรุงพระธาตุ	,, ๔๗
พระโอสถทรงเหยี่ยบ		,, ๔๘

RamaTexBook.indd 245 4/18/2561 BE 1:20 AM

บานแพนก

๏ ศุภมัศดุ จุลศักราช ๑๑๗๔ มกฎะสังวัจฉร มฤคศิรมาศกาพบักษ์ เตรสมีดถิ์ครุวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จบรมธรรมฤกราชาธิบดี ศรีวิสุทธิวงษ์ องควรามหาพุทธางกูรราช บรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงทศพิธราชธรรม ประกอบด้วยพระกรุณาคุณอันประเสริฐ ได้มหาปราบดาภิเศกผ่านพิภพกรุงเทพทวาราวดีศรีอยุทธยา มหาดิลกภพ นพรัตนราชธานีบุรีรมย์ เสด็จออกณพระที่นั่งบุษบกมาลามหาจักรพรรดิพิมาน โดยสถานอุตราภิมุข พร้อมด้วยเสวกาการบวรราชกระวี มนตรีมุขมาตยานุชิต อุทิตยชาติราชสุริยวงษ์ พงษ์พฤฒาโหราจารย์ พร้อมเฝ้าเบื้องบาทบงกชมาศ์โดยอันดับถานาศักดิ จึงทรงพระดำริห์ว่า ทุกวันนี้คัมภีร์แพทย์ณโรงพระโอสถเสื่อมสูญไป มิได้เปนเรื่องต้นเรื่องปลาย อนึ่งเล่าแพทย์ผู้เถ้าที่ชำนิชำนาญในลักษณโรค แลสรรพคุณแห่งยานั้น

ก็มีอยู่น้อย ภายหลังยากที่กุลบุตรจักเล่าเรียนให้ชัดเจนได้ แล้วทรงพระมหากรุณาจะให้เปนหิตานุหิตประโยชน์แก่สมณะชีพราหมณ์ อาณาประชาราษฎรในขอบขัณฑสีมาสืบต่อไป จึงมีพระราชโองการมาณพระบัณฑูรสุรสีหนาท ดำรัสสั่งพระพงษ์อำมรินทรราชนิกูลให้สืบเสาะหาตำรายาลักษณโรคทั้งปวง ในข้าทูลถวายพระบาท แลราษฎร พระราชาคณะทุกอาราม ก็ได้ส่งมาทูลเกล้า ฯ ถวายหลายฉบับ มีวิธีต่าง ๆ กัน

ตำรายาโรงพระโอสถ

๏ สิทธิการิย จะกล่าวคัมภีร์ยา คือวิเศษสรรพคุณ สำเร็จ อันอาจารียเจ้าในกาลก่อน ประมวญไว้ให้แก้ สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพคุณยา ซึ่งจะแก้สรรพจักษุโรค สมมุติว่าต้อนั้น โดยไนยดังนี้

๑ ยาชื่อสรรพคุณวุฒิ เอาพิมเสน ดินถนำสุทธิ บัลลังก์ศิลาสุทธิ โกฐทั้งห้า กระวาน ตรีกะฎุก ตรีผลา รากกระพังโหม รากหญ้านาง รากชาเกลือ กะชาย ไพล หอม กะเทียม ขมิ้นอ้อย ศีศะชัณกาด ดีงูเหลือม ดีจรเข้ ดีเต่า เอาเสมอภาค ทำเปนจุณ บดด้วยน้ำมะนาว บดทำแท่งไว้ ฝนบ้ายจักษุ แก้สรรพต้อ ทั้งปวงหายดีนัก ฯ

RamaTexBook.indd 248 4/18/2561 BE 1:20 AM

๒

๒ ยาชื่อกลิ่นธรณี เอาพิมเสนส่วน ๑ รากอัญชันทั้ง ๒ รากชิเหล็ก รากชิกาแดง รากขัดมอน สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้ ฝนด้วยน้ำมะนาวบ้ายจักษุ แก้ต้อหมอกให้เกลื่อนจากองค์จักษุหายดีนัก ฯ

๓ ยาชื่อเพ็ญสมุท เอาดีจรเข้ สานส้ม สิ่งละส่วน ดินถนำสุทธิ ๒ ส่วน ใบทองหลางใบมน ๓ ส่วน ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้ ฝนด้วยน้ำมะนาว บ้ายจักษุแผ้วต้อหมอกให้เกลื่อนไปหายดีนัก ฯ

๔ ยาชื่ออินทประทาน เอาพิมเสน ดินถนำสุทธิ พริกล่อน ขิงสด สิ่งละส่วน ใบผักเค็ด ใบฆ้อนกลอง สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเปนจุณ เอาสรรพดีแช่น้ำมะนาวเปนกระสาย บดทำแท่งไว้ ฝนด้วยน้ำมะนาวบ้ายจักษุแก้ไม่สดจักษุกระทำให้จักษุช้ำให้แดง แก้ยอดฤกดวง (ริดสีดวง) ขึ้นจักษุแก้ต้อหมอกต้อดงนั้นหายดีนัก ฯ

๕ ยาชื่อมหาอาวุธ เอาพิมเสนเกล็ด ดอกจันทน์กระวาน โกฐสอ โกฐเขมา เทียนสัตบุษ ตามยา

RamaTexBook.indd 249 4/18/2561 BE 1:20 AM

๓

ขิงสด ขมิ้นอ้อย ดีจรเข้ ดีตะพาบน้ำ สิ่งละส่วน ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้ ฝนใส่จักษุ แก้สรรพฤกดวง (ริดสีดวง) ขึ้นจักษุ แลสรรพต้อทั้งปวงหายดีนัก ๚

สรรพยา ๕ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้าขุนราชเนตร ทูลเกล้า ฯ ถวาย ขอเดชะ ฯ ได้ใช้แล้ว

---

๑ สิทธิการิย จะกล่าวคัมภีร์ยา คือวิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจาริยกล่าวประมวญไว้ ให้แก้สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะแก้ ซึ่งโรคอันบังเกิดแก่กุมาร กุมารี ทั้งหลาย อันเปนอาคันตุกะโรค ซึ่งโดกสมมุติว่าลำบองราหูนั้น โดยไนยดังนี้

๑ ยาชื่อสุริยองครักษ์ เอากระดูกศีศะวานรเผาไคลเสมา ดอกหนาด รากกะทกรก เปราะหอม สิ่งละส่วน ผิวมะตูมอ่อน ๓ ส่วน คราบงูเห่า ๘ ส่วน

๔

ทำเปนจุณบดละลายน้ำดอกพิกุลต้ม แทรกทองคำเปลว ดง ๑๑ แผ่น ทำแท่งไว้ ละลายน้ำใบหญ้าแพรก น้ำใบพิมเสนก็ได้ ต้มตามวิธีให้กิน แก้ไข้ในกุมารอันต้องดำบองราหู ๑๒ เดือน แลต้องแม่ซื้อ ๗ วัน แลแก้สรรพบักษ์ทั้งปวง มีสุนนทบักษ์เปนต้น มีกาพบักษ์เปนที่สุด นั้นหายสิ้นวิเศษนัก ฯ

๒ ยารมผ้าอ้อม เอาใบสาบแร้ง ใบสาบกา ใบหนาด ใบหว้านน้ำ ใบหิงหายนา ไคลบันได กะดองแมงดา เขากระบือ มหาหิงคุ์ เอาเสมอภาค ทำเปนจุณ แล้วเอาโรยในถ่านไฟรมผ้าอ้อมแลแก้ลำบองราหูหายดีนัก ฯ

๓ ยาชื่อมหาระรันพิศ เอาโกฐกระดูก กฤษณา ใบหนาด หอมแดง สิ่งละส่วน เปราะหอม ๒ ส่วน ทำเปนจุณ บดด้วยน้ำหอมแดง ทำแท่งไว้ ละลายน้ำดอกไม้พ่นแก้พิศม์ลำบองราหู อันบังเกิดมาด้วยธาตุทั้ง ๔ ภายนอกนั้นหายดีนัก ฯ

RamaTexBook.indd 251 4/18/2561 BE 1:20 AM

๔ ยาชื่อสหัสรังษี เอาขมิ้นอ้อย ขมิ้นชัน เทียนเยาวพา ใบหนาด เถ็บแมงดา มหาหิงคุ์ เอาเสมอภาค ทำเปนจุณ บดด้วยน้ำใบหิงหายนา ทำแท่งไว้ ละลายน้ำครำ น้ำมูตร ก็ได้ ทาตัวกุมารอันต้องลำบองราหู ๑๒ เดือน ซึ่งเปนอาคันตุกะโรคหายสิ้นดีนัก ฯ

สรรพยา ๔ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า ขุนกุมาร ประเสริฐ ทูลเกล้า ฯ ถวาย ขอเดชะ ฯ ได้ใช้แล้ว

๏ สิทธิการิย จะกล่าวตำรายา คือวิเศษสรรพคุณ สำเร็จ อันอาจาริยเจ้าในก่อนประมวญไว้ ให้แก้สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยา ที่จะแก้ซึ่งโรค อันเปนชาติโลหิต อันบังเกิดตามฤดูเคย อันเปนปรกติโทษโดยไนยดังนี้

๑ ยาชื่อพรหมภักตร เอาผลจันทน์ ดอกจันทน์ สิ่งละส่วน มหาหิงคุ์ ยางสลัดได การบูร สิ่ง

๖

ละ ๔ ส่วน พริกหอม ๕ ส่วน ทำเปนจุณ เอาน้ำเปลือกมะรุมต้มเปนกระสาย บดแล้วจึ่งเอาใส่กะทะขึ้นตั้งไฟกวนพอข้นได้ ทำแท่งไว้ กินตามธาตุหนักธาตุเบาชะระโลหิตเน่าร้าย ซึ่งกระทำให้ปวดท้องให้จุกเสียดหายสิ้นวิเศษนัก ฯ

๒ ยาชื่อกำลังราชสีห์ เอาผลจันทน์ ดอกจันทน์ กระวาน กานพลู เอื้อดแรด สิ่งละส่วน โกฐสอ โกฐเขมา โกฐเชียง โกฐจุฬาลำพา โกฐบัว เทียนดำ เทียนแดง เทียนขาว เทียนเข้าเปลือก เทียนตาตั๊กแตน สิ่งละ ๒ ส่วน เจตมูลเพลิง สค้าน ดีปลี ขิงแห้ง รากชะพลู ดอกพิกุล ดอกบุนนาค สารภี เกสรบัวหลวง ดอกมลิ ดอกจำปา ดอกกะดังงา ดอกคำกฤษณา กลำพัก ชลูด ขอนดอก อบเชย ชะเอมเทศ จันทน์แดง จันทน์ขาว สิ่งละ ๔ ส่วน ฝางเสน ๘ ส่วน ต้มตามวิธีให้กินบำรุงโลหิตให้งามบริบูรณ์วิเศษยิ่งนัก ฯ

๓ ขนานหนึ่ง เอารากคนทีสอ รากมะอึก เปลือกไม้แดง เปลือกนนทรี พริกไทย ขิงแห้ง ดีปลี

RamaTexBook.indd 253 4/18/2561 BE 1:20 AM

๗

เปล้าน้อย เปล้าใหญ่ เอาเสมอภาค ต้มตามวิธีให้กิน ขับโลหิตอันเน่าร้ายหายสิ้นวิเศษนัก ๚

๔ ขนานหนึ่ง เอาสานส้มส่วน ๑ ใบมะกา แก่นแสมสาร ฝางเสน เปลือกนนทรี สิ่งละส่วน ต้มตามวิธีให้กินบำรุงโลหิตให้งาม ทั้งขับโลหิตเน่าร้ายซึ่งกระทำอาการให้จุกเสียดแน่นเฟ้อคลื่นเหียน แลแก้โลหิตตัวปลิงเกาะตามกระดูกสันหลังนั้นหายสิ้นวิเศษนัก ๚

สรรพยา ๔ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า หมื่นอินแวทย ทูลเกล้า ฯ ถวาย ขอเดชะ ฯ ได้ใช้แล้ว

๏ สิทธิการิย จะกล่าวด้วยตำรายา คือวิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจาริยเจ้าในก่อนประมวญไว้ให้แก้สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาซึ่งจะแก้สรรพโลหิตโรค อันบังเกิดในวิธีกูดเพลิงกล่าวคือคลอดบุตรแล้ว แลนอนเพลิงอยู่นั้นโดยไนยดังนี้

๔

๑ ยาชื่อสุรามะริคุณ เอารากกุ่มทั้งสอง สิ่งละ ๓ ส่วน รากกนาก ๑๒ รากชิกาแดง ใบมะตูม รากตองแตก ยาดำ สิ่งละ ๑๖ ส่วน รากคัดเค้าสด ๔๐ ส่วน ใบมะกา ๘๐ ส่วน รากชะพลู ๒๐๒ ส่วน ต้มตามวิธีให้กิน ขับโลหิตเน่าร้ายให้ตกสิ้นดีนัก ฯ

๒ ยาชื่อหนูกัด เอาตรีกะฎุก สานสัม สิ่งละ บาท ๑ ถ่านไม้สัก หอยแครงเผาสิ่งละ ๓ บาท หญ้ายอนไฟ ๕ บาท ผลมะกรูด ๓ ผล ทำเปนคุณบดทำแท่งไว้ ละลายสุราให้กินตามกำลัง ขับสรรพโลหิตซึ่งเน่าร้ายทั้งปวงอันบังเกิดขึ้นในวิธีกูดเพลิงก็ดี แดบังเกิดขึ้นในโลหิตปรกติโทษ แดทุจริตโทษก็ดี ยาขนานนี้สามารถแก้ได้ทุกประการ ตามอาจาริยกล่าวไว้สืบกันมา ว่าวิเศษยิ่งนัก ฯ

๓ ยาชื่อเพลิงกรด เอาสังข์เผา สานสัม ดินประสิวขาว เทียนดำ เทียนขาว ผลจันทน์ ดอกจันทน์ ตรีกะฎุก ไพล ขมิ้นอ้อย เกลือสินเธาว์ สิ่งละส่วน

๙

เปลือกทั้งก่อน เปลือกมะพูด เปลือกมะเกลือ ราก ตองแตก สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำส้มสายชูให้ กินตามกำลัง ขับโลหิตในวิธีกูดเพลิง คือคลอดบุตรแล้วแดนอนเพลิงอยู่นั้น โลหิตเน่าร้ายทั้งปวงตกสิ้นดีนัก ฯ

๔ ยาชื่อจักรรัตนทิพย์ เอาโกฐเขมา โกฐพุงปลา เทียนดำ เทียนขาว เปราะหอม ดีปลี ผลคัดเค้า สิ่งละส่วน เจตมูล ๒ ส่วน ดองดึง ๘ ส่วน ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้ ละลายสุราให้ กินตามกำลัง ขับโลหิตเน่าร้ายอันเกิดขึ้นในวิธีกูดเพลิงนั้นหายวิเศษนัก ฯ

สรรพยา ๔ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า หมื่นจะมระสิน ทูลเกล้า ฯ ถวาย ขอเดชะ ฯ ได้ใช้แล้ว

◎ สิทธิการิย จะกล่าวด้วยตำรายา คือวิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจาริยเจ้าในก่อนประมวญไว้ ให้แก้สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา

๑๐

ในที่นี้จะว่าด้วยสรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยา ซึ่งจะแก้วาโย อันบังเกิดในกุมาร โลกสมมุติว่าลมทราง ๗ จำพวกนั้นโดยไนยดังนี้

๑ ยาชื่อประสะไพล เอาผลจันทน์เทศ กระวาน กานพลู ผิวมะกรูด หว้านน้ำ ขิงแห้ง หอมแดง มหาหิงคุ์ ยาดำ น้ำประสานทองสุทธิ การบูร สิ่งละส่วน ไพล ๑๑ ส่วน ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำมะกรูดเผาให้สุก แทรกจารบูรให้กิน แก้ลมทรางทั้ง ๗ จำพวก ซึ่งกระทำพิศม์ต่าง ๆ นั้นหายดีนัก ฯ

๒ ยาชื่อประสะขาว เอาสังข์เผา เบี้ยผู้เผา กระดูกงูทับสมิงคลาเผา พยายา รากพุงดอ รากมะนาว ปูนขาว ชะมดเชียง พิมเสน เอาเสมอภาค ทำเปนจุณ เอาน้ำทศเขา เอาน้ำเนาวเขียว แทรกดิงูเหลือมเปนกระสายบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำดอกไม้ไว้ให้กินแก้พิศม์ลมทรางทั้ง ๗ จำพวกหายดีนัก ฯ

RamaTexBook.indd 257 4/18/2561 BE 1:20 AM

๑๑

๓ ยาชื่อมหาเปราะ เอาดอกบุนนาค กฤษณา กฤษพัก ผิวมะกรูด หว้านน้ำ การบูร ไคร้หอม หอมแดง สิ่งละส่วน เปราะหอม ๓ ส่วน ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำดอกไม้แทรกพิมเสน ทั้งกิน, ทั้งชะโลม, ทา, ก็ได้ แก้พิศม์ลมทรางทั้ง ๗ จำพวก แลสรรพทรางอันจรมานั้นหายสิ้นดีนัก ๚

๔ ยาชื่อประสะกระดูก เอาตรีกะฏุก สค้าน ชะพลู เปล้าน้อย กะเทียม สมอเทศลูกใหญ่ สิ่งละส่วน กระดูกงูเห่าเผา ๘ ส่วน ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำผักเบี้ดแดงต้มให้กิน แก้ลมทรางทั้ง ๗ จำพวก นั้นหายดีนัก ๚

๕ ขนานหนึ่งแก้ลมทราง เอามูลแพรภู่ พริกไทย ดีวัว๒ ถ่านไม้สัก ๓ ปูนแดง ๔ ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำมะกรูดทาท้องกุมาร แก้ลมทรางทั้ง ๗ จำพวก หายดีนัก ๚

สรรพยา ๕ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า หมื่นพรหมาเนตร ทูลเกล้า ฯ ถวาย ขอเดชะ ฯ ได้ใช้แล้ว

๑๒

◎ สิทธิการิย จะกล่าวด้วยตำรายา คือวิเศษ สรรพคุณสำเร็จ อันอาจาริยเจ้าในก่อนประมวญไว้ ให้แก้สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา

ในที่นี้จะว่าด้วยสรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยา ที่จะแก้จักษุโรค สมมุติว่าต้อต่าง ๆ นั้นโดยไนยดังนี้

๑ ยาชื่อแดงวัดสุขา เอาชะมดเชียง พิมเสน ผีนดิบ ผลจันทน์เทศ อบเชยเทศ กฤษณา สิ่งละส่วน จันทน์ทั้ง ๒ สิ่งละ ๒ ส่วน ขอนดอก ครั่งดุ้น เปลือกมะขามขบ เปลือกมะไฟ สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเปนจุณบดด้วยน้ำดอกมะลิสด ทำแท่งไว้ในร่มกว่าจะแห้ง ฝนบ้ายจักษุ แก้จักษุแดง ให้ปวดให้เคือง แผ้วหมอกมัวให้สว่าง สมานจักษุแตกร้าวเปื่อยเน่าทั้งปวง หายดีนัก ๗

๒ ยาชื่อมหาสุขุม เอาขมิ้นอ้อย กระทือ ไพล สิ่งละส่วน พริกล่อน ขิงแห้ง สิ่งละ ๒ ส่วน ดินถนำ ใบผักเค็ด สิ่งละ ๑๖ ส่วน ใบบีบ ๓๒ ส่วน ทำเปนจุณบดด้วยน้ำใบผักเค็ด ทำแท่งตากไว้ในร่มกว่า

RamaTexBook.indd 259 4/18/2561 BE 1:20 AM

จะแห้ง ฝนบ้ายจักษุ ชำระต้อสายโลหิตในดวงจักษุขาว แก้น้ำในจักษุตา แลแก้ฤศดวงในจักษุแล แลแก้สรรพต้อทั้งปวงหายดีนัก ฯ

๓ ยาชื่อมหาอุดม เอาเทียนดำ เทียนขาว เทียนสัตบุษ ดอกจันทน์ ๕ ดีนทเล ผลปราย ผลมะขามป้อม แก่นเทียนสัตบุษ แก่นสนเหนือ ดอกชฎูด สิ่งละส่วน ชมดเชียง พิมเสน สิ่งละ ๒ ส่วน ดีฟาน ดีจรเข้ ดีแพะ สิ่งละ ๓ ส่วน ทำเปนจุณบดด้วยน้ำเกาดำถึง ทำแท่ง ฝนด้วยน้ำค้างบ้ายจักษุ แผ้วจักษุแก้หมอกมัว ให้สว่าง แก้ฤศดวงจักษุแฉะ แลแก้สรรพต้อทั้งปวงหายวิเศษนัก ฯ

๔ ยาชื่อสุริยาชจร เอาผลจันทน์เทศส่วน ๑ ดอกชจร ๒ ส่วน ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้ ฝนด้วยน้ำท่าบ้ายจักษุ เปนยาชูผิวจักษุ แลจำเริญซึ่งน้ำเลี้ยงจักษุให้บริบูรณ์วิเศษนัก ฯ

สรรพยา ๔ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า ขุนประสาทไนยนา ทูลเกล้าฯ ถวาย ขอเดชะฯ ได้ใช้แล้ว

๑๔

๑ สิทธิการิย จะกล่าวด้วยตำรายา คือสรรพคุณสำเร็จ อันอาจาริยในก่อนประมวญไว้ ให้แก้สรรพโรคต่าง ๆ สืบกันมา

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาซึ่งจะแก้สรรพจักษุโรค สมมุติว่าต้อต่าง ๆ นั้นโดยไนยดังนี้

๑ ยาชื่อเทวจักษุ เอาพิมเสน พริกล่อน ขิงแห้ง กะเทียม ขมิ้นอ้อย ไพล สิ่งละส่วน ยอดมะกอก ยอดมะตูม สิ่งละ ๒ ส่วน ดินถนำสุทธิ ๔ ส่วน ทำเปนจุณบดด้วยน้ำมะนาว ทำแท่งไว้ ฝนบ้ายจักษุ แก้ต้อเนื้อ ต้อสาย แดแก้จักษุแดงเปนสายโลหิตต่าง ๆ แก้ไม้ดัดให้จักษุช้ำ แก้ยอดฤศดวงขึ้นในจักษุก็หายดีนัก ฯ

๒ ยาชื่ออินทจักษุ เอาพริกล่อน ขิงสด กระเทียม ไพล กะเทียม ใบผักเค็ด ใบบัว สิ่งละส่วน ดินถนำสุทธิ ๕ ส่วน ทำเปนจุณบดด้วยน้ำมะนาว ทำแท่งไว้

๑๕

ฝนด้วยน้ำมะนาวบ้ายจักษุ แก้ฤศดวงดมชื้นจักษุให้จักษุเปียก แก้น้ำจักษุตกหายสิ้นดีนัก ฯ

๓ ยาชื่อเทพยจักษุ เอาพิมเสน พริกล่อน สมอไทย สมอพิเภก ตุกกะต่ำน้ำเงินสุทธิ สังข์สุทธิ บัลลังก์ศิลาสุทธิ สิ่งละส่วน ดินถนำ ๒ ส่วน ทำเปนจุณบดด้วยน้ำนมแพะ ทำแท่งตากไว้ในร่มกว่าจะแห้ง ฝนด้วยน้ำท่าบ้ายจักษุ แก้สรรพต้อต่าง ๆ ทั้ง ๓ ฤดูนั้นหายสิ้นวิเศษนัก ฯ

๔ ยาชื่อสังขรัศมี เอาชมดสด พิมเสน สิ่งละส่วน สิ้นทเลแช่น้ำมะนาวไว้ยังรุ่ง แล้วเอาล้างเสีย จึงเอามาแช่น้ำท่าไว้แต่เช้าถึงเที่ยง แล้วเอาตากแดดให้แห้ง ๓ ส่วน รากพ้าแบ้น ดินถนำสุทธิ สังข์สุทธิ สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้ ฝนบ้ายจักษุแก้สรรพต้อให้ปวดให้เคืองต่าง ๆ แก้ฝดาดชื้นจักษุก็ได้ หายวิเศษนัก ฯ

๑๖

๕ ยาชื่อแผ้วไนยนา เอาพิมเสนส่วน ๑ ใบผักเค็ด หอม ขิง กลีบบัวหลวง ฉันทเล ดินถนำสุทธิ สิ่งละ ๘ ส่วน ทำเปนจุณบดด้วยน้ำมะนาว ฝนใส่แผ้วจักษุหายวิเศษนัก ฯ

สรรพยา ๕ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า ขุนราชเนตร ทูลเกล้า ฯ ถวาย ขอเดชะ ฯ ได้ใช้แล้ว

◎ สิทธิการิย จะกล่าวด้วยตำรายา คือวิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจาริยเจ้าในก่อนประมวญไว้ คือคณะสรรพยา ให้แก้สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยา ซึ่งจะแก้สรรพโรค สมมุติว่าต้อทั้งปวงนั้นโดยไนยดังนี้

๑ ยาชื่ออินทโชติ เอาชมดสด ตุกกะต่ำน้ำทอง สิ่งละ ๔ ส่วน ผีนสุทธิ เปียผู้เผา สังข์เผา อุตพิศ ดีปลี สิ่งละ ๒ ส่วน ดีงูเหลือม ศีลายอน กำยาน สิ่งละ ๓ ส่วน พิมเสน ดินถนำ บัลลังก์ศิลา ครั่งดุ้น

RamaTexBook.indd 263 4/18/2561 BE 1:20 AM

๑๗

เปลือกมะขามขบ สิ่เสียดเทศ ผลจันทน์เทศ แก่นจันทน์ทั้ง ๒ แก่นสน แก่นซร้องแมว แก่นเหล็ก รากหญ้านาง รากคัดมอน รากตาลหม่อน แห้วหมู ผลมะผ่อ สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเปนจุณบดด้วยน้ำมะงั่วทำแท่งไว้ ฝนใส่จักษุ แก้สรรพต้อทั้งปวงหายดีนัก ฯ

๒ ยาชื่อรัตนโรค เอาเบี้ยผู้เผา ดีปลี สิ่งละ ๒ ส่วน ศิลายอน ๓ ส่วน พิมเสน ดินถนำ บัลลังก์ศิลา แก่นสมอไทย แก่นซร้องแมว แก่นเหล็ก รากกำจาย สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเปนจุณบดด้วยน้ำมะนาว ทำแท่งไว้ ฝนใส่จักษุแก้ต้อหมอก แลแก้ตาช้ำทั้งปวงก็ดี หายสิ้นวิเศษนัก ฯ

๓ ยาชื่อสุวรรณไกรลาศ เอาชาดหรคุณจื่นส่วน ๑ บัลลังก์ศิลา เมล็ดในมะผ่อ เปลือกมะขามขบ แก่นจันทน์แดง แก่นซร้องแมว พิมเสน สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเปนจุณบดแทรกทองคำเปลวพอควร บดด้วยน้ำ

RamaTexBook.indd 264 4/18/2561 BE 1:20 AM

๑๘

ดอกไม้เทศทำแท่งไว้ ฝนใส่จักษุ แก้สรรพต้อทั้งปวง ซึ่งกระทำให้ปวดเคือง แลถึงจักษุมิขึ้นนั้นหายดีนัก ฯ

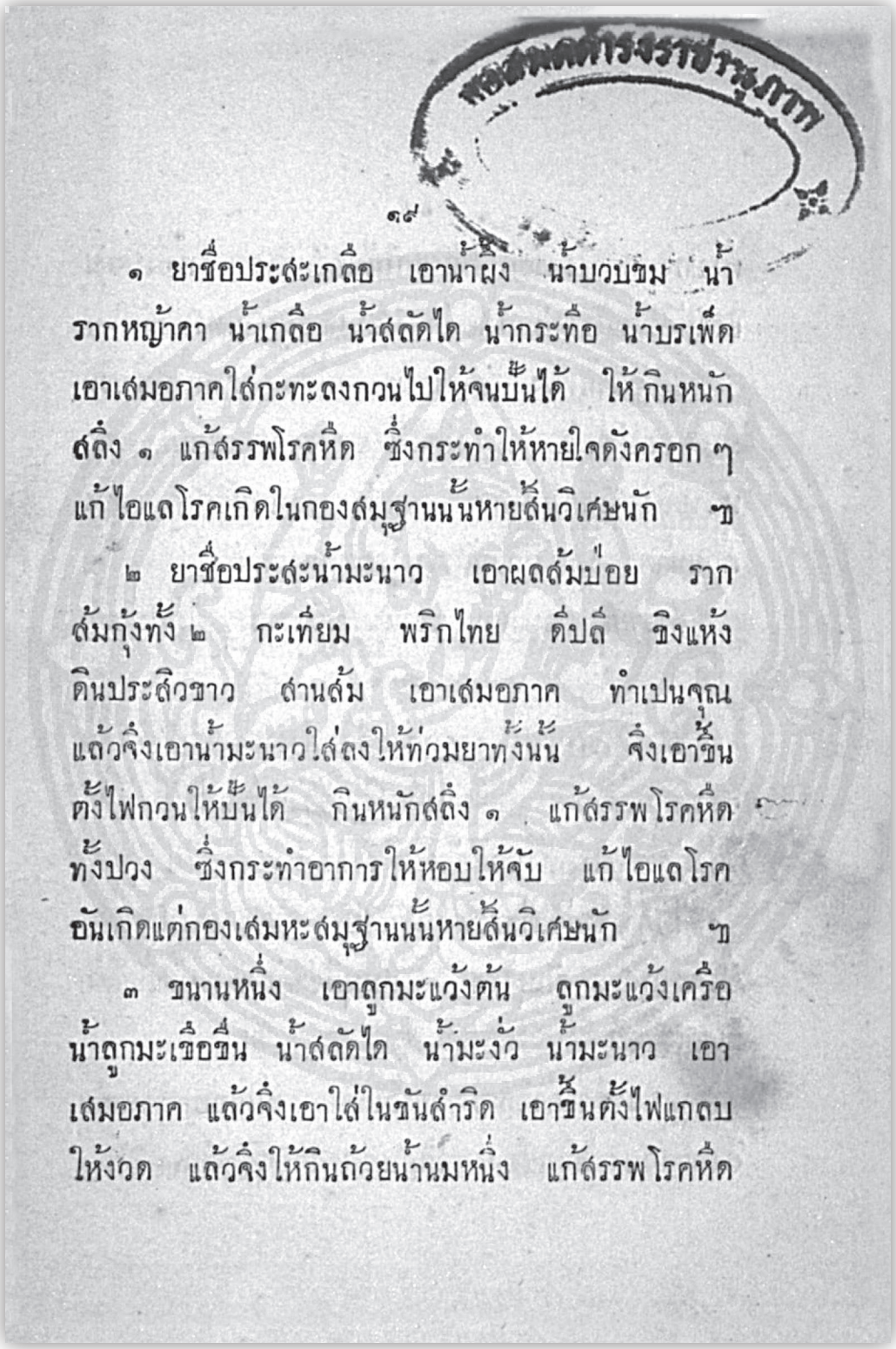
๔ ยาชื่อแผ้วอากาศ เอาชมดสดส่วน ๑ ดีปลี พริกไทย สิ่งละ ๔ ส่วน ขิงแห้ง ๘ ส่วน ดินถนำ ขมิ้นอ้อย ไพล สิ่งละ ๑๖ ส่วน ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้ ฝนด้วยน้ำท่าใส่จักษุ แก้สรรพต้อทั้งปวง แลแก้จักษุช้ำแดงเปนสายโลหิต แลแก้หมอกมัวกลุ้มจักษุมิได้เห็นอันใด หายสิ้นดีนัก ฯ

สรรพยา ๔ ขนานนี้ ของขุนทิพยเนตร ได้ใช้แล้ว

◎ สิทธิการิย จะกล่าวด้วยตำรายา คือวิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจาริยในก่อนประมวญไว้ ให้แก้สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา

ในที่นี้จะว่าด้วยสรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะแก้ ซึ่งโรค อันเปนชาติคือสรรพหิดนั้นโดยไนยดังนี้

RamaTexBook.indd 265 4/18/2561 BE 1:20 AM

๑๙

๑ ยาชื่อประสะเกลือ เอาน้ำผึ้ง น้ำบวบขม น้ำรากหญ้าคา น้ำเกลือ น้ำส้ลัดได น้ำกระทือ น้ำบรเพ็ด เอาเสมอภาคใส่กะทะลงกวนไปให้จนบั้นได้ ให้กินหนักสลึง ๑ แก้สรรพโรคหืด ซึ่งกระทำให้หายใจดังครอก ๆ แก้ไอแลโรคเกิดในกองสมุฏฐานนั้นหายสิ้นวิเศษนัก ฯ

๒ ยาชื่อประสะน้ำมะนาว เอาผลส้มป่อย ราก ส้มกุ้งทั้ง ๒ กะเทียม พริกไทย ดีปลี ขิงแห้ง ดินประสิวขาว สานส้ม เอาเสมอภาค ทำเปนจุณ แล้วจึ่งเอาน้ำมะนาวใส่ลงให้ท่วมยาทั้งนั้น จึ่งเอาขึ้นตั้งไฟกวนให้บั้นได้ กินหนักสลึง ๑ แก้สรรพโรคหืดทั้งปวง ซึ่งกระทำอาการให้หอบให้จับ แก้ไอแลโรคอันเกิดแต่กองเสมหะสมุฏฐานนั้นหายสิ้นวิเศษนัก ฯ

๓ ขนานหนึ่ง เอาลูกมะแว้งต้น ลูกมะแว้งเครือ น้ำลูกมะเขือขื่น น้ำส้ลัดได น้ำมะงั่ว น้ำมะนาว เอาเสมอภาค แล้วจึ่งเอาใส่ในขันสำริด เอาขึ้นตั้งไฟแกลบให้งวด แล้วจึ่งให้กินถ้วยน้ำนมหนึ่ง แก้สรรพโรคหืด

๒๐

ทั้งปวง ซึ่งกระทำให้หอบให้ไอให้จับ หายใจดัง แลแก้สรรพโรคอันเกิดแต่กองเสมหะสมุฏฐานหายดีนัก ฯ

๔ ขนานหนึ่ง เอารากมะแว้งทั้ง ๒ รากมะเขือขื่น ราชพฤกษ์ทั้ง ๕ มะเกลือทั้ง ๕ รากหวายขม รากหวายลิง รากไม้รวก เทียนดำ เอาเสมอภาค ดองด้วยน้ำตาลสด กินแก้สรรพโรคหืดหายดีนัก ฯ

สรรพยา ๔ ขนานนี้ ของขุนสิทธิพรหมา ได้ใช้แล้ว

๏ สิทธิการิย จะกล่าวด้วยตำรายา คือวิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจาริยเจ้าในก่อนประมวญไว้ให้แก้สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาซึ่งจะแก้สรรพจักษุโรค สมมุติว่าต้อต่าง ๆ นั้นโดยไนยดังนี้

๑ ยาชื่อแดงใหญ่ เอาอบเชย ขมิ้นอ้อย กลอย สิ่งละส่วน โกฏเชียง โกฏบัว โกฏจุฬาลำพา โกฏ

RamaTexBook.indd 267 4/18/2561 BE 1:20 AM

๒๑

พุงปลา โกฏชฎามังษี กฤษณา กฤำพัก ผลจันทน์ แก่นซร้องแมว แก่นเหล็ก แก่นปรู แก่นสน เปราะหอม กำยาน ครั่งต้น สี่เสียดเทศ เมล็ดในมะเฟือง เมล็ดในมะผ่อ ชาดหรคุณไทย กำมถันแดงสุทธิ น้ำประสานทองสุทธิ สังข์เผา อุตพิศ แห้วหมู หว้าน กบแรด หว้านร่อนทอง ชฎูด ดีปลี ฝิ่นสุทธิ อำพันทอง ชมดเชียง พิมเสน สิ่งละ ๒ ส่วน ดินถนำ บัดสังก์ศีดา สิ่งละ ๘ ส่วน จันทน์แดง จันทน์ขาว สิ่งละ ๑๖ ส่วน ทำเปนจุณหมักน้ำนมโค ไว้คืนหนึ่ง จึงเอามาบดด้วยน้ำดอกมะลิ เมื่อจะบดนั้น ให้ดูฤกษ์ให้ดีแล้วจึงบด ทำแท่งไว้ ฝนด้วยน้ำดอกมะลิ บ้ายจักษุแก้สรรพด้อมพิศม์ กระทำให้ปวดเคืองต่าง ๆ ให้จักษุแดงก็หายสิ้นดีนัก ฯ

๒ ยาชื่อสังขรัศมี เอาพิมเสนในปล้องไม้ เทียนสัตบุษ เปราะหอม เบี้ยผู้เผา หอยขมเผา สิ่งละ ๒ ส่วน แก้วแกลบสุทธิ ๓ ส่วน สังข์ขาว สังข์หนาม บัดสังก์

๒๒

ศิลา ตุกกะต่ำน้ำทองสุทธิ สิ่งละ ๔ ส่วน ก้านละหุ่งแดง ๔ ส่วน ลิ้นทเล ๕ ส่วน น้ำนมเสือ ฝุ่นจีน สิ่งละ ๖ ส่วน ทำเปนจุณบดด้วยน้ำเพ็ญเดือน ๑๒ ทำแท่งไว้ ฝนด้วยน้ำดอกมะลิบ้ายจักษุ แก้เจ็บจักษุแดงเปนสายโลหิต แก้แสบ แก้ร้อน ปวดเคือง แลแก้น้ำจักษุไหลมิได้ขาดนั้นหายดีนัก ฯ

สรรพยา ๒ ขนานนี้ ของขุนราชเนตร ได้ใช้แล้ว

๏ สิทธิการิย จะกล่าวด้วยตำรายา คือวิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจาริยเจ้าในก่อนประมวญไว้ให้แก้สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะแก้ซึ่งโรค กล่าวคือชาติวาโยพรรดึก อันบังเกิดแต่กองปัศมาฎ แลรัตมาฎระคนกันนั้น โดยไนยดังนี้

๑ ยาชื่อตรีสวัสดิผลา เอาบรเพ็ด ขิงแห้ง สิ่งละส่วน รากอังกาบ พริกไทย สิ่งละ ๔ ส่วน

RamaTexBook.indd 269 4/18/2561 BE 1:20 AM

๒๓

ขมิ้นอ้อยสิ่งละ ๒๐ ส่วน ใบสมอทเลรูดเอาแต่ก้าน ๓๐ ส่วน คุลีการกันเข้าใส่หวดนึ่งให้สุก แล้วจึ่งเอามาทำเปนจุณ บดทำแท่งไว้ ละลายน้ำขิง น้ำข่า น้ำส้มส้าก็ได้ ให้กินหนักสลึง ๑ แก้ลมพรรดึก อันบังเกิดในกองปัศฆาฏแลรัตฆาฏ ซึ่งระคนกันกระทำให้กำเริบขึ้นนั้นหายดีนัก ฯ

๒ ยาชื่อทำลายเมฆ เอาพยาร้ายใบ ๗ ยอดมาหั่นให้สั้น แล้วเอาปลายางนั้น ๑ มะขามเปียก ๓ ผัก ตำให้แหลกดี แล้วจึ่งเอาน้ำปลามาเคล้าให้เข้ากัน แล้วจึ่งให้กินให้หมด แก้ลมในกองพรรดึกให้ตกสิ้นดีนัก ฯ

๓ ยาชื่อมหาวายุเวก เอาผลมะกรูดสด ๕ ผล ศีศะหอม ๑๐ ศีศะ ศีศะกะเทียม ๕ ศีศะ มะขามเปียก ๑๐ ฝัก สลัดไดสด ๕ ตำลึง เกลือ ๒ บาท ทำเปนจุณ บดให้กินเปนยาสดหนักสลึง ๑ แก้ลมในกองพรรดึกดีนัก ฯ

๒๔

๔ ยาชื่อตรีผลาใหญ่ เอากะเทียมบาท ๑ สมอไทย สมอเทศ สมอพิเภก สมอทเล สมอน้ำ ไพล หว้านน้ำ ผิวมะกรูด ใบกะเพรา มหาหิงคุ์ สิ่งละ ๒ บาท เกลือสินเธาว์ ๓ บาท ผลมะขามป้อม ดอกชุมเห็ดเทศ สิ่งละ ๕ ตำลึง ทำเปนจุณบดน้ำมะกรูดให้กินหนัก สลึง ๑ แก้ลมพรรดึกอันบังเกิดในกองปัศฆาฏแดรัคฆาฏระคนกัน กระทำให้แน่นให้ดิ้งในนาภี แลอุจาระมิออกนั้น หายวิเศษนัก ฯ

สรรพยา ๔ ขนานนี้ ของขุนราชโอสถ ได้ใช้แล้ว

๏ สิทธิการิย จะกล่าวด้วยตำรายา คือวิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจาริยเจ้าในก่อนกล่าวไว้ ให้แก้สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะแก้ซึ่งโรคสรรพลมทั้งปวง อันกำเริบพัดขึ้นเบื้องบนนั้น โดยไนยดังนี้

RamaTexBook.indd 271 4/18/2561 BE 1:20 AM

๒๕

๑ ยาแก้ลมขึ้นสูง เอายาดำ กันชา อุตพิศ ดองดึง สิ่งละ ๔ ส่วน กะเทียม ๖ ส่วน หว้านน้ำ ชะเอมเทศ โกฐน้ำเต้า โกฐพุงปลา มหาหิงคุ์ สิ่งละ ๘ ส่วน หว้านเปราะ ผลผักชี ดีปลี สิ่งละ ๑๒ ส่วน ขิงแห้ง แก่นแสมทเล รากส้มกุ้ง สค้าน สิ่งละ ๑๖ ส่วน พริกไทย เปลือกกันเกรา สิ่งละ ๒๔ ส่วน ทำเปนจุณบดละลายน้ำผึ้งรวงให้กินหนักสลึง ๑ แก้ลมขึ้นสูงหายดีนัก ฯ

๒ หนึ่ง เอาการบูร ๔ ส่วน กะเทียม ขิงแห้ง ดีปลี ขมิ้นอ้อย ไพล หว้านน้ำ สิ่งละ ๘ ส่วน เจ้าหญ้าชันกาด แห้วหมู สิ่งละ ๑๖ ส่วน บรเพ็ด สิ่งละ ๒๔ ส่วน ใบมะตูม ใบคนทีสอ ใบสเดา พริกไทย สิ่งละ ๑๖ ส่วน ทำเปนจุณบดละลายน้ำผึ้งให้กินหนักสลึง ๑ แก้วาโยอันกำเริบกล้าขึ้นเบื้องบนนั้นหายดีนัก ฯ

๓ หนึ่ง เอาโกฐ โกฐเขมา มหาหิงคุ์ สิ่งละ ๔ ส่วน การบูร กานพลู ดอกจันทน์ ผลพิลังกาสา

๒๖

กันชา สิ่งละ ๖ ส่วน โกฏบัว สมอเทศ กลำพัก จันชมด พริกหอม ดีปลี สิ่งละ ๘ ส่วน พริกไทย ๕๐ ส่วน ทำเปนจุณบดละลายน้ำผึ้งให้กินหนักสลึง ๑ แก้อุทธังคมาวาตกล้ากระทำให้คลุ้มคลั่ง แลแก้ลม อันให้มือตายเท้าตาย แลเปนเหน็บชา แลแก้สรรพลม ใหญ่ทั้งปวง อันบังเกิดในกองธาตุนั้นหายวิเศษนัก ฯ

สรรพยา ๓ ขนานนี้ ของหลวงทิพยรักษา ได้ใช้แล้ว

◎ สิทธิการิย จะกล่าวตำรายา คือวิเศษสรรพคุณ สำเร็จ อันอาจาริยเจ้าในก่อนประมวญไว้ ให้แก้สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยา ที่จะแก้โรคอันเปนจะระณะกล่าวคือวิทรากิโรค เหตุด้วย วาโย โลหิต มังษะทั้ง ๓ ระคนกันวิบัติ ตั้งเปนขอบขัน สมมุติว่าผีมีพิศม์นั้นโดยไนยดังนี้

RamaTexBook.indd 273 4/18/2561 BE 1:20 AM

๒๗

๑ ยาแก้วิทยาธิโรค ให้ไปกลั้นใจถากเอาเปลือกมะผ่อทีละเปลือก ให้ได้ ๓ เปลือก ๆ สามนิ้ว เปลือกแรกลง อิ เปลือกที่สองลง สุ เปลือกสามลง ติ แล้วจึ่งเอาแช่น้ำทลาย รากไม้รวก ยาเข้าเย็นทั้ง ๒ สิ่งละตำลึง ๑ ต้มตามให้กินแก้พิศม์ผีภายในภายนอก ซึ่งกระทำพิศม์ให้คลั่ง แลส่ลบไปก็ดี หายวิเศษนัก ฯ

๒ ขนานหนึ่งเอา ขมิ้นอ้อย ๑ แป้งเข้าหมาก ๒ ส่วน เข้าไหม้ ๔ ส่วน ใบชมดต้น ๘ ส่วน ทำเปนจุณบดด้วยสุราพอกส่รรพผีอันมีพิศม์ทั้งปวง ซึ่งกระทำให้คลั่ง แลส่ท้านร้อนส่ท้านหนาวนั้นหายดีนัก ฯ

๓ ขนานหนึ่งเอา ขมิ้นอ้อย ๘ ว่น น้ำตาลโตนดหนักส่ลึง ๑ ศีศะบ่านต้นส่ลึง ๑ ทำเปนจุณบดพอกผีอันมีพิศม์ทั้งปวงหายดีนัก ฯ

๔ ขนานหนึ่งเอา เข้าสุก ๓ ปั้นเผาให้ไหม้ พญากินจืบ เปลือกโปลง ๒ ส่ลึง ใบชมดต้นเท่ายาทั้งหลาย บดด้วยสุราพอกส่รรพผีอันมีพิศม์ แลทั้งดูดบุพโพด้วยดีนัก ฯ

๒๘

๕ ขนานหนึ่ง เอาไม้อันเน่าที่อยู่ในน้ำกำมือ ๑ ขมิ้นอ้อย ๗ แว่น เข้าเบือ ๓ หยิบ บดให้เลอียดพอกพ่นก็ได้ แก้สรรพพิศม์ผุดขึ้นทั้งปวงหายดีนัก ๒

๖ ขนานหนึ่งเอา ใบมะกา ๑๘ ใบ เข้าสุกเผาให้ไหม้ ๓ บั้น แบ่งเข้าหมาก ๓ ลูก น้ำตาลโตนดหนักบาท ๑ ทำเปนจุณเคล้าด้วยสุรา พอกแก้ผุดขึ้นทั้งปวงหายวิเศษนัก ๒

สรรพยา ๖ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า ชุนประสิทธิแวทยา ทูลเกล้า ฯ ถวาย ๒

๏ สิทธิการิย จะกล่าวตำรายา คือวิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจาริยเจ้าในก่อนประมวญไว้ ให้แก้สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะแก้ซึ่งโรคอันเปนจะระณะโรค กล่าวคือบ่วง ๕ ประการนั้นเปนต้น บ่วงอันเดียวเปนที่สุดตามอาจาริยกล่าวไว้ดังนี้

RamaTexBook.indd 275 4/18/2561 BE 1:21 AM

๒๙

๑ ยาแก้บ่วง ๕ ประการ เอาไพล ผิวมะกรูด กะเทียม ขมิ้นอ้อย ตรีกะฎุก สิ่งละ ๔ ส่วน กระเทียม หว้านน้ำ บรเพ็ด สิ่งละ ๖ ส่วน ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำร้อนแทรกพิมเสน ให้กินแก้บ่วง ๕ ประการ แลแก้สรรพชิณโรคอติสารก็ได้ หายสิ้นดีนัก ฯ

๒ ขนานหนึ่ง เอากำมะถันเหลือง ผิวส้มโอ ราก ต่อไส้ รากหวายดิง นมวาก เอาเสมอภาค ต้มตามวิธีให้กินแก้สรรพบ่วงทั้งปวงหายสิ้น ฯ

๓ ขนานหนึ่งเอา กาบหมากเผา บรเพ็ดเผา กะบีดีเผา เอาเสมอภาค ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำปูนใสแทรกพิมเสนให้กิน แก้บ่วงทั้งปวงหายดีนัก ฯ

๔ ขนานหนึ่งเอา ตรีกะฎุก ขมิ้นอ้อย กะเทียม สิ่งละ ๔ ส่วน สานส้ม แก่นแสมทเล เปลือกมะรุม ไพล ข่าดิง สิ่งละ ๕ ส่วน ส้ค้าน ผิวมะกรูด การบูร สิ่งละ ๖ ส่วน กระเทียม เจตมูลเพลิง สิ่งละ ๗ ส่วน

ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำร้อนแทรกพิมเสน ให้กินแก้บ่วง ๕ ประการเปนต้น บ่วงอันเศษเปนที่สุดนั้นหายดีนัก ฯ

๕ ขนานหนึ่งเอา ตรีกะฎุก หว้านน้ำ แฝกหอม เปราะหอม แห้วหมู เปลือกโมกมัน สิ่งละส่วน รากกะเทียม ๘ ส่วน ทำเปนจุณบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำกระสายอันควรแก่โรคร้อนแลเย็น แทรกพิมเสนให้กินแก้บ่วงลมซึ่งกระทำให้อาเจียนหายดีนัก ฯ

สรรพยา ๕ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า ขุนสิทธิชาญ ทูลเกล้า ฯ ถวาย ขอเดชะ ฯ ได้ใช้แล้ว

ตำรายาหอม

ของนายพันโท หม่อมเจ้ากรรมสิทธิ

๏ สิทธิการิย พระตำราหลวงตั้งไว้แต่ปฐม สำหรับได้ถวายพระมหากระษัตริย์มาทุกพระองค์ แก้พระโรคอันพิการต่าง ๆ ทั้งเจริญพระชนมพรรษา สำหรับ

๓๑

มิให้พระธาตุพิการ เสวยให้รักษาพระดวงจิตรแลให้บรรธมหลับ แก้ไข้สลบต่าง ๆ แก้ริดสีดวง แก้ไอแก้หืด แก้พระโลหิตตกทวารทั้ง ๙ แก้ผีในท้อง แก้ผีดาด

ถ้าจะทำยาอินทโอสถ

ให้เอาโคโรค ๑ สลึง ดูกจันทน์ ๑ สลึง กานพลู ๑ สลึง อำพันทอง ๑ สลึง กะลำพัก ๑ เฟื้อง กฤษณา ๑ สลึง หญ้าฝรั่น ๑ สลึง ทองคำเปลว ๒ ไพ ชเอมเทศ ๒ สลึง ชอนดอก ๑ สลึง โสม ๒ ไพ แฝกหอม ๒ สลึง อบเชยเทศ ๒ สลึง เห็ดมูลเลือ ๑ สลึง พิมเสนไม้ไผ่ ๑ สลึง ชาดหรคุณจีน ๑ สลึง กำมะถันแดง ๑ สลึง ชมดเชียง ๑ เฟื้อง เกามวกแดง ๑ สลึง จันทน์แดง ๑ สลึง จันทน์ขาวเทศ ๑ สลึง บดด้วยน้ำยาหมู่ละลายน้ำดอกไม้เทศ เสวยสำหรับแก้ไข้ทั้งปวง แก้สลบต่าง ๆ บันเม็ดเท่าลูกพุทรักษา ๓ เม็ด แก้หืด แก้ริดสีดวง แก้ผีในท้อง จำเริญพระอาหาร จำเริญพระธาตุ จำเริญพระชนม์ ฃ

๓๒

ยาเทพมงคล

ให้เอากระดูกแร้ง ๑ กระดูกกา ๑ กระดูกงูเหลือม ๑ กระดูกงูเห่า ๑ กระดูกปลาพยุน ๑ กระดูกงูคลับ สมิงคลา ๑ กระดูกห่าน ๑ เขี้ยวเสือ ๑ เขี้ยวจรเข้ ๑ กรามแรด ๑ กรามช้าง ๑ เขากวาง ๑ ขมิ้นอ้อย ๑ ยาทั้งนี้เผา รากดินขัว ๑ ขี้แมลงสาบขัว ๑ หน่อแรดขัว ๑ ฉนทเดขัว ๑ ไพลขัว ๑ งาช้างขัว ๑ น้ำประสานทองสตุ ๑ คุลิกา ๑ ม่าเหมี่ยว ๑ ทองคำเปลว ๑๐ แผ่น ชมดเชียง ๑ พิมเสน ๑ หญ้าฝรั่น ๑ อำพันทอง ๑ เอาสิ่งละเสมอภาค แก้หอบ แก้ชัก แก้สลบต่าง ๆ ให้แพทย์พิจารณาใช้ยาพอสมควรแก่โรค แก้สารพัดโรคสารพัดไข้ต่าง ๆ ฯ

RamaTexBook.indd 279 4/18/2561 BE 1:21 AM

๓๓

หมายรับสั่งครั้งรัชกาลที่ ๒

◎ พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าครอกนวม (คือกรมหลวงวงษาธิราชสนิท) รับพระราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่าให้ยกขวัญเข้าครูหมอนั้นให้วิเศษแต่งเครื่องไหว้ครู บายศรีตอง ซ้าย, ขวา, ๒ สำรับ เครื่องกระยาบวด ๒ สำรับ ศีศะสุกร ๒ ศีศะเป็ดพแนงคู่ ๑ ไก่พแนงคู่ ๑ แป้งหอม น้ำมันหอม ขัน ๓ เล่ม เทียนหนักเล่มละ ๒ สลึง ๓ เล่ม ให้มาตั้งณโรงหมอเพลาเช้ายี่สิบห้องรุ่ง แต่ณวัน ๕ ๗ ๑๑ ค่ำ (ตรงปีมแมเบญจศก จุลศักราช ๑๑๘๕ พ. ศ. ๒๓๖๖) อนึ่งปีพาทย์ฆ้องไชยเข้ามาประโคมแต่ณวัน ๕ ๗ ๑๑ ค่ำ เพลาบ่ายโมงหนึ่ง พระสงฆ์จะได้สวดมนต์ อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง ฯ เวรนายรัตนบรรยงก์

วิธีต่อไปนี้ เข้าใจว่ากรมหลวงวงษาธิราชสนิททรงจดไว้ แต่เมื่อในรัชกาลที่ ๓ ด้วยหันแตรเข้ามาตั้งห้างแต่ในรัชกาลที่ ๒

๓

๓๔

วิธีรักษายาไทยนั้น เมื่อแรกจับเทพจรยังกำเริบอยู่ กำลังตัวยังไม่อ่อนลง ถ้าเปนดังนี้อย่าเพ่อกินยาให้ตัดไข้ขาดทีเดียวก่อนเลย ด้วยว่าไข้มักเปนอิก เถิงยาจะมีฤทธิมากตัดขาดเร็วได้ ในเจ็ดวันเก้าวันสิบวันยี่สิบวัน ไข้นั้นมักมาจับอิก เปนไปดังนี้เพราะไม่ได้ถ่ายให้เทพจรอ่อนลงก่อนกินยาตัดให้ขาดนั้น ผู้ใดเปนโรคไข้สั่นก็ให้ถ่ายด้วยดีเกลือไทยก็ได้ ดีเกลือเทศก็ได้ เอายาที่ให้รากตามที่ชอบใจกิน ใส่ปนกับดีเกลือสักน่อยหนึ่งก็ให้รากออกสามหนสี่หน ถ่ายให้ลงห้าหนหกหน ให้อดของแสลงมีเนื้อสัตว์ น้ำมัน เข้าเหนียว กะปี สุรา เปนต้น ให้รักษาดังนี้สักสองวันสามวันก่อน ภายหลังจึงให้กินยาเทศชื่อคีนีน ที่ไทยเรียกว่ายาขาว เอาคีนีนนั้นหนักหุนหนึ่งแบ่งเปนหกส่วน เมื่อไข้ส่างออกแล้วให้กินส่วนหนึ่ง แลในสองชั่วโมงกินทีหนึ่ง ๆ กินทุกทีจนเถิงเพลานอนหลับกลางคืน แลเมื่อตื่นขึ้นแต่เช้ากินเหมือนดังว่ามาแล้ว จนถึงเพลาที่เคยจับ ถ้าไข้มาจับอิก

RamaTexBook.indd 281 4/18/2561 BE 1:21 AM

๓๕

ก็ให้หยุดยาคืนนั้นกว่าไข้จะล่างออกอิก แล้วก็รับคืนกินอิกเหมื่อนหนหลัง รักษาดังนี้ไข้คงหายขาดทีเดียว ไม่ใคร่จะกลับมาจับอิก คืนนั้นบัดนี้มีขายที่ตึกหันแตร สักห้าสิบขวด เขาว่าถ้าผู้ใดซื้อทั้งหมดจะขายเปนขวดละสิบเหรียญ ถ้าซื้อแต่ขวดเดียว จะขายเปนสิบห้าเหรียญ คืนนี้ในขวดเดียวน้ำหนัก ๒ บาท แบ่งเปน ๔๘๐ มื้อ พอรักษาคนไข้สันให้หายขาดประมาณได้ ๔๐ คน ดังนี้มิถูกหนักแล้วฤๅ ฯ

ตำราพระโอสถ

๑ พระตำราชื่อมหาไชยเวก ท่านให้เอา ดีปลี ๑ มหาหิงคุ์ ๑ เทียนสอ ๑ เทียนเขมา ๑ ชเอมเทศ ๑ ถูกผักชีล้อม ๑ ผักชีลา ๑ ส้ค้าน ๑ เปราะหอม ๑ โกฐกักกรา ๑ รากจิงจ้อ ๑ หรดาน ๑ ถูกยี่หร่า ๑ รากชะพลู ๑ เอาเสมอภาค สิ่งละตำลึง ๑ เอาพริกไทย ๑

๓๖

ลูกจันทน์ ๑ สหัสคุณ ๑ ยา ๓ สิ่งนี้ เอาหนักสิ่ง
ละ ๑๖ ตำลิ่ง ตำเปนผงละลายน้ำผึ้งรวง กินตาม
กำลังนั้น แก้ลม ๑๕ ประการ เปนต้นด้วยอุทธังคมาวาต
อัคนิวาต บีดสวาต ลมขึ้นให้แน่นในอกจุกเสียดสีข้าง
ลมขึ้นในสันหลัง ลมขึ้นทั่วสรรพางค์ ลมขึ้นให้หูหนัก
ลมขึ้นมือตาย ลมขึ้นให้ราก ลมขึ้นให้เสียว ให้เวียน
ศีศะ ลมขึ้นให้เส้นดกลัดคอ ให้แก้ด้วยยานี้โรคถอย
คลายแล ตำรานี้พระญาณโรจีเอามาแต่เมืองภุกาม
พญาภุกามจะปรารถนาเปนพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ถวาย
ตำราแก่พระสงฆ์หลายพระตำรา ตีค่าไว้ชั่งทองหนึ่งแล ๚

๒ ตำรายาชื่อไวยเทพี แก้พระเสมหะแห้ง เสมหะ
เหนียว แก้ลมปัตฆาฏอัมพฤก แก้ลมกล่อน แก้จุกเสียด
แก้โรคในวสันตฤดู ท่านให้เอา โกฐกักกรา ๑ โกฐ
กระดูก ๑ เทียนดำ ๑ เทียนแดง ๑ เทียนเยาวภานี ๑
อุตพิศ ๑ กระดาษแดง ๑ กระดาษขาว ๑ อบเชยเทศ ๑
ลูกผักชี ๑ ลูกจันทน์เทศ ๑ ดอกจันทน์เทศ ๑ กระวาน ๑

RamaTexBook.indd 283 4/18/2561 BE 1:21 AM

๓๗

กานพลู ๑ ลูกเอน ๑ ยาทั้งนี้เอาสิ่งละสลึง ๑ สมอเทศ ๑ จุกะโรหินี ๑ สมุลแว้ง ๑ รากไคร้เครือ ๑ หว้านน้ำ ๑ ยานี้เอาสิ่งละ ๒ สลึง เจตมูลเพลิง ๑ แก่นแสมทเล ๑ ดองดึง ๑ สหัสคุณ ๑ รากจิงจ้อ ๑ เปล้าน้อย ๑ เปล้าใหญ่ ๑ ยานี้สิ่งละบาท ๑ ยาดำ ๒ บาท มหาหิงคุ์ ๒ บาท ตำเปนผงละลายน้ำผึ้งเสวยหนักสลึง ๑ ประกอบทูลเกล้า ฯ ถวาย ๒

๓ ยาขุนมหาวาโยทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย พระตำราชื่อมหาวาโย ท่านให้เอา ดีปลี ๖ สลึง ใบสเดา ๖ สลึง มหาหิงคุ์บาท ๑ พริกไทยบาท ๑ การบูรบาท ๑ ยาดำบาท ๑ รากทนดีบาท ๑ ขมิ้นอ้อยบาท ๑ สหัสคุณเทศบาท ๑ หว้านน้ำ ๒ สลึง เจตมูล ๒ สลึง แห้วหมู ๒ สลึง กระทือ ๒ สลึง กระวาน ๒ สลึง น้ำประสานทอง ๒ สลึง เกลือสินเธาว์ ๒ สลึง ขิงแห้ง ๒ สลึง รากชะพลู ๒ สลึง ลูกกระดอมสลึง ๑ กานพลูสลึง ๑ โกฐพุงปลาเพื่อง ๑ โกฐสอเพื่อง ๑

๓๙

สรรพยา ๒๓ สิ่งนี้ ตำเปนผง ละลายน้ำผึ้ง, น้ำร้อน, น้ำส้มป่า, ก็ได้ แก้ลมอัมพาต ลมราทยักษ์ ลมปัตฆาฏ แก้ลมบ้าหมู แก้โลหิตแห้ง โลหิตดีขึ้น แก้หืดไอ แก้ริดสีดวงมองคร่อ แก้กล่อนแห้งลงผัก แก้ไส้เลื่อนไส้ตาม แก้มุตกิจมุตฆาฏ แก้ผีในท้องในอก แก้จุกเสียดหายแล ฯ

๔ พระโอสถทรงสูบ ข้าพระพุทธเจ้า ขุนเทวพรหมา ถวายแด่ณวัน ๔ ๑๕ ๑ ค่ำ ปีมแมเบญจศก (จุลศักราช ๑๑๗๕ พ.ศ. ๒๓๖๖) สรรพยา เนื้อไม้ ๑ ใบซร้องแมว ๑ ใบหนาด ๑ ใบมะแว้งทั้ง ๒ ใบมะเขือขื่น ๑ ใบประดู่ ๑ ยาสูบเพ็ชรบูร ๑ เมื่อจะมวนแทรกพิมเสนโรยหาย ฯ

๕ พระโอสถชื่อกัณฐ์ศิวเวก ดูกยออ่อนบาท ๑ ดูกมะตูมอ่อนบาท ๑ รากส้มกุ้งใหญ่บาท ๑ ผักส้มป่อยปีงบาท ๑ เปลือกสมุดแว้งบาท ๑ เปล้าทั้ง ๒ สิ่งละบาท ๑ แสมทั้ง ๒ สิ่งละบาท ๑ เจตมูลบาท ๑

RamaTexBook.indd 285 4/18/2561 BE 1:21 AM

๓๙

ผักแผ้วแดงบาท ๑ รากจิงจ้อ ๓ บาท ดูกพิดังกาสำ บาท ๑ ดองดึง ๒ บาท หัวเข้าค่ำตำลึง ๑ ยาดำ ตำลึง ๑ ดูกมะเขือขื่นบาท ๑ สค้านบาท ๑ รากชะพลู บาท ๑ ขิงบาท ๑ ดีปลีบาท ๑ ดินประสิวขาวบาท ๑ สานส้มบาท ๑ เกลือสินเธาว์บาท ๑ พริกไทย ๒ บาท การบูรบาท ๑ ไพลบาท ๑ สิริสรรพยา ๒๘ สิ่ง ทำผงละลายน้ำส้มสำ น้ำส้มสาชู ฯ

๖ พระตำรานำดับพิศม์ เปลือกโพบาย ๑ เปลือกพิกุล ๑ เปลือกจิก ๑ ยาทั้ง ๓ นี้ตำเอาน้ำสิ่งละถ้วย ใบสมีตำเอาน้ำ ๒ ถ้วย ใบพิมเสนตำเอาน้ำ ๒ ถ้วย น้ำมันพร้าวถ้วย ๑ ฝิ่นหนักบาท ๑ หุงให้คงแต่น้ำมัน พระตำราหลวงศรีสิทธิสาร ทูลเกล้า ฯ ถวาย ฯ

๗ ตำหรับพระสิทธิสารทองอิน ได้ปฤกษาหลวงราชรักษาแก้ว กับหลวงทิพจักรทองแก้วสามคน ได้ประกอบพระโอสถทูลเกล้า ฯ ถวาย ได้เสวยครั้งหนึ่ง ชื่อมหาจักรใหญ่ แก้ลมพรรดึก ลมปัตฆาฏ ลม

๕๐

อัมพฤก ลมเมื่อยขบ แก่นชิงเหล็กบาท ๑ แก่นแสมสาร ๒ บาท แก่นแสมทเล ๒ บาท เถาวัลเปรียงบาท ๑ รากมะตูมบาท ๑ เปล้าน้อยบาท ๑ เปล้าใหญ่บาท ๑ ใบมะตูมบาท ๑ ใบคนทีสอบาท ๑ ใบหนาดบาท ๑ ใบสะเดาบาท ๑ พริกเทศ ๓ ตำลึง ลูกจันทน์ ๒ สลึง ดอกจันทน์ ๒ สลึง ลูกกระวาน ๒ สลึง กานพลู ๒ สลึง มหาหิงคุ์ ๓ บาท ยาดำ ๓ ตำลึง การบูร ๓ ตำลึง โกฐกระดูกบาท ๑ ไพลแห้ง ๒ บาท พริกไทยเท่ายาทั้งหลาย ตำเปนผงละลายน้ำผึ้ง, น้ำส้มสำ, กินหนักสลึง ๑ ทุเลาธาตุจำเริญอาหาร แก้จุกเสียด แก้ลมชื้นเกลียวคอหายแล ฯ

๘ ทรงรม พระพงษ์นรินทร์ สน ๑ สัก ๑ เนื้อไม้ ๑ ฯ พระอังขบพระพงษ์ ใบตำโพงกาสลัก ๑ ใบละหุ่งแดง ๑ ฯ

๙ ตำราชิงตำราหลวง ชิงผึ้ง ๒ ชั่ง สน ๑๐ ห่อ ผุน ๕ ห่อ น้ำมัน ๑๒ ทนาน ยาดำ ๓ ตำลึง มดยอบ ตำลึง ๑ การบูร ๓ ตำลึง ยางสน ๕ ตำลึง ฯ

RamaTexBook.indd 287 4/18/2561 BE 1:21 AM

๕๑

๑๐ พระตำราวิสัมพยา เอาสมอเทศ ๑ ขิงแห้ง ๑ สมุลแว้ง ๑ หว้านน้ำ ๑ น้ำประสานทอง ๑ ลูกจันทน์ ๑ ดอกจันทน์ ๑ กระวาน ๑ กานพลู ๑ ชเอม ๑ การบูร ๑ โกฐทั้ง ๕ เทียนทั้ง ๕ ลูกเอน ๑ รากไคร้เครือ ๑ ดีปลีเท่ายาทั้งหลาย ตำผงละลายน้ำผึ้งกินสลึง ๑ แก้ลมทั้งปวง วิงเวียนปวดมวน แก้ไข้ปัศสาวะไหล ละลายน้ำร้อนกิน แก้สันนิบาตละลายน้ำส้มส้า แก้จุกเสียดละลายน้ำกุ่มทั้ง ๒ ตำราชุนราชนิทาน ประกอบทูลเกล้า ฯ ถวาย ชอบด้วยพระโรค ฯ

๑๑ พระตำรายาเขียว ท่านให้เอา ใบมะยม ๑ ใบมะเฟือง ๑ ใบหมากผู้ ๑ ใบหมากเมีย ๑ ใบส้มี ๑ ใบระงับ ๑ ใบทองหลางใบมน ๑ ใบเงิน ๑ ใบทอง ๑ ใบตำลึงตัวผู้ ๑ ใบขี้หนอน ๑ เชื่อกเขายอดด้วน ๑ ขมิ้นอ้อย ๑ ใบแคแดง ๑ ใบฝ้ายแดง ๑ ใบขี้เหล็ก ๑ ใบผักเข้า ๑ ใบเชื่อกเขาหญ้านาง ๑ ใบชิงช้าชาลี ๑ ใบแทงทวย ๑ ใบพริกไทย ๑ ใบถั่วแระ ๑ แก้ไข้ตาดสาด ฯ

๔๒

๑๒ พระโอสถน้ำมัน แก้เหน็บชาเมื่อยขบฟกบวม ข่า ๑ กระทือ ๑ ไพล ๑ กะเทียม ๑ หอม ๑ แห้วหมู ๑ ใบผักเบี้ดแดง ๑ ใบละหุ่งแดง ๑ ใบมะคำไก่ ๑ ใบผักเสี้ยนผี ๑ หญ้าไทร ๑ เถาวัลเปรียง ๑ ยาทั้งนี้ตำบิดเอาน้ำสิ่งละถ้วย ลูกจันทน์ ๑ ดอกจันทน์ ๑ กระวาน ๑ กานพลู ๑ เทียนดำ ๑ เทียนขาว ๑ เทียนเยาวภานี ๑ สิ่งละสลึง ๑ การบูร ๒ สลึง น้ำมันดิบถ้วย ๑ หุงให้คงแต่น้ำมัน ทาแก้เหน็บชาเมื่อยขบ ฯ

๑๓ พระโอสถแก้ริดสีดวงงอกทวาร แก้เม็ดยอดดำโตงชาตุ โกฐก้านพร้าว ๑ ผลเอน ๑ ผลกราย ๑ รากไคร้เครือ ๑ เทียนดำ ๑ เทียนขาว ๑ เทียนเยาวภานี ๑ ผลผักชี ๑ ผลจันทน์ ๑ ดอกจันทน์ ๑ กระวาน ๑ กานพลู ๑ สมุลแว้ง ๑ จุกะโรหินี ๑ สรรพยาทั้งนี้ สิ่งละเฟื้อง กระดาษแดง ๑ กระดาษขาว ๑ บุก ๑ กลอย ๑ ดองดึง ๑ แก่นแสมทเล ๑

RamaTexBook.indd 289 4/18/2561 BE 1:21 AM

๔๓

หว้านน้ำ ๑ เจตมูล ๑ รากจิงจ้อหลวงส่ลึง ๑ ส่หัสคุณเทศ ๑ เปล้าน้อย ๑ เปล้าใหญ่ ๑ ส่มอไทย ๑ ส่มอเทศ ๑ ส่มอพิเภก ๑ สรรพยาทั้งนี้ส่งละส่ลึง ๑ ยาดำ ๖ ส่ลึง มหาหิงคุ์ ๖ ส่ลึง ทำผงละลายน้ำส้มป่า, น้ำมะกรูด, น้ำผึ้ง, ชอเดชะ ฯ

๑๔ พระโอสถทุเลา แก่นเหล็ก ๖ บาท ส่มอไทย ๒ ตำลึง ส่มอเทศตำลึง ๑ เถาวัลเปรียง ๕ บาท โกฐน้ำเต้า ๕ บาท แก่นมะกาตำลึง ๑ รากราชพฤกษ์ ๒ บาท จิงจ้อ ๒ บาท ใบมะกาแห้ง ๒ ตำลึง เทียนดำ บาท ๑ ผลผักชี ๒ ส่ลึง ยาดำ ๒ บาท ข่าส่ด ๒ ตำลึง พระพงษ์นรินทร์ ทูลเกล้า ฯ ถวาย ชอเดชะ ฯ

รุ่งขึ้นวัน ๗ ๗ ๑๑ ค่ำ ปีมแมเบญจศก เสวย พระโอสถต้ม พระพงษ์นรินทร์ทูลเกล้า ฯ ถวายเพลา ย่ำรุ่งตีสิบเอ็ด ฯ

ณวัน ๗ ๗ ๕ ค่ำ ปีมแมเบญจศก (จุลศักราช ๑๑๘๕ พ. ศ. ๒๓๖๖) ถวายพระโอสถทุเลา ตำราพระพงษ์นรินทร์ ดงพระบังคน ๕ ครั้ง ฯ

๔๔

๑๕ พระโอสถทรงรม พระพงษ์นรินทร์ ผักเบี้ย ใหญ่ทั้งต้นทั้งราก เกลือพอสมควร ต้มทรงรม ฯ

ตำราพระโอสถตั้งประจำเวลา

๑ พระโอสถถวายเพลาเช้า ชื่อมันทธาตุ แก้พระธาตุหย่อน โกฏทั้ง ๕ เทียนทั้ง ๕ ไคร้เครือ การบูร ผลผักชีทั้ง ๒ กะเทียมสุก สมุลแว้ง เปลือกโมกมัน จันทน์ทั้ง ๒ กานพลู เบญจกูล พริกไทย ผลจันทน์เทศ สิ่งละบาท ๑ เบญกานี ๓ บาท ขิงแครงบ่า ๕ บาท บดด้วยน้ำร้อนเปนองค์หนักสลึง ๑ ฯ

๒ พระโอสถถวายเพลาสี่โมงเช้า ชื่อประสะมธุรศ แก้พระวาโยเปนพิศม์ให้แน่นน่าพระอุระ ขิงบาท ๑ พริกไทย ๒ บาท ดีปลี ๓ บาท ดอกบุนนาคตำลึง ๑ สมุลแว้ง ๕ บาท อบเชยเทศ ๖ บาท กระชาย ๗ บาท เทียนตาตั๊กแตน ๒ ตำลึง ผลกระวาน ๙ บาท บดด้วยน้ำดอกไม้ แทรกกะลำพักญวน ขอนดอก ชมดเชียง อำพันทอง หญ้าฝรั่น พิมเสน ละลายน้ำดอกไม้ ฯ

RamaTexBook.indd 291 4/18/2561 BE 1:21 AM

๔๕

๓ พระโอสถถวายเพลาบ่ายสองโมง ชื่อสมุฏฐานวิบัติ แก้พระธาตุวิบัติให้ไปพระบังคนหาประมาณมิได้ บางทีค่น บางทีเหลว บางคราวมาก บางคราวน้อย โกฏทั้ง ๕ เทียนทั้ง ๕ สิ่งละบาท ๑ พิศนาด ไคร้เครือ การบูร ผักชีลา สิ่งละ ๒ บาท กะเทียมสุก สมุลแว้ง เปลือกโมกมัน จันทน์ทั้ง ๒ กานพลู พริกไทย เบญจกูล สิ่งละ ๓ บาท ผลจันทน์เทศ เบญกานี เนระภูสี เปราะหอม กระทือ ไพล กระชาย สิ่งละ ๔ บาท ใบกระวาน อบเชย สีเสียดเทศ มะตูมอ่อน เปลือกสีนต้น เกสรบัวหลวง สิ่งละ ๖ บาท บดด้วยน้ำรากมะเดื่อต้ม เปนองค์หนักสิ่งละ ๑ ฃ

๔ พระโอสถถวายเพลาทุ่มเศษ ชื่อโสพศอัคนี แก้ในกองพระเตโชธาตุวิบัติหย่อน, พิการ, พระอาหารบูด, เน่า, หยาบ, โกฏสอ โกฏเขมา เทียนดำ เทียนขาว กระวาน กานพลู บรเพ็ด แก่นแสมสาร แก่นแสมทเล สิ่งละ ๒ บาท หว้านน้ำ การบูร

๕๖

มะตูมอ่อน ผักแผ้วแดง สิ่งละตำลึง ๑ สค้าน ๒ บาท ชะพลูตำลึง ๑ ดีปลี ๖ บาท ขิงแห้ง ๒ ตำลึง เจตมูล ๑๖ บาท พริกไทย ๑๖ บาท มหาหิงคุ์ ๘ บาท บดแทรกกระทือหมกเปนองค์หนักสลึง ๑ ฯ

๕ พระโอสถถวายเพลาสองยาม ชื่อจตุธาตุพิการแก้พระธาตุทั้ง ๔ วิปริตเหลวหยดย้อย พระวาโยคูธทวารพิการไม่ผายพระวาตะ โกฐทั้ง ๕ เทียนทั้ง ๕ แฝกหอม ใบกระวาน ดอกจันทน์ กานพลู การบูร ไคร้เครือ พริกล่อน สิ่งละ ๒ บาท ผลผักชีลา หว้านร่อนทอง พริก หอม สิ่งละ ๓ บาท เปลือกโมกมัน เปลือกโมกหลวง เบญกูล สิ่งละ ๔ บาท กะเทียมสุก เปราะหอม สมุลแว้ง ผลจันทน์เทศ สิ่งละ ๖ บาท เบญกานี ๘ บาท บดด้วยน้ำมะตูมต้มเปนองค์หนักสลึง ๑ ฯ

๖ พระโอสถหิง แก้พระวาโยบัดฆาฏขับพระวาตะ มหาหิงคุ์ พริกไทย ขิง ดีปลี โกฐเขมา เทียนดำ

RamaTexBook.indd 293 4/18/2561 BE 1:21 AM

๔๗

สิ่งละบาท ๑ กานพลู การบูร ผลจันทน์เทศ สิ่ง
ละ ๒ บาท ไคร้เครือ มะตูมอ่อน สิ่งละ ๓ บุจท
บดด้วยน้ำร้อนเปนองค์หนักสลึง ๑ ถวายเพลาเช้า
วันสิบเอ็ดค่ำ ฯ

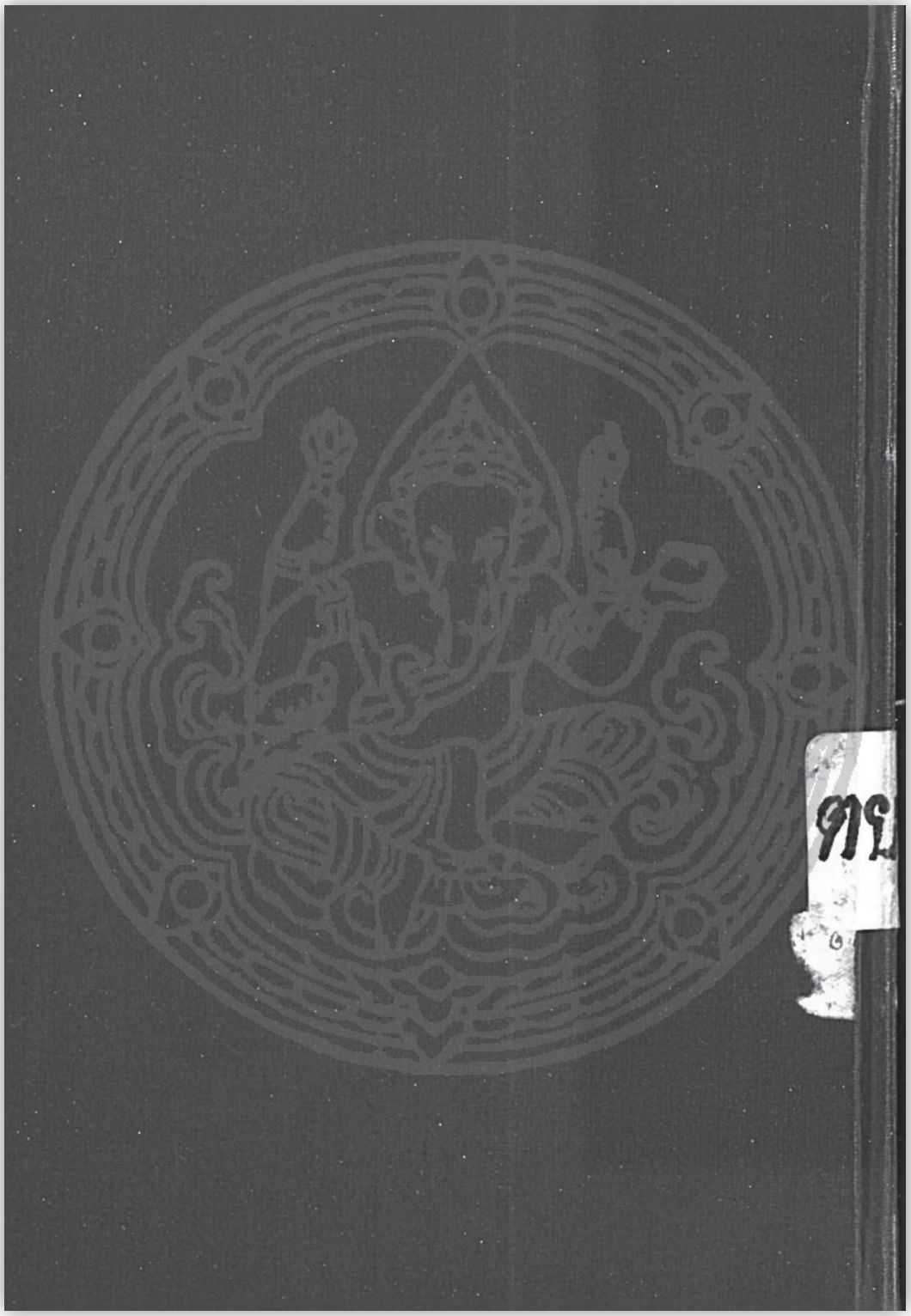
๗ พระโอสถชื่อหิงษชาตุ แก้พระวาโยกต่อน
ปัตฆาฏ ขับพระวาตะ หว้านน้ำ ขิงแห้ง ดีปลี ชะพลู
สค้าน เจตมูล มหาหิงคุ์ โกฏเขมา เทียนดำ
ผลจันทน์เทศ กานพลู การบูร มะตูมอ่อน สิ่งละ
บาท ๑ พริกไทย ๓ บาท บดด้วยน้ำร้อนเปนองค์
หนักสลึง ๑ ถวายเพลาเย็นวันสิบเอ็ดค่ำ ฯ

๘ พระโอสถชื่อวิปุระชาตุเตโช เกลือสินเธาว์
สลึง ๑ ขิงแห้ง ๒ สลึง ดีปลี ๓ สลึง พริกไทยบาท ๑
มหาหิงคุ์ ๕ สลึง เทียนตาตั๊กแตน ๖ สลึง มะตูมอ่อน
๗ สลึง บรเพ็ด ๒ บาท กานพลู ๙ สลึง สมอพิเภก
๙ สลึง มะขามป้อม ๒ บาท ๓ สลึง สมอไทย ๓ บาท
ดอกจันทน์ ๓ บาทสลึง ข่าตาแดง ๓ บาท ๒ สลึง

๘

กระชาย ๓ บาท ๓ สลึง ใบกะเพราแดง ๔ บาท ราก
เชะพลูบาท ๑ สุ่ดก้าน ๒ บาท รากเจตมูลเพลิงแดง ๓ บาท
ทำเปนจุณบดด้วยน้ำร้อน ถวายเพลาเย็น บำรุงธาตุ
มี่เตโชเปนต้น มิให้วิกลวิการไปได้ ให้ดงพระบังคนหนัก
พระบังคนเบา เปนปรกติ ทั้งเจริญพระกาย เจริญ
พระอาหารให้บริบูรณ์ ๗

๙ พระโอสถทรงเหยียบ มูลช้างเถื่อน ๕ ตำลึง
ใบมะคำไก่ ๕ ตำลึง ข่าตาแดง ๕ ตำลึง ไพล ๕ ตำลึง
เถาวัลเปรียงสด ๕ ตำลึง เกลือ ๕ ตำลึง ๗

ดัชนี

ต้นฉบับเดิม ตำราพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒ บีมโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙

ดัชนีชื่อตำรับยาพระโอสถ ครั้งรัชกาลที่ ๒

	หน้า
ตำราขี้ผึ้งตำราหลวง	๙, ๑๒๗, ๒๘๗
ตำราพระโอสถตั้งประจำเวลา	๙, ๑๔๐, ๒๙๑
พระตำรานำ้ดับพิศม์	๙, ๑๒๑, ๒๘๖
พระตำรานำ้ดับพิษ	๙, ๑๒๑, ๒๘๖
พระตำรามหาไชยเวก	๙, ๑๐๙, ๑๑๐, ๒๘๒
พระตำรามหาวาโย	๙, ๑๑๔, ๑๑๕, ๒๘๔
พระตำรายาเขียว	๙, ๑๓๐, ๒๘๘
พระตำราวิสัมพยา	๙, ๑๒๘, ๒๘๘
พระโอสถกัณฐัศวิเวก	๙, ๑๑๘, ๒๘๕
พระโอสถแก้ริดสีดวงงอก	๙, ๑๓๔, ๒๘๙
พระโอสถจัตุธาตุพิการ	๑๕๑, ๒๙๓
พระโอสถถวายเวลา ๒ ยา	๙, ๑๕๑, ๒๙๓
พระโอสถถวายเวลาเช้า	๙, ๑๔๐, ๒๙๑
พระโอสถถวายเวลาทุ่มเศษ	๙, ๑๔๘, ๒๙๒
พระโอสถถวายเวลาบ่าย ๒ โมง	๙, ๑๔๕, ๒๙๒
พระโอสถถวายเวลาสี่โมงเช้า	๙, ๑๔๓, ๒๙๑
พระโอสถทรงรม	๙, ๑๒๕, ๒๘๗
พระโอสถทรงรม	๙, ๑๓๙, ๒๙๑
พระโอสถทรงสูบ	๙, ๑๑๗, ๒๘๕
พระโอสถทรงเหยียบ	๙, ๑๖๑, ๒๙๕
พระโอสถทุเลา	๙, ๑๓๗, ๒๙๐
พระโอสถน้ำมัน	๙, ๑๓๒, ๒๘๙
พระโอสถประสะมธุรศ	๑๔๓, ๒๙๑
พระโอสถมหาจักรใหญ่	๙, ๑๒๒, ๒๘๖
พระโอสถมันทธาตุ	๑๔๐, ๒๙๑

	หน้า
พระโอสถวิปูระธาตุเตโช	๙, ๑๕๘, ๒๙๔
พระโอสถสมุฏฐานวิบัติ	๑๔๕, ๒๙๒
พระโอสถโสฬศอัคนี	๑๔๘, ๒๙๒
พระโอสถหิง	๙, ๑๕๔, ๒๙๓
พระโอสถหิงษธาตุ	๙, ๑๕๖, ๒๙๔
ยากลิ่นธรณี	๕, ๑๒, ๒๔๙
ยากำลังราชสีห์	๕, ๒๔, ๒๕๓
ยาแก้ไขสั่น	๑๐๘, ๒๘๑
ยาแก้ป่วง ๕ ประการ	๗, ๙๔, ๙๘, ๒๗๕, ๒๗๖
ยาแก้ป่วงทั้งปวง	๗, ๙๗, ๒๗๖
ยาแก้ป่วงลม	๑๐๐, ๒๗๗
ยาแก้ลมขึ้นสูง	๗, ๘๑, ๒๗๑
ยาแก้ลมทรางทั้ง ๗ จำพวก	๖, ๔๓, ๒๕๘
ยาแก้วาโยกำเริบ	๘๓, ๒๗๒
ยาแก้วิทยาธิโรค	๗, ๘๗, ๘๘, ๒๗๓
ยาแก้สรรพป่วงทั้งปวง	๙๖, ๒๗๖
ยาแก้สรรพโรคหืด	๖๘, ๒๖๗
ยาแก้สรรพโรคหืดทั้งปวง	๖๗, ๒๖๖
ยาแก้อุทธังคมวาตา	๘๕, ๒๗๒
ยาขับโลหิตเน่าร้าย	๕, ๒๗, ๒๕๓
ยาจักรรัตนทิพย์	๖, ๓๕, ๒๕๖
ยาแดงวัดสุธา	๖, ๔๔, ๒๕๙
ยาแดงใหญ่	๗, ๖๙, ๗๐, ๒๖๗
ยาตรีผลาใหญ่	๗, ๗๙, ๒๗๑

	หน้า
ยาตรีสวัสดิผลา	๗, ๗๕, ๗๖, ๒๖๙
ยาทำลายเมฆ	๗, ๗๗, ๒๗๐
ยาเทพมงคล	๘, ๑๐๔, ๒๗๙
ยาเทพยจักษุ	๖, ๕๔, ๒๖๒
ยาเทวจักษุ	๖, ๕๑, ๕๒, ๒๖๑
ยาบำรุงโลหิตให้งาม	๕, ๒๘, ๒๕๔
ยาประสะกระดูก	๖, ๔๒, ๒๕๘
ยาประสะเกลือ	๖, ๖๓, ๒๖๕
ยาประสะขาว	๖, ๓๙, ๒๕๗
ยาประสะไพล	๖, ๓๗, ๓๘, ๒๕๖
ยาประสะมะนาว	๖, ๖๕, ๒๖๖
ยาแผ้วไนยนา	๖, ๕๖, ๒๖๓
ยาแผ้วอากาศ	๖, ๖๒, ๒๖๕
ยาพรหมภักตร์	๕, ๒๒, ๒๓, ๒๕๒
ยาพระอังขบ (ส่วนหลัง)	๑๒๖, ๒๘๗
ยาพอกแก้พิษฝี ดูดหนอง	๙๑, ๒๗๔
ยาพอกแก้พิษฝี	๗, ๙๒, ๙๓, ๒๗๕
ยาพอกแก้พิษฝีทั้งปวง	๘๙, ๙๐, ๒๗๔
ยาเพลิงกรด	๕, ๓๓, ๒๕๕
ยาเฟื่องสมุท	๕, ๑๓, ๒๔๙
ยามหาเปราะ	๖, ๔๐, ๒๕๘
ยามหาระรันพิศ	๕, ๒๐, ๒๕๑
ยามหาวายุเวก	๗, ๗๘, ๒๗๐
ยามหาสุขุม	๖, ๔๖, ๒๕๙
ยามหาอาวุธ	๕, ๑๕, ๒๔๙
ยามหาอุดม	๖, ๔๘, ๒๖๐
ยารมผ้าอ้อม	๕, ๑๙, ๒๕๑
ยารัตนโรค	๖, ๖๐, ๒๖๔
ยาไวยเทพี	๙, ๑๑๑, ๒๘๓
ยาสรรพคุณวุฒิ	๕, ๙, ๑๐, ๒๔๘

	หน้า
ยาสหัสรังษี	๕, ๒๑, ๒๕๒
ยาสังขรัศมี	๖, ๕๕, ๒๖๒
ยาสังขรัศมี	๗, ๗๓, ๒๖๘
ยาสุรามะธิคุณ	๕, ๒๙, ๒๕๔
ยาสุริยองครักษ์	๕, ๑๗, ๑๘, ๒๕๐
ยาสุริยาธิจร	๖, ๕๐, ๒๖๐
ยาสุวรรณไกรลาส	๖, ๖๑, ๒๖๔
ยาหนูกัด	๕, ๓๑, ๒๕๕
ยาอินทจักษุ	๖, ๕๓, ๒๖๑
ยาอินทโชติ	๖, ๕๗, ๕๘, ๒๖๓
ยาอินทร์ประทาน	๕, ๑๔, ๒๔๙
ยาอินทโอสถ	๘, ๑๐๑, ๑๐๒, ๒๗๗

ดัชนีชื่อไทยและเครื่องยาไทย

หน้า

กระชาย (๑๗), ๑๐, ๑๑, ๑๔๓, ๑๔๔, ๑๔๕, ๑๔๗, ๑๕๘, ๑๕๙, ๑๖๓, ๒๐๓
กระดอม ๓, ๑๑๕ ,๑๑๖
กระดังงา ๒๐, ๒๔, ๒๖, ๓๙, ๔๐, ๑๔๓
กระดาดแดง ๑๑๑, ๑๑๒, ๑๓๔, ๑๓๕
กระดาดขาว ๑๑๑, ๑๑๒, ๑๓๔, ๑๓๕
กระดาษขาว ๑๓๔
กระดาษแดง ๑๓๔
กระทือ ๓, ๕๓, ๖๓, ๑๑๕, ๑๓๒, ๑๔๕
กระเทียม (๑๗), ๑๐, ๑๑, ๔๒, ๕๒, ๕๓, ๖๕, ๖๖, ๗๘, ๗๙, ๘๐, ๘๑, ๘๒, ๘๓, ๘๔, ๙๔, ๙๕, ๙๘, ๙๙, ๑๐๐, ๑๓๒, ๑๓๓, ๑๔๐, ๑๔๑, ๑๔๕, ๑๔๖, ๑๕๑, ๑๕๓, ๑๖๖, ๒๐๓
กระบือ ๑๙
กระพังโหม ๑๐, ๑๑
กระลำพัก ๒๔, ๒๖, ๔๐, ๔๑, ๗๐, ๗๑, ๘๕, ๘๖, ๑๐๒
กระลำพักญวน ๑๔๔
กระวาน (๑๗), ๓, ๑๐, ๑๕, ๑๖, ๒๔, ๒๕, ๓๘, ๑๑๑, ๑๑๒, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๒๒, ๑๒๓, ๑๒๘, ๑๒๙, ๑๓๒ ๑๓๓, ๑๓๔, ๑๓๕, ๑๔๓, ๑๔๔, ๑๔๕, ๑๔๗, ๑๔๘, ๑๔๙, ๑๕๑, ๑๕๒, ๑๖๗, ๒๐๔
กฤษณา (๑๗), ๒๐, ๒๔, ๒๖, ๔๐, ๔๑, ๔๔, ๔๕, ๗๐, ๗๑, ๑๐๒, ๑๑๗, ๑๒๕, ๑๖๘, ๒๐๔
กลอย ๗๐, ๑๓๔, ๑๓๕
กลำพัก ๒๔, ๔๐, ๗๐, ๘๕
กะชาย ๑๐
กระชาย (๑๗), ๑๐, ๑๑, ๑๔๓, ๑๔๔, ๑๔๕, ๑๔๗, ๑๕๘, ๑๕๙, ๑๖๓, ๒๐๓
กะดังงา ๒๔
กะทกรก ๑๘
กะทือ (๑๗), ๔๖, ๔๗, ๕๓, ๖๓, ๖๔, ๙๔, ๙๕, ๙๘, ๙๙, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๓๒, ๑๓๓, ๑๔๕, ๑๔๗, ๑๔๘, ๑๖๔, ๒๐๔
กะเทียม ๑๐, ๔๒, ๕๒, ๕๓, ๖๕, ๗๘, ๗๙, ๑๓๒, ๑๔๐, ๑๔๕, ๑๕๑
กะเพราะแดง ๑๕๘, ๑๖๐
กะลำพักญวน ๑๔๔

หน้า

กานพลู (๑๗), ๓, ๒๔, ๒๕, ๓๘, ๘๕, ๘๖, ๑๐๒, ๑๑๑, ๑๑๒, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๒๒, ๑๒๓, ๑๒๘, ๑๒๙, ๑๓๒, ๑๓๓, ๑๓๔, ๑๓๕, ๑๔๐, ๑๔๒, ๑๔๕, ๑๔๖, ๑๔๘, ๑๔๙, ๑๕๑, ๑๕๒, ๑๕๔, ๑๕๕, ๑๕๖, ๑๕๗, ๑๕๘, ๑๕๙, ๑๖๙, ๒๐๕
การบูร (๑๗), ๓, ๒๓, ๓๘, ๔๐, ๔๑, ๘๓, ๘๔, ๘๕, ๘๖, ๙๘, ๙๙, ๑๑๕, ๑๑๘, ๑๒๐, ๑๒๒, ๑๒๔, ๑๒๗ ๑๒๘, ๑๒๙, ๑๓๒, ๑๓๓, ๑๔๐, ๑๔๑, ๑๔๕, ๑๔๖, ๑๔๘, ๑๔๙, ๑๕๑, ๑๕๒, ๑๕๔, ๑๕๕, ๑๕๖, ๑๕๗, ๑๗๐, ๒๐๒, ๒๐๕
กุ่มทั้ง ๒ ๒๙, ๓๐, ๑๒๘
กุ่มน้ำ ๓๐, ๑๒๘
กุ่มบก ๓๐, ๑๒๘
เกลือสินเธาว์ ๓, ๓๓, ๓๔, ๗๙, ๘๐, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๘, ๑๒๐, ๑๕๘, ๑๕๙, ๒๑๘
โกฐกระดูก ๒๐, ๑๒๒
โกฐกักกรา ๑๑๐, ๑๑๑, ๑๑๒
โกฐก้านพร้าว ๑๓๔, ๑๓๕
โกฐเขมา (๑๗), ๑๐, ๑๕, ๑๖, ๒๔, ๒๕, ๓๕, ๓๖, ๘๕, ๘๖, ๑๒๙, ๑๔๑, ๑๔๖, ๑๔๘, ๑๔๙, ๑๕๒, ๑๕๔, ๑๕๖, ๑๕๗, ๑๗๑, ๒๐๕
โกฐจุฬาลัมพา ๒๔, ๗๐
โกฐเชียง ๒๔, ๗๐
โกฐทั้ง ๕ ๑๐, ๑๒๘, ๑๔๐, ๑๔๕, ๑๕๑
โกฐน้ำเต้า ๑๓๗
โกฐพุงปลา ๓, ๓๕, ๗๐, ๑๑๕
โกฐสอ ๓, ๑๕, ๒๔, ๑๑๕, ๑๔๘
โกฐหัวบัว ๒๔, ๗๐
โกศกระดูก ๒๐, ๑๒๒
โกศกักกรา ๑๑๐, ๑๑๑, ๑๑๒
โกศก้านพร้าว ๑๓๔, ๑๓๕
โกศเขมา (๑๗), ๑๐, ๑๕, ๑๖, ๒๔, ๒๕, ๓๕, ๓๖, ๘๕, ๘๖, ๑๒๙, ๑๔๑, ๑๔๖, ๑๔๘, ๑๔๙, ๑๕๒, ๑๕๔ ๑๕๖, ๑๕๗, ๑๗๑, ๒๐๕
โกศจุฬาลัมพา ๑๐, ๒๔, ๒๕, ๗๐, ๑๒๙, ๑๔๑, ๑๔๖, ๑๕๒
โกศเชียง (๑๗), ๑๐, ๒๔, ๒๕, ๗๐, ๑๒๙, ๑๔๑, ๑๔๖, ๑๕๒, ๑๗๐

ดัชนี

หน้า

โกศทั้ง ๕ ๑๐, ๑๒๘, ๑๒๙, ๑๔๐, ๑๔๑, ๑๔๕, ๑๔๖, ๑๕๑, ๑๕๒
โกศน้ำเต้า ๘๑, ๘๒, ๑๓๗, ๑๓๘
โกศพุงปลา ๓๕, ๓๖, ๗๐, ๗๑, ๘๑, ๘๒, ๑๑๕, ๑๑๖
โกศสอ (๑๗), ๑๐, ๑๕, ๑๖, ๒๔, ๒๕, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๒๙, ๑๔๑, ๑๔๖, ๑๔๘, ๑๔๙, ๑๕๒, ๑๗๒, ๒๐๕
โกศหัวบัว ๑๐, ๒๔, ๒๕, ๗๐, ๘๕, ๘๖, ๑๒๙, ๑๔๑, ๑๔๖, ๑๕๒
ขจร ๕๐
ขมิ้นอ้อย (๑๗), ๓, ๑๐, ๑๑, ๑๕, ๑๖, ๓๓, ๓๔, ๔๖, ๔๗, ๕๒, ๖๒, ๗๐, ๗๖, ๘๓, ๘๔, ๘๙, ๙๐, ๙๒, ๙๔ ๙๕, ๙๘, ๙๙, ๑๐๔, ๑๐๕, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๓๐, ๑๓๑, ๒๐๖
ขอนดอก ๒๔, ๒๖, ๔๔, ๔๕, ๑๐๒, ๑๐๓, ๑๔๓, ๑๔๔
ขัดมอน ๑๒, ๕๘, ๕๙
ข่า ๗๖, ๑๓๒, ๑๓๓, ๑๓๗, ๑๓๘
ข่าตาแดง ๑๕๘, ๑๕๙, ๑๖๑
ข้าวค่า ๑๑๘, ๑๑๙
ขิง (๗), (๑๗), ๑๑, ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๓๒, ๓๔, ๔๒, ๕๓, ๕๖, ๗๖, ๙๕, ๙๙, ๑๐๐, ๑๑๘, ๑๒๐, ๑๔๒, ๑๔๔, ๑๔๗, ๑๕๓, ๑๕๔, ๑๗๔, ๒๐๖
ขิงแครงป่า ๑๔๐, ๑๔๒
ขิงแห้ง (๑๗), ๓, ๒๕, ๒๗, ๓๘, ๔๖, ๔๗, ๕๒, ๖๒, ๖๕, ๖๖, ๗๖, ๘๑, ๘๒, ๘๓, ๘๔, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๒๘, ๑๔๘, ๑๕๐, ๑๕๖, ๑๕๗, ๑๕๘, ๑๕๙, ๑๗๕, ๒๐๖
ขี้กาแดง ๑๒, ๒๙, ๓๐
ขี้เหล็ก (๑๗), ๑๒, ๕๘, ๕๙, ๖๐, ๗๑, ๑๒๒, ๑๒๓, ๑๓๐, ๑๓๑, ๑๓๗, ๑๓๘, ๑๗๖, ๒๐๗
คนทีสอ ๒๗, ๘๓, ๘๔, ๑๒๒, ๑๒๓
ครั่งดุ้น ๔๔, ๔๕, ๕๘, ๕๙
ควินิน ๘, ๑๐๘
ค้อนกลอง (๗), ๑๔
คัดเค้า ๒๙, ๓๐, ๓๕, ๓๖
คัดมอน ๕๘
แคแดง ๑๓๐, ๑๓๑
ไคร้เครือ ๑๑๑, ๑๑๓, ๑๒๘, ๑๒๙, ๑๓๔, ๑๓๕, ๑๔๐, ๑๔๑, ๑๔๕, ๑๔๖, ๑๕๑, ๑๕๒, ๑๕๔, ๑๕๕
ไคร้หอม ๔๐, ๔๑
ไคลบันได ๑๙
ไคลเสมา ๑๘, ๒๑
ฆ้องกลอง ๑๔
งูทับสมิงคลา ๓๙
งูเหลือม ๑๐, ๑๑, ๓๙, ๕๘, ๑๐๔, ๑๐๕
งูเห่า ๑๘, ๔๒, ๑๐๔, ๑๐๕
จรเข้ ๑๐,๑๓, ๑๕, ๔๘
จระเข้ ๑๐, ๑๑, ๑๓, ๑๕, ๑๖, ๔๘, ๔๙, ๑๐๔, ๑๐๕, ๑๙๕
จันทน์ขาว ๒๔, ๒๖, ๔๕, ๕๙, ๗๐, ๗๒, ๑๐๒, ๑๐๓, ๑๔๒, ๑๔๖
จันทน์แดง ๒๔, ๒๖, ๔๕, ๕๙, ๖๑, ๗๐, ๗๒, ๑๐๒, ๑๐๓, ๑๔๒, ๑๔๖
จันทน์ทั้ง ๒ ๔๔, ๔๕, ๕๘, ๕๙, ๑๔๐, ๑๔๒, ๑๔๕, ๑๔๖
จันทน์เทศ (๑๗), ๓๘, ๔๔, ๔๘, ๕๐, ๕๘, ๕๙, ๑๑๑, ๑๔๐, ๑๔๕, ๑๕๑, ๑๕๔, ๑๕๖, ๑๗๗, ๒๐๗
จำปา ๒๔, ๒๖
จิก ๑๒๑
จิงจ้อ ๑๑๐, ๑๑๓, ๑๑๘, ๑๑๙, ๑๓๗, ๑๗๘
จิงจ้อหลวง ๑๑๓, ๑๑๙, ๑๓๔, ๑๓๖
จุกโรหิณี ๑๑๑, ๑๑๓
เจตมูลเพลิง ๒๔, ๒๕, ๓๖, ๙๘, ๙๙, ๑๑๑, ๑๑๓, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๘, ๑๑๙, ๑๓๖
เจตมูลเพลิงขาว ๒๕, ๓๖, ๙๙, ๑๑๓, ๑๑๖, ๑๑๙, ๑๓๖, ๑๕๐, ๑๕๗
เจตมูลเพลิงแดง ๒๕, ๓๖, ๙๙, ๑๑๓, ๑๑๖, ๑๑๙, ๑๓๖, ๑๔๒, ๑๔๗, ๑๕๐, ๑๕๓, ๑๕๗, ๑๕๘, ๑๖๐
ชมดเชียง ๔๘, ๗๐, ๑๐๒
ชะมดสด ๕๕, ๕๘, ๖๒
ชลูด ๒๔, ๔๘, ๗๐
ชเอม ๑๒๘
ชะพลู ๓, ๒๔, ๒๙, ๔๒, ๑๑๐, ๑๑๕, ๑๔๘, ๑๕๘
ชะมดเชียง ๓๙, ๔๔, ๔๕, ๔๘, ๔๙, ๗๒, ๑๐๒, ๑๐๓, ๑๐๔, ๑๐๕, ๑๔๓, ๑๔๔
ชะมดสด ๕๕, ๕๘, ๖๒

หน้า

ตำลึง ๓, ๔๘, ๑๓๐, ๑๓๑
ตุ๊กต่ำน้ำเงิน ๕๔
ตุ๊กกะต่ำน้ำเงิน ๕๔
ตุ๊กต่ำน้ำทอง ๕๘
ตุ๊กกะต่ำน้ำทอง ๕๘
ถั่วแระ ๑๓๑, ๑๓๐
เถาวัลย์เปรียง (๑๗), ๑๒๒, ๑๒๓, ๑๓๒, ๑๓๓, ๑๓๗, ๑๓๘, ๑๖๑, ๑๘๒, ๒๐๙
ทนดี ๓, ๑๑๕
ทศเขา ๓๙
ทองคำเปลว ๑๘, ๖๑, ๑๐๒, ๑๐๓, ๑๐๔, ๑๐๕
ทองหลางใบมน ๑๓, ๑๓๐, ๑๓๑
ทิ้งถ่อน ๓๓, ๓๔
เทียนขาว (๑๗), ๒๔, ๒๕, ๓๓, ๓๔, ๓๕, ๓๖, ๔๘, ๔๙, ๑๒๙, ๑๓๒, ๑๓๓, ๑๓๔, ๑๓๕, ๑๔๑, ๑๔๖, ๑๔๘, ๑๔๙, ๑๕๒, ๑๘๓, ๒๐๙
เทียนข้าวเปลือก ๒๔, ๒๕, ๑๒๙, ๑๔๑, ๑๔๖, ๑๕๒
เทียนดำ(๑๗), ๒๔, ๒๕, ๓๓, ๓๔, ๓๕, ๓๖, ๔๘, ๔๙, ๖๘, ๑๑๑, ๑๑๒, ๑๒๙, ๑๓๒, ๑๓๓, ๑๓๔, ๑๓๕, ๑๓๗, ๑๓๘, ๑๔๑, ๑๔๖, ๑๔๘, ๑๔๙, ๑๕๒, ๑๕๔, ๑๕๖, ๑๕๗
เทียนแดง ๒๔, ๒๕, ๑๑๑, ๑๑๒, ๑๒๙, ๑๔๑, ๑๔๖, ๑๕๒
เทียนตาตั๊กแตน ๒๔, ๒๕, ๑๒๙, ๑๔๑, ๑๔๓, ๑๔๔, ๑๔๖, ๑๕๒, ๑๕๘, ๑๕๙
เทียนทั้ง ๕ ๑๒๘, ๑๒๙, ๑๔๐, ๑๔๑, ๑๔๕, ๑๔๖, ๑๕๑, ๑๕๒
เทียนเยาวพาณี ๑๑๑, ๑๑๒, ๑๓๒, ๑๓๓, ๑๓๔, ๑๓๕
เทียนเยาวภานี ๑๓๒, ๑๓๔
เทียนสัตตบุษย์ ๑๕, ๑๖, ๔๘, ๔๙, ๗๓, ๗๔
เทียนสัตบุษ ๑๕, ๔๘
แทงทวย ๑๓๐
นนทรี ๒๗, ๒๘
น้ำค้าง ๔๘
น้ำดอกไม้ ๒๐, ๓๙, ๔๐, ๑๔๓
น้ำดอกไม้เทศ ๖๑, ๑๐๒
น้ำประสานทอง ๓, ๓๘, ๗๐, ๗๑, ๑๐๔, ๑๐๕, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๒๘, ๑๒๙
น้ำมันดิบ ๑๓๒, ๑๓๓

หน้า

ชะลูด ๒๔, ๒๖, ๔๘, ๗๐, ๗๒
ชะเอม ๑๒๘, ๑๒๙
ชะเอมเทศ ๒๔, ๒๖, ๘๑, ๘๒, ๑๐๒, ๑๐๓, ๑๑๐
ชาเกลือ ๑๐, ๑๑
ช้าแป้น ๕๕
ช้าพลู ๒๔, ๒๕, ๒๙, ๓๐, ๔๒, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๘, ๑๒๐, ๑๔๒, ๑๔๗, ๑๔๘, ๑๔๙, ๑๕๓, ๑๕๖, ๑๕๗, ๑๕๘, ๑๖๐, ๑๗๙
ชิงช้าชาลี ๑๓๐, ๑๓๑
เชือกเขายอดด้วน ๑๓๐, ๑๓๑
เชือกเขาหญ้านาง ๑๓๐, ๑๓๑
ชร้องแมว ๖๐, ๖๑, ๗๐, ๑๑๗
ช้องแมว ๕๘, ๕๙, ๖๐, ๖๑, ๗๐, ๗๑
ดอกคำ ๒๔
ดอกคำไทย ๒๖
ดอกจันทน์ ๑๕, ๑๖, ๒๓, ๒๔, ๒๕, ๓๓, ๓๔, ๔๘, ๔๙, ๘๕, ๘๖, ๑๑๒, ๑๒๒, ๑๒๓, ๑๒๘, ๑๒๙, ๑๓๒, ๑๓๓, ๑๓๔, ๑๓๕, ๑๕๑, ๑๕๒, ๑๕๘, ๑๕๙
ดองดึง ๑๗, ๓๕, ๓๖, ๘๑, ๘๒, ๑๑๑, ๑๑๓, ๑๑๘, ๑๑๙, ๑๓๔, ๑๓๖, ๑๘๐, ๒๐๘
ดินถนำ ๑๓, ๑๔, ๔๖, ๔๗, ๕๔, ๕๘, ๕๙, ๖๐, ๖๒, ๗๐
ดินถนำสุทธิ ๗, ๑๐, ๑๓, ๑๔, ๕๒, ๕๓, ๕๕, ๕๖
ดินประสิวขาว ๓๓, ๓๔, ๖๕, ๖๖, ๑๑๘, ๑๒๐
ดีเกลือเทศ ๑๐๘
ดีเกลือไทย ๑๐๘
ดีปลี (๑๗), ๓, ๑๑, ๒๔, ๒๕, ๒๗, ๓๒, ๓๔, ๓๕, ๓๖, ๔๒, ๕๘, ๖๐, ๖๒, ๖๕, ๖๖, ๗๐, ๗๒, ๘๑, ๘๒, ๘๓, ๘๔, ๘๕, ๘๖, ๙๕, ๙๙, ๑๐๐, ๑๑๐, ๑๑๕, ๑๑๘, ๑๒๐, ๑๒๘, ๑๒๙, ๑๔๒, ๑๔๓, ๑๔๔, ๑๔๗, ๑๔๘, ๑๕๐, ๑๕๓, ๑๕๔, ๑๕๖, ๑๕๗, ๑๕๘, ๑๕๙, ๑๘๐, ๒๐๘
ตรีกฎก ๑๐, ๑๑, ๓๑, ๓๒, ๓๓, ๓๔, ๔๒, ๙๔, ๙๕, ๙๘, ๙๙, ๑๐๐
ตรีกะฎก ๑๐, ๓๑, ๓๓, ๔๒, ๙๔, ๙๘, ๑๐๐
ตรีผลา ๗, ๑๐, ๑๑, ๗๙
ตองแตก ๒๙, ๓๐, ๓๓, ๓๔, ๑๑๕
ตะพาบน้ำ ๑๕, ๑๖
ตานยา ๑๖
ตามยา ๑๕, ๑๖

ดัชนี

หน้า

น้ำส้มสายชู ๓๓, ๑๑๘
เนระพูสี ๑๔๕, ๑๔๗
เนระภูสี ๑๔๕
เนาวเขี้ยว ๓๙
บรเพ็ด ๖๓, ๗๖, ๘๓, ๙๔, ๙๗, ๑๔๘, ๑๕๘
บอระเพ็ด ๖๓, ๖๔, ๗๖, ๘๓, ๘๔, ๙๔, ๙๕, ๙๗, ๑๔๘, ๑๔๙, ๑๕๘, ๑๕๙
บัลลังก์ศิลา ๑๐, ๕๔, ๕๘, ๕๙, ๖๐, ๖๑, ๗๓, ๗๔
บัวหลวง ๒๔, ๒๖, ๕๖, ๑๔๕, ๑๔๗
บุก ๑๓๔, ๑๓๕
บุนนาค ๒๔, ๒๕, ๔๐, ๔๑, ๑๔๓, ๑๔๔
เบญกานี ๑๔๐, ๑๔๒, ๑๔๕, ๑๔๗, ๑๕๑, ๑๕๓
เบญจกูล ๑๔๐, ๑๔๒, ๑๔๕, ๑๔๗, ๑๕๑, ๑๕๓
เบี้ยผู้ ๓๙, ๕๘, ๖๐, ๗๓, ๗๔
ใบขี้หนอน ๑๓๐, ๑๓๑
ใบเงิน ๑๓๐, ๑๓๑
ใบทอง ๑๓๐, ๑๓๑
ใบพิมเสน ๑๘, ๑๒๑
ประดู่ ๑๑๗
ปราย ๔๘, ๔๙
ปีบ ๔๖, ๔๗, ๕๓
ปูนขาว ๓๙
ปูนแดง ๔๓
เปราะหอม (๑๘), ๑๘, ๒๐, ๓๕, ๓๖, ๔๐, ๔๑, ๗๐, ๗๑, ๗๓, ๗๔, ๑๐๐, ๑๑๐, ๑๔๕, ๑๔๗, ๑๕๑, ๑๕๓, ๑๘๔, ๒๐๙
เปล้าทั้ง ๒ ๑๑๘, ๑๑๙
เปล้าน้อย (๑๘), ๒๗, ๔๒, ๑๑๓, ๑๑๙, ๑๒๒, ๑๒๓, ๑๓๔, ๑๓๖, ๑๘๔, ๒๑๐
เปล้าใหญ่ (๑๘), ๒๗, ๑๑๑, ๑๑๓, ๑๑๙, ๑๒๒, ๑๒๓, ๑๓๔, ๑๓๖, ๑๘๕, ๒๑๐
ผลกราย ๑๓๔, ๑๓๕
ผลจันทน์ ๒๓, ๒๔, ๒๕, ๓๓, ๓๔, ๓๘, ๔๔, ๔๕, ๕๐, ๕๘, ๕๙, ๗๐, ๗๑, ๑๓๔, ๑๓๕, ๑๔๐, ๑๔๒, ๑๔๕, ๑๔๗, ๑๕๑, ๑๕๓, ๑๕๔, ๑๕๕, ๑๕๖, ๑๕๗
ผักเค็ด (๗), ๑๔, ๔๖, ๔๗, ๕๓, ๕๖
ผักชีทั้ง ๒ ๑๔๐, ๑๔๑
ผักชีล้อม ๑๑๐, ๑๔๑
ผักชีลา (๑๘), ๑๑๐, ๑๔๕, ๑๔๖, ๑๕๑, ๑๕๒, ๑๘๖, ๒๑๑

หน้า

ผักเบี้ยใหญ่ ๑๓๙
ผักเป็ดแดง ๔๒, ๑๓๒, ๑๓๓
ผักแผ่วแดง ๑๑๘, ๑๑๙, ๑๔๘, ๑๔๙
ผักเสี้ยนผี ๑๓๒, ๑๓๓
ผึ้ง ๓, ๖๓, ๖๔, ๘๒, ๘๓, ๘๕, ๑๑๐, ๑๑๒, ๑๑๕, ๑๒๓, ๑๒๗, ๑๒๘, ๑๓๕, ๑๙๑, ๒๑๘
ฝางเสน ๒๔, ๒๖, ๒๘
ฝ้ายแดง ๑๓๐, ๑๓๑
ฝิ่น ๔๔, ๔๕, ๕๘, ๗๐, ๗๒, ๑๒๑
ฝิ่นต้น ๑๔๕, ๑๔๗
แฝกหอม ๑๐๐, ๑๐๒, ๑๐๓, ๑๕๑, ๑๕๒
พญายา ๓๙
พยายา ๓๙
พริกเทศ ๑๒๒, ๑๒๓
พริกไทย (๑๘), ๓, ๑๑, ๒๗, ๓๒, ๓๔, ๔๒, ๔๓, ๖๒, ๖๕, ๖๖, ๗๖, ๘๑, ๘๒, ๘๓, ๘๔, ๘๕, ๘๖, ๙๕, ๙๙, ๑๐๐, ๑๑๐, ๑๑๕, ๑๑๘, ๑๒๐, ๑๒๒, ๑๒๔, ๑๓๐, ๑๓๑, ๑๔๐, ๑๔๒, ๑๔๓, ๑๔๔, ๑๔๕, ๑๔๖, ๑๔๘, ๑๕๐, ๑๕๔, ๑๕๖, ๑๕๗, ๑๕๘, ๑๕๙, ๑๘๗, ๒๑๑
พริกล่อน (๗), ๑๔, ๔๖, ๔๗, ๕๒, ๕๓, ๕๔, ๑๕๑, ๑๕๒
พริกหอม ๒๓, ๘๕, ๘๖
พิกุล ๑๘, ๒๔, ๒๕, ๑๒๑
พิมเสน (๗), (๑๘), ๑๐, ๑๒, ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๓๙, ๔๐, ๔๔, ๔๕, ๔๘, ๔๙, ๕๒, ๕๔, ๕๕, ๕๖, ๕๘, ๖๐, ๖๑, ๗๐, ๗๒, ๗๓, ๗๔, ๘๘, ๙๔, ๙๗, ๙๘, ๑๐๐, ๑๐๒, ๑๐๓, ๑๐๔, ๑๐๕, ๑๑๗, ๑๒๑, ๑๔๓, ๑๔๔, ๑๘๘, ๒๐๑, ๒๑๑
พิลังกาสา ๘๕, ๘๖, ๑๑๘, ๑๑๙
พิศนาด ๑๔๕
พิษนาศน์ ๑๔๖
พุงดอ ๓๙
แพงพวย ๑๓๐, ๑๓๑
แพรภู่ ๔๓
แพะ ๔๘, ๔๙, ๕๔
แพะผู้ ๔๓
โพบาย ๑๒๑
ไพล (๑๘), ๑๐, ๑๑, ๓๓, ๓๔, ๓๘, ๔๖, ๔๗, ๕๒, ๕๓, ๖๒, ๗๙, ๘๐, ๘๓, ๘๔, ๙๔, ๙๕, ๙๘, ๙๙, ๑๐๔, ๑๐๕, ๑๑๘, ๑๒๐, ๑๒๒, ๑๒๔,

หน้า

มูลช้างป่า ๑๖๑
แมงดา ๑๙, ๒๑
โมกมัน ๑๐๐, ๑๔๐, ๑๔๑, ๑๔๕, ๑๔๖, ๑๕๑, ๑๕๓
โมกหลวง ๑๕๑, ๑๕๓
ไม้แดง ๒๗
ยอ ๑๑๘, ๑๑๙
ยาดำ (๑๘), ๓, ๒๙, ๓๐, ๓๘, ๘๑, ๘๒, ๑๑๑, ๑๑๓, ๑๑๕, ๑๑๘, ๑๑๙, ๑๒๒, ๑๒๔, ๑๒๗, ๑๓๔, ๑๓๖, ๑๓๗, ๑๓๘, ๑๙๕, ๑๙๖
ยาสูบเพชรบูรณ์ ๑๑๗
ยี่หร่า ๑๑๐, ๑๘๓
ระงับ ๑๓๐, ๑๓๑
รากกนาก ๒๙, ๓๐
ราชพฤกษ์ ๖๘, ๑๓๗, ๑๓๘
แร้ง ๒๑, ๑๐๔, ๑๐๕
ละหุ่งแดง ๗๓, ๗๔, ๑๒๖, ๑๓๒, ๑๓๓
ลำโพงกาสลัก ๑๒๖
ลิง ๑๘
ลิ้นทเล ๔๕, ๕๕, ๕๖
ลิ้นทะเล ๔๘, ๔๙, ๕๕, ๕๖, ๗๓, ๗๔, ๑๐๔, ๑๐๕
ลูกเอ็น ๑๒๘, ๑๒๙, ๑๓๔, ๑๓๕
เลือดแรด ๒๔, ๒๕
ว่านน้ำ (๑๘), ๑๙, ๓๘, ๔๐, ๔๑, ๗๙, ๘๐, ๘๑, ๘๒, ๘๓, ๘๔, ๙๔, ๙๕, ๑๐๐, ๑๑๑, ๑๑๓, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๒๘, ๑๒๙, ๑๓๔, ๑๓๖, ๑๔๘, ๑๔๙, ๑๕๖, ๑๕๗
ว่านร่อนทอง ๗๐, ๗๒, ๑๕๑, ๑๕๒
ว่านหางจระเข้ ๑๙๕
สค้าน ๒๔, ๔๒, ๘๑, ๙๘, ๑๔๘, ๑๕๖, ๑๕๘
สน ๕๘, ๕๙, ๗๐, ๗๑, ๑๒๕, ๑๒๗
สนเหนือ ๔๘, ๔๙
ส้มกุ้งใหญ่ ๖๖, ๑๑๘, ๑๑๙
ส้มซ่า (๑๘), ๗๖, ๑๑๕, ๑๑๘, ๑๒๓, ๑๒๘, ๑๓๕, ๑๓๖, ๒๑๕
ส้มป่อย (๑๑), ๖๕, ๖๖, ๑๑๘, ๑๑๙
สมอเทศ ๔๒, ๗๙, ๘๐, ๘๕, ๘๖, ๑๑๑, ๑๑๒, ๑๒๘, ๑๓๔, ๑๓๖, ๑๓๗, ๑๓๘
สมอไทย (๑๘), ๑๑, ๕๔, ๖๐, ๗๙, ๘๐, ๑๓๔,

หน้า

๑๓๒, ๑๓๓, ๑๔๕, ๑๔๗, ๑๖๑, ๑๘๙, ๒๑๒
ฟักข้าว ๑๓๐, ๑๓๑
ฟาน (เก้ง) ๔๘, ๔๙
ฟ้าแป้น ๕๕
มลิ ๒๔
มหาหิงคุ์ (๑๘), ๓,๑ ๙, ๒๑, ๒๓, ๓๘, ๗๙, ๘๐, ๘๑, ๘๒, ๘๕, ๘๖, ๑๑๐, ๑๑๑, ๑๑๓, ๑๑๕, ๑๒๒, ๑๒๔, ๑๓๔, ๑๓๖, ๑๔๘, ๑๕๐, ๑๕๔, ๑๕๖, ๑๕๗, ๑๕๘, ๑๕๙, ๑๙๐, ๑๙๑, ๒๑๒
มะกรูด (๑๘), ๓๑, ๓๒, ๓๘, ๔๘, ๔๑, ๔๓, ๗๘, ๗๙, ๘๐, ๙๔, ๙๕, ๙๘, ๙๙, ๑๓๕, ๑๓๖, ๑๙๐, ๑๙๑, ๒๑๒
มะกอก ๕๒
มะกา (๑๘), ๒๘, ๒๙, ๓๐, ๙๓, ๑๓๗, ๑๓๘, ๑๙๒, ๒๑๓
มะเกลือ ๓๓, ๓๔, ๖๘
มะขามขบ ๔๔, ๔๕, ๕๘, ๕๙, ๖๑
มะขามป้อม ๑๑, ๔๘, ๔๙, ๗๙, ๘๐, ๑๕๘, ๑๕๙
มะเขือขื่น ๖๗, ๖๘, ๑๑๗, ๑๑๘, ๑๑๙
มะคำไก่ ๑๓๒, ๑๓๓, ๑๖๑
มะเดื่อ ๑๔๕
มะตูม (๑๘), ๑๘, ๒๙, ๓๐, ๕๒, ๘๓, ๘๔, ๑๑๘, ๑๑๙, ๑๒๒, ๑๒๓, ๑๔๕, ๑๔๗, ๑๔๘, ๑๔๙, ๑๕๑, ๑๕๔, ๑๕๕, ๑๕๖, ๑๕๗, ๑๕๘, ๑๕๙, ๑๙๓, ๒๑๓
มะนาว (๗), (๑๘), ๖, ๑๐, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๓๙, ๕๒, ๕๓, ๕๕, ๕๖, ๖๐, ๖๕, ๖๗, ๑๙๔, ๒๑๔
มะพร้าว ๑๒๑
มะพูด ๓๓, ๓๔
มะเฟือง ๗๐, ๗๑, ๑๓๐, ๑๓๑
มะไฟ ๔๔, ๔๕
มะยม ๑๓๐, ๑๓๑
มะรุม ๒๓, ๙๘, ๙๙
มะลิ ๒๐, ๒๔, ๒๖, ๓๙, ๔๐, ๔๔, ๔๕, ๗๐, ๗๓, ๑๔๓, ๑๙๔
มะแว้งเครือ ๖๗, ๖๘, ๑๑๗
มะแว้งต้น ๖๗, ๖๘, ๑๑๗
มะแว้งทั้ง ๒ ๖๘, ๑๑๗
มะอึก ๒๗
มูลช้างเถื่อน ๑๖๑

ดัชนี

หน้า

๑๓๖, ๑๓๗, ๑๓๘, ๑๕๘, ๑๕๙, ๑๙๗, ๒๑๕
สมอพิเภก ๑๑, ๕๔, ๗๙, ๘๐, ๑๓๔, ๑๓๖, ๑๕๘, ๑๕๙
สมี ๑๒๑, ๑๓๐, ๑๓๑
สมุลแว้ง (๑๘), ๑๑๑, ๑๑๓, ๑๑๘, ๑๑๙, ๑๒๘, ๑๒๙, ๑๓๔, ๑๓๕, ๑๔๐, ๑๔๑, ๑๔๓, ๑๔๔, ๑๔๕, ๑๔๖, ๑๕๑, ๑๕๓, ๑๙๘, ๒๑๖
สรรพดี (๗), ๑๔
สลัดได ๒๓, ๖๓, ๖๔, ๖๗, ๗๘
สหัสคุณเทศ ๓, ๑๑๕
สะค้าน (๑๘), ๒๔, ๒๕, ๔๒, ๘๑, ๘๒, ๙๘, ๙๙, ๑๑๐, ๑๑๘, ๑๒๐, ๑๔๒, ๑๔๗, ๑๔๘, ๑๔๙, ๑๕๓, ๑๕๖, ๑๕๗, ๑๕๘, ๑๖๐, ๑๙๙, ๒๑๖
สะเดา ๘๓, ๘๔, ๑๑๕, ๑๒๒, ๑๒๓
สัก ๓๑, ๓๒, ๔๓, ๑๒๕
สานส้ม ๑๓, ๒๘, ๓๑, ๓๓, ๖๕
สาบกา ๑๙
สาบแร้ง ๑๙
สารภี ๒๔, ๒๖
สารส้ม ๑๓, ๒๘, ๓๑, ๓๒, ๓๓, ๓๔, ๖๕, ๖๖, ๙๘, ๙๙, ๑๑๘, ๑๒๐, ๒๑๘
สีเสียดเทศ ๕๘, ๕๙, ๗๐, ๗๑, ๑๔๕, ๑๔๗
สุรา ๓๑, ๓๕, ๘๙, ๙๑, ๙๓, ๑๐๘
แสมทะเล (๑๘), ๘๑, ๘๒, ๙๘, ๙๙, ๑๑๑, ๑๑๓, ๑๑๙, ๑๒๒, ๑๒๓, ๑๓๔, ๑๓๖, ๑๔๘, ๑๔๙, ๒๐๐, ๒๑๗
แสมทั้ง ๒ ๑๑๘, ๑๑๙
แสมสาร ๒๘, ๑๑๙, ๑๒๒, ๑๒๓, ๑๔๘, ๑๔๙
หญ้าชันกาด ๑๐
หญ้าชันกาด ๑๐, ๑๑, ๘๓, ๘๔
หญ้าไทร ๑๓๒, ๑๓๓
หญ้านาง ๑๐, ๑๑, ๕๘, ๕๙, ๑๓๐, ๑๓๑
หญ้าฝรั่น ๑๐๒, ๑๐๔, ๑๐๕, ๑๔๓, ๑๔๔
หญ้าแพรก ๑๘
หญ้ายองไฟ ๓๑, ๓๒
หญ้ายอนไฟ ๓๑
หนาด ๑๘, ๑๙, ๒๐, ๒๑, ๑๑๗, ๑๒๒, ๑๒๓, ๒๐๑
หมาก ๙๗

หน้า

หมากผู้ ๑๓๐, ๑๓๑
หมากเมีย ๑๓๐, ๑๓๑
หรดาน ๑๑๐
หว้านน้ำ ๓, ๑๙, ๓๘, ๔๐, ๘๑, ๘๓, ๑๑๕, ๑๒๘, ๑๓๔, ๑๔๘, ๑๕๖
หว้านร่อนทอง ๗๐, ๑๕๑
หอม ๑๐, ๑๑, ๕๖, ๗๘, ๑๓๒, ๑๓๓
หอมแดง ๒๐, ๓๘, ๔๐, ๔๑
หอยแครง ๓๑, ๓๒
หอยสังข์ ๓๓, ๓๔, ๓๙, ๕๔, ๕๕, ๕๘, ๗๐, ๗๒, ๗๓, ๗๔
หัสคุณ ๑๑๐, ๑๑๑
หัสคุณเทศ ๑๑๐, ๑๑๓, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๓๔, ๑๓๖
หิงหายนา ๑๙, ๒๑
เหล็ก ๕๘, ๖๐, ๗๐, ๑๓๗
แห้วหมู ๓, ๕๘, ๕๙, ๗๐, ๗๒, ๘๓, ๘๔, ๑๐๐, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๓๒, ๑๓๓
อบเชย (๑๘), ๒๔, ๒๖, ๔๔, ๔๕, ๗๐, ๑๐๒, ๑๐๓, ๑๑๑, ๑๑๒, ๑๔๓, ๑๔๔, ๑๔๕, ๑๔๗, ๒๐๒, ๒๑๗
อัญชันทั้ง ๒ ๑๒
อัญชันบ้าน ๑๒
อัญชันป่า ๑๒
อำพันทอง ๗๐, ๗๙, ๑๐๒, ๑๐๔, ๑๐๕, ๑๔๓, ๑๔๔
อุตพิด ๕๘, ๗๐, ๗๒, ๘๑, ๘๒, ๑๑๑, ๑๑๒
อุตพิศ ๕๘, ๗๐, ๘๑

ดัชนีชื่อวิทยาศาสตร์

หน้า

Acacia concinna (Willd.) DC. ๖๖, ๑๑๙

Acorus calamus L. ๑๙, ๓๘, ๔๑, ๘๐, ๘๒, ๘๔, ๙๕, ๑๐๐, ๑๑๓, ๑๑๖, ๑๒๙, ๑๓๖, ๑๔๙, ๑๕๗, ๑๙๖, ๒๑๔

Aegle marmelos (L.) Corrêa ex Roxb. ex Roxb. ๑๘, ๓๐, ๕๒, ๘๔, ๑๑๙, ๑๒๓, ๑๔๗, ๑๔๙, ๑๕๕, ๑๕๗, ๑๕๙, ๑๙๓, ๒๑๓

Ageratum conyzoides (L.) L. ๑๙

Albizia myriophylla Benth. ๑๒๙

Albizia procera (Roxb.) Benth. ๓๔

Allium ascalonicum L. ๑๑, ๕๖, ๗๘, ๑๓๓, ๑๕๒

Allium sativum L. ๑๑, ๔๒, ๕๒, ๕๓, ๖๖, ๗๘, ๘๐, ๘๒, ๘๔, ๙๕, ๙๙, ๑๐๐, ๑๓๓, ๑๔๑, ๑๔๖, ๑๕๓, ๑๖๖, ๒๐๓

Alocasia indica Schott ๑๑๒, ๑๓๕

Alocasia macrorrhizos (L.) G. Don ๑๑๒, ๑๓๕

Aloe vera (L.) Burm. f. ๓๐, ๓๕, ๘๒, ๑๑๓, ๑๑๕, ๑๑๙, ๑๒๔, ๑๒๗, ๑๓๖, ๑๓๘, ๑๙๕, ๒๑๔

Alpinia conchigera Griff. ๙๙

Alpinia galanga (L.) Willd. ๗๖, ๑๓๓, ๑๓๘, ๑๕๙, ๑๖๑

Alternanthera bettzickiana (Regel) G. Nicholson ๔๒, ๑๓๓

Alyxia reinwardtii Blume ๒๖, ๔๙, ๗๒

Amomum testaceum Ridl. ๑๐, ๑๖, ๒๕, ๓๘, ๑๑๒, ๑๑๖, ๑๒๓, ๑๒๙, ๑๓๓, ๑๓๕, ๑๔๔, ๑๔๗, ๑๔๙, ๑๕๒, ๑๖๗, ๒๐๔

Amorphophallus paeoniifolius (Dennst.) Nicolson ๑๓๕

Anethum graveolens L. ๒๕, ๑๒๙, ๑๔๑, ๑๔๔, ๑๔๖, ๑๕๒, ๑๕๙

Angelica dahurica (Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. var. *dahurica* ๑๐, ๑๖, ๒๕, ๑๑๖, ๑๒๙, ๑๔๑, ๑๔๖, ๑๔๙, ๑๕๒, ๑๗๒, ๒๐๕

Angelica sinensis (Oliv.) Diels ๑๐, ๒๕, ๗๐, ๑๒๙, ๑๔๑, ๑๔๖, ๑๕๒, ๑๗๓

Aniseia martinicensis (Jacq.) Choisy. ๑๑๐, ๑๑๓, ๑๑๙, ๑๗๘

Aquilaria crassna Pierre ex Lecomte ๒๐, ๒๖, ๔๑, ๔๕, ๗๑, ๑๐๒, ๑๑๗, ๑๒๕, ๑๖๘, ๒๐๔

Ardisia elliptica Thunb. ๘๖, ๑๑๙

Areca catechu L. ๙๗, ๑๓๑

Aristolochia sp. ๑๑๓, ๑๒๙, ๑๔๑, ๑๔๖, ๑๕๒, ๑๕๕

Artemisia annua L. ๑๐, ๒๕, ๗๐, ๑๒๙, ๑๔๑, ๑๔๖, ๑๕๒

Atractylodes lancea (Thunb.) DC. ๑๐, ๑๖, ๒๕, ๓๖, ๘๖, ๑๒๙, ๑๔๑, ๑๔๖, ๑๔๙, ๑๕๒, ๑๕๔, ๑๕๗, ๑๗๑, ๒๐๕

หน้า

Averrhoa carambola L. ๗๑, ๑๓๑
Avicennia marina (Forssk.) Vierh. ๘๒, ๙๙, ๑๑๓, ๑๑๙, ๑๒๓, ๑๓๖, ๑๔๙, ๒๐๐, ๒๑๗
Azadirachta indica A. Juss. ๘๔, ๑๑๕, ๑๒๓
Azima sarmentosa (Blume) Benth. & Hook. f. ๓๙
Baccaurea ramiflora Lour. ๔๕
Balakata baccata (Roxb.) Esser ๑๒๑
Baliospermum solanifolium (Burm.) Suresh ๓๐, ๓๔, ๑๑๕
Barringtonia acutangula (L.) Garetn. ๑๒๑
Bixa orellana L. ๒๖
Blumea balsamifera (L.) DC. ๑๘, ๑๙, ๒๐, ๒๑, ๑๑๗, ๑๒๓, ๒๐๑
Boesenbergia rotunda (L.) Mansf. ๑๑, ๑๔๔, ๑๔๗, ๑๕๙, ๑๖๓, ๒๐๓
Bridelia ovata Decne. ๒๘, ๓๐, ๙๓, ๑๓๘, ๑๙๒, ๒๑๓
Caesalpinia sappan L. ๒๖, ๒๘
Cajanus cajan (L.) Millsp. ๑๓๑
Cananga odorata (Lam.) Hook. f. & Thomson ๒๐, ๒๖, ๓๙, ๔๐, ๑๔๓
Capparis grandis L. f. ๑๔, ๘๘
Cassia fistula L. ๖๘, ๑๓๘
Chrysopogon zizanioides (L.) Roberty ๑๐๐, ๑๐๓, ๑๕๒
Cinnamomum bejolghota (Buch.-Ham.) Sweet ๑๑๓, ๑๑๙, ๑๒๙, ๑๓๕, ๑๔๑, ๑๔๔, ๑๔๖, ๑๕๓, ๑๙๘, ๒๑๖
Cinnamomum camphora (L.) J. Presl ๒๓, ๓๘, ๔๑, ๘๔, ๙๙, ๑๑๕, ๑๒๐, ๑๒๔, ๑๒๗, ๑๒๙, ๑๓๓, ๑๔๑, ๑๔๖, ๑๔๙, ๑๕๒, ๑๕๕, ๑๕๗, ๑๗๐, ๒๐๕
Cinnamomum verum J. Presl ๒๖, ๔๕, ๗๐, ๑๐๓, ๑๑๒, ๑๔๔, ๑๔๗, ๒๐๒, ๒๑๗
Citrus aurantiifolia (Christm.) Swingle ๑๐, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๓๙, ๕๒, ๕๓, ๕๕, ๕๖, ๖๐, ๖๕, ๖๗, ๑๙๔, ๒๑๔
Citrus x aurantium L. (๑๘), ๗๖, ๑๑๕, ๑๑๘, ๑๒๓, ๑๒๘, ๑๓๕, ๑๓๖, ๒๑๕
Citrus hystrix DC. ๓๒, ๓๘, ๔๑, ๔๓, ๗๘, ๗๙, ๘๐, ๙๕, ๙๙, ๑๓๕, ๑๓๖, ๑๙๐, ๒๑๒
Clausena excavata Burm. f. ๑๑๐
Cleome viscosa L. ๑๓๓
Clitoria macrophylla Benth. ๑๒
Clitoria ternatea L. ๑๒
Coccinia grandis (L.) Voigt ๔๘, ๑๓๑
Cocos nucifera L. ๑๒๑
Cordyline fruticosa (L.) A. Chev. ๑๓๑
Coriandrum sativum L. (๑๘), ๘๒, ๑๑๐, ๑๑๒, ๑๓๕, ๑๓๘, ๑๔๑, ๑๔๖, ๑๕๒, ๑๘๖, ๒๑๑
Crateva adansonii DC. ๓๐, ๑๒๘
Crateva religiosa G. Forst. ๓๐, ๑๒๘

หน้า

Crocus sativus L. ๑๐๒, ๑๐๕, ๑๔๔
Crotalaria albida Roth ๑๙, ๒๑
Croton persimilis Müll. Arg. ๒๗, ๑๑๓, ๑๑๙, ๑๒๓, ๑๓๖, ๑๘๕ , ๒๑๐
Croton stellatopilosus H. Ohba ๒๗, ๔๒, ๑๑๓, ๑๑๙, ๑๒๓, ๑๓๖, ๑๘๔, ๒๑๐
Cuminum cyminum L. ๒๕, ๓๔, ๓๖, ๔๙, ๑๑๐, ๑๒๙, ๑๓๓, ๑๓๕, ๑๔๑, ๑๔๖, ๑๔๙, ๑๕๒, ๑๘๓, ๒๐๙
Curcuma sp. ๑๑, ๑๖, ๓๔, ๔๗, ๕๒, ๖๒, ๗๐, ๗๖, ๘๔, ๘๙, ๙๐, ๙๒, ๙๕, ๙๙, ๑๐๕, ๑๑๖, ๑๓๑, ๒๐๖
Cymbidium fexuosus (Nees ex Steud.) ๔๑
Cynodon dactylon (L.) Pers. ๑๘
Cyperus difformis L. ๓๐
Cyperus rotundus L. ๕๙, ๗๒, ๘๔, ๑๐๐, ๑๑๖, ๑๓๓
Datura metel L. ๑๒๖
Derris scandens (Roxb.) Benth. ๑๓๓, ๑๓๘, ๑๖๑, ๑๘๒, ๒๐๙
Dioscorea hispida Dennst. ๗๐, ๑๓๕
Diospyros mollis Griff. ๓๔, ๖๘
Dryobalanops aromatica C. F. Gaertn. ๑๐, ๑๒, ๑๔, ๑๖, ๓๙, ๔๐, ๔๕, ๔๙, ๕๒, ๕๔, ๕๕, ๕๖, ๕๘, ๖๐, ๖๐, ๗๒, ๘๘, ๙๔, ๑๐๓, ๑๐๕, ๑๔๔, ๑๘๘, ๒๑๑
Elettaria cardamomum (L.) Maton ๑๑๒, ๑๒๙, ๑๓๕
Eleutherine bulbosa (Mill.) Urb. ๒๐, ๓๘, ๔๑
Erythrina fusca Lour. ๑๓, ๑๓๑
Euphorbia antiquorum L. ๒๓, ๒๖, ๔๑, ๖๔, ๖๗, ๗๑, ๗๘, ๘๖, ๑๐๒
Euphorbia sessiliflora Roxb. ๑๑๙
Ferula assa-foetida L. ๑๙, ๒๑, ๒๓, ๓๘, ๘๐, ๘๒, ๘๖, ๑๑๐, ๑๑๓, ๑๑๕, ๑๒๔, ๑๓๖, ๑๕๐, ๑๕๔, ๑๕๗, ๑๕๙, ๑๙๐, ๒๑๒
Foeniculum vulgare Mill. ๒๕, ๑๒๙, ๑๔๑, ๑๔๖, ๑๕๒
Garcinia dulcis (Roxb.) Kurz ๓๔
Garcinia lanessanii Pierre ๑๑๙
Globba variabilis Ridl. ๗๒, ๑๕๒
Gloriosa superba L. (๑๗), ๓๖, ๘๒, ๑๑๓, ๑๑๙, ๑๓๖, ๑๘๐, ๒๐๘
Glycyrrhiza glabra L. ๒๖, ๘๒, ๑๐๓, ๑๑๐
Gmelina philippensis Cham. ๕๙, ๖๐, ๖๐, ๗๑, ๑๑๗
Gratophyllum pictum (L.) Griff. ๑๓๑
Gymnopetalum chinense (Lour.) Merr. ๑๑๖
Hesperethusa crenulata (Roxb.) M. Roem. ๓๙
Holarrhena pubescens Wall. ex G. Don ๑๕๓

หน้า

Jasminum sambac (L.) Aiton ๒๐, ๒๖, ๓๙, ๔๐, ๔๕, ๗๐, ๗๓, ๑๔๓
Jatropha multifida L. ๑๒๑, ๑๔๗
Kaempferia galanga L. ๑๘, ๒๐, ๓๖, ๔๑, ๗๑, ๗๔, ๘๒, ๑๐๐, ๑๑๐, ๑๔๗, ๑๕๓, ๑๘๔, ๒๐๙
Laccifer lacca Kerr. ๕๙
Lepidium sativum L. ๒๕, ๑๑๒, ๑๒๙, ๑๔๑, ๑๔๖, ๑๕๒
Ligusticum sinense Oliv. cv. *Chuanxiong* ๑๐, ๒๕, ๗๐, ๘๖, ๑๒๙, ๑๔๑, ๑๔๖, ๑๕๒
Magnolia champaca (L.) Baill. ex Pierre ๒๖
Mammea siamensis T. Anderson ๒๖
Mesua ferrea L. ๒๕, ๔๑, ๑๔๔
Micromelum minutum Wight & Arn. ๑๑๓, ๑๑๖, ๑๓๖
Millingtonia hortensis L. f. ๔๗, ๕๓
Mimusops elengi L. ๑๘, ๒๕, ๒๖, ๔๕, ๑๐๓, ๑๒๑, ๑๔๔
Momordica cochinchinensis (Lour.) Spreng. ๑๓๑
Morinda citrifolia L. ๑๑๙
Moringa oleifera Lam. ๒๓, ๙๙
Myristica fragrans Houtt. ๑๖, ๒๓, ๒๕, ๓๔, ๓๘, ๔๕, ๔๙, ๕๐, ๕๙, ๗๑, ๘๖, ๑๐๒, ๑๑๐, ๑๑๒, ๑๒๓, ๑๒๙, ๑๓๓, ๑๓๕, ๑๔๒, ๑๔๗, ๑๕๒, ๑๕๓, ๑๕๕, ๑๕๗, ๑๕๙, ๑๗๗, ๒๐๗
Nelumbo nucifera Gaertn. ๒๖, ๕๖, ๑๔๗
Neopicrorhiza scrophulariiflora Penne Hong ๑๓๕
Nicotiana tabacum L. ๑๑๗
Nigella sativa L. (๑๗), ๒๕, ๓๔, ๓๖, ๔๙, ๖๘, ๑๑๐, ๑๑๒, ๑๒๙, ๑๓๓, ๑๓๕, ๑๓๘, ๑๔๑, ๑๔๖, ๑๔๙, ๑๕๒, ๑๕๔, ๑๕๗, ๑๘๓, ๒๐๙
Ocimum tenuiflorum L. ๘๐, ๑๖๐
Oenanthe javanica (Blume) DC. ๑๑๐, ๑๔๑
Olax psittacorum (Lam.) Vahl ๑๘
Oxyceros bispinosus (Griff.) Tirveng. ๓๐, ๓๖
Paederia linearis Hook. f. ๑๑
Panicum repens L. ๑๑, ๘๔
Papaver somniferum L. ๔๕, ๕๘, ๗๒
Peltophorum pterocarpum (DC.) K. Heyne ๒๗, ๒๘
Persicaria odorata (Lour.) Soják ๑๔๙
Phyllanthus acidus (L.) Skeels ๑๓๑
Phyllanthus emblica L. ๑๑, ๔๙, ๘๐, ๑๕๙
Pimpinella anisum L. ๑๖, ๔๙, ๗๔
Pinus kesiya Royle ex Gordon ๗๑, ๑๒๕, ๑๓๗
Pinus merkusii Jungh. & de Vriese ๔๙

RamaTexBook-10.indd 308 4/18/18 13:40

หน้า

Piper nigrum L. (๑๘), ๑๑, ๑๔, ๒๗, ๓๒, ๓๔, ๔๒, ๔๓, ๔๗, ๕๒, ๕๓, ๕๔, ๖๒, ๖๖, ๗๖, ๘๒, ๘๔, ๘๖, ๙๕, ๙๙, ๑๐๐, ๑๑๐, ๑๑๕, ๑๒๐, ๑๒๔, ๑๓๑, ๑๔๒, ๑๔๔, ๑๔๖, ๑๕๐, ๑๕๒, ๑๕๔, ๑๕๗, ๑๕๙, ๑๘๗, ๒๑๑

Piper retrofractum Vahl (๑๗), ๑๑, ๒๕, ๒๗, ๓๒, ๓๔, ๓๖, ๔๒, ๕๘, ๖๐, ๖๒, ๖๖, ๗๒, ๘๒, ๘๔, ๘๖, ๙๕, ๙๙, ๑๐๐, ๑๑๐, ๑๑๕, ๑๒๐, ๑๒๙, ๑๔๒, ๑๔๔, ๑๔๗, ๑๕๐, ๑๕๓, ๑๕๔, ๑๕๗, ๑๕๙, ๑๘๐, ๒๐๘

Piper sarmentosum Roxb. (๑๗), ๒๕, ๓๐, ๔๒, ๑๑๐, ๑๑๖, ๑๒๐, ๑๔๒, ๑๔๗, ๑๔๙, ๑๕๓, ๑๕๗, ๑๖๐, ๑๗๙, ๒๐๘

Pistacia chinensis subsp. *integerrima* (J. L. Stewart ex Brandis) Rech. f. ๑๑๐, ๑๑๒

Plumbago indica L. ๒๕, ๓๖, ๙๙, ๑๑๓, ๑๑๖, ๑๑๙, ๑๓๖, ๑๔๒, ๑๔๗, ๑๕๐, ๑๕๓, ๑๕๗, ๑๖๐

Plumbago zeylanica L. ๒๕, ๓๖, ๙๙, ๑๑๓, ๑๑๖, ๑๑๙, ๑๓๖, ๑๕๐, ๑๕๗

Pogostemon cablin (Blanco) Benth. ๑๘, ๑๒๑

Portulaca oleracea L. ๑๓๙

Pteridrys syrmatica (Willd.) C. Chr. & Ching Tacca chantrieri André ๑๔๗

Pterocarpus indicus Willd. ๑๑๗

Pterocarpus santalinus L. f. ๒๖, ๔๕, ๕๙, ๖๑, ๗๒, ๑๐๓, ๑๔๒, ๑๔๖

Putranjiva roxburghii Wall. ๑๓๓, ๑๖๑

Quercus infectoria G. Olivier ๑๔๒, ๑๔๗, ๑๕๓

Rheum officinale Baill. ๘๒, ๑๓๘

Ricinus communis L. ๗๔, ๑๒๖, ๑๓๓

Santalum album L. ๒๖, ๔๕, ๕๙, ๗๒, ๑๔๒, ๑๔๖

Saussurea lappa (Decne.) C. B. Clarke ๒๐, ๑๑๒, ๑๒๔

Senna garrettiana (Craib) H. S. Irwin & Barneby ๒๘, ๑๑๙, ๑๒๓, ๑๔๙

Senna siamea (Lam.) H. S. Irwin & Barneby (๑๗), ๑๒, ๕๙, ๖๐, ๗๑, ๑๒๓, ๑๓๑, ๑๓๘, ๑๗๖, ๒๐๗

Senna sophera (L.) Roxb. ๑๔, ๔๖, ๔๗, ๕๓, ๕๖

Sesbania grandiflora (L.) Pers. ๑๓๑

Sesbania sesban (L.) Merr. ๑๒๑, ๑๓๑

Sida rhombifolia L ๑๒, ๕๙

Solanum aculeatissimum Jacq. ๖๗

Solanum erianthum D. Don ๕๕

Solanum sanitwongsei W. G. Craib ๖๗, ๖๘, ๑๑๗

Solanum stramoniifolium Jacq. ๒๗

Solanum trilobatum L. ๖๗, ๖๘, ๑๑๗

Solori scandens (Roxb.) Sirich & Adema (๑๗), ๑๒๓, ๑๓๓, ๑๓๘, ๑๖๑, ๑๘๒, ๒๐๙

Sophora exigua Craib ๑๔๖

ดัชนี

หน้า

Spondias pinnata (L. f.) Kurz ๕๒
Syzygium aromaticum (L.) Merr. & L. M. Perry (๑๗), ๒๕, ๓๘, ๘๖, ๑๐๒, ๑๑๒, ๑๑๖, ๑๒๓, ๑๒๙, ๑๓๓, ๑๓๕, ๑๔๒, ๑๔๖, ๑๔๙, ๑๕๒, ๑๕๗, ๑๕๙, ๑๖๙, ๒๐๕
Tamarindus indica L. ๔๕, ๕๙, ๖๑, ๗๗, ๗๘, ๓๐๙
Tectona grandis L. f. ๓๒, ๔๓, ๑๒๕
Telosma cordata (Burm. f.) Merr. ๕๐
*Terminalia arj*una (Roxb. ex DC.) Wight & Arn. ๔๒, ๘๐, ๘๖, ๑๑๒, ๑๒๘, ๑๓๖, ๑๓๘
Terminalia bellirica (Gaerthn.) Roxb. ๑๑, ๕๔, ๘๐, ๑๓๖, ๑๕๙
Terminalia chebula Retz. (๑๘), ๑๑, ๓๖, ๕๔, ๖๐, ๗๑, ๘๐, ๘๒, ๑๑๖, ๑๓๖, ๑๓๘, ๑๕๙, ๑๙๗, ๒๑๕
Tiliacora triandra (Colebr.) Diels ๑๑, ๕๙
Tinospora baenzigeri Forman ๑๓๑
Tinospora crispa (L.) Hook. f. & Thomson ๖๔, ๗๖, ๘๔, ๙๕, ๙๗, ๑๔๙, ๑๕๙
Trachyspermum ammi (L.) Sprague ๑๑๒, ๑๓๓, ๑๓๕
Trichosanthes tricuspidata Lour. ๑๒, ๓๐
Typhonium trilobatum (L.) Schott. ๕๘, ๗๒, ๘๒, ๑๑๒
Uncaria gambir (Hunter) Roxb. ๕๙, ๗๑, ๑๔๗
Vitex trifolia L. ๒๗, ๘๔, ๑๒๓
Wrightia arborea (Dennst.) Mabb. ๑๐๐
Xylia xylocarpa (Roxb.) Taub. ๒๗
Zanthoxylum bungeanum Maxim. ๘๖
Zingiber ligulatum Roxb. (๑๗), ๒๕, ๒๗, ๓๘, ๔๗, ๕๒, ๖๒, ๖๖, ๗๖, ๘๒, ๘๔, ๑๑๖, ๑๒๘, ๑๕๐, ๑๕๗, ๑๕๙, ๑๗๕, ๒๐๖
Zingiber montanum (J. Köenig) Link ex A. Dietr. (๑๘), ๑๑, ๓๔, ๓๘, ๔๗, ๕๒, ๕๓, ๖๒, ๘๐, ๘๔, ๙๕, ๙๙, ๑๐๕, ๑๒๐, ๑๒๔, ๑๓๓, ๑๔๗, ๑๖๑, ๑๘๙, ๒๑๒
Zingiber officinale Roscoe (๑๗), ๑๑, ๑๔, ๑๖, ๓๒, ๓๔, ๔๒, ๕๓, ๕๖, ๗๖, ๙๕, ๙๙, ๑๐๐, ๑๒๐, ๑๔๒, ๑๔๔, ๑๔๗, ๑๕๓, ๑๕๔, ๑๗๔, ๒๐๖
Zingiber zerumbet (L.) Roscoe ex Sm ๔๗, ๕๓, ๖๔, ๙๕, ๙๙, ๑๑๖, ๑๓๓, ๑๔๗, ๑๖๔, ๒๐๔